T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

127992

VAN GÖLÜ HAVZASI TÜRK MİMARİSİNDE YAZI SANATI

127992

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Abdüsselâm ULUÇAM

Hazırlayan
Burhanettin GÜNEŞ

VAN – 2003

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından SANAT TARİHİ **ANABİLİM DALI,** Genel Sanat Tarihi **BİLİM DALI**'nda ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA / ~~SANATTA YETERLİK~~ TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : Prof. Dr. Hamza GÜNDAĞDU

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM

Üye : Prof. Dr. Recai KARAHAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman AYTEKİN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

15. / 07 / 2009

Alâattin KARACA
Soş.Bil.Enstitüsü Müdürü

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **VI**
KISALTMALAR ..... **VII**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Konunun Niteliği ve Amacı 1
1.2. Konuyla İlgili Çalışmalar 3
1.3. Metod ve Düzen 4
2. TÜRK YAZI SANATININ TARİHÇESİ **6**
2.1. Yazının Doğuşu ve Gelişimi 7
2.1.1. Türk Dönemi Öncesi 7
2.1.1.1. Başlangıcı ve Erken Dönem 7
2.1.1.2. Hz. Peygamber ve Dört Halife Devri 9
2.1.1.3. Emevîler Devri 11
2.1.1.4. Abbâsîler Devri 12
2.1.2. Türk Dönemi 14
2.1.2.1. Anadolu Selçuklular Devri 14
2.1.2.2. Osmanlı Devri 15
2.2. Yazının Türleri 20
2.2.1. Ma'kılî 21
2.2.2. Kûfî 21
2.2.3. Sülüs 22
2.2.4. Nesih 23
2.2.5. Tevki' 24
2.2.6. Rika' 24

2.2.7. Muhakkak 25
2.2.8. Reyhânî 25
2.2.9. Ta'lik 25
2.2.10. Dîvânî 26
2.2.11. Rik'a 27
2.2.12. Siyâkat 28
3. YAZININ MİMARİDE KULLANIMI 29
3.1. Anadolu Selçukluları Öncesi Dönem 29
3.2. Anadolu Selçuklu Dönemi 31
3.3. Osmanlı Dönemi 33
4. VAN GÖLÜ HAVZASI'NIN COĞRAFÎ KONUMU ve TARİHÇESİ. 35
4.1. Coğrafî Konumu 35
4.2. Tarihçesi 37
5. KATALOG 41
5.1. Bitlis'te Ulu Câmi 41
5.2. Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti 46
5.3. Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti 49
5.4. Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti 53
5.5. Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti 55
5.6. Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti 60
5.7. Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti 65
5.8. Bulanık'ta Esenlik Köyü Câmii 67
5.9. Gevaş'ta İzzeddin Şir Câmii 69
5.10. Gevaş'ta Halîme Hâtun Kümbeti 71
5.11. Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti 77
5.12. Bitlis'te Şeyh İshak Câmii 85
5.13. Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti 87
5.14. Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti 90
5.15. Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi 93
5.16. Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti 96

5.17. Bitlis'te Kızıl Câmii 101
5.18. Bitlis'te Şerefiye Külliyesi 104
5.19. Bitlis'te Begiye Mescidi 110
5.20. Ahlat'ta Osmanlı Kalesi 112
5.21. Hoşap'ta Hasan Bey Medresesi 116
5.22. Ahlat'ta İskender Paşa Câmii 118
5.23. Van'da Hüsrev Paşa Câmii 122
5.24. Bitlis'te Hüsrev Paşa Hamamı 126
5.25. Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii 128
5.26. Van'da Hüsrev Paşa Türbesi 131
5.27. Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi 134
5.28. Bitlis'te Şerefiye (Tüccarlar) Hanı 138
5.29. Bitlis'te Seyyid İbrahim Mescidi ve Türbesi 141
5.30. Bitlis'te Hazo Hanı 144
5.31. Muş'ta Hacı Şeref Câmii 147
5.32. Bitlis'te Sultâniye Câmii (Şeyh Garip Zâviyesi ve Türbesi) 151
5.33. Hoşap Kalesi 156
5.34. Başkale'de Hüsrev Paşa Medresesi 159
5.35. Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi ve Türbesi 162
5.36. Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi 165
5.37. Hoşap Köprüsü 167
5.38. Bitlis'te Mermut Câmii 172
5.39. Tatvan'da Tokaşlı Köyü Câmii 175
5.40. Bitlis'te Hâtuniye Köprüsü 178
5.41. Bitlis'te Nûhiye Medresesi 180
5.42. Bitlis'te Nûhiye Türbesi 182
5.43. Gürpınar'da Zernek Câmii 185
5.44. Van'da Ulu Câmi 188
5.45. Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii 191
5.46. Muş'ta Aladdin Bey Câmii 193

5.47. Muş'ta Yakup Efendi Çeşmesi 199
5.48. Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii ve Türbesi 201
5.49. Bitlis'te Gökmeydan Câmii 205
5.50. Bitlis'te Kureyşî Câmii 209
5.51. Bulanık'ta Mollakent Köyü Medresesi 211
5.52. Bulanık'ta Mollakent Köyü (Şeyh Abdurrahman) Tekkesi (Zâviyesi) .. 214
5.53. Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi ve Türbesi 216
5.54. Bulanık'ta Mollakent Köyü Câmii 221
5.55. Muş'ta Yoldüzler Hanı 223
6. DEĞERLENDİRME 225
6.1. Yapılardaki Yazıların Yer Aldığı Mimari Elemanlar 225
6.2. Yazılarda Şekil 226
6.3. Yazılarda İçerik 227
6.3.1. Tarih ve Kimlik Bilgileri 228
6.3.2. Dinsel Metinler 229
6.4. Yazılarda Kullanılan Dil 230
6.5. Yazı Türleri 232
6.5.1. Ma'kılî 232
6.5.2. Kûfî 234
6.5.3. Celî Sülüs 235
6.5.4. Celî Ta'lik 236
6.6. Yazılarla Birlikte Kullanılan Motifler 237
6.6.1. Bitkisel Motifler 237
6.6.2. Geometrik Motifler 239
6.7. Sanatkârlar 240
6.8. Malzeme 242
6.8.1. Taş 242
6.8.2. Mermer 243
6.9. Teknik 243
6.10. Yazıların Sanatsal Boyutu 244

7. SONUÇ **247**
8. KAYNAKLAR **249**
9. ÖZET / SUMMARY **258**
10. EKLER **260**
10.1. Çizim Listesi 260
10.2. Resim Listesi 261
10.3. Çizimler 269
10.4. Resimler 291

ÖNSÖZ

İletişim, insanın temel ihtiyaçları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu gereksinimi karşılamanın önde gelen aracı ise yazıdır. Türkler, medeniyet tarihi boyunca kullandıkları yazıları güncel işlevinden öteye taşıyarak ona sanatsal bir boyut kazandırmışlardır.

Türk – İslâm mimarisinde önemli bir yeri bulunan yazı sanatının Doğu Anadolu coğrafyasındaki yansımasını araştırmaya yönelik *"Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı"* başlıklı bu çalışmada Van, Bitlis ve Muş il sınırları içerisindeki tarihî yapılarda yer alan yazılar kronolojik olarak incelenmiş; gelişimi, içeriği ve sanatsal boyutuyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın başlangıcından sonuçlandırılmasına kadarki her aşamasında bilgi ve birikimiyle beni yönlendiren Hocam Sayın Prof. Dr. Abdüsselâm ULUÇAM'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Sürekli bilgi ve önerilerine başvurduğum hocalarım Prof. Dr. Recai KARAHAN, Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Osman AYTEKİN, Yrd. Doç. Dr. Ali BORAN ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP'a; araştırmalarıma maddî destek sağlayan YYÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na, sürekli yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖGKE, Ar. Gör. Bülent Nuri KILAVUZ, Ar. Gör. Emin ÖKTEM ve Erkan KOÇ'a; Sanat Tarihi Bölümü ve VASTAM öğretim elemanlarına teşekkür ederim. Bu vesîleyle sahne gerisinin vefakâr emekçisi eşim Filiz GÜNEŞ'e ayrıca şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın sanat tarihi araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlaması ümit ve temennîsiyle..

VAN – 2003 Burhanettin GÜNEŞ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bk.	: Bakınız
cm.	: santimetre
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
İA	: İslâm Ansiklopedisi (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları)
km.	: kilometre
M.	: Milâdî
ö.	: Ölüm tarihi
R.	: Resim
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
VASTAM	: Van Gölü Çevresi Tarihî Eserleri ve Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi
vd.	: ve devamı
YYÜ	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Niteliği ve Amacı

Bireylerin duygu ve düşüncelerini, kendilerince önemli saydıkları olayları başkalarıyla paylaşma ve kendilerinden sonraki nesillere ulaştırma arzusunun insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinen bir gerçektir. Yaşam sürecindeki değişim olgusunun vazgeçilemez gerçekliği ile bu arzu, zamanla bir gereklilik hâlini almıştır. Başlangıçta iletişim ihtiyacını karşılayan basit şekiller zamanla yazıya dönüşmüş; yazının gelişimini tamamlaması için ise yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Tarihte kültür ve medeniyetlerin oluşumu ve gelişiminde temel parametrelerden en önemlisi olan yazı, Türk medeniyet tarihinde de her dönemde önemli bir yer tutmuştur.

Türkler, X. yy.'dan sonra İslâm'ı kabul etmeleriyle birlikte, Arap yazısını, günlük kullanımındaki işlevselliğiyle bırakmayıp onu sanat boyutuna taşımışlardır. Görme ve gördüklerini ifâde etme sanatı olarak tanımlanan diğer plastik sanatlar gibi yazı da,[1] Türk sanatı içerisinde önemli bir yer tutmuş, tarihi boyunca yapılarda bezeme unsuru olarak hep var olmuştur. Mimaride yazı, bazen içerdiği bilgilerle, bazen plastik yönüyle, kimi zaman da her iki işlevi bir arada taşıyarak öne çıkmıştır. Mimaride kullanılan bu tür yazılar ***kitabe*** terimiyle ifâde edilmektedir. Bu, mimarideki yazıları elyazması eserlerdeki yazılardan ayıran yaygın bir terimdir. Ancak daha özel anlamda kitabe, mimari yapının kim tarafından yaptırıldığı, ne zaman, hangi amaçla ve kime inşâ ettirildiği, işlevine yönelik özellikleri, inşâsını izleyen yıllarda

[1] N. Boydaş, "Hat Sanatımız ve Batı'ya Tesiri", *Vakıflar Dergisi,* XVI, 1982, 161.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

geçirdiği onarım ve değişikliklerin tarih ve nitelikleri gibi konuları açıklayan ve taş, tuğla gibi mimari malzemeler üzerine işlenen yazılar için kullanılmaktadır.[2]

Mimari eserlerde yer alan yazılar, yapı hakkında verdikleri bilgiler kadar, dönemin siyasal, sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili bilgileri de beraberinde taşırlar. Kitabeler, yazı sanatının gelişimini de yansıtan sanatsal yapıtlardır. Sanat tarihi araştırmaları için yapıların işlevi, inşâ veya tâmir tarihleri, yaptıranın ve sanatkârının kimliği gibi bilgilerin önemi açıktır. Bu bilgileri en doğru şekilde bize ulaştıran ögenin yapı üzerindeki ***kitabe*** dediğimiz yazılar olduğu da bir gerçektir.

Van, Bitlis ve Muş illerini kapsayan Van Gölü Havzası, Türklerin batıya olan seferlerinde Anadolu'ya açılan bir kapı konumundadır. Tarihî kültürel mirasımızın önemli bir kısmının yer aldığı havzada, yazının mimari yapılarda önemli ölçüde kullanıldığı tesbit edilmiş, bunların kronolojik bir şekilde içerik ve sanatsal boyutuyla incelenmesinin yararlı olacağı kanısına varılmıştır. Şimdiye kadar bölgede yapılan sanat tarihi çalışmalarında, yapılardaki kitabelere yer verilmiş ise de asıl konuları olmaması nedeniyle sınırlı ve yüzeysel olarak değinilmiştir.

Kısaca belirtmek gerekirse bu çalışmanın amacı, bölge mimarisinde yer alan yazıları bir araya getirmek ve düzgün bir şekilde transkribe edip anlamlandırarak eksiklik ve hatâları en aza indirmek, kitabeleri içerik, malzeme ve teknik bakımından incelemektir. Daha da önemlisi, yazıları epigrafik ve sanatsal boyutuyla yorumlayarak, tarihî süreç içerisinde yazı sanatının bölge mimarisindeki konumunu ortaya koyabilmektir.

---

2 A. Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı,* Ankara, 2001, 2.

1.2. Konuyla İlgili Çalışmalar

Sanat tarihi araştırmalarında bölgesel, dönemsel veya monografik yapılarla ilgili çalışmalarda, mimaride yer alan kitabeler kısmî olarak incelenmektedir. Türk sanatı içerisinde önemli bir yer tutan yazının, mimaride kullanımıyla ilgili spesifik çalışmalar son zamanlarda artış göstermeye başlamıştır. Bu türdeki çalışmalar da diğer sanat tarihi araştırmalarında olduğu gibi genelde dönemsel veya bölgeseldir.

Türk sanatı içerisinde herhangi bir dönemin yapılarındaki yazıları konu alan çalışmalar arasında Metin Şahinoğlu'nun *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı* adlı eseri, Fevzi Günüç'ün *XV.–XX. Yüzyıl Osmanlı Dînî Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* adıyla hazırladığı yayınlanmamış doktora tezi, Kerim Türkmen'in *Karamanoğulları Devri Kitabeleri* konulu basılmamış doktora tezi zikredilebilir. Yine üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak hazırlanıp daha sonra Kültür Bakanlığı tarafından basılan Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı* isimli eseri bu türdeki önemli çalışmalardandır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu Türk Tarihi Vesîkalarından Tokat, Niksar, Zile, Tokat, Pazar, Amasya, Vilâyet, Kazâ ve Nâhiye Kitabeleri* ile *Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Mâlûmât* isimli eserleri; yine Abdürrahim Şerif Beygu'nun *Ahlat Kitabeleri* ile *Erzurum Kitabeleri* adlı kitapları bölgesel çalışmalardır. Recep Gün'ün *Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı* başlıklı çalışması, Aynur Erbaş'ın *Fatih ve II. Beyazıt Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Câmilerinin Celî Yazıları* adlı eseri de bölgesel çalışmalar arasında zikredilebilir.

Ali Alparslan'ın "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi" başlıklı makalesi bu alanda genel bir değerlendirme yapması açısından önemlidir. Aynı şekilde M. Uğur Derman'ın "Selçuklular'dan Osmanlıya Celî Sülüs Hattının Gelişimi" adlı makalesi bu alanda yapılmış önemli çalışmalardandır.

1.3. Metod ve Düzen

Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı başlıklı bu tez, bölgesel bir çalışmadır. Van, Bitlis ve Muş illerinde Türk dönemi yapılarında bulunan yazıların hemen hepsine katalogda yer verilmiştir. Çalışmamız, bölgede yer alan mimari yapılardaki yazılarla sınırlandırılmış, yazı sanatı bakımından başlı başına bir çalışma konusu olan mezar taşlarına girilmemiştir.

Literatür taramasıyla tesbit edilen yapılar, yerinde incelenerek yazıların yapıdaki yerleri saptanmış, ölçüleri alınarak fotoğrafları çekilmiştir. Daha doğru okumayı sağlayabilmek için gerekli görülen kitabelerin stampajları da alınmıştır.

"Giriş" kısmından sonra, "Türk Yazı Sanatının Tarihçesi" başlığı ile yazının doğuşu ve gelişimi üzerinde kısaca durulduktan sonra yazının Türk dönemi öncesi ve sonrasıyla tarihçesine değinilmiştir. "Yazının Mimaride Kullanımı" üst başlığıyla Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde yazının kullanımı üzerinde kısaca durulmuştur. Havzanın coğrafî durumu ve tarihçesinden sonra katalog bölümüne geçilmiştir.

Katalog bölümünde, yapılar kronolojik bir sıralama ile işlenmiştir. Yapının bulunduğu yer belirtildikten sonra kısa tarihçesi ve yapının mimari özellikleri üzerinde durulmuştur. Katalogda daha sonra yapıdaki yazılar, ölçüleri ve teknik özellikleri ile tanıtılarak metinleri kendi dilinde özgün şekline uygun olarak yazılmış, transkribe edilerek Arapça ve Farsça olanları Türkçe anlamlandırılmıştır. Kataloğun son bölümünde yapıdaki yazılar,

epigrafik ve sanatsal boyutuyla irdelenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Deformasyon veya başka bir nedenle okunamayan kısımlar boş bırakılarak okunamayış sebebi dipnotta belirtilmiştir.

Çalışmamızın "Değerlendirme" bölümünde, katalogda yer alan kitabelerin yazı türleri, malzeme, teknik, dil ve yazı sanatı içerisindeki konumu itibariyle genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

"Sonuç" kısmında, çalışmamızda elde edilen bulgular belirtilmiş, "Bibliyografya"dan sonra yapılardaki yazıların çizim ve resimlerine yer verilmiştir.

Kitâbelerin okunuşunda, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan transkripsiyon kuralları esas alınmıştır.

2. TÜRK YAZI SANATININ TARİHÇESİ

Barınma ve iletişim, insanın vazgeçemeyeceği, yaşamsal önemi haiz ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçların doğurduğu mimari ve yazı, insanlık tarihinde çok eskilere dayanan iki olgudur. Dış dünyanın olumsuz etkilerinden korunabilmek için sarp yamaç ve kayaları delerek kendince mimari bir yapıt sayılabilecek mağarayı oluşturan eskinin insanı, bu ilkel barınağına zaman ve mekan olarak çok uzak olmayan diğer düz bir mekâna kendince şekiller kazarak başka insanlarla iletişim kurmanın yollarını aramıştır.

"İnsanların, düşündüklerini başkalarına bildirmek için, herhangi bir madde üzerine çizmek, kazımak veya yazmak suretiyle kullandıkları şekil ve işaretler"[1] olarak tanımlanan yazının, olgunlaşıp bir sanat haline gelebilmesi yıllar hatta asırlar almıştır. Daha çok doğu medeniyetlerine ait olan yazının sanat haline dönüşmesi olgusu, Türkler'de Uygurca yazıtlarla başlamış, Arap yazısıyla gelişmiş ve zirveye ulaşmıştır.

Türk yazı sanatının kaynağı olan Arap yazısı, M. V. yüzyıllarda tarih sahnesine çıkmış ve ancak M. VI. yy.'da eksikleriyle birlikte bir yazı olma özelliği kazanabilmiştir. İslâm'ın gelişi ile Arap yazısının gelişimi ivme kazanmış; Emevîler döneminde eksiklerini tamamlayarak sanat olma yoluna girmiştir. Arap yazısının değişik türlerde geliştirilerek sistematize edilmesi ve yazı sanatı olma özelliğini kazanması, Abbâsîler döneminde olmuştur. Dönemin meşhur hattatı İbn Mukle (ö. 940) tarafından geliştirilen ve yazı sanatının esasını oluşturan "aklâm-ı sitte" olarak bilinen altı tür yazı, yine

---

[1] C. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi,* V , İstanbul, 1994, 2226.

Abbâsîler'in ünlü Türk asıllı hattatı Yakut el-Musta'sımî (ö. 1298) eliyle daha da geliştirilerek istikrar kazanmıştır[2].

X. yy.'dan itibaren İslâm'ı kabul etmeye başlayan Türkler, Arap alfabesini de Türkçe'ye uyarlayarak kullanmaya başlamışlardır. Abbâsî hattatları elinde geliştirilip şekillenen Arap Yazı Sanatı, Karahanlı ve Gazneli Türk hattatlar ile başlayıp, Selçuklu sanatkârlarla gelişen bir Türk yazı sanatı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Yazı, Osmanlılar döneminde Türk hattatlar elinde kendine özgü bir üslupla adeta Türkleştirilerek mükemmel bir sanat hâlini almıştır.

2.1. Yazının Doğuşu ve Gelişimi

Türk hat sanatı denilince, Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra okuma-yazma vasıtası olarak seçtikleri Arap harfleri ile vücuda getirilen sanat yazıları anlaşılmaktadır[3]. Türk yazı sanatının kaynağı Arap yazısı olunca, bu yazının ortaya çıkışı ve Türklerin bu yazıyı kullanmaya başladıkları döneme kadar kaydettiği gelişmeler üzerinde kısaca durmak uygun olacaktır.

2.1.1. Türk Dönemi Öncesi

2.1.1.1. Başlangıcı ve Erken Dönem

Arap yazısının kaynağı ve gelişimi konusunda araştırmacılar uzlaşabilmiş, net bir sonuca varabilmiş değillerdir. Araplar önceleri Güney Arabistan'da geliştirdikleri "müsned" denilen bir yazı kullanmışlardır. Sonra bunun yerini bugüne kadar gelen Arap yazısı almıştır. Bu yazı, bitişik nebat

---

2 Daha geniş bilgi için bkz.: A. Alparslan, "İslâm Yazı Sanatı", *Büyük İslâm Tarihi,* XIV, İstanbul, 1993, 441-477; M. Serin, *Hat Sanatımız,* İstanbul, 1982; U. Derman, "Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 17-20.

3 Derman, *a.g.m.*, 17.

yazısından gelişmiştir[4]. Özellikle XIX. yy'ın ikinci yarısından itibaren yapılan araştırmaların, kazıların ve bulunan malzemelerin neticesinde elde edilen son veriler de Arap yazısının menşeinin Arâmî asıllı Nebâtî yazısına dayanmakta olduğunu göstermektedir[5]. Nebâtî yazısının sadeleşmesi, ancak VI. yy içinde vuku bulmuş; Araplar da bu sadeleşmiş harfleri alarak kullanmaya başlamışlar ve zamanla geliştirmişlerdir[6].

Günümüzde bilinen ve Arap diliyle yazılmış olan kitabelerin en eskisi, M. 328 yılına ait İmru'l-Kays b. Amr'ın mezar kitabesidir. Daha sonraları klasik Arapça haline gelecek olan Kureyş lehçesine yakın bir dille yazılmış olan kitabe, Nebâtî âbidelerinde görülen Nebâtî Arâmî yazısıyla yazılmıştır. Bu yazıda, bugünkü Arap yazısı istikametinde bazı değişiklikler görülmektedir[7]. Bu da klasik Arap yazısının mîlâdî dördüncü asırlarda henüz teşekkül etmemiş olduğunu göstermektedir.

Halep'in güney doğusunda Zebed'de bulunan M. 512 tarihli kitabe ile; Şam'ın güney doğusundaki Harran'da eski bir kilisenin kapı sövesi üzerinde bulunan M. 568 tarihli kitabeler Arap yazısı ile yazılmış en eski kitabeler olarak kabul edilir[8]. Bu kitabelere göre Arap yazısının bilinen klasik şekliyle mîlâdî beşinci yy. ile altıncı yüzyıllarda oluştuğu söylenebilir.

Arap yazısı, neş'et ettiği bölgeden ticari ilişkiler sayesinde, kuzey ve güney istikametinde yayılmıştır. Herhalde VI. yy. başlarında öncelikle kuzeyde daha sonraları güneyde dini hareketin merkezi olan iki önemli şehirde, yani Mekke ve Medine'de biliniyor ve kullanılıyordu[9].

---

4 N. Çetin, "Arap (Yazı)", *DİA*, III, İstanbul, 1991, 276.

5 A. Alparslan, "İslâm Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XIV, İstanbul, 1993, 444.

6 Alparslan, *a.g.e.*, 445.

7 B. Moritz, "Arabistan (Yazı)", *İA*, I, İstanbul, 1993, 499.

8 Moritz, *a.g.m.*, 498.

9 Moritz, *a.g.m.*, 499.

2.1.1.2. Hz. Peygamber ve Dört Halife Devri

Arap yazısının klasik şekliyle oluşması ve Mekke, Medine gibi önemli merkezlerde bilindiğini gösteren bilgiler, Hz. Peygamberin çocukluk ve gençlik yıllarında Mekke'de yazının kullanıldığını ifade etmiş olmaktadır. Ancak bu dönemde yani mîlâdî VI. yy.'ın ikinci yarısıyla VII. yy.'ın başlarında yazının yaygınlık oranı konusunda değişik rivâyetler mevcuttur. Câhiliye devri de denilen bu dönemle, İslâm'ın doğuşu sırasındaki okur-yazarlıkla ilgili değişik rivayetlerden birinin sahibi olan el -Belâzûrî (ö. 892 M.)'ye göre, o tarihlerde okuma-yazma bilenlerin sayısı yedisi kadın olmak üzere yirmi dört kişidir. Arap yazısının doğuşu, yayılması ve Mekke'ye intikali hakkında İslâm kaynaklarında verilen bilgiler birbirinden farklı olduğu gibi, okur yazarlığın Araplar arasındaki yaygınlığı ile ilgili rivayetler de farklıdır. Ancak bütün bu farklı rivayetlere rağmen İslâmiyet'ten önce ve İslâm'ın geldiği sıralarda Araplar arasında yazı, herhalde sanıldığından çok kullanılıyordu. Nitekim bu devirde Musevîlerin ve Hıristiyanların elinde İbrânî ve Süryânî dillerinde kitaplar bulunuyordu. Hatta bu arada bazı Arapça metinlerin bulunduğu da düşünülebilir. Bu dînî ve hikemî metinlerin dışında ticarî hesapların, alacak vereceklerin yazıldığı vesikalar, köle mülkiyeti senetleri, şahıslar ve kabileler arasında yapılan antlaşmalara, emanlara dair vesikalar ve mühim vesileler için yazılmış mektuplar, mühür ve mezar kitabeleri vardı[10].

İslâm'ın ilk dönemlerinde yazıyı kullananların sınırlı olması yanında, yazı da henüz olgunlaşmamış, ilkel denilebilecek şekildeydi. Örneğin noktalama ve diğer işaretler olmadığı için bir harfi birkaç türlü okumak mümkündü. Bu ise yazıda kargaşaya neden olmaktaydı. Yazıdaki bu eksikliğin ne zaman giderildiği, noktalama ve uzatma işaretlerinin ne zaman kullanılmaya başlandığı hususunda da değişik görüşler mevcuttur. B. Moritz, noktalama

---

[10] Çetin, *a.g.m.*, 276.

usûlünün İslâm'dan önce bulunmasının ihtimal dâhilinde olduğunu ve hicri birinci asırda, sınırlı olmakla beraber noktanın kullanıldığını ifade etmektedir[11].

Yazının hem kendi eksiklikleri hem de yaygınlaşamama sorunlarının imdadına İslâm'ın yetiştiği söylenebilir. İslâmiyet, hattı ve kitabeti zaruri kılan, kullanma sahasını genişleten amilleri beraberinde getirmişti. Yazı, İslâm'ın tesis ettiği, bütün maddî manevî cepheleriyle yeni ictimaî nizamın en önemli tesbit, tescil, telkin ve neşir vasıtası olarak işlendi geliştirildi ve hicreti takip eden yarım asır içerisinde, daha önce geçen üç asırlık hayatındakinden büyük bir tekamüle mazhar oldu[12]. Yazının İslâm'ın gelişiyle hızlı bir yaygınlaşma ivmesi kazanmasında konuya Kur'an'ın yaklaşımı önemli bir etken olmuştur. Nitekim ilk nazil olan ve "Oku" ilâhî emriyle başlayan beş âyetlik vahiy ile okur-yazarlık, müslümanlar arasında kudsî bir gereklilik olarak algılandı. Yine Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerine Kur'an'ı yazdırması, savaş esirlerini müslüman çocuklarına okuma yazma öğretmeleri karşılığı serbest bırakması gibi uygulamalar bu dönemde halk arasında okur-yazarlık oranını hızla yükseltmiş olmalıdır.

Bu devredeki uygulamalarla nicelik yönünden büyük gelişmeler sağlanmış olmasına rağmen, yazının Arapça'yı tesbit ve ifadede eksik ve kusurları hâlâ devam etmekteydi. Ayrıca estetik olarak da güzel sayılmazdı. Fakat tedricen gelişme kaydetmekteydi[13].

Hz. Peygamber döneminde yazı yazmak için kullanılan malzeme genellikle deri, hurma yaprağı, deve kemikleri, çanak çömlek kırıntıları, yumuşak beyaz taş, tahta levhalar, parşömen ve papirusdan ibaretti[14].

---

[11] Moritz, *a.g.m.*, 500.

[12] Çetin, *a.g.m.*, 276.

[13] Alparslan, *a.g.m.*, 453.

[14] Alparslan, *a.g.m.*, 454.

"Dört Halîfe devrinde dînî ve idârî hayatta, günlük muâmelâtta yazının ehemmiyeti artmaya devam etmiş, nihayet Hz. Ömer zamanında (634-644) resmî mektepler açılmış, muallimler tayin edilmiştir"[15].

Bu dönemde yapılan fetihlerle İslâmiyetin sınırları Hicaz bölgesinin dışına taşmaya başlayınca yazı, bu yeni fakat önemli şehirlerde bu yerlerin isimleriyle anılmaya başlandı. Halîfe Hz. Ali döneminde (656-661) bir kültür merkezi haline gelen Kûfe şehrinde yazıda büyük gelişme sağlandı. Nisbeten bir disipline girdiği kabul edilen ve bu şehre gelinceye kadar çeşitli isimler atfedilen Arap yazısı artık *kûfî* adını aldı ve bu tarihten sonra da bu isimle anılmaya başladı[16]. Bundan sonra *kûfî*, yazı sanatının önemli bir türü olarak günümüze kadar geldi.

2.1.1.3. Emevîler Devri

Hz. Peygamber döneminde başlayıp halifeler döneminde devam eden, yazının halk arasında yaygınlaştırılması çabalarından sonra, bunun Emevîler döneminde de doğal olarak sürmüş olması gerekir. Aynı şekilde Arap yazısının eksiklerinin giderilmesi ve yazının, *kûfî* ile başlayan bir yazı sanatı haline dönüşme olgusu da devam etmiştir.

Emevîlerle birlikte Şam siyaset ve ilim alanında önemli bir merkez oldu. Arap yazısı bu defa da *şâmî* adını almış ancak bu, sadece bir isim değişikliğinden başka *kûfî* yazıda bir değişiklik sağlamamıştı.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre bu dönemden itibaren yazıya şekil veren yazı sanatkârlarından,yani hattatlardan bahsedilmeye başlanmıştır. Kutbe el-Muharrir bunların meşhurlarındandır ve *kûfî*ye şekil verdiği, hatta bundan dört yazı türü oluşturduğu nakledilir. Mâlik b. Dînar ve Hâlid b Ebî el-Hayyâc bu dönemde adı geçen önemli hattatlardır[17].

---

[15] Çetin, *a.g.m.*, 278.

[16] Alparslan, *a.g.m.*, 458.

[17] Alparslan, *a.g.m.*, 459.

Bu dönemden kalma eserler arasında mushaflar ön sırayı almaktadır. Emevîler dönemine atfedilen el yazması bir Kur'an İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesinde, bir diğer Kur' an da İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır.

Mushafların dışında Emevî dönemine ait eserlerden diğerleri, taş kitabeler, papirus ve paralar üzerindeki yazılardır. Emevîler döneminde mushaflar parşömen üzerine, noktasız ve harekesiz olarak *kûfî* hatla, yazılmıştır[18].

Emevîler dönemine ait taş kitabelerdeki yazılardan, bu dönemde yazıya ait bazı özellikler şöylece sıralanabilir:

1- Birinci hicri asrın sonuna kadar köşeli yazı devam etmektedir.

2- Emevî devrinin sonuna doğru bazı harflerde yuvarlaklaşma olduğu görülmektedir.

3- Hicaz'daki kitabelerde bazı harflere nokta konduğu müşahede edilmektedir.

4- Bazı kitabeler dikkatli bir şekilde yazılmıştır[19].

2.1.1.4. Abbâsîler Devri

Abbâsîler devrinin (750-1258) gittikçe gelişen ilim ve sanat hareketleri büyük merkezlerde ve bilhassa Bağdad'da kitap merakını ve bunları yazarak çoğaltan "verrâk"ları artırmıştı. İşte bunların kitap yazmada kullandıkları yazıya *verrakî, muhakkak, neshî* veya *ırakî* deniliyordu. VIII. yy. sonlarından itibaren hat sanatkârlarının güzeli arama gayreti sonucu, ölçülü olarak şekillenen yazılar "aslî ve mevzun" hat ismiyle de anılmaya başlandı[20].

---

18 M. Serin, ''Osmanlı Hat Sanatı'', *Osmanlı*, XI, Ankara, 1999, 27.

19 Alparslan, *a.g.m.*, 461.

20 Derman, *a.g.m.*, 19.

Bu dönemde, büyük Arap hattatı Bağdatlı İbn Mukle (ö. 940) ile yazı yeni bir safhaya girdi. Meşhur hattat, aynı zamanda vezirleri olduğu Abbâsî halifelerinden Muktedir, Kâhir ve Râzî (908-940) zamanında onların da desteğiyle hat sanatına önemli katkılar sağladı. Yazı sanatında belli kurallar ve standartlar konuldu[21].

Bu gelişmeler olurken, *kûfî* hattı da bilhassa mushaf yazılmasında parlak devrini sürüyordu. Yayıldığı nisbette farklılıklar gösteren *kûfî*, Kuzey Afrika'da daha yuvarlaklaşarak bilhassa Endülüs'de ve Mağrib'de *mağribî* adıyla hükümranlığını korudu. İran ve doğusunda ise *maşrik kûfîsi* adını ve karakterini alarak -ileride tanıtılacak olan- "aklâm-ı sitte"nin yayılışına kadar kullanıldı. Daha çok abidelerde görülen iri *kûfî* hattı da, bazı bezeme unsurlarıyla birlikte, tezyînî bir mâhiyet kazandı[22].

*Kûfî*nin tadil edilmesiyle ortaya çıkan ve İbn Mukle'nin ıslah etmeye gayret ettiği adına "aklâm-ı sitte" denilen ve pek ufak farklarla birbirinden ayrılan bu yazıların adları şunlardır: *Muhakkak, reyhan, sülüs, nesh, tevki, rika'*.

Abbâsîler döneminde İbn Mukle ile başlayan yazı sanatının gelişmesi, İbn Hilâl (ö. 1032)'in katkılarıyla güzelleşti ve iki yüzyıl sonra son Abbâsî halifesi el-Musta'sım'ın Türk asıllı saray hattatı Yakût-i Musta'simî'nin (ö. 1298) gayretiyle mükemmel denilebilecek noktaya geldi. Abbâsîler'in 1258'de tarih sahnesinden silinmesinden sonra, yazıda üstünlük Türk ve İranlılar'ın eline geçti. Kısaca yazı, ilk şeklini Arap sanatkârlarının elinden aldı ve XIV. yy'dan itibaren Anadolu ve İran sahasında yetişen hattatların elinde gelişmeye başladı[23].

---

21 Alparslan, *a.g.m.*, 463.

22 Derman, *a.g.m.*, 19.

23 Alparslan, *a.g.m.*, 464.

2.1.2. Türk Dönemi

Türk hat (yazı sanatı) tarihini, Türklerin İslâm'ı kabul etmeye başladıkları X. yy.'dan başlatmak uygun olacaktır. Hz. Peygamber, Dört Halife ve Emevîler döneminde yaygınlaşma ve tekamül yönünden büyük mesafeler katederek, Abbâsîler döneminde meşhur hattatlar eliyle bir sanat haline gelen yazı, Osmanlı döneminde Türk hattatlar tarafından zirveye ulaştırılmıştır. Bu arada Abbâsîler'in yönetimde kaldığı beş yüzyıllık dönemin (750-1258) ikinci yarısında tarih sahnesinde olan Karahanlı ve Gazneli Türk devletlerinde Arap yazısının kullanıldığı bilinmektedir. Bu iki Türk ve Müslüman devlette Arap yazısı dini kitaplar ve günlük işler dışında mimaride de kullanılmıştır. Bu dönemde Karahanlı ve Gazneli mimari yapılarında süs unsuru olarak da kullanılan yazı türleri, *ma'kilî, tezyînî kûfî* ve nadiren de *celî sülüs*dür[24]. Kullanılan yazı türlerinin bilinmesine rağmen bu devrelerde yazı sanatını icra eden hattatlar hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Büyük Selçuklular'da da Arap yazısının başta Kur'an olmak üzere dînî kitaplarda, günlük yazılarda kullanılmanın yanında mimari yapılarda da kullanıldığı bilinmektedir. Mimarideki bu kullanım *kûfî* ve *celî sülüs* yazı türlerinde olmuştur. Büyük Selçuklular'da *celî sülüs*, mimaride daha fazla kullanılmıştır[25].

2.1.2.1. Anadolu Selçuklular Devri

XI. yy.'dan itibaren Anadolu'ya akın etmeye başlayan Türk boyları çeşitli bölgeleri fethederek oralarda kendi egemenliklerini kurmuşlardır. Sivas, Kayseri ve Malatya çevresinde Danişmendliler (1092-1178); Hasankeyf, Mardin, Harput ve Diyarbakır civarında, Artuklular (1092-1234); Erzurum'da Saltuklular (1092-1202); Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve Divriği'de Mengücüklüler (1118-1252), kendi adlarıyla anılan beylikler kurmuşlardır. XII.

---

[24] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 12.

[25] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 13.

yy.'ın sonlarına doğru da Konya'yı merkez edinen Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuş ve Anadolu'da geniş ölçüde hakimiyetini kabul ettirmiştir.

Yazı sanatı bakımından Anadolu Selçukluları sahası daha zengindir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde her tarafta olduğu gibi burada da İbn Bevvâb'ın üslûbu hâkimdi. Bu devrin güzel yazı örnekleri ilmî eserlerden çok o çağın Kur'an'larında bulunmaktadır. Bunların da genellikle *reyhânî* ile yazıldığı görülmektedir[26].

Kendinden önceki Müslüman Türk Devletlerinde olduğu gibi, Anadolu Selçukluları da Anadolu sathına yayılmış mimari eserlerinde yazıyı büyük bir maharetle kullanmışlardır. Bu dönem yapılarında genellikle *ma'kılî, tezyînî kûfî, muhakkak* ve *celî sülüs* kullanılmıştır[27].

Türklerin, Asya'dan başlayarak Anadolu'ya uzanan ve Osmanlıda Mimar Sinan'la zirveye ulaşan mimarideki muazzam başarısını, aynı paralelde yazı sanatında da sağladığı söylenebilir. Selçuklu ve Beylikler devri mimarisi, Osmanlıda mimari sanatın zirveye ulaşmasında bir aşama olmuşsa; aynı şeyler yazı sanatı için de söylenebilir. Yazı sanatının Osmanlı sanatkârlar elinde zirveye ulaşmasını, belki de Selçuklu ve Beylikler döneminde katettiği mesafelere borçludur denilebilir.

2.1.2.2. Osmanlı Devri

Alfabe olarak Arap kültürüne ait olmakla beraber gelişiminde ve bir sanat dalı haline gelişinde, daha çok İslâm'ı kabul eden milletlerin, özellikle de Türklerin katkısının yadsınamayacağı yazı sanatı; Osmanlı hattatları elinde "Türk Hat Sanatı" adıyla anılacak bir konuma gelmiştir. İslâm kültüründe yazı, kalem ve kitap, başka kültürlerde görülmeyen bir sevgi ve hürmete mazhar olmuştur. Türk sanatkârlarının yazı sanatındaki başarısını, onların estetik anlayışının yanında belki de bu sevgide aramak doğru olacaktır.

---

[26] Alparslan, *a.g.m.*, 478.

[27] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 14.

Bağdat şehrinde önce Abbâsî, sonra ilhanlı devirlerini idrak edip de o vakte kadar tedrîcen gelişen hat sanatını, Araplar elinde son merhalesine eriştiren Yakûtü'l-Musta'sımî, Osmanlı Devleti'nin kurulma safhasında henüz vefat etmişti ve onun yetiştirdikleriyle Yakut üslûbu bütün İslâm ülkelerine yayılmaktaydı. Daha önceki yüzyıllarda revaçta olan *kûfî* hattı artık ehemmiyetini kaybetmiş, onun yerine "aklâm-ı sitte" hakimiyeti başlamıştır. Ancak, Osmanlılar'ın gelişip yayılmaya çalıştıkları XIV. yy.'dan daha sonraki yüzyılın başında uğradıkları Timur kargaşası nedeniyle abidelerdeki bazı kitabeler dışında hat sanatı örnekleri günümüze gelememiştir[28].

İlk dönemlerde Bursa ve Edirne gibi merkezlerin yanında Anadolu'da Amasya benzeri, dönemin önemli şehirlerinde icra edilen hat sanatı; İstanbul'un fethinden sonra ağırlıklı olarak burada icra edilmeye başlanmış ve meşhur hattatlar burada yetişmiştir. Artık siyasetin olduğu gibi kültürün ve sanatın, dolayısıyla yazı sanatının da merkezi İstanbul'dur. Abbâsî döneminin meşhur hattatı Yakut el-Musta'sımî tarafından geliştirilen aklâm-ı sitte, meşhur Osmanlı hattatı Şeyh Hamdullah (ö. 1520) eliyle yeni bir üslubla gelişip yayılmaya başladı. Bu dönemde, aklâm-ı sitteden nesih hattı mushaf yazılmasına tahsis edilmiş; *sülüs*, yalnız olarak veya *nesih*le birlikte sanat yazısı haliyle yerleşip sürmüş; *muhakkak* ve *reyhânî*, XVII. yy.'ın sonlarına kadar tedrîcen bırakılmıştır. *tevki*nin yerini *dîvânî* ve *celî dîvânî* yazıları doldurduğu için, bunun da sahası daralmış; *rik'a* ise icazet hattı adıyla hattatların imza satırlarında ve hat icazetnamelerinde kullanılmıştır[29].

Osmanlı döneminde, özellikle XV. yy.'dan sonra Türk yazı sanatını zirveye taşıyan pek çok sanatkâr olmuştur. Bu sanatkâr, kimi zaman bir padişah, kimi zaman bir vezir, kadı, bazen bir şeyh, bazen de sıradan bir insandır. Ancak, tabiidir ki her sanatta olduğu gibi yazıda da sanatkâr olabilmek istek ve kabiliyet dışında uzun ve sabırlı bir eğitim dönemini

---

[28] Derman, *a.g.m.*, 20.

[29] Derman, *a.g.m.*, 21.

gerektirmektedir. Osmanlıda her alanda olduğu gibi hat sanatının öğretim ve eğitiminde, özellikle Şeyh Hamdullah'dan sonra belirgin prensiplerin ve kuralların ortaya konulduğu görülmektedir. Yazı öğrenmek isteyen talebelere hocaları tarafından yazı örnekleri verilir (ki bu "meşk vermek" diye tâbir edilir), öğrenciler de bu örneklere bakarak aynen taklit etme ve haftanın belirli günlerinde hocalarına tashih için gösterme metodu yaygınca kullanılmıştır. Bir hocadan ders almaya başlayan öğrenci, yazacağı hat türüne göre harfleri önce teker teker satırlar halinde, sonra da her harfi diğeriyle ikişer ikişer bitiştirerek yazmayı öğrenmektedir. Buna "müfredat meşki" denilir. Müfredat meşkinin amacı öğrencinin hat sanatına kabiliyetini ve ilgisini ölçmek, sabrını denemek, ,başarısız olanlarını eleyerek umut vadedenlere daha fazla vakit ayırmaktır. Bu müfredatta başarılı olan öğrencilere, âyet, hadis gibi ibareler yazdırılırdı ki, buna da "mürekkebat meşki" denilmektedir. Bu ikinci merhalede öğrenciye kelime ve cümle içerisinde harflerin uyumlu, estetiğe uygun kullanma yeteneği kazandırılır. Böylece, azimli, yetenekli ve devamlı bir öğrenci yaklaşık dört beş yıllık bir zaman sürecinde öğrenimini tamamlayıp hocasının da uygun görmesiyle icazet (diploma) almaktadır[30].

Osmanlı döneminde, Türk yazı sanatını icra eden, öğreten, sayıları binlerle ifade edilebilecek sanatkârlar gelip geçmiştir. Ancak bunlardan bazıları, yazı sanatında kendi ekollerini oluşturabilmiş, bu sanat yolculuğunda derin izler bırakmışlardır. Osmanlı yazı sanatı tarihinde ekol olarak kabul edilen büyük sanatkârlar ve kendi isimleriyle anılan ekoller şunlardır:

a) Şeyh Hamdullah Ekolü: 1433 yılında Amasya'da dünyaya gelen Şeyh Hamdullah, önceleri her hattat gibi Yakût-ı Musta'sımî'nin üslûbunu takip ederken, kendi yetenek ve çalışmalarıyla, Yakut'un estetik anlayışını ortadan kaldırarak kendi üslûbunu geliştirdi. Yazıya yeni geometrik ölçüler getirmek suretiyle, yazıdaki sert görünümü daha estetik hale dönüştürdü.

---

[30] A. Tüfekçioğlu, "Osmanlı Döneminde Hat Sanatı", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 47.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Şeyh Hamdullah, Osmanlı-Türk hattatlarının babası olup, aklâm-ı sitte'de hem bir Türk ekolünün yaratıcısı, hem de klasik Türk ekolünün kurulmasında ve gelişmesinde öncülük yapan bir sanatkârdır.

Şeyh Hamdullah'ın eserleri çoktur. Kağıt üzerine yazılmış birçok eseri dışında mimaride; Edirne (1488) ve İstanbul Bayezid (1506) Câmileri, Fîruz Ağa Câmii (1491) kitabeleri onun eseridir[31].

b) Ahmed Karahisârî Ekolü: Kânûnî devri hattatlarından olan Karahisârî (1469-1556), İranlı hattat Esedullâh-i Kirmânî'nin talebesidir. Sanatkâr, Şeyh Hamdullah'ın açtığı çığıra girmemiş, Yakut tarzını devam ettirmiştir. Ancak Yakut'un taklit ve takipçisi olarak kalmamış onu aşmıştır.

Çeşitli eserleri arasında en önemlisi Kânûnî için yazdığı paha biçilmez Kur'an'ıdır. Süleymaniye câmisinin (1557) kubbesindeki yazı, Piyale Paşa Câmisi (1573)'ndeki âyet kitabesi, Karahisârî'nin mimarideki eserleridir.

Ahmed Karahisârî ekolü öğrencilerinin -sayıları yediyi geçmediği rivâyet edilir -ölümünden sonra tarih sahnesinden silinmiş ve yerini Türk zevkine uygun düşen Şeyh Hamdullah ekolüne bırakmıştır[32].

c) Hâfız Osman Ekolü: İstanbul doğumlu olan Hâfız Osman (1642-1698)'ın asıl adı Osman bin Ali'dir. Bu ekol, Şeyh Hamdullah'ın devamıdır. Şeyh Hamdullah'ın harfleri ve bunların fizyolojisi Hâfız Osman'da rafine bir duruma geldiği ve çok güzel yazıldığı için XVIII. yy.'dan itibaren, bugün dahi bütün İslâm ülkelerinin hattatları tarafından benimsenmiştir. Halen Hafız Osman üslûbu geçerliliğini korumakta ve varlığını sürdürmektedir. Yazı sanatında "İkinci Şeyh" olarak da adlandırılan sanatkârın özellikle nesih ve

---

31 A. Alparslan, "Osmanlılar'da Hat Sanatının Gelişmesi ve Bunun Nedenleri", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 37; M. Serin, *Hat Sanatımız,* İstanbul, 1982, 48; Ş. Rado, *Türk Hattatları,* İstanbul, 52.

32 Serin, *a.g.e.,* 51; Rado, *a.g.e.,* 70; Alparslan, *a.g.m.,* 38.

sülüs olarak yazılmış sayısız eserleri yanında yirmi beş adet Kur'an-ı Kerim yazdığı kaynaklarda mevcuttur[33].

d) Mustafa Râkım Ekolü: Mustafa Râkım (1757-1825), *celî sülüs* yazının babası sayılmıştır. Padişah II. Mahmud'a hocalık da eden sanatkârın yazı sanatına üç önemli katkısı olmuştur. Birincisi iri (*celî*) yazıyı keşmekeşlikten kurtarmış, harflerde ideal ölçüleri temin etmiştir. İkincisi, kompozisyonu (istif) güzelliğe kavuşturmuştur. Yani harfler arasında ölçüleri, mesafeleri ve kelimelerin okunuş sırasının bozulmaması üzerinde durmuştur. Üçüncüsü, Osmanlı tuğrasına ideal şekli vererek onu sarkık durumdan kurtarmış ve böylece ona canlılık kazandırmıştır.

Râkım'la beraber eski *celî* ve *tuğra* anlayışı değişmiş, kendisinden sonra yetişenlerin çoğu Râkım yolunun takipçisi olmuşlardır.

Ayasofya'da Sultan Mahmud imzalı büyük levha, Râkım'ın kaleminden çıkmış bir harikadır. Bundan başka birçok eseri yanında, Fatih'te Sultan Mahmud'un validesinin türbe kubbesindeki süre yazıtı, Tophane Nusretiye Câmii'ndeki süre kitabesi, onun mimari yapılardaki eserleridir[34].

Osmanlı dönemi yazı sanatı tarihinde ekol sayılan bu ustaların dışında, çok güzel eserler vermiş yüzlerce sanatkârdan sadece bir kaçı ise şunlardır:

-Mehmet Esad Yesârî (ö. 1798), İsmail Zühdü Efendi (ö. 1806), Galatalı Ahmet Nailî (ö. 1813), Mahmud Celâleddin (ö. 1829), Yesarîzâde Mustafa İzzet (ö. 1849), Kazasker Mustafa İzzet (ö. 1876), Abdullah Zühdü (ö. 1878), Şevki Efendi (ö. 1887), Sâmi Efendi (ö. 1912), Mehmet Nazif Bey (ö. 1913), Hulusi Efendi (ö. 1940), Necmeddin Okyay (ö. 1976), Hâmit Aytaç (ö. 1982).

---

[33] Rado, *a.g.e.*, 112; Serin, *a.g.e.*, 53; Alparslan, *a.g.m.*, 38.

[34] Serin, *a.g.e.*, 55; Alparslan, *a.g.m.*, 38; Rado, *a.g.e.*, 191.

2.2. Yazının Türleri

Yazı sanatının türleri denilince akla "aklâm-ı sitte" diye tabir edilen altı çeşit yazı gelmektedir. Bu altı tür yazının, Abbâsîler'in ünlü hattatı İbn Mukle tarafından icad edildiği ve yine Abbâsîler döneminin Türk asıllı meşhur hattatı Yakut el-Musta'sımî tarafından geliştirilerek istikrar kazandığı bilinmektedir.

Türk yazı sanatının türleri de temelde bu altı çeşit yazıya dayanmaktadır. Ancak Türk sanatkârlar elinde oldukça geliştirilip Türk estetik anlayışına göre dizayn edilerek adeta Türkleştirilmiştir. Bu altı tür yazıdan başka İranlı sanatkârlar tarafından geliştirilen *ta'lik* yazısı da yine Türk hattatlar elinde Türk zevkine uyarlanmıştır.

Arap kökenli *aklâm-ı sitte* ve İranlı'lara ait *ta'lik* yazının dışında, tamamen Türk sanatkârları tarafından oluşturulup geliştirilen ve uzun yıllar kullanılan yazılar da vardır. Bunlar, ilerde tanıtılacağı üzere *dîvânî, rik'a* ve *siyâkat* yazılarıdır.

Yazı türlerinin oluşmasında, sanatkârların daima güzel olanı tercih ederek bunu teşvik etmeleri ile zamanın ihtiyacına göre en uygun yazı kompozisyonunu geliştirmeleri etkili olmuştur. Bununla birlikte yazılan kalemin ağız genişliği ve kullanılan malzeme çeşidi de zaman içinde farklı adlarla yazı türlerinin oluşmasına yol açmıştır[35]. Böylece yazı sanatı, tarihi boyunca tekâmül ede ede *ma'kılî, kûfî, sülüs, nesih, tevki, rika', muhakkak, reyhânî, ta'lik, dîvânî, rik'a* ve *siyâkat* türleri en çok kullanım alanı bulmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır[36].

---

[35] M. Bedrettin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, I, Ankara, 1981, 84.

[36] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 8.

2.2.1. Ma'kılî

Ma'kıl, lügatte kale gibi sığınılacak yahut sarp yer anlamına gelir. Istılah olarak köşeli yazıya *hatt-ı ma'kılî* denilmiştir. *Ma'kılî*, sert ve hendesi bir yazıdır. Bundan dolayı gözlü ve başlı harfler hep muntazam kare resmederler. Her harf değilse de çoğu dört hareketle meydana gelmiştir. Bu sebepten *ma'kılî*ye *hatt-ı satrancilî* de denilmiştir[37]. Bu yazının belirgin hususiyeti, dik, köşeli ve hendesi oluşudur. Daha çok abide yazısı olarak kullanılmıştır. İslâm'dan önce olduğu gibi sonrasında da âbidelerde kullanılan ma'kılî, el ve kalem hareketleriyle değil de, cetvel, gönye, pergel gibi âletlerle çizilerek yazılmıştır. Harfler arasında nokta, hareke gibi işaretlere rastlanmamaktadır. Kalemle yazılmadığı için kalem hareketlerinden bahsetmek mümkün değildir.

Araştırmalar bu yazının İslâm'dan önce kullanılan bir yazı olduğunu ortaya koymaktadır. En eski kitabeler *ma'kılî* hatla yazılmış ve bu yazı, zamanla yuvarlak yazı olan Şâmî hattıyla karışarak *kûfî*ye başlangıç teşkil eden "Mensub yazısı" doğmuştur. İslâm'da ilk dönemlerde bu yazının bir süre kullanıldığı görülmektedir.

İslâm'dan önce abidelerde kullanılan ma'kılî hattı, yine abidelerde günümüze kadar kullanıla gelmiştir. Kalın ve ince olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır[38].

2.2.2. Kûfî

Kûfî şu şekilde tarif edilmiştir: "Hurûfu hem musattah ve hem müdevverdir."[39] Yani harflerde muayyen ölçülerde yuvarlaklık ve düzlük vardır. Başka bir ifade ile *kûfî* hattı, *ma'kılî* hattının yumuşatılmış ve

---

37 Serin, *a.g.e.*, 34.

38 Serin, *a.g.e.*,34; C. Baltacı, *İslâm Paleografyası*, İstanbul, 1989, 21.

39 M. Habib, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul, 1305, 21.

yuvarlaklaştırılmış şeklidir. *Kûfî*nin her çeşidinde başlı ve gözlü harfler üçgenimsi ve yuvarlağımsı durumdadır. Her harf en az üç hareketle vücuda gelmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an yazmağa tahsis edilen *kûfî* yazı, yazma ve yapma *kûfî* şeklinde iki kısma ayrılabilir. Birincisi el ve kalemle yazılıp, harfler arasında ve uçlarında süs unsurları bulunmamaktadır. Bunda yuvarlak kısımlar ve eğri çizgiler daha çoktur. İkincisi ise *ma'kılî* gibi el ve kalemle yazılmayıp aletler yardımıyla çizilerek meydana getirilmektedir. Mimaride en çok kullanılan çeşidi yapma *kûfî*dir ve harfler arasında süs unsurları yoğundur. Bu nedenle harf şekilleri daha çok süslemeyi andırmaktadır. Dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler, kilitlenmeler ve dolanmalarla geometrik motifler oluşturulmaktadır. Yazı içerisinde görülen bu motiflerin yoğunluğuna göre *çiçekli kûfî, örgülü kûfî* ve *yapraklı kûfî* olarak da isimlendirilmektedir[40].

2.2.3. Sülüs

Harflerinin dört yüzü düz ve iki yüzü yuvarlak olan yazıdır. *Sülüs*te her harfin altıda dört parçası düzümsü, altıda iki parçası da yuvarlağımsıdır. Yazı, ağız genişliği 3-4 mm. kalınlığında açılmış kalemlerle yazılmaktadır. Harflerin anatomisinde keskin ve sert görünüşler tamamen kaybolup, onun yerini düz ve eğri çizgiler kaplamıştır. Bu nedenle satır düzeninde olduğu gibi dairevi veya istenildiği şekilde kompozisyonların meydana getirilebilmesine elverişli bir yazı türüdür. Gerek büyük boy kitapların yazımında ve gerekse mimari eserlerde kullanımı, diğer yazılara göre daha çok tercih edilmiştir. *Müsennâ* istifler, tuğralar, kuşak yazılar daima *sülüs* ile ve onun iri ölçülerindeki *celî*siyle yazılmıştır.

Sülüs hattının nesihle birlikte İbn Mukle tarafından *kûfî*den geliştirilerek icad edildiği kabul edilmektedir. Tarihî süreç içerisinde gelişerek

---

[40] A. Alparslan, "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 4-5, İstanbul, 1976-1977, 3.

varlığını sürdüren bu yazı, Osmanlı döneminin meşhur hattatları, Şeyh Hamdullah, Mustafa Râkım gibi üstadlar elinde zirveye taşınmıştır.

Normal *sülüs* ölçüsünün dört katı büyüklüğünde, mimaride kullanılan türüne *celi sülüs* adı verilir. Daha çok özel bir istifle, yani harflerin meydana getirdiği kelimeler yan yana veya bazı harfler üst üste getirilerek yazılır. *Sülüs*ün büyütme derecesi, konulacağı yerin büyüklüğüne göre değişir. Osmanlılar döneminde mimaride sıkça özgün bir şekilde kullanılmıştır. Mustafa Râkım Efendi'nin Nusretiye Câmii kitabesi, Karahisârî'nin Süleymaniye Câmisi'ndeki hatları, Kazasker Mustafa İzzet'in İstanbul Üniversitesi kapısındaki yazıları, Hâmid Aytaç'ın Şişli Câmii'ndeki yazıları bunlardan sadece birkaç örnektir[41].

2.2.4. Nesih

Sülüs yazısının üçte biri ölçülerinde, yani 1 mm. kalınlıktaki kalemle yazılan ve harf formu olarak sülüse uyan yazıdır. Bu yazıya *sülüs*ün üçte ikisini neshettiği (ortadan kaldırdığı) için veya nüsha çıkarmak anlamında nesih denilmiş olmalıdır.

Bu yazıda harfler aynı istikamette ve eşit yükseklikte birbirini takip eder. Böylece sülüsten ayrılan en önemli özelliği, istife uygun olmamasıdır. Bu nedenle, mimari yapılarda kullanımı imkansızdır. *Nesih*, Kur'an-ı Kerim ve diğer dini eserlerin yazılmasında, para ve mühürlerde kullanılmıştır[42].

Tarihi kaynaklar bu yazının İbn Mukle tarafından icad edildiğini belirtir. Bununla beraber İbn Mukle'den yüzyıl öncesine ait nesih örneklerine rastlanmıştır. Bazı araştırmacılara göre bu yazı *kûfî*den bağımsız olarak Mısır'da *nabata* yazısından doğmuştur[43].

---

41 Baltacı, *a.g.e.*, 25; Serin, *a.g.e.*, 43; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 9.

42 Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 25; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 10.

43 Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 21.

Nesih yazısı da diğer yazı türleri gibi en güzel şeklini Osmanlıda bulmuştur. Osmanlı hattatları neshi ifrat ve mübalağadan korumuş, yazıdaki nisbetleri muhâfaza etmiş ve yazıyı fazla süslerden arındırarak kemâle erdirmişlerdir.

Osmanlılarda Şeyh Hamdullah ile başlayan nesih ustaları, Hafız Osman, Mustafa Râkım ve Sami Efendi ile devam etmişlerdir.

2.2.5. Tevki'

Harflerin yarısı düzümsü, yarısı da yuvarlağımsı olan yazı türüdür[44]. Kalem kalınlığı sülüse yakındır. Birleşmeyen harfler, kendinden sonraki harflerle bitiştirilerek, sanki silsile halinde devam ediyor havasını vermektedir. Daha çok padişahların berat, menşur, resmî mektup ve fermanları ile vakfiyelerde sıkça kullanılmıştır. Osmanlı döneminde dîvânî yazının gelişmesi ve daha fazla tercih edilmesi nedeniyle tevki yazının kullanımı da azalmıştır. Bazı özelliklerinin mimari eserlerde kullanılan *celî sülüs*lere de yansıtıldığı görülmektedir[45].

2.2.6. Rika'

Harflerindeki düz ve yuvarlak özellikleri farklı ve çoğu harfi de bitişik olan bir yazıdır. Kalem kalınlığının belirli bir ölçüsü olmamasına rağmen daha çok *tevkî'* yazının küçüğü niteliğindedir. Süratli yazılabildiği için, harflerin bir çoğu birbiriyle bitiştirilmiştir. Bu yazı daha çok haberleşmede ve icazetnamelerde kullanılmıştır[46].

---

44 Serin, *a.g.e.*, 32.

45 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 9.

46 Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 26; Serin, *a.g.e.*, 32; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 9.

2.2.7. Muhakkak

Harflerinin bir buçuk bölüğü düz, gerisi yuvarlak olan bir yazı türüdür. Muntazam ve muhkem anlamına gelen bu yazının harflerinin ölçüleri *sülüs*e nisbetle daha büyüktür. Elif, lam, kef, tı gibi dikey harflerle, sin, fe, kaf ve nun gibi çanaklı harflerin sola doğru uzayan kısımları daha uzunca ve düzümsüdür. Dönüşler köşeli ve keskincedir. Terkipler satır halinde yazılıp, istife uygun değildir.

Osmanlılarda daha çok konu başlığı ve besmelelerde kullanılan bu yazı türü, *celi sülüs* yazısının gelişmesiyle önemini yitirmiştir[47].

2.2.8. Reyhânî

Bu yazı, *muhakkak* yazısından gelişmiştir. *Muhakkak* yazının özelliklerini taşımakla beraber, ölçüsü ona göre üçte bir oranındadır. Kalem kalınlığı *nesih* kalemi kadardır.

Daha çok Kur'an ve duâ kitaplarının yazımında kullanılan bu yazı türü XVI. yy.'dan itibaren önemini yitirmiş, yerini yaygınlaşan *nesih* yazısına bırakmıştır[48].

2.2.9. Ta'lik

Her harfi yuvarlağımsı olan ve içinde düz harf bulunmayan hattır. Bu nedenle *ma'kılî* hattının tam aksi bir yazıdır. Kalem kalınlığı *sülüs* kalemi kadardır. İran'da ortaya çıktığı için *Acem yazısı* da denilmiştir.

Kelime olarak *ta'lik*, asma, asmak demektir. Bu yazının en bariz özelliği de eğri çizgilerle yazılması ve adeta harflerin açılmasıdır. Hat, yer yer

---

47 Serin, *a.g.e.*, 32; Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 26; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 9; Rado, *a.g.e.*, 17.

48 Rado, *a.g.e.*, 17; Serin, *a.g.e.*, 32.

incelerek kalınlaşır ve böylece yazıya bir güzellik kazandırır. Her türlü hareke ve işaretten uzak olup sade görünümlüdür.

Diğer yazılar gibi, *ta'lik* de Osmanlılar'da Fatih döneminde önem kazanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, ilmiye sınıfının resmî yazısı olarak gelişmiştir. Bütün ilmiye muhâberâtı, vesîkaları, eserleri hep bu yazıyla yazılmış ve kayıtlar da bununla tutulmuştur. Mimari eserlerin kitabelerinde, mezar taşlarında ta'lik tercih edilmiş, edebi eserler, bilhassa divanlar, şiirler bu yazıyla yazılmıştır.

XVIII. yy.'da *ta'lik*te büyük bir gelişme görülmektedir. Bu dönemde hattat Mehmet Yesârî (ö. 1798) elinde *ta'lik* adeta milliyet değiştirmiş, bazı yeni özellikleriyle bir anlamda millîleşerek *Türk Ta'lik ekolü* oluşmuştur. Yesârî'nin yazılarında, şekillerin tenasübü, sükunet ve ölçüyü ifade eder. Oğlu Yesârî-zâde (ö. 1883) bu ekolün büyük üstadıdır. Râkım Efendi'nin sülüs celisinde yaptığı yeniliği, Yesari-zâde, *ta'lik* hattında yapmıştır. İri bünyeli *ta'lik* yazılarında, harflerin incelik ve kalınlıkları, bağlantıları ve boyları, kurallara oturmuş, oranlar ve satır düzeni en iyi şekilde sağlanmıştır.

Nihayet Türk ta'lîki, Sâmi Efendi gibi bir ustanın elinde son şeklini almıştır. Talebeleri Ömer Vasfi, Necmettin Okyay, Hulusi Efendi ve Kemâl Batanay bu ekole hizmet etmişler ve Türk sanat dünyasına ölümsüz eserler kazandırmışlardır[49].

2.2.10. Dîvânî

Osmanlı Devleti'nin resmî yazısıdır. Padişah fermanları, menşurları, devletin resmi kararları bu hat çeşidi ile yazılmıştır. Bu nedenle "divana ait" anlamında *dîvânî* adı verilmiştir.

Tevki' ve ta'lik hususiyetleri taşıyan divani, Türkler'e mahsus bir yazıdır. İlk defa Selçuklular zamanında kullanılan bu hat, Osmanlılar'da

---

[49] Alparslan, *a.g.e.*, 502; Serin, *a.g.e.*, 66; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 10; Baltacıoğlu, *a.g.e.*,.27.

bilhassa Fatih devrinde gelişmiş ve devletin resmi yazısı olmuştur. Fatih devri hattatlarından Tâcüddin, bu hattı ıslâh ederek bugünkü şeklini vermiştir. *Dîvânî*nin, basitleşmiş *dîvânî kırması* ile, daha gelişmiş *dîvânî celîsi* çeşitleri bulunmaktadır.

Devletin mühim yazılarının yazıldığı *dîvânî*, kolayca taklit edilmemesi veya tahrîfâta uğramaması için girift bir karaktere büründürülmüştür. Genellikle büyük boy ve kazımaya, silmeye uygun olmayan aharsız kağıtlara yazılan *dîvânî* hattı, XIX. yy.'da en olgun hâlini almıştır.

Padişah iradeleri altında yazanın imzası olmadığı için, bu yazının gelişmesine hizmet eden hattatlar hakkında fazlaca bilgi sahibi olunamamıştır. Buna rağmen, Sâmi Efendi, Nâsih, Hacı Kâmil, Recai ve Aziz Efendi'ler, XX. yy.'ın başlarında *dîvânî*yi en güzel yazan hattatlar olarak bilinirler[50].

2.2.11. Rik'a

Osmanlı Türkleri tarafından icad edilen *rik'a, dîvânî* yazının dikey harflerinden bazılarının küçülmesi, sadeleşmesi, kavis meyillerinin azalması yoluyla elde edilmiştir. Harflerin noktalarının çizgi hâlinde konulması ve harekelerin olmaması, *rik'a* yazısının süratli yazabilmek amacıyla tercih edilme nedeni olmalıdır. Sola doğru dik ve köşeli çizgiler, kelimelerin satırlara meylederek yaptıkları akıcılık, bu yazı çeşidinin karakteristik hususiyetlerindendir.

XIX. yy.'ın başlarında gelişmeye başlayan *rik'a*, XX. yy.'da belli kurallara göre yazılan bir hat çeşidi olmuştur. Bu tarihlerde iki ayrı rik'a kullanılmıştır. Birincisi *eski rik'a* (*Bab-ı Âlî rik'ası*) veya *Mümtaz Efendi* (1810-1871) *rik'ası*'dır. Diğeri, *İzzet Efendi* (1841-1903) *rik'asıdır. İzzet Efendi rik'asında*, bütün harfler kat'î bir intizam, açıklık ve âhenk içindedir.

---

[50] Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 29; Serin, *a.g.e.*, 73; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 10.

Böylece *rik'a* iki ayrı koldan gelişip ölçülü ve sanat ifade eden bir yazı hâline gelmiştir[51].

2.2.12. Siyâkat

Bu yazı, ilk defa Irak'ta Abbâsîler devrinde icad edilmiş ve Selçuklular zamanında Anadolu'ya gelmiş olmakla beraber asıl gelişmeyi Osmanlılar devrinde göstermiştir. Bu nedenle *siyâkat* da Müslüman Türkler'e ait bir yazı türü olarak kabul edilir.

Siyâkat, sanat yazısı olmaktan çok, mâliye tapu ve vakıflara ait defterlerin ve vesikaların yazılmasında kullanılmıştır[52]. Bu yazıda, *kûfî* ve *nesih* hatların özellikleri görülmektedir. Noktalar bazen harflerin sonlarına bir işaret gibi takılmaktadır. Genellikle dikey harfler kısa, kâseli ve kavisli olanlar ise düzce yayılmaktadır. Gizlilik esasına göre tertip edildiği için harflerin yazılışı diğer türlere benzemez[53].

---

51 Serin, *a.g.e.*, 76; Alparslan, *a.g.m.*, 520.

52 Serin, *a.g.e.*, 76.

53 Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 30; Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 11.

3. YAZININ MİMARİDE KULLANIMI

Yazı ile mimarinin birlikteliğine erken dönemlerden itibaren tanık olunmaktadır. En eski yazıt örneklerine mimari kalıntılarda rastlanılmıştır. Üzerine yazı yazılan mimari elemanların daha dayanıklı ve kalıcı olması, doğal olarak kültürel mirasımızda, bunların daha fazla yer tutması sonucunu doğurmuştur. Yazı sanatkârları, bu sanatlarını mimari alanda kullanmakla eserlerini daha kalıcı kılmış olmanın yanında, yapıyla ilgili bilgileri de sanat tarihine önemli bir not olarak düşmüşlerdir.

Yazının Türk–İslâm mimarisinde yer aldığı ilk günden bu yana, bazen süsleme, bazen başlı başına bir sanat ve bazen de tarihi önemi olan bir belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Böylece mimaride yer alan yazı,gerek süsleme, gerekse işlev açısından, sanat tarihi ve diğer alanlar için en önemli malzemeyi oluşturmuştur.

3.1. Anadolu Selçukluları Öncesi Dönem

Yazının mimaride kullanıldığının en erken örneği, Halep şehrinin güney doğusunda bulunan "Zebed" kitabesidir. Bir kilise üzerinde kilisenin yapımında emeği geçenlerin isimlerinin taşa kazılarak yazılan kitâbe, Mîlâdî 512 tarihlidir[1]. Arap yazısının aynı yüzyıl içerisinde oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda bu kitabenin çok erken bir örnek olduğu anlaşılmaktadır.

İslâmî dönemde yazının mimaride kullanımının ilk örneğine Emevîler döneminde rastlanılmaktadır. Velid bin Abdilmelik (ö. 685) döneminde Said

---

1 A. Alparslan, *a.g.m.*, 445.

adında bir sanatkârın, Medine'deki Mescid-i Nebevî'nin kıble duvarına, Şems Sûresi'nden itibaren Kur'an'ı sonuna kadar yazdığı bilinmektedir[2]. Bu ilk örneğe rağmen, Emevîler döneminin en önemli yapısı sayılan Şam Ümeyye Câmii'ndeki yazıların azlığı ve diğer örnekler göz önünde bulundurulduğunda yazıya, Emevîler döneminde mimaride pek yer verilmediği söylenebilir.

Endülüs Emevî mimarisinde yer alan Medînetü'z-Zehra, Kurtuba Câmisi ve el-Hamra Sarayı'nda süslü *kûfî* örnekleri bulunmaktadır.

Abbâsîler döneminde mimaride yine *kûfî* yazının kullanıldığı örneklere rastlanılmaktadır. Nayın Câmii'nde çiçekli *kûfî* denilebilecek, aynı zamanda harfler arasındaki boşlukların bağımsız rûmî ve penç motiflerinin serpiştirildiği bir yazı örneği mevcuttur[3]. Ancak dönemin ünlü hattatları İbn Mukle (ö. 940) ve İbn Bevvâb (ö. 1022) gibi sanatkârların yazılarına mimaride rastlanmaması ilginçtir.

Fatımîler'in mimari yapılarında da çiçek ve rûmîlerle süslenmiş *kûfî* yazı örnekleri bulunmaktadır. Bu döneme ait el-Hâkim, el-Ezher, el-Cuyûşî ve Talayî Câmileri bunlar arasındadır[4].

Karahanlı dönemi yapılarında, *kûfî*nin yanı sıra *ma'kılî* ve ilk olarak da *celi sülüs* yazıların kullanıldığı görülmektedir. Arslan Han'ın 1119-1120'de yaptırdığı Namazgâh Câmii mihrabında *ma'kılî* yazıyla Allah, Muhammed ve dört halifenin adları bulunmaktadır. Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi'nde *tezyînî kûfîler* bulunurken; bu erken sayılabilecek dönemde, Muhammed bin Nasr Türbesi (1012)'nin portalinde *celi sülüs* yazının kullanılmış olması ilgi çekicidir[5].

---

2 S. Kemal Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat,* İstanbul, 1984, 127.

3 S. Kemal Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi,* Ankara, 1954, 70.

4 Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi,* 93.

5 Tüfekçioğlu, *a.g.e.,* 13.

*Kûfî*nin mimarideki örnekleri Gazneli yapılarında da görülmektedir. Sultan III. Mesud Minâresi, Aslan Câzib Türbesi ve Leşker-i Bâzâr Sarayı bunlardan bazılarıdır[6].

Büyük Selçuklu mimarisinde *kûfî* ile birlikte *celi sülüs* yazının da daha sık kullanıldığı görülmektedir. Ardistan Mescid-i Cuması'ndaki *sülüs* yazılar bunun sadece bir örneğidir.

Mimarlık tarihi kitaplarında, Karahanlı, Büyük ve Anadolu Selçuklu yapılarında görülen *celî sülüs* yazıların *Selçuklu neshi* diye ifade edilmesi, hatalı bir kullanımın tekrarıdır denilebilir[7].

3.2. Anadolu Selçuklu Dönemi

1071 Malazgirt zaferi sonrasında Anadolu'ya açılan Türkler, XII. yy.'da bağımsız olarak varlıklarını sürdürmüş çeşitli beylik devletleri, XII. yy. sonlarında da Konya merkezli Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle Konya, Kayseri ve Sivas yöresinde yayılmış olan Selçuklu yapılarında, *ma'kılî tezyînî kûfî* ve *celî sülüs* yazılarının yoğunlukla kullanıldığı bilinmektedir. Yapıların portallerini, mihrablarını, kubbe kasnaklarını, pencere alınlık ve sövelerini, türbelerin sandukalarını, ahşap kapı ve minberlerini süsleyen bu yazı türleri taş, mermer, ahşap, çini, tuğla gibi farklı malzemelere işlenmiştir[8].

Geometrik olarak aletlerle çizilerek oluşturulan *ma'kılî* yazı, sert ve durağan görüntüsüyle dönem mimarisinde de görülmektedir. Mardin Ulu Câmi (1172) minaresi, Aksaray Sultan Hanı (1229) portali, Konya Karatay

---

6 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 13.

7 M. Uğur Derman, bu hatanın batılı araştırmacılardan kaynaklandığı kanısındadır. Bkz.: "Selçuklu'dan Osmanlıya Celi Sülüs Hattının Gelişimi". *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,* Konya, 1995, 91.

8 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 14.

Medresesi (1251) kubbesi, Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) bu yapılardan bazılarıdır.

*Tezyînî kûfî*ler, hem malzemenin çeşitliliği ve hem de terkiplerinin zenginliği açısından, önceki dönemlere göre daha ileri seviyededir. *Yapma kûfî* özelliği gösteren bu yazılar, cetvel, gönye, pergel gibi aletlerin yardımıyla çizildiği için kalem hareketine sahip değildirler. Ancak *ma'kılî* yazıda bulunan geometrik ve keskin çizgiler, *tezyînî kûfî*de daha az; yuvarlak ve yumuşak hareketler ise daha fazladır. Kayseri Güllük Câmii (1207) mihrabı, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi (1220), Konya Alâeddin Câmii (1220) mihrabı, Konya Karatay Medresesi (1251) kubbe kasnağı, Sivas Gök Medrese (1271) mihrabı, *tezyînî kûfî*nin kullanıldığı örneklerdir.

Anadolu'da bu dönemde inşa edilen eserlerde *celi sülüs* yazının kullanımı, *tezyînî kûfî* ve diğer yazı türlerine göre daha fazladır[9]. Anadolu Selçuklularının *celî sülüs*lerinin iki önemli özelliğinden bahsetmek mümkündür. Birincisi *tezyînî kûfî*de olduğu gibi zemin ve harflerin sonlarının kıvrık dal, helezon, rûmî ve geometrik desenlerle bezenmesi; ikincisi ise yazının her türlü motiflerden arındırılıp, istif, tertip ve hareke gibi unsurlarla kompozisyon oluşturmasıdır. Sivas İzzeddin Keykâvus Türbesi (1220), Konya Alâeddin Câmii (1220) mihrabının bordürü, Divriği Ulu Câmii (1229)'nin inşa kitabelerinin bir kısmı, Sivas Gök Medrese (1271) kapısı, Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) portalindeki yazılar birinci guruba; Sivas Şifâiye Medresesi (1217) inşâ kitabesi, Konya İnce Minareli Medrese (1258) portali, Konya Karatay Medresesi (1251) portalindeki yazılar da ikinci guruba örnek teşkil etmektedir[10].

---

9 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 15.

10 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 15.

Medresesi (1251) kubbesi, Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) bu yapılardan bazılarıdır.

*Tezyînî kûfî*ler, hem malzemenin çeşitliliği ve hem de terkiplerinin zenginliği açısından, önceki dönemlere göre daha ileri seviyededir. *Yapma kûfî* özelliği gösteren bu yazılar, cetvel, gönye, pergel gibi aletlerin yardımıyla çizildiği için kalem hareketine sahip değildirler. Ancak *ma'kılî* yazıda bulunan geometrik ve keskin çizgiler, *tezyînî kûfî*de daha az; yuvarlak ve yumuşak hareketler ise daha fazladır. Kayseri Güllük Câmii (1207) mihrabı, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi (1220), Konya Alâeddin Câmii (1220) mihrabı, Konya Karatay Medresesi (1251) kubbe kasnağı, Sivas Gök Medrese (1271) mihrabı, *tezyînî kûfî*nin kullanıldığı örneklerdir.

Anadolu'da bu dönemde inşa edilen eserlerde *celi sülüs* yazının kullanımı, *tezyînî kûfî* ve diğer yazı türlerine göre daha fazladır[9]. Anadolu Selçuklularının *celî sülüs*lerinin iki önemli özelliğinden bahsetmek mümkündür. Birincisi *tezyînî kûfî*de olduğu gibi zemin ve harflerin sonlarının kıvrık dal, helezon, rûmî ve geometrik desenlerle bezenmesi; ikincisi ise yazının her türlü motiflerden arındırılıp, istif, tertip ve hareke gibi unsurlarla kompozisyon oluşturmasıdır. Sivas İzzeddin Keykâvus Türbesi (1220), Konya Alâeddin Câmii (1220) mihrabının bordürü, Divriği Ulu Câmii (1229)'nin inşa kitabelerinin bir kısmı, Sivas Gök Medrese (1271) kapısı, Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) portalindeki yazılar birinci guruba; Sivas Şifâiye Medresesi (1217) inşâ kitabesi, Konya İnce Minareli Medrese (1258) portali, Konya Karatay Medresesi (1251) portalindeki yazılar da ikinci guruba örnek teşkil etmektedir[10].

---

9 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 15.

10 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 15.

3.3. Osmanlı Dönemi

Osmanlı öncesinde ve çağdaşı olan Beylikler'de kullanılan *ma'kilî, tezyînî kûfî, muhakkak* ve *celî sülüs* yazılara ek olarak Osmanlı döneminde *ta'lik* yazı da kullanılmıştır. Mimaride kullanılan yazı türlerinin hepsi doğal olarak *celî* tarzda olmuştur. Osmanlı mimarisinin klasik devrine kadar yapılarda sıkça kullanılan *kûfî* yazı, artık bu dönemden sonra *celî sülüs* ve *celî ta'lik* yazı türlerinin gelişimi karşısında tutunamış, yok denecek kadar az kullanılmıştır.

Osmanlı mimarisinde sadece erken dönemde kullanılıp, klasik dönemden sonra tamamen azalan *kûfî* yazının kullanıldığı bazı yapılar şunlardır. Bursa Ulu Câmi minberi (1400), Ankara Karaca Bey Câmii (1440) ahşap kapısı, Edirne Üç Şerefeli Câmi (1447) revaklı avlu kubbeleri. Osmanlı mimarisinde kullanılan *kûfî* de yapma *kûfî*dir.

Ma'kılî yazı da Osmanlılar'da erken ve klasik dönemde süs unsuru olarak kullanılmış bir yazı türüdür. Milas Fîruz Bey Câmii (1394) portalinde kare şeklinde istiflenmiş olan dört adet "Muhammed" lafzı bulunan yazı, en erken örnektir. Bunun dışında; Bursa Yıldırım Câmii (1395), Bursa Yeşil Câmi (1424), Amasya Sultan II. Bâyezid Câmii (1486), Tire Rum Mehmed Paşa Câmii (1472), Topkapı Sarayı Çinili Köşk (1472) bazı örneklerdir. İstanbul Bayezid Câmii (1506), Van Hüsrev Paşa Câmii (1567), Ahlat İskender Paşa Câmii (1564) minâre kâidelerinde bulunan *ma'kılî* yazılar da klasik dönemde bu yazı türünün kullanıldığı yapılardır. Osmanlı mimarisinde en fazla ve yaygın kullanılan yazı türü *celî sülüs*tür. Farklı malzeme türlerine ve değişik kompozisyonlar oluşturmaya en uygun yazı budur. Çünkü el ve kalemle yazılmakta ve harflerin formu, terkibi, ahengi ve gelişimi rahatlıkla takip edilebilmektedir. *Celî sülüs*ün özellikle Anadolu'da daha yaygın kullanım alanı bulmasıyla *kûfî, ma'kılî* ve *muhakkak* yazı türleri azalarak devam etmiştir. *Celî sülüs* yazı, Milas Fîruz Bey Câmii portali, Bursa Yeşil Câmi (1419), Yeşil

Türbe (1421), Edirne Üç Şerefeli ve Murâdiye Câmii (1435) örneklerinde görüldüğü gibi *muhakkak* yazı ile aynı satırda ve birlikte de kullanılmıştır[11].

Osmanlı mimarisinde, yapıların inşa kitabeleri ile pencere alınlıkları, eyvanları, kubbeleri ve mihraplarındaki âyet, hadis ve duâ cümleleri genellikle *celî sülüs*le yazılmıştır. *Celî sülüs* yazının, istife en uygun türü olması, sanatkârların orijinal kompozisyon arayışlarına neden olmuştur. Bu bağlamda müsenna istifler de bu arayışların en güzel sonuçlarından biridir. Bursa Yeşil Türbe mihrabında, Edirne Murâdiye Câmii kalem işlerinde ve Bursa Sultan Cem Türbesi'nde bu örnekler mevcuttur.

Celî sülüs yazı, en erken örneği olan İznik Hacı Zeynel (Özbek) Câmii (1334) kitabesinden başlamak üzere, Osmanlı mimarisinde hemen hemen bütün yapılarda kullanılmıştır.

Osmanlı mimarisinde, özellikle klasik dönemden sonra kullanılmış olan bir diğer yazı türü de *ta'lik*tir. Edirne'de 1435 tarihli Dâru'l-Hadis Câmii ve 1455 tarihli Selçuk Hâtun Mescidi kitabelerindeki İlk örneklerden başka, sonraki yüzyıllarda, özellikle medrese, türbe, saray , çeşme ve sebil gibi yapı türlerinde daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

---

[11] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 16.

4. VAN GÖLÜ HAVZASI'NIN COĞRAFÎ KONUMU ve TARİHÇESİ

4.1. Coğrafî Konumu

Türkiye coğrafyasının Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Van Gölü Havzası; Van, Bitlis ve Muş illerini kapsamaktadır. Toplam yüzölçümü 35.852 km^2 olan bölgenin, %75'e yakın kısmı, dağlar ve platolarla kaplıdır. Dağları büyük oranda volkaniktir. Süphan Dağı (4.434 m.), Nemrut Dağı (3.050 m.), Tendürek Dağı (3.542 m.) bölgenin başlıca dağlarıdır. Van ve Bitlis il sınırları içerisinde dik bir üçgeni andıran Van Gölü bulunmaktadır. 3.713 km^2'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük gölü olma özelliğine sahip olan Van Gölü'nün denizden yüksekliği 1.647 m.'dir. Bölgede karasal iklim hüküm sürer. Engebeli bir coğrafya ve sert iklim şartlarına rağmen, bölgenin Uzakdoğu, Ortadoğu ve Kafkaslar arasında bir geçit teşkil etmesi, tarih öncesinden itibaren bahçe tarımı ve hayvancılığa elverişli bölgelerde sürekli insan yerleşimine sebep olmuştur.

Van ili, Türkiye'nin en doğusunda yer alır. İdarî yapılanmada kuzeyden Ağrı, batıdan Bitlis, güneyden Siirt ve Hakkari illeri ile sınırlandırılmıştır. Doğuda ise İran bulunmaktadır. Doğudan Van Gölü kıyılarına doğru alçalan yaylalar arasında Erçek, Hoşap, Van, Başkale, Erciş, Muradiye ve Özalp havzaları yerleşime ve tarıma elverişli ovalardır. İl çevresinde karasal iklim egemendir. Kışları soğuk; yazları gündüz sıcak, geceleri serin geçer. Van Gölü kıyılarında iklim daha yumuşak ve nemlidir. En soğuk ayın ortalama sıcaklığı –13 °C, en sıcak ayın ortalama ısısı 22.2 °C'dir. Van'da en soğuk aylar Ocak ve Şubat, en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Ağaç türü yönünden bitki

örtüsü yok denecek kadar azdır. Van'ın Bahçesaray, Başkale, Çaldıran, Çatak, Edremit, Erciş, Gevaş, Gürpınar, Muradiye, Özalp ve Saray olmak üzere onbir ilçesi bulunmaktadır. 1997 yılı nüfus sayımına göre Merkez ilçenin nüfusu 266.965, deniz seviyesinden yüksekliği ise ortalama 1.750 m.'dir.

Bitlis, Doğu Anadolu bölgesinde, Güneydoğu Toros sıradağları üzerinde dar ve derin bir vadide yer alır. Doğudan Van Gölü; güneyden Siirt; batıdan Muş ve kuzeyden Ağrı illeriyle çevrilidir. 8.587 km^2 yüzölçümüne sahip olan Bitlis'in topraklarının %71'i dağlarla kaplıdır. Çoğu üçüncü jeolojik dönemde oluşan ve birer sönmüş volkan olan bu dağlar arasında Türkiye'nin ikinci yüksek dağı Süphan (4.434 m.) ile üzerinde bir krater gölü olan Nemrut (3.050 m.) dağı da bulunmaktadır. Van Gölü'ne açılan Rahva ile Ahlat ve Adilcevaz ovaları, coğrafî yapının kullanılabilir en elverişli arazileridir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgede kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar ise sıcak ve kurak geçer. İlkbahar ve Sonbahar mevsimleri bol yağışlıdır. Bitlis ili, Merkez ilçeden başka Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Hizan, Mutki ve Tatvan ilçelerinden oluşmaktadır. İlin deniz seviyesinden yüksekliği 1.425 m.'dir. 1997 yılı nüfus sayımına göre Merkez ilçenin nüfusu 52.639'dur.

Van Gölü Havzası olarak isimlendirilen bölgenin en batısında yer alan Muş ili; doğuda Ağrı ve Bitlis, kuzeyde Erzurum, batıda Bingöl, güneyde ise Diyarbakır ve Siirt illeriyle çevrilidir. Muş ili toprakları, genç dağlar olan Güneydoğu Torosları'nın uzantılarıdır. Bölgenin günümüzdeki jeolojik yapısı, III. ve IV. jeolojik dönemlerde oluşmuştur. 8.196 km^2'yi bulan il topraklarının %37,9'unu platolar, %34,29'unu dağlar ve %27,2'sini de ovalar oluşturur. Yüzölçümünün büyük çoğunluğu tarıma elverişli olan il toprakları, doğu–batı doğrultusunda Murat nehri ile bölünmüştür. Muş, Bulanık, Malazgirt ve Varto ovaları, Murat nehri havzası üzerinde yer alır. Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Murat bölümünün güneybatısında yer alan Muş Ovası, Doğu Anadolu'da Iğdır Ovası'ndan sonra ikinci büyük ovadır. Ovanın denizden yüksekliği 1.250–1.900 m. civarındadır.

Bölge topraklarının genelde engebeli olması yanında tarım ve hayvancılığa elverişli oluşu, yörede yüzyıllar boyu sürekli bir iskânı sağlamıştır. Van Gölü'ne rağmen ağır karasal iklim koşulları ve başta Muş olmak üzere, bölgenin ikinci derecede deprem kuşağı içerisinde yer alması, coğrafî yönden yörenin ortak özelliğidir.[1]

4.2. Tarihçesi

Yapılan arkeolojik çalışmalar, Van Gölü Havzası tarihinin yazı öncesi çağlara kadar indiğini göstermektedir. Bölgede Tilkitepe, Kalecik, Dilkaya Hüyüğü ve Ernis mezarlığındaki kazılarda Kalkolitik döneme ait bulgulara rastlanmıştır. Araştırmalar, Kalkolitik devirden itibaren bölgede kesintisiz bir kültürün varlığını ortaya koymuştur.

M.Ö. IV. bin yıllarında bölgeye Hurrîler hâkim olmuştur. Bu dönemdeki kültür, *Erken Hurrî* veya *Erken Transkafkasya Kültürü* olarak adlandırılır. Dilkaya Hüyüğü buluntularından, Erken Hurrî kültürünün M.Ö. III. binden itibaren Van civarında etkili olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. XIV. yy.'da Hurrîler'in Hititler tarafından yıkılmasından sonra bölgeye Uruatri Nairiler yerleşmişlerdir. Feodal beylikler hâlinde hüküm süren Nairiler, Asur saldırılarına karşı birleşerek M.Ö. 855 yılında Urartu Krallığı'nı kurmuşlardır. Krallık, kısa sürede Tuşpa (Van) başkent olmak üzere batıda Fırat, güneyde Suriye, kuzeyde Kafkasya, doğuda Urûmiye Gölü'ne kadar hâkimiyet kurmuştur. Geriye bıraktıkları kültür varlıkları ve kitabeleriyle güçlü bir devlet olduklarını kanıtlayan Urartular, üç yüzyıl burada hüküm sürmüşlerdir.

Asur saldırılarıyla zayıf düşen Urartu Krallığı'nın M.Ö. VI. yy. başlarında Medler tarafından yıkılmasından sonra bölgede, M.Ö. 550'den itibaren Medler'in yerini alan Persler hâkim olmuştur.

---

[1] Bölgenin coğrafî özellikleri konusunda geniş bilgi için bk.: Sırrı Erinç–Sami Öngör, *Türkiye Coğrafyası,* İstanbul, 1981; Sırrı Erinç, *Doğu Anadolu Coğrafyası,* İstanbul, 1953; *Van Kütüğü,* Ankara, 1993; *Bitlis İl Yıllığı,* Ankara, 1973; *Muş İl Yıllığı,* İstanbul, 1989; Hüseyin Saraçoğlu, *Doğu Anadolu Bölgesi,* Ankara, 1989.

Bölgedeki Pers hâkimiyetine M.Ö. 331 yılında Büyük İskender tarafından son verilmiştir. Daha sonra 215'te Selevkoslar, 133'te ise Romalılar bu toprakların sahibi olmuşlardır. M.S. V. yy.'dan itibaren uzun bir süre bölge, Bizans ve Sâsânîler arasında el değiştirmiştir.

Halîfe Ömer döneminde İran'ı ele geçiren müslüman Araplar, 641 yılında bir müddet Bitlis'e de hâkim olmuşlardır. Bu dönemde Van Gölü çevresi Ermeniye, Van ve yöresi de Vaspurakan olarak bilinmektedir. Hem Vaspurakan prensleri, hem de Bitlis civarındaki emirler, Emevî halîfesi tarafından atanan valilere bağlı idiler. Halîfe Abdülmelik döneminde (685–705) yeniden ele geçirilen Bitlis ve civarı, 927 yılında Bizanslılar'ın eline geçinceye kadar iki yüzyılı aşkın bir süre müslüman Arapların egemenliğinde kalmıştır.

Daha sonra bir süre de merkezi Diyarbakır olan Mervanoğulları'nın hâkimiyetinde kalan yöre, X. yy. sonlarında Bizans egemenliğine girmiştir. 1018 yılından itibaren Selçuklu akınlarının başlamasıyla, son Vaspurakan kralı Senekerim, Bizans imparatoru II. Basil ile anlaşarak Van ve çevresini 1021 tarihinde Bizans'a terk etmiştir. II. Basil, Senekerim'i kırk bin kişilik Ermeni ile birlikte Sivas yöresine yerleştirmiş; böylece Van ve çevresinde, yüz on üç yıl hüküm süren Vaspurakan Ermeni Krallığı son bulmuştur.

1071 Malazgirt zaferine kadar zaman zaman el değiştiren Van Gölü Havzası, bu tarihten sonra kesin olarak Türk hâkimiyetine girmiştir. Melik Şah döneminde (1072–1092) Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen beyler, fethettikleri bölgelerde kendi beyliklerini kurmuşlardır. Bu beyliklerden biri de 1100 senesinde Emir Sökmen'in kurduğu Ermenşahlar Beyliği'dir. Başkenti Ahlat olan beylik, kısa zamanda Muş ve bütün Van Gölü çevresine egemen olarak zengin ve bayındır bir devlet hâline gelmiştir. Daha sonra bölge, 1207'de Eyyûbîler'in eline geçmiştir. Eyyûbîler'den Melik Eşref (1210–1220) tarafından Bitlis, Muş ve Ahlat yörelerine yerleştirilen Şerefhanlar, 1220–1670 yılları arasında bu bölgeyi, dönemlerindeki çeşitli Türk devletleri adına

yönetmişlerdir. Özellikle Muş'u ellerinde bulunduran Şerefhanlar, bunun yanında Malazgirt ve Bulanık'ı da zaman zaman egemenlikleri altında tutmuşlardır. Van Gölü çevresi, 1229 yılından sonra Anadolu Selçukluları'nın idaresine geçmiştir.

Anadolu Selçukluları'nın 1243'te Kösedağ savaşında yenilmeleri üzerine, bütün Anadolu kentlerinde yaşandığı gibi Van Gölü çevresindeki Van, Bitlis, Muş, Ahlat, Erciş gibi şehirler de tahrîbâta uğramış ve egemenlik Moğollar'ın eline geçmiştir. Müslüman olan Moğollar, merkez İran olmak üzere İlhanlı Devleti'ni kurmuşlardır. Doğu Anadolu Bölgesi İlhanlı idaresinde iki eyâlete ayrılmış; Erciş, Aladağ, Bargiri (Muradiye), Hoşap, Malazgirt, Ahlat, Adilcevaz, Van ve Vastan, merkezi Ahlat olan Van Eyâleti'ne bağlanmıştır.

XIV. asrın ortalarında İlhanlılar'ın zayıflaması üzerine Karakoyunlu Türkmenleri bölgeye hâkim olmuş; Erciş'i başkent yaparak bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Karakoyunlular, kısa zamanda göl çevresinden Tebriz'e kadar olan bölgeyi egemenlikleri altına almışlardır. Van, Vastan ve Hakkari, bu dönemde Karakoyunlular'a bağlı olan Melik İzzeddin Şir Bey'in hâkimiyetinde kalmıştır. Bölge, 1387 yılında Timur tarafından zaptedilmişse de Timur'un çekilmesinden sonra tekrar Karakoyunlular'ın hâkimiyetine geçmiştir.

Bölgedeki Karakoyunlu egemenliğine, Akkoyunlu Uzun Hasan 1467 yılında son vermiş ve bu tarihten sonra bölge Akkoyunlu egemenliğine geçmiştir. 1503'te Akkoyunlu–Safevî savaşında Akkoyunlular yenilince, diğer topraklarla birlikte Van Gölü Havzası da Safevî hükümdarı Şah İsmail'in eline geçmiştir. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim, İran seferinde 1514–Çaldıran savaşında Safevîler'in yenilmesiyle Mahmudî Beyliği'nin merkezi olan Hoşap ve çevresi hâriç, bölge Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Hoşap dâhil, bütün bölgenin kesin olarak Osmanlı egemenliğine geçişi, Kânûnî'nin 1548'deki ikinci İran seferinde gerçekleşmiştir. Sefer sonrasında Şam Beylerbeyi Koca Hüsrev Paşa, Van Kalesi muhâfızlığına getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır boyu olan bölgeye, basta serhat şehri olan Van olmak üzere, ayrı bir önem verilerek bölgedeki kentler yeniden kurulmuş ve kaleler özenle tahkîm edilmiştir. Dört asra yakın bir süre Osmanlı yönetiminde kalan havzanın üç ilinden Bitlis ve Van, vilâyet merkezleri olarak, Muş ise Bitlis vilâyetine bağlı sancak merkezi olarak yapılandırılmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlılar'ın mağlup olmasıyla bölge, 1915'te Ruslar tarafından işgal edilmiştir. İşgal sırasında her üç il merkezi ve köyleri Ermeni isyancılar tarafından büyük tahrîbâta uğratılmış; ateşe verilip yakılan Van, valinin emriyle boşaltılmış ve 2 Nisan 1918'de harâbe hâlinde geri alınmıştır.

Cumhuriyet döneminde Van Gölü Havzası'ndaki Van, Bitlis ve Muş illeri, idarî bakımdan il merkezleri olarak yeniden teşkîlatlandırılmıştır.[2]

---

[2] Bölgenin tarihçesi ile ilgili geniş bilgi için bk.: Faruk Sümer, *Karakoyunlular,* Ankara, 1984, 52 vd.; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,* İstanbul, 1980; Nejat Göyünç, "Van", *İA,* XIII, İstanbul, 1988, 195-202; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular,* Ankara, 1984; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar,* II, 1990, 506-509.

5. KATALOG

KATALOG NO : 5.1.
YAPININ ADI : **ULU CÂMİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 1-4
ÇİZİM : 1
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde Bitlis Çayı kollarının ortasında yer alan câminin yapım tarihi bilinmemektedir. Kitabesine göre 545 (1150) yılında Ebu'l-Muzaffer Muhammed tarafından yenilenmiş; 1062 (1651)'de tekrar tâmir edilmiştir. 1916 Rus işgali sırasında zarar gören câmi, 1985 yılında Vakıflar genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır. Günümüzde sağlam ve ibâdete açık durumdadır.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan enine dikdörtgen planlı bir harime sahip olan câmi, düzgün kesme taşla inşâ edilmiştir. Üstten sivri kemerlerle birbirine bağlanan iki sıra haçvâri pâye, mekânı mihrâba paralel üç sahına ayırmaktadır. Bu sahınların üzeri mihrap önündeki kubbe dışında, aynı yönde

YÖKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

üç beşik tonozla örtülmüştür. Son tâmirinden önce tonozlar dıştan düz damlı iken, onarım sırasında kurşunla kaplı kırma çatıya dönüştürülmüştür.[1]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kuzey cephesinde yer alan orta kapının sağ tarafında; aynı cephenin batısındaki kapının sağır kemer alınlığında; minâre kâidesinin doğu cephesinde olmak üzere üç adet kitabe yer almaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Orta kapının sağ tarafındaki kitabe, 74x113 cm. ölçülerinde dikine dikdörtgen taş blok üzerine kabartma tekniğiyle yedi satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم

٢- جدد بنا هذا الجامع ا

٣- لمبارك الفقير الى الله

٤- تعالى ابو النظير محمد

٥- بن المظفر بن .....

٦- تقبل الله منه و ذلك فى

٧- سنه خمس و اربعين و خمسمائة

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

2- Ceddede binâ hâze'l-câmi'a

3- 'l-Mübârek el-fakîr ile'llâhi

4- Teâlâ Ebu'n-Nazîr Muhammed

---

[1] Geniş bilgi için bk.: M. Oluş Arık, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı,* Ankara, 1971, 13; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı,* İstanbul, 1993, 103; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* Ankara, 1991, 5; A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı –II– Bitlis,* Ankara, 2002, 21.

5- bin el-Muzaffer bin .....

6- Tekabbela'llâhü minhü ve zâlike fî

7- Seneti hamsin ve erba'îne ve hamsimise

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu mübârek câmiyi, Allah'a (karşı) fakir (muhtaç), ... oğlu Muzaffer oğlu Ebu'n-Nazîr Muhammed yeniledi. Allah (bu hayrı) ondan kabul buyursun. Bu (yenileme), beşyüz kırk beş yılında(olmuş)dır.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Kuzey cephenin batı kapısının üzerindeki kitabe, 58x38 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen taş blok üzerine dört mısra, iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Kitabe, duvarla aynı renkteki boya ile kapatılmış durumdadır.

B) METNİ :

۱- لطف خدا عثمان اغا شد چون / هاتف غیبش بنا کفت تاریخ

۲- از پای ید ..... در دلیل / اطیب به سعی خیر جمیل

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Lutf-i Hudâ Osman ağa şod çün / Hâtif-i gaybeş binâ goft târîh

2- Ez-pây-i yed ..... der delîl (?) / "Atyebu bihî sa'yün hayra cemîl"[2]

D) ANLAMI :

Tanrının lutfuyla Osman Ağa sabır ve lâyıkıyla (bu tâmîrâtı gerçekleştirdiğinde?) gâibden gelen ses tarih içi bize şöyle dedi: "Bu güzel ve hayırlı iş onunla daha güzel oldu (1062)."

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesindeki iki satırlık kitabe, 98x48 cm. ölçülerinde tek blok taş üzerine kabartma tekniğiyle iki satır hâlinde

---

[2] Bu mısra, ebced hesâbıyla tâmir yılı olan 1062 tarihini içermektedir.

işlenmiştir. İkinci satırda tarih kısmının yer aldığı sol alt köşe daha uzun tutulmuştur. Kitabenin ilk satırının son bölümü kazınarak tahrip edilmiş olduğundan okunamaz durumdadır.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه المنارة المباركة الامير الاعظم شيخ .....

٢- مرتسما برسم الحضرة العالية المقبولة للدقاق (؟) الخانية امير على بن حسين خان

فى تاريخ سنه ثمان و تسعين و ثمانمائة

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâzihi'l-minâreti'l-mübâreketi el-Emîru'l-A'zam Şeyh .....[3]

2- Mürtesimen bi-resmi'l-hazreti'l-'âliyeti'l-makbûleti li'd-dekkâki(?) İlhâniyeti Emir Ali bin Hüseyin Han fî târîhi sene semânin ve tis'îne ve semânimietin

D) ANLAMI: Bu mübârek minârenin yapımını, sekizyüz doksan sekiz (1496) yılında Yüce İlhanlı Dekkâk'dan (?) esinlenerek onun anısı için, en büyük emir Şeyh ..... Hüseyin Han oğlu Emir Ali emretmiştir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

İlk kitabenin dili Arapça, yazı türü kûfîdir. Bir tâmir kitabesi olan yazı, satır nizâmında olmasına karşın oldukça girift bir yapıdadır. Harflerin anatomik yapıları, kûfî karakteri yeterince yansıtmaktadır. Boşluklar, harflerin uçlarında oluşturulan kıvrık dal ve rûmî motiflerle kapatılmıştır. Bunlar, aynı zamanda yazıya belli ölçüde estetik bir görünüm de kazandırmıştır.

Farsça olan ikinci kitabe de yine bir tâmir kitabesidir. Son satırı ebced hesâbıyla tâmir yılı olan 1062 (1651) tarihini vermektedir. Celî ta'lîk türünde olan kitabe, çok düzgün olmayan, köşeleri hafif yuvarlatılmış dikdörtgen

---

[3] Kitabenin bu kısmı kazınmış olduğundan okunamamıştır.

çerçeveler içerisinde iki satır hâlinde dört mısra olarak düzenlenmiştir. Kalem kalınlığı, kalem hareketi, harfler arasındaki mesâfe, istif ve harflerin anatomik yapıları yazı türüne uygun ise de başarılı bir yapıt olduğu söylenemez. Satırları birbirinden ayıran çerçeveleri oluşturan cetvellerin özensizliği, yazıdaki estetik ve uyumu gölgelemektedir.

Minârede yer alan inşâ kitabesinin ise dili Arapça, yazı türü celî sülüstür. Satırları düzgün bir cetvelle ayrılmış olan kitabe, aynı kalınlıktaki bir cetvelle çerçevelenmiş enine dikdörtgen bir yapıdadır. Oldukça girift olan yazıda harflerin yapıları, mesâfe ve istifleri düzenlidir. "Elif" ve "lâm" gibi dikey harflerin inceliği, uzunluğu ve zülfelerinin keskinliği, sülüste Selçuklu ile Osmanlının sentezi gibidir. Yazının ayrılan yüzeye yerleştirilmesindeki düzen ve giriftlik, hareke kullanılmamış olmasına rağmen satır aralarında boşluk bırakmamıştır. "Yâ-i ma'kûs"lar ve istifteki başarı, oldukça fazla olan dikey harflerin tekdüzeliğini ortadan kaldırmış, dikey ve yatay düzlemlerin başarılı kesişimi yazıya ayrı bir âhenk katmıştır.

Yapıdaki her üç kitabe de aralarındaki uzun zaman farklılıkları nedeniyle işlevsellikleri dışında üç ayrı yazı türünün kendi dönemlerindeki karakteristik özellikleri yansıtması bakımından önemlidir. Kûfî kitabe, Selçuklu kûfîsinin özelliklerini günümüze taşırken, minâredeki celî sülüs yazı adeta Selçuklu ile Osmanlının sentezi gibidir. Ta'lîk kitabe ise Farsça diliyle ta'lîk yazının menşeini îmâ etmenin yanında, bu yazı türünün Osmanlıdaki gelişimini bize yansıtmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.
YAPININ ADI : **ŞEYH NECMEDDİN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 5-7
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat'ta Ergezen mahallesinde, Havai Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Kitabesine göre 619 (1222) tarihinde yapılmış olan kümbet, daha önce harap durumda iken 1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir.

Cenazelik ve gövdeden oluşan kümbet, kare planlı olarak tasarlanmıştır. Cenazeliğin üzeri doğu – batı yönünde uzanan bir tonozla örtülmüştür. Kare planlı mimarisi ile Doğu Anadolu kümbetleri içinde farklı bir özellik sergileyen kümbetin üzeri içten kubbe, dıştan piramidal bir külâhla örtülmüştür.[4]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kümbetin doğu cephesinde yer alan kapı lentosunun hemen üzerinde ve daha üst kısımda olmak üzere iki adet kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapı lentosunun üzerinde yer alan ve vakfiye olduğu anlaşılan kitabe, 86x42 cm. ölçülerinde tek blok Ahlat taşına kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[4] Geniş bilgi için bk.: Albert Gabriel, *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale,* 1940, 249; Tabak, *a.g.e.,* 11; Tuncer, *a.g.e.,* I, 68-70; Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* 109; Aslanapa, *Türk Sanatı,* 167; Bülbül, *a.g.e.,* 35; Uluçam, *Bitlis,* 241.

B) METNİ :

١- من شرط الواقف رحمه الله ان يكون الشيخ فى هذه

٢- البقعة المبارك(ة) ..... عن الاها (لى) .....

٣- و لا يكون له من ريع الموضع سوى ماكوله و ملبوسه

٤- من غير او بدل فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم[5]

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Min şarti'l-vâkıfi rahmetu'llâh en-yekûne'ş-şeyhu fî hâzihi

2- 'l-buk'ati'l-mübâreke(ti) ..... ani'l-ehâ(lî) .....

3- Ve lâ yekûne lehû min rîi'l-mevdı'i sivâ me'külihî ve melbûsihî

4- Men gayyere ev beddele fe-innemâ ismühû ale'llezîne yübeddilûnehû inne'llâhe semî'un alîm

D) ANLAMI :

A) Vakfedenin şartı –Allah ona rahmet etsin– bu mübârek yerin (mütevellîsinin) şeyh olmasıdır. Buranın gelirlerinden onun da hakkı sadece yiyeceği ve giyeceği kadardır. Kim ki bunu değiştirir ve tebdîl ederse, onun günahı değiştirenleredir. Allah her şeyi çok iyi işiten ve bilendir.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapının yer aldığı cephenin daha üst kısmındaki kitabenin ise baş kısmı eksiktir. Mevcut kısım takrîben 90x25 cm. ölçülerindedir ve üç bloktan oluşan taş üzerine kitabe, kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ..... له الله فلا تدعوا مع الله احدا

٢- ..... مات سنه تسعة عشره و ستمايه

---

5 Noktalı yerler kazınmış olduğundan okunamamıştır.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- ..... lehu'llâhü Teâlâ ted'û ma'a'llâhiahaden

2- ..... mâte sene tis'ate aşera ve sittemâyeh

D) ANLAMI : ..... "Öyleyse, oralarda (mescidlerde) Allah'a yalvarırken başkasını katmayın."[6] Altıyüz ondokuz yılında vefat etti.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Her iki kitabe de Arapça'dır ve sülüs hattı ile yazılmıştır. Kazıma tekniğiyle satır nizâmında düzenlenmiş olan kitabelerdeki hattın başarılı olduğu söylenemez. Harf yapıları, bağlantıları birbiriyle uyumlu değildir. Dikey harfler yapı olarak nisbeten daha başarılıdır. "Elif"lerdeki zülfelerin kısa ve kalın tutulmuş olmaları ve alt kısımlarının sola fazlaca eğik olması, Selçuklu sülüsünün bâriz özellikleri olarak göze çarpmaktadır. Yazılarda hareke ve nokta bulunmamaktadır.

İşlevselliği ön planda bulunan kitabelerde sanatsal kaygıları içeren özelliklerin de olduğunu söylemek zordur. Ancak tarih itibariyle Anadolu'da erken dönem mimari yapılardaki yazı karakterlerini yansıtmaları açısından önemlidirler.

---

6 Kur'ân-ı Kerim, 72/18.

KATALOG NO : 5.3.
YAPININ ADI : **USTA ŞAGİRD KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 8-12
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Aralık–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ulu Kümbet adıyla da anılan Usta Şagird Kümbeti, İki Kubbe Mahallesi'nde, Meydanlık Mezarlığı'nın güneyinde, Van Gölü'ne oldukça yakın bir yerdedir. Yapının kitabesi bulunmadığından, tarihi tam olarak belli değildir. Ancak yakınındaki Hasan Padişah Kümbeti'ne benzerliği sebebiyle M. 1273-1275 yıllarında yapılmış olabileceği kabul edilmektedir.

Yapının tamamı kesme Ahlat taşındandır. Diğer Selçuklu kümbetleri gibi altta cenazelik ve üstte asıl gövdesi olmak üzere iki katlıdır. Kare bir kâide üzerinde yükselen silindirik gövde, içten kubbe, dıştan konik bir külâhla örtülmüştür.[7]

1965-1966 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir. Günümüzde sağlam durumdadır.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Türbede mukarnaslı kornişin altında bir kitabe kuşağı bulunmaktadır.

---

[7] Geniş bilgi için bk.: S. Kemâl Yetkin, *İslâm Mimarisi,* Ankara, 1965, 119; Gabriel, *a.g.e.,* 244; Aslanapa, *Türk Sanatı,* 167; Tabak, *a.g.e.,* 12; Önkal, *a.g.e.,* 219; Tuncer, *a.g.e.,* I, 70-75; Bülbül, *a.g.e.,* 37; Uluçam, *Bitlis,* 207.

A) TANITIMI : Kitabe, 36 cm. kalınlığında beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir ve gövdeyi çepeçevre dolaşmaktadır.

B) METNİ :

بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة و لا نوم له ما فى السموات و ما فى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم و ما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات و الارض و لا يؤده حفظهما و هو العلى العظيم . لا اكراه فى الدين قد تبين الرشد من الغى فمن يكفر بالطاغوت و يؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لا افصام لها و الله سميع عليم . امن الرسول بما انزل اليه من ربه و المؤمنون كل امن بالله و ملئكته و كتبه و رسله لا نفرق بين احد من رسله و قالوا سمعنا و اطعنا غفرانك ربنا و اليك المصير لا يكلف الله نفسا الا وسعها لها ما كسبت و عليها ماكتسبت ربنا لا نؤاخذنا ان نسينا او اخطأنا ربنا و لا تحمل علينا اصرا كما حملته على الذين من قبلنا ربنا و لا تحملنا ما لا طاقة لنا به و اعف عنا و اغفر لنا و ارحمنا انت مولانا فانصرنا على القوم الكافرين

C) TRANSKRİPSİYONU :

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm. Allâhu lâ ilâhe illâ hüve'l- hayyü'l-kayyûm lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard men ze'llezî yeşfe'u 'indehû illâ bi-iznih ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm ve lâ yuhîtûne bi-şey'in min 'ilmihî illâ bi-mâ şâe vesi'a kürsiyyühu's-semâvâti ve'l-ard ve lâ yeûdühû hıfzuhümâ ve hüve'l-'aliyyü'l-'azîm. Lâ ikrâhe fi'd-dîn kad tebeyyene'r-ruşdü mine'l-gayy fe-men yekfur bi't-tâğûti ve yü'min bi'llâhi fe-kad istemseke bi'l-'urveti'l-vüskâ le'nfisâme lehâ ve'llâhu semî'un 'alîm. Âmene'r-rasûlü bi-mâ ünzile ileyhi min-rabbihî ve'l-mü'minûn. Küllün âmene bi'llâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusülih. Lâ nüferriku beyne ahadin min-rusülih. Ve kâlû semi'nâ ve eta'nâ gufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-masîr. Lâ yükellifu'llâhu nefsen illâ vüs'ahâ lehâ mâ kesebet ve 'aleyhâ me'ktesebet. Rabbenâ lâ tüâhiznâ in-nesînâ ev ahta'nâ Rabbenâ ve lâ tahmil 'aleynâ isran kemâ hameltehû ale'llezîne min kablinâ

Rabbenâ ve lâ tühammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih. Va'fü annâ va'ğfir lenâ ve'rhamnâ ente mevlânâ fe'nsurnâ ale'l-kavmi'l-kâfirîn.

D) ANLAMI :

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.

Dinde zorlama yoktur; artık hak ile bâtıl iyice ayrılmıştır. Putları inkâr edip Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah işitendir, bilendir.[8]

Peygamber ve inananlar, ona Rabb'inden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz; işittik, itaat ettik. Rabbimiz! Affını dileriz; dönüş sanadır" dediler. Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen Mevlâmızsın, kâfirlere karış bize yardım et![9]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yazı kuşağı, âyet kitabesi olması sebebiyle doğal olarak Arapça'dır. Celî sülüs hattı ile düzenlenmiş olan kitabe, yer aldığı yüzeydeki genel

---

8 Kur'ân-ı Kerim, 2/255-256.

9 Kur'ân-ı Kerim, 2/285-286.

kompozisyonla tam bir uyum sağlamanın dışında yapının görsel zenginliğine de önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Selçuklu sülüsünün hemen hemen bütün özelliklerini içeren kitabe, kûfîden sülüse geçişi de yansıtır niteliktedir. "Elif-lâm" gibi dikey harflerin üst kısımlarının kalın ve kimi yerlerde geriye doğru yatık oluşu, استمسك lafzındaki ك harfinin "borulu kef" şeklinde oluşu, harflerin uçlarına bitkisel motiflerin yerleştirilmiş olması, söz konusu özelliklerindendir. Yine "elif" harflerinin alt kısımlarının üst kısımlara oranla oldukça ince tutulmuş oluşu ve sola kıvrılmış olması, zülfelerin davul tokmağına benzer şekilde kalın ve küt oluşu da Selçuklu sülüsü özelliğinin yanında kûfî karakteri de anımsatmaktadır.

Yazının mekâna dağılımı, yatay ve dikey harfler arasındaki uyum ve harflerin benzerliği yönleriyle yazı, güzel bir kompozisyonu yansıtmaktadır. Hareke bulunmayan yazıda istifteki başarı nedeniyle harf aralarında fazla boşluk kalmamıştır. Az miktardaki boşluklar da tirfil ve mühmel harf gibi epigrafik plastik unsurların yanında başarılı bir şekilde harflerle uyumlu olarak motiflerle kapatılmıştır.

Sanatkârın yazdığı âyetlere meâli dışında kendince yüklediği anlam yanında, yapıda başarılı bir bezeme unsuru olarak yer alan kitabe, bize dönemin yazıdaki karakteristik özelliklerini yansıtması bakımından önemli bir eserdir.

KATALOG NO : 5.4.
YAPININ ADI : **HASAN PADİŞAH KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 13-15
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Aralık–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Hasan Padişah Kümbeti, Taht-ı Süleyman Mahallesi'nin güneyindedir. Kapı üzerindeki kitabesine göre Mahmud oğlu Hasan Aka için 673 (1275) tarihinde yapılmıştır.

Kare kâide üzerinde yükselen silindirik gövdeli kümbet, alttaki cenazelikle birlikte iki katlıdır. Üzerini konik bir külâh örtmektedir. Yapıda koyu kahve renkli Ahlat taşı kullanılmıştır.[10]

1910 yılında meydana gelen yangın sırasında büyük kısmı yıkılan kümbet, 1969-1971 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiş, günümüzde sağlam durumdadır.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kuzeyinde yer alan kapı üzerinde bir inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 142x40 cm. ölçülerinde kızıl taş üzerine iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[10] Geniş bilgi için bk.: Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* 109; Tuncer, *a.g.e.,* I, 76-83; Tuncer, "Bitlis – Ahlat Hasan Padişah Kümbeti Onarımı", *Rölöve Restorasyon,* I, Ankara, 1974; Aslanapa, *Türk Sanatı,* 168; Önkal, *a.g.e.,* 206 vd.; Tabak, *a.g.e.,* 15 vd.; Gabriel, *a.g.e.,* 248; Bülbül, *a.g.e.,* 40; Uluçam, *Bitlis,* 211.

B) METNİ :

١- هذه روضة المولى ملك الامرا حسن عادل حسام (؟) الدين

٢- حسن اقا بن محمود توفى فى شهر رجب سنه ثلث و سبعين و ستمايه .....[11]

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hâzihî ravzatü'l-mevlâ melîki'l-ümerâ Hasan Âdil Hüsâmeddîn

2- Hasan Aka bin Mahmûd tüvüffiye fî şehri Receb sene selâsin ve seb'îne ve sittimâyeh .....

D) ANLAMI : Bu türbe, emirlerin meliki, efendi, âdil Hüsâmeddin (?) Hasan Aka bin Mahmud'undur. O, altıyüz yetmiş üç yılı Receb ayında vefat etti.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde düzenlenmiş olan kitabenin dili Arapça'dır. Satırları bir cetvelle ayrılmış olan kitabedeki harf dağılımı dengelidir. Aşağıdan yukarıya istif teâmüllerine de uygun davranıldığı gözlemlenen yazıdaki harflerin anatomik yapıları, dönemi itibariyle Selçuklular'da sülüs karakterin başlangıç dönemindeki konumuna uygun gibidir. "Lâm-elif"lerin hafif geriye yaslı oluşu, "sin" harflerinin dendansız ve keşîdeli yazılışı ve zülfelerin kısalığı dönemin özellikleri olarak sayılabilir. Yazıda hareke ve diğer dolgu unsurlarına yer verilmemiştir. Buna rağmen harfler arasında boşluk bulunmamaktadır.

Kitabede sanatsal bir kaygının da gözlemlenmesine rağmen, bu yapıtın önemi, XIII. yy. bölge mimarisinde yazının konumunu yansıtması ve bize taşıdığı bilgilerden kaynaklanmaktadır.

---

[11] Kitabenin bu kısımları kırık ve sıvalı olduğundan okunamamıştır.

KATALOG NO : 5.5.
YAPININ ADI : **HÜSEYİN TİMUR – ESEN TEKİN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 16-22
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Aralık–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat'ta İki Kubbe Mahallesi'nin batısında yer alan bir kümbettir. Kitabesine göre 678 (1279-80) tarihinde yapılmıştır.

Ahlat'ta çoğunda olduğu gibi, Hüseyin Timur ve Esen Tekin Kümbeti de iki katlıdır. Kare kâide üzerinde yükselen silindirik gövde, içten kubbe ve dıştan konik külâhla örtülüdür. Kare planlı cenazelik ise aynalı tonozla örtülmüştür.

Kapısının üzerinde tarih kitabesi bulunan kümbetin, doğu penceresinin atkı taşında da Hüsameddin Hüseyin Aka'nın kızı Esen Tekin'in 678 yılı Şevval ayında (Şubat-1280) öldüğü yazılıdır. Diğer iki penceredeki kitabelerde Kur'an âyetleri yer almaktadır.[12]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda kuzeydeki kapı lentosu üzerinde bir inşâ kitabesi, ayrıca doğu, batı ve güney pencerelerin üzerinde de birer olmak üzere toplam dört adet kitabe bulunmaktadır.

---

[12] Geniş bilgi için bk.: Tabak, *a.g.e.*, 18; Tuncer, *a.g.e.*, I, 83-87; Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, 109; Aslanapa, *Türk Sanatı*, 168; Önkal, *a.g.e.*, 210 vd.; Bülbül, *a.g.e.*, 46; Uluçam, *Bitlis*, 236.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapı üzerindeki kitabe, 90x43 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle beş satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- هذا مشهد السعيد الشهيد المجاهد الامير

٢- الكبير الزاهد المرحوم المقبول انتقل الى

٣- رحمة الله تعالى حسين تمور بن الامير الكبير

٤- بو غاتای اقا قتل فی سبیل الله فی شهر

٥- رجب سنه ثمان و سبعين و ستمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hâzâ meşhedü's-sa'îd eş-şehîd el-mücâhid el-emîr

2- el-Kebîr ez-zâhid el-merhûm el-makbûl intekale ilâ

3- Rahmeti'llâhi Teâlâ Hüseyin Temur bin el-Emîr el-Kebîr

4- Boğatay Aka kutile fî sebîli'llâh fî şehri

5- Receb seneti semânin ve seb'îne ve sittemâyeh

D) ANLAMI : Bu mezar (anıt), mutlu, şehid, mücâhid, zâhid, merhûm, Allah'ın rahmetine intikal etmiş olan merhûm, makbûl; Büyük Emir Boğatay Aka oğlu Hüseyin Temur'undur. Ki o, altıyüz yetmiş sekiz yılı Receb ayında Allah yolunda öldürülmüştür.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Doğu penceresi üzerindeki kitabe, 85x40 cm. ölçülerindeki tek blok kahverengi taş üzerine kabartma tekniğiyle dört satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- توفيت و انتقلت السعيده الشهيده

٢- المرحومه اسان تكين بنت الامير الكبير

٣- المرحوم حسام الدين حسين اقا

٤- فی شهر شوال سنه ثمان و سبعين و ستمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Tüvüffiyet ve intekalet es-sa'îde eş-şehîde

2- el-Merhûme Esen Tekin binti'l-emîr el-Kebîr

3- el-Merhûm Hüsâmüddîn Hüseyin Aka

4- Fî şehri Şevvâl senete semânin ve seb'îne ve sittemâyeh

D) ANLAMI : Büyük Emir merhûm Hüsâmeddin Hüseyin Aka'nın kızı mutlu, şehid, merhûm Esen Tekin, altıyüz yetmiş sekiz yılı Şevval ayında vefat ederek âhirete intikal etmiştir.[13]

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Güney penceresi üzerindeki kitabe, 85x40 cm. ölçülerindeki tek blok kahverengi taş üzerine kabartma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قال النبی علیه السلام العبد

٢- اسیر التقدیر .....

٣- .....

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kâle'n-Nebiyyü 'aleyhi's-selâm el-'abdü

2- Esîru't-takdîr .....

3- .....

C) ANLAMI : Peygamber aleyhi's-selâm şöyle buyurdu: Kul takdîrin esîridir.....

---

[13] Farklı okuma ve anlamlandırmalar için bk.: Beygu, *a.g.e.*, 73; Önkal, *a.g.e.*, 213.

4. KİTABE :

A) TANITIMI : Batı penceresi üzerindeki kitabe, 85x40 cm. ölçülerindeki tek blok kahverengi taş üzerine kabartma teknığiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- يبشرهم ربهم برحمة منه

٢- و رضوان و جنات لهم فيها

٣- نعيم مقيم خالدين فيها ابدا[14]

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Yübeşşiruhüm Rabbühüm bi-rahmetin minhü

2- Ve rıdvânin ve cennâtin lehüm fîhâ

3- Na'îmün mukîmün hâlidîne fîhâ ebeden

D) ANLAMI : Onların Rabbi kendilerinin, katından bir rahmete, bir rıdvâna ve içinde dâimî nimetler bulunan cennetlere gireceklerini müjdeler. Onlar, o cennetlerde ebediyyen kalacaklardır.[15]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yapıdaki kitabelerin tamamı celî sülüs yazı türünde düzenlenmiştir. Arapça olan kitabelerden kapı üzerinde yer alan inşâ kitabesinin daha özenli hazırlandığı görülmektedir. Yazı karakteri yönüyle de diğerlerinden ayrılan kitabe, kalın bir çerçeve ile çevrilmiş ve satır araları zencirekli cetvellerle birbirinden ayrılmıştır. Yazının satırlara dağılımı ve yerleşimi uyumludur. Dikey harflerin küt denilebilecek kadar kısa ve kalın tutulmuş olması, "Lâm-elif"lerdeki açı genişliğinin fazlalığı, "mim" ve "kef" harflerinin yapıları dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Satır aralarında bitkisel bezemelerin

---

[14] Kur'ân-ı Kerim, Tevbe, 21-22.

[15] Kur'ân-ı Kerim, Tevbe, 21-22.

yoğun olarak kullanımı da kûfî yazılardaki yoğun süsleme uygulamasını çağrıştırmaktadır.

Taş işçiliği bakımından da çok başarılı sayılamayacak yapıdaki diğer üç kitabe, yazı karakteri olarak dönemin ibtidâîliğini yansıtır niteliktedir.

Yapıdaki kitabeler, yazının mimaride kullanımı açısından erken dönem örnekleri olarak önemlidir. Bu önem, işlevsellik ve sanat yönüyle de kendini kabul ettirir niteliktedir.

KATALOG NO : 5.6.
YAPININ ADI : **BOGATAY AKA – ŞİRİN HÂTUN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 23-28
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Aralık–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat'ta, İki Kubbe Mahallesi'ndedir. Üzerindeki kitabelerde 680 (1281) yılında şehid oldukları belirtilen Ahlat hükümdarı Emir Boğatay Aka ile Şirin Hâtun için yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Altta cenazeliği de oluşturulan kare bir kâide üzerinde yükselen silindirik gövdesi ile iki katlıdır. Cenazeliğin üzeri kuzey – güney doğrultusunda sivri beşik tonozla, dıştan konik bir külâhın örttüğü gövde kısmı içeriden kubbe ile kapatılmıştır. Yapının pencereleri geometrik çerçeve ve mukarnaslarla bezenmiş, atkı taşları üzerine kitabeler yazılmıştır. Bu kitabeler, doğudaki pencerede âyet, güneydekinde hadis ve batıdaki ise Abdullah kızı Şirin Hâtun'un Receb-680 (Ekim-1281) tarihinde şehid olduğunu belirtir.[16]

Kümbet, günümüzde sağlam durumdadır.

---

[16] Bk.: Aslanapa, *Türk Sanatı,* 168; Önge, "Ahlat'ta XIII. Yüzyıl Nakışlarıyla Süslü Bir Eser: Bogatay Aka – Şirin Hâtun Kümbeti", *Önasya,* c. VI, sayı: 72, Ankara, 1971; Tabak, *a.g.e.,* 21; Önkal, *a.g.e.,* 214; Tuncer, *a.g.e.,* I, 87-91; Gabriel, *a.g.e.,* 245; Bülbül, *a.g.e.,* 46; Uluçam, *Bitlis,* 232.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kümbette kapı ve pencere lentolarına işlenmiş dört kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kuzey cephede yer alan kapı üzerindeki kitabe, 92x50 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle beş satır olarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- هذا مشهد السعيد الشهيد الامير

٢- الكبير المرحوم المحتاج الى رحمة الله

٣- بوغاتاى اقا بن الامير المرحوم اينال

٤- اقا توفى شهر رجب ثمانين و ستمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hâzâ merkadü's-sa'îd eş-şehîd el-emîr

2- el-Kebîr el-merhûm el-muhtâc ilâ rahmeti'llâhi

3- Bogatay Aka bin el-emîr el-merhûm İnâl

4- Aka tüvüffiye şehr-i Receb sene semânîne ve sittemâyeh

D) ANLAMI : Bu türbe, mutlu, şehid, merhum Emir İnal Aka'nın oğlu Allah'ın rahmetine muhtaç Bogatay Aka'nındır. (Ki o) altıyüz seksen yılı Receb ayında vefat etmiştir.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Batı penceresi üzerindeki kitabe, 92x50 cm. ölçülerindeki tek blok kızıl taş üzerine kabartma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- توفت و انتقلت السعيده الشهيده

٢- المرحومه شرين خاتون بنت عبد الله

٣- فی شهر رجب سنه ثمانين و ستمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Teveffet ve intekaleti's-sa'îde eş-şehîde

2- el-Merhûme Şirîn Hâtun binti Abdillâh

3- Fî şehri Receb senete semânîne ve sittemâyeh

D) ANLAMI : Mutlu, şehid, Abdullah kızı merhum Şirîn Hâtun, altıyüz seksen yılı Receb ayında vefat ederek göçtü.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Güney penceresi üzerinde yer alan kitabe, 92x50 cm. ölçülerindeki tek blok kızıl taş üzerine kabartma tekniğiyle üç satır olarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قال النبی علیه السلام الدنیا

٢- سجن المؤمن و جنة الكافر

٣- الدنیا ساعة فاجعلها طاعة

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kâle'n-Nebiyyü aleyhi's-selâm ed-dünyâ

2- Sicnü'l-mü'mini ve cennetü'l-kâfiri

3- ed-Dünyâ sâ'atün fe'c'alhâ tâ'atün

D) ANLAMI : Selâm O'na olsun, Peygamber şöyle buyurdu: Dünya, mü'minin hapishânesi, kâfirin cennetidir. Dünya (geçici) bir saattir, onu itaat ile geçir.

4. KİTABE :

A) TANITIMI : Doğu penceresi üzerindeki kitabe, 92x50 cm. ölçülerindeki tek blok kızıl taş üzerine kabartma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- الله لا اله الا هو الحى القيوم

٢- لا تأجذه سنة و لا نوم له

٣- فى السموات و ما فى الارض .....

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Allâhü lâ illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm

2- Lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm lehû mâ

3- Fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard .....

D) ANLAMI : Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan, ancak O'nundur.....[17]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hattı ile düzenlenmiş olan kitabelerin dili Arapça'dır. Sanatkârı belli olmayan kitabeler, format, tarz ve genel kompozisyon olarak benzerdirler. Bu sebeple yapıdaki kitabelerin aynı kişi tarafından dizayn edildiği söylenebilir.

Yazılar genel olarak celî sülüs yazının Selçuklu dönemindeki ibtidâîliğini yansıtır niteliktedir. Satır aralarının cetvellerle ayrılmış olması, satırların düzenini sağlamıştır. Harflerin yapıları genel karakter olarak yazı türüne uygun olsa da mükemmellikten uzaktır. Satır nizâmındaki yazılarda hareke kullanılmamış olmasına rağmen yüzeyde fazla boşluk bırakılmamıştır. Vâki boşluklar da bitkisel motiflerle kapatılmıştır. Yazılarda yer alan "lâm-elif"lerin yayvanlığı yanında "sin" ve "şın" harflerinin kelime başlarında dendansız, ortada ise dendanlı yazıldığı dikkat çekmektedir. "Elif" harflerinin üst kısımlarının oldukça kalın, alt kısımlarının ince ve sola eğik, zülfelerin kısa tutulmuş olması, yazıdaki dönem özellikleri olarak göze çarpmaktadır.

---

[17] Kur'ân-ı Kerim, 2/255.

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Kitabeler, içerik olarak taşıdıkları bilgiler dışında, yazı sanatının gelişim sürecini yansıtması bakımından da önemlidir.

KATALOG NO : 5.7.
YAPININ ADI : **GÜROYMAK KARANDAY AĞA KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / GÜROYMAK
RESİM : 29-31
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Güroymak ilçe merkezinde, Selçuklu Mezarlığı adıyla tanınan tarihî mezarlık içerisinde bulunmaktadır. Kitabesine göre 689 (1290) yılında, muhtemelen bir İlhanlı emîri olan Karanday Ağa tarafından veya onun adına yaptırılmıştır. Kümbet, harabe haldeyken Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

İki kat olarak düzenlenmiş kümbet, kesme Ahlat taşı malzeme ile inşâ edilmiştir. Kare bir kâide üzerinde yükselen silindirik gövdenin üst örtüsü, içten kubbe, dıştan konik külâhla örtülüdür.[18]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Türbenin kapı lentosu üzerinde inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 90x30 cm. ölçülerindeki enine dikdörtgen taş üzerine kabartma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

---

[18] Geniş bilgi için bk.: O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri,* I, Ankara, 1991, 95-99; Önkal, *a.g.e.,* 224-225; Uluçam, *Bitlis*, 266-267.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم هذه تربة الامير الكبير ملك الامرا

٢- قرندای اغا انتقل من دار الفنا الی دار الرحمة و البقا مسلم

٣- موحد و ذلك فی خامس رمضان سنه تسع و ثمانين و ستمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1) Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm hâzihî türbetü'l-Emîr el-Kebîr melîki'l-ümerâ
2) Karanday Ağa intekale min dâri'l-fenâ ilâ dâri'r-rahmeti ve'l-bakâ müslim
3) Muvahhid ve zâlike fî hâmisi Ramazâne sene tis'a ve semânin ve sittemâyeh

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu türbe, altıyüz seksen dokuz yılı Şaban ayının beşinci günü fânî dünyadan rahmet ve sonsuzluk âlemine intikal eden emirlerin melîki, müslüman, muvahhid, büyük Emir Karanday Ağa'ya aittir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hattı ile yazılmış olan kitabenin dili Arapça'dır.

Kartuş içerisine yerleştirilmiş olan kitabenin satır araları düzgün bir cetvelle ayrılmıştır. Kartuşu oluşturan dış çerçeve daha kalın tutulmuş bir silme ile sağlanmıştır. Yazının yüzeye dağılımı dengeli ve ölçülüdür. Harflerin yapıları Selçuklu dönemi sülüs hattının bütün özelliklerini yansıtmaktadır. Harflerin küt bir görünüm sergilemesi, "elif-lâm" gibi dikey harflerin üst kısımlarının kalın ve hafif sağa meyilli oluşu, "kef" harflerinin boru kısımlarının yapısı, bu özelliklerden bazılarıdır. Yazıda "sin" ve "ra" harflerinin üzerine yerleştirilmiş olan küçük tirfiller de yine dönemin özelliklerindendir.

Kitabenin, içerik bakımından günümüze taşıdığı bilgiler dışında, celî sülüs yazının Selçuklu'daki yapısını bünyesinde barındıran sıradışı bir sanatsal yapıt olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.8.
YAPININ ADI : **ESENLİK KÖYÜ CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / BULANIK
RESİM : 32, 33
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş ili Bulanık ilçesi Esenlik Köyü'nde bulunan câmi, kitabesine göre 725 (1325)'te Şeyh Abdülmelik tarafından inşâ ettirilmiştir. Yapı, 1985'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır.

Enine dikdörtgen bir mekândan oluşan yapı, kıble duvarına paralel iki nefli ve mihrab önü kubbeli câmiler grubuna girer. Dolgu duvar tekniğiyle inşâ edilmiş olan câminin duvarları içten ve dıştan düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Aynı şekilde kemerler ve üst örtü de taş malzemeyle örülmüştür.[19]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Câminin kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 145x38 cm. ölçülerindeki tek blok taş üzerine iki satır hâlinde kazınarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر ببناء هذه المسجد المبارك ابتغاء مرضات الله تعالى

٢- و طلبا لثواب الجزيل فى شهر رجب خمس و عشرين و سبعمائة

---

[19] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 46 vd.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Ümira bi-binâi hâzihi'l-mescidi'l-mübâreki ibtiğâen merdâti'llâhi Teâlâ

2- Ve taleben li-sevâbi'l-cezîli fî şehrî Receb hamsin ve 'işrîne ve seb'imieh

D) ANLAMI : Bu mübârek mescidin yapımı, Allah Teâlâ'nın rızâsı umularak ve çok sevap isteği ile yedi yüz yirmi beş (yılı) Receb ayında emredildi.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Sülüs karaktere yakın bir yazıyla düzenlenmiş olan kitabenin dili Arapça'dır.

Etrafı kaval silme, enine dikdörtgen bir çerçeve içerisinde kitabe, sadece işlevsellik kaygısıyla dizayn edilmiş gibidir. Kitabenin sanatsal özelliği olduğunu söylemek güçtür.

KATALOG NO : 5.9.
YAPININ ADI : **İZZEDDİN ŞİR CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / GEVAŞ
RESİM : 34, 35
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Gevaş ilçe merkezinde bulunan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, XIV. yy.'da yapıldığı kabul edilmektedir.

Yapı, kare planlı bir harim mekânı ile kuzey duvarına bitişik bir medrese ve ortaklaşa kullanılan küçük bir avludan oluşmaktadır. Düzgün yontulmuş taş malzeme ile yapılmış olan câminin üst örtü sistemlerinde tuğla kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde birçok onarım ve değişiklik geçiren câmi, günümüzde sağlam ve ibâdete açık durumdadır.[20]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Harimde mihrâbın karşısında, sağ kemer köşeliği üzerinde bir kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, palmet, rûmî ve kıvrık dallarla süslü enine dikdörtgen bir taş zemin üzerine kabartma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiştir.

---

[20] Geniş bilgi için bk.: R. Hüseyin Ünal, "Gevaş İzzeddin Şir Câmii'ne İlişkin Gözlemler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van, 1996, 42-50; Uluçam, *Van,* 200 vd.

B) METNİ :

١- هذه الحظيرة للشاب السعيد المحروم

٢- المحتاج الى رحمة الله ..... جازم الدين

٣- محمد ..... رحمه الله فى صفر سنه ثلث و تسعين و خمس مايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hâzihi'l-hazîra li'ş-şâbbi's-sa'îd el-mahrûm

2- el-Muhtâc ilâ rahmeti'llâhi ..... Câzimüddîn

3- Muhammed ..... rahimehu'llâh fî Safer sene selâse ve tis'în ve hamsumie

D) ANLAMI : Bu hazîre; mutlu, mahrum, Allah'ın rahmetine muhtaç, genç Câzimüddin Muhammed –Allah ona rahmet etsin– içindir. 593 (1197) yılı Safer ayı.[21]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türündeki kitabenin dili Arapça'dır. On ikinci yy.'dan günümüze ulaşmış olan kitabe; palmet, rûmî ve kıvrık dallarla süslü bir zemin üzerinde adeta gizlenmiş gibidir. Oldukça giriftliğinin yanı sıra bir miktar deforme oluşu da kitabenin eksiksiz okunmasını engellemektedir.

Yazının Anadolu Türk mimarisindeki erken örneklerinden biri sayılabilecek kitabe, celî sülüs yazı türünün mimarideki kullanımı açısından ayrı bir öneme sahiptir, denilebilir. Kitabedeki harf yapıları, mimaride kûfîden sülüse geçişin izlerini taşımaktadır. yazıyı kuşatan bitkisel motiflerin fazlalığı da yine kûfî gelenekten tevârüs edilmiş gibidir. Harflerin yapılarındaki oturmamışlığın yanında bağlantılardaki ibtidâîlik, sülüs için bu erken dönemin özellikleri olarak yansımaktadır.

Kitabe, estetik yönü ile mütevâzi, fakat erken dönem özelliklerini günümüze taşıması bakımından önemli bir konumdadır.

---

[21] Câmi içerisinde bulunmasına rağmen kitabenin bir hazîreye ait olduğu metinden anlaşılmaktadır.

KATALOG NO : 5.10.
YAPININ ADI : **HALİME HÂTUN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / GEVAŞ
RESİM : 36-43
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2001, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Gevaş ilçe merkezi girişindeki tarihî mezarlıkta yer alan kümbet, kitabesine göre 736 (1335) tarihinde Emir İzzeddin tarafından Halime Hâtun[22] adına yaptırılmıştır.

Yöredeki kümbet mimarisine uygun olarak iki katlı düzenlenmiş olan kümbetin kare planlı cenazelik üzerinde yükselen gövde kısmı, onikigen planlı; üzeri içten kubbe, dıştan piramidal külâhla örtülmüştür. Kümbetin yapımında düzgün kesme taş kullanılmıştır.[23]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda, kümbetin giriş kapısının üstünde, güneydeki pencerenin atkı taşı üzerinde ve gövdenin üst kesiminde silme şeritler arasında kuşak hâlinde olmak üzere üç ayrı kitabe bulunmaktadır.

---

22 Yapının isimlendirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bk.: E. Çavuşoğlu, "Van–Gevaş Halime Hâtun Kümbeti", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van, 1996, 55-62.

23 Geniş bilgi için bk.: Rahmi Hüseyin Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", *Vakıflar Dergisi,* XI, Ankara, 1976, 141-144; Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi,* Ankara, 1957, 105-107; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri,* III, Ankara, 1992, 210; Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* 110; Bülbül, *a.g.e.,* 72; Uluçam, *Van,* 205 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kümbetin giriş kapısı aralığını örten atkı taşı üzerindeki inşâ kitabesi, 70x25 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen taş blok üzerine kabartma tekniğiyle iki satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه القبة الشريفة الملك عز الدين

٢- برسم المرحومة حليمه خاتون فى محرم سنة ستة و ثلثين و سبعماية

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâzihi'l-kubbeti'ş-şerîfi el-Melik 'İzzeddîn
2- Bi-resmi'l-merhûmeti Halîme Hâtun fî Muharrem sene sitte ve selâsîn ve seb'amie

D) ANLAMI : Melik İzzeddin, merhûme Halîme Hâtun için yediyüz otuz altı yılı Muharrem ayında (Eylül–1335) bu şerefli türbenin yapımını emretti.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Güneydeki pencere atkı taşı üzerine enine dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki usta kitabesi oldukça deforme durumdadır.

B) Kitabe günümüzde deforme olduğundan, metni düzgün olarak okunamamaktadır. Ancak içeriğinden usta kitabesinde adı geçen mimarın "Ahlatlı Pehlivan Havend oğlu Esed" olduğu anlaşılabilmektedir ki kaynaklar da bunu teyid etmektedir.[24]

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Saçağın alt kısmında gövdeyi kuşatan âyet kitabesi, yaklaşık 35 cm. eninde taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[24] Bk.: Ünal, *a.g.e.*, 144; Uluçam, *Van*, 205.

B) METNİ :

انا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك و ما تأخر و يتم نعمته عليك و يهديك و ينصرك الله نصرا عزيزا هو الذى انزل السكينة فى قلوب المؤمنين ليزدادوا ايمانا مع ايمانهم و لله جنود السموات و الارض و كان الله عليما حكيما ليدخل المؤمنين و المؤمنات جنات تجرى من تحتها الانهار خالدين فيها و يكفر عنهم سيئاتهم و كان ذلك عند الله فوزا عظيما و يعذب المنافقين و المنافقات و المشركين و المشركات الظانين بالله ظن السوء عليهم دائرة السوء و غضب الله عليهم و لعنهم و اعد لهم جهنم و سائت مصيرا و لله جنود السموات و الارض و كان الله عزيزا حكيما انا ارسلناك شاهدا و مبشرا و نذيرا لتؤمنوا بالله و رسوله و تعزروه و توقروه و تسبحوه بكرة و اصيلا ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله يد الله فوق ايديهم فمن نكث فانما ينكث على نفسه و من اوفى بما عاهد عليه الله فسيؤتيه اجرا عظيما سيقول لك المخلفون من الاعراب شغلتنا اموالنا و اهلونا فاستغفر لنا يقولون بألسنتهم ما ليس فى قلوبهم قل فمن يملك لكم من الله شيئا ان اراد بكم ضرا او اراد بكم نفعا بل كان الله بما تعملون خبيرا بل ظننتم ان لن ينقلب الرسول و المؤمنون الى اهليهم ابدا و زين ذلك فى قلوبكم و ظننتم ظن السوء و كنتم قوما بورا و من لم يؤمن بالله و رسوله فانا اعتدنا للكافرين سعيرا

C) TRANSKRİPSİYONU :

İnnâ fetahnâ leke fethan mübînen li-yağfira leke'llâhü mâ tekaddeme min zenbike ve mâ te'ahhara ve yütimme ni'metehû aleyke ve yehdiyeke sırâtan müstakîmen ve yensurake'llâhü nasran azîzen hüve'llezî enzele's-sekînete fî kulûbi'l-mü'minîne li-yezdâdû îmânen ma'a îmânihim ve li'llâhi cünûdü's-semâvâti ve mâ fi'l-ardı ve kâne'llâhü alîmen hakîmen li-yudhıleke'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti cennâtin tecrî min tahtiha'l-enhâru hâlidîne fîhâ ve yükeffira anhüm seyyiâtihim ve kâne zâlike 'inde'llâhi fevzen azîmen ve yü'azzibe'l-münâfikîne ve'l-münâfikâti ve'l-müşrikîne ve'l-müşrikâti'z-zânnîne bi'llâhi zanne's-sev'i aleyhim dâiratü's-sev'i ve ğadıbe'llâhü aleyhim ve le'anehüm ve e'adde lehüm cehenneme ve sâet masîran ve li'llâhi cünûdü's-semâvâti ve'l-ardı ve kâne'llâhü azîzen hakîmen

innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîran li-tü'minû bi'llâhi ve rasûlihî ve tü'azzirûhü ve tüvekkırûhü ve tüsebbhûhü bükraten ve asîlen inne'llezîne yübâyi'ûneke innemâ yübâyi'ûne'llâhe yedu'llâhi fevka eydîhim fe-men nekese fe-innemâ yenküsü alâ nefsihî ve men evfâ bi-mâ 'âhede aleyhu'llâhe fe-seyü'tîhi ecran azîmen seyekûlü leke'l-muhallefûne mine'l-a'râbi şeğaletnâ emvâlünâ ve ehlûnâ fe-stağfir lenâ yekûlûne bi-elsinetihim mâ leyse fî kulûbihim kul fe-men yemlikü leküm mine'llâhi şey'en in erâde bi-küm darran ev erâde bi-küm nef'an bel kâne'llâhü bi-mâ ta'melûne habîran bel zanentüm en-len yenkalibe'r-rasûlü ve'l-mü'minûne ilâ ehlîhim ebeden ve züyyine zâlike kavmen bûran ve men lem yü'min bi'llâhi ve rasûlihî fe-innâ a'tednâ li'l-kâfirîne sa'îran

D) ANLAMI :

Ey Muhammed! Doğrusu biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir. Böylece sana, kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. İnananların, îmanlarını kat kat artırmaları için kalplerine güven indiren O'dur. Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah, bilendir, hakîm olandır. İnanan erkek ve kadınları, içinde temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur. İnananlara yardım etmez diye Allah'a kötü sanıda bulunan ikiyüzlü erkek ve kadınlara, puta tapan erkek ve kadınlara Allah azap etsin; kötü sanıları kendi başlarına gelsin! Allah, onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Ve kötü dönüş yeridir. Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah güçlü olandır. Hakîm olandır. Ey Muhammed! Dorusu seni şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Siz de Allah'a ve peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve onu sabah akşam tesbih edesiniz. Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar; Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'ın verdiği sözü yerine

getirene, Allah büyük ecir verecektir. Bedevîlerin savaştan geri kalmış olanları, sana: "Bizi mallarımız ve âilelerimiz alıkoydu. Allah'tan, bizim bağışlanmamızı dile!" diyecekler. Dilleri ile gönüllerinde bulunmayanı söylerler. De ki: "Allah size bir zarar gelmesini dilerse, yâhut bir fayda elde etmenizi dilerse, O'na karşı kimin gücü bir şeye yeter? Kaldı ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Aslında siz,. Peygamberin ve inananların, âilelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, gönüllerinize güzel görünmüştü de kötü sanıda bulunmuştunuz. Hayırsız bir topluluk oldunuz."[25]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Arapça olarak düzenlenen yapıdaki kitabelerin tamamı celî sülüs türündedir. Kapı üzerindeki inşâ, güney cephede pencere atkı taşı üzerindeki usta, gövdeyi kuşatan yazı şeridi ise bir âyet kitabesidir.

Satır arası ince bir cetvelle ayrılmış ve çerçeve içerisine alınmış olan inşâ kitabesindeki yazı, satır nizâmında ancak girift bir şekilde düzenlenmiştir. Yazının çerçeve içerisindeki mekâna dağılımı dengelidir. Harflerin yapıları ve bağlantıları celî sülüs yazının Selçuklu dönemindeki stilini yansıtır niteliktedir. Genel kompozisyonu, harflerin anatomik yapıları ve bağlantıları göz önüne alındığında, inşâ ve usta kitabelerinin aynı sanatkâr tarafından düzenlendiği izlenimi edinilmektedir. Oldukça deforme olmuş olmasına rağmen usta kitabesindeki "elif" harflerinin üst kısım yapıları ve zülfelerinin kısa ve kalın oluşu, inşâ kitabesindekilerle benzerliğini açıkça vurgular niteliktedir.

Bitkisel motiflerden oluşan iki bordür arasında gövdeyi saran yazı kuşağı, genel kompozisyon olarak yapının en göze çarpan bezeme unsurudur, denilebilir. Bir âyet kitabesi olan yazı kuşağının, celî sülüsün ondördüncü yy.'ın ilk yarısındaki düzeyi göz önüne alındığında mükemmel bir örnek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kitabe, cephe kompozisyonuna uyumun yanında istifindeki başarı ile de dikkat çeken bir yapıttır. "Elif, lâm, tı" gibi dikey harfler, satır aralığı uzunluğunda, birbirine paralel, ince, zarif yapıları yanında,

---

[25] Kur'ân-ı Kerim, 48/1-2.

yatay harflerle olan uyumlu kesişimleri yazının görsel zenginliğini artırmaktadır. Yazıda harflerin anatomik yapılarının kusursuzluğu gibi bağlantıları da başarılıdır. Satır içerisinde hareke ve dolgu amaçlı diğer plastik unsurlar kullanılmamış olması yazıya sâde ve yalın bir görünüm vermektedir. Ancak bu yalınlık, yazının görsel zenginliğinden bir şey eksiltmemektedir.

Yapıdaki kitabeler, işlevselliklerinin yanında, içerisinde yer aldıkları cephe kompozisyonuyla oldukça uyumlu, sanatsal boyutu ile de önemli birer yapıt niteliğindedirler.

KATALOG NO : 5.11.
YAPININ ADI : **ERZEN HÂTUN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 44-56
ÇİZİM : 2
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat'ın Merkez Mahallesi'nde, Şeyh Necmeddin Türbesi ile aynı mezarlıktadır. Portal üzerindeki kitabeye göre 799 (1397) yılı Zilhicce ayında vefat eden Emir Ali kızı Erzen Hâtun için yapılmıştır. 1964-1967 yılları arasında restore edilen eser, günümüzde terk edilmiş durumdadır.

İki kat olarak kurulan kümbetin kare kâide üzerinde yükselen gövdesi, dıştan onikigen, içten silindirik planlıdır. Kesme Ahlat taşıyla örülen kümbetin üst örtüsü, içten kubbe, dıştan piramidal külâh olarak düzenlenmiştir.[26]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kuzeydeki kapı lentosunda, batı, güney ve doğu pencere lentosunda, ayrıca gövdenin üst kısmında kuşak hâlinde olmak üzere yedi adet kitabe yer almaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Yapının kuzey cephesinde yer alan kitabe, aynı zamanda kapı lentosu olan 87x40 cm. ölçülerindeki tek blok Ahlat taşı üzerine kabartma tekniğiyle beş satır hâlinde işlenmiştir. Yazının yer aldığı yüzey

---

[26] Geniş bilgi için bk.: Aslanapa, *Anadolu Türk Mimarisi,* 109; Gabriel, *a.g.e.,* 249; Tabak, *a.g.e.,* 24; Bülbül, *a.g.e.,* 61; Uluçam, *Bitlis,* 244.

oldukça aşınmış olduğundan, kitabenin tam olarak okunabilmesi mümkün değildir.

B) METNİ[27] :

١- اللهم تعطف برحمتك و رأفتك على ساكن

٢- هذه القبة الشريفة السعيدة الشهيدة

٣- المرحومة العفيفة الصالحة الخاتون المعظمة

٤- المحتاجة الى رحمة الله تعالى و رضوانه ارزن خاتون بنت

٥- امير ..... على طاب ثراه توفى فى شهر ذى الحجة الشريفة سنه سبع و سبعمائه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Allâhümme te'attaf bi-rahmetike ve ra'fetike alâ sâkini

2- Hâzihi'l-kubbeti'ş-şerîfeti's-sa'îdeti'ş-şehîde

3- el-Merhûme el-'afîfe es-sâliha el-hâtun el-mu'azzama

4- el-Muhtâce ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ ve rıdvânihî Erzen Hâtun binti

5- Emir ..... Ali tâbe serâhu tüvüffiye fî şehri zi'l-hicceti'ş-şerîfeti sene seb'un ve seb'umietün

D) ANLAMI : Allahım! Bu kümbette yatan mutlu, mes'ut, şehîd, kibar, sâliha, büyük kadın; Allah'ın rahmet ve rızâsına muhtaç Emir ..... Ali kızı Erzen Hâtun'u rahmetinle şefkat et! Mekânı güzel olsun. O, yediyüz yedi yılının Zilhicce ayında vefat etti.[28]

---

27 Kitabe, günümüzde oldukça deforme olduğundan çoğu kısmı düzgün okunamamaktadır. Bu yüzden okunamayan kısımlar, A. Ş. Beygu'dan aynen iktibas edilmiştir. Bk.: Beygu, *Ahlat Kitabeleri,* 91.

28 İnşâ kitabesi olarak kabul edilen bu hicrî yediyüz yedi yılı (M. 1307) belirtilmesine rağmen bütün kaynaklarda yapı 799/1396 yılına tarihlenmektedir. Muhtemelen bunun sebebi, kitabeyi ilk olarak okuyan A. Şerif Beygu'nun eserinde Arapça metnin altında mîlâdî 1397 tarihinin yazılı oluşudur. Hicrî tarihin mîlâdî tarihe çevrilmesindeki yanlışlık veya baskı hatâsı olma ihtimâli göz önüne alınarak metindeki 707/1307 tarihini kabul etmenin daha doğru olacağı söylenebilir. Yapının Gevaş Halîme Hâtun Kümbeti 736/1335 ile benzerliği (Bk.: Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* Ankara, 1991, 110) de bu ihtimâli güçlendirmektedir.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Batı cephedeki pencere lentosunda yer alan kitabe, 65x30 cm. ölçülerinde, dört satır hâlinde kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Yazının yer aldığı pencere lentosu Ahlat taşındandır.

B) METNİ :

١- شهد الله انه لا اله الا هو

٢- و الملئكة و اولو العلم قائما بالقسط

٣- لا اله الا هو العزيز الحكيم ان

٤- الدين عند الله الاسلام

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Şehide'llâhu ennehû lâ ilâhe illâ hû

2- ve'l-melâiketü ve ülü'l-'ilmi kâimen bi'l-kıstı

3- Lâ ilâhe illâ hüve'l-azîzu'l-hakîm inne

4- 'd-dîne 'inde'llâhi'l-İslâm

D) ANLAMI : Allah, melekler ve adâleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka tanrı olmadığına şâhitlik etmişlerdir. O'ndan başka tanrı yoktur. o güçlüdür, hakîmdir. Allah katında din, şüphesiz İslâm'dır.[29]

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Beş satır hâlindeki güney cephede yer alan kitabe, yine pencere lentosu olarak kullanılmış olan yaklaşık 65x36 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم و ما توفيقى الا بالله

٢- عليه توكلت و اليه انيب امر بعمارة هذه القبة

٣- الشريفة المباركة الامير الكبير العادل بين

29 Kur'ân-ı Kerim, 3/18-19.

٤- الصغير و الكبير الراجى عفو ربه اللطيف الخبير امير

٥- شيخ محمد ابن الامير الكبير امير محمد باورجى (؟)

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm ve mâ tevfîkî illâ bi'llâh

2- Aleyhi tevekkeltü ve ileyhi ünîb emera bi-'imâreti hâzihi'l-kubbeti

3- 'ş-şerîfeti'l-mübâreketi el-Emîr el-kebîr el-'âdil beyne

4- 's-sağîr ve'l-kebîr er-râcî afve Rabbihi'l-latîfi'l-habîr Emîr

5- Şeyh Muhammed ibnü'l-Emîr el-kebîr Emîr Muhammed Bâvercî(?)

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'tan başka yardımcım yoktur. O'na tevekkül ettim, O'na sığındım. Bu mübârek, şerefli kümbetin yapımını büyük–küçük herkese karşı âdil olan, lutuf sahibi, her şeyden haberdar Rabb'inin affını dileyen büyük Emir Muhammed Bâvercî(?) oğlu Emir Şeyh Muhammed emretmiştir.

4. KİTABE :

A) ANLAMI : Güney cephede gövde üzerinde yer alan iki satırlık kitabe, yaklaşık 52x25 cm. ölçülerindeki tek blok Ahlat taşı üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- اللهم ايد دولة ا

٢- لامير شيخ محمد

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Allâhümme eyyid devlete e'

2- l-Emîr Şeyh Muhammed

D) ANLAMI : Allahım! Emir Şeyh Muhammed'in devletini güçlendir.

5. KİTABE :

A) TANITIMI : 65x32 cm. ölçülerindeki doğu pencere lentosunda yer alan kitabe, dört satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Kitabenin bulunduğu pencere lentosu Ahlat taşındandır.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله

٢- الذى خلق السموات و الارض

٣- و جعل الظلمات و النور ثم الذين

٤- كفروا بربهم يعدلون هو الذى خلقكم

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm el-hamdü li'llâhi

2- llezî halaka's-semâvâti ve'l-ard

3- ve ce'ale'z-zulümâti ve'n-nûr sümme'llezîne

4- Keferû bi-rabbihim ya'dilûn hüve'llezî halakaküm

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Öyle iken inkâr edenler, Rablerine başkalarını eşit tutuyorlar. Sizi yaratan O'dur.[30]

6. KİTABE :

A) TANITIMI : Yapının doğu cephesinde gövde üzerinde tek satır hâlindeki usta kitabesi de yaklaşık 75x40 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Yazının yer aldığı taş blok üzerinde ayrıca ortadaki daha büyük olmak üzere yan yana dizilmiş üç adet yuvarlak rozet bulunmaktadır.

B) METNİ :

عمل قاسم ابن استاد على

---

30 Kur'ân-ı Kerim, 6/1.

C) TRANSKRİPSİYONU :

Amelü Kâsım ibn-i Üstâd Ali

D) ANLAMI : Kâsım oğlu Üstad Ali yapımıdır.

7. KİTABE :

A) TANITIMI : Yapıda gövdenin üst kısmını çevreleyen yazı kuşağı, yaklaşık 36 cm. enindedir. Yazılar, beyaz taş üzerine tek sıra hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة و لا نوم له
ما فى السموات و ما فى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين
ايديهم و ما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات
و الارض و لا يؤده حفظهما و هو العلى العظيم امن الرسول بما اونزل اليه من ربه
و المؤمنون كل امن بالله و ملئكته و كتبه و رسله لا نفرق بين احد من رسله
و قالو سمعنا و اطعنا غفرانك ربنا و اليك المصير

C) TRANSKRİPSİYONU :

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm Allâhu lâ illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard men ze'llezî yeşfe'u 'indehû illâ bi-iznihî ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm ve lâ yuhîtûne bi-şey'in min 'ilmihî illâ bi-mâ şâ'e vesi'a kürsiyyühu's-semâvâti ve'l-arda ve lâ ye'ûdühû hıfzuhümâ ve hüve'l-'aliyyü'l-'azîm. Âmene'r-rasûlü bi-mâ ünzile ileyhi min rabbihî ve'l-mü'minûn küllün âmene bi'llâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusülihî lâ nüferriku beyne ahadin min rusülihî ve kâlû semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr.

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur.

O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir (O'na hiçbir şey gizli kalmaz). O'nun bildirdiklerinin dışında insanlarO'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.[31] Peygamber ve inananlar, ona Rabb'inden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberler arasından hiçbirini ayırt etmeyiz; işittik, itaat ettik. Rabb'imiz! Affını dileriz; dönüş sanadır" dediler.[32]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yapıda yer alan kitabelerin tamamı Arapça olup celî sülüs yazı türünde düzenlenmiştir. Satır nizâmındaki kitabeler, -batı pencere lentosundaki hâriç-kabartma tekniğinde işlenmiştir. Kitabeler, ağırlıklı olarak kapı ve pencere lentolarında yer almaktadır. Atkı taşları üzerindeki kitabelerden, doğu ve batı pencerelerinde âyet, diğer ikisinde kimlik yazıları yer almaktadır. Âyet kitabelerinin satır aralarının cetvelle ayrılmamış olması, yazılara düzensiz bir görünüm vermektedir. Batı pencere lentosunda yer alan yazının üslup farklılığı ve sıradanlığı, aynı dönemde olsa bile farklı biri tarafından, tamamlama kaygısı ile eklemlendiği izlenimi vermektedir.

Yazılar, genel kompozisyon ve harf yapıları ile dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Harflerin anatomik yapılarındaki henüz oturmamışlık yanında yatay ve dikey harflerin kesişimi ve bağlantılardaki düzen eksikliği, atkı taşlarındaki kitabelerde fark edilir düzeydedir. "Elif, lâm, kef" ve "mim" harflerinin dönemle ilgili fizikî yapı farklılıkları bu kitabelerde açıkça görülmektedir. Ayrıca "elif" harfinin sonda harfin ortasından bitiştirilmiş şekli daha bâriz olarak durmaktadır.

Türbeyi gövdenin üst kısmından bilezik gibi çevreleyen yazı kuşağı, alt ve üstündeki geometrik bezemeli bordürlerle uyumlu olarak cephelere

---

[31] Kur'ân-ı Kerim, 2/255.

[32] Kur'ân-ı Kerim, 2/285.

kazandırdığı hareketliliğin dışında yapıya görsel bir zenginlik sunmaktadır. Yapıdaki diğer yazılara göre her bakımdan oldukça başarılı olan bu yazı kuşağında harfler, yapıları, bağlantıları, kalem akışı ve yazının mekâna yerleştirilişi ile de mükemmel denilebilecek niteliktedir. Satırın alt ve üst kısmı yazıyla aynı kalınlıkta bir cetvelle sınırlandırılmıştır. Harekeye çok az yer verilmiş olan yazıda, harflerin orantılı yerleştirilmiş olması nedeniyle pek boşluk bırakmayacak şekilde yazıya sâde ve yalın bir görünüm kazandırmış, ancak bu sâdelik görsel zenginliğinden bir şey eksiltmemiştir. "Elif-lâm" harflerinin yapıları, zülfeleri ve "elif" harfinin sonda, orta kısmından birleştirilmiş olması gibi özellikler Selçuklu sülüsünün özellikleri olarak yazıda belirgin bir şekilde görülmektedir. Noktaların yuvarlak tutulduğu yazıda birkaç mühmel harf dışında dolgu malzemesi kullanılmamıştır.

Yapıdaki yazıların çokluğu, işlevselliğe ek olarak süsleme ve sanat kaygılarının da ön planda tutulduğunu göstermektedir. Bölge mimarisi içerisinde önemli bir yere sahip olan yapı, üzerindeki kitabelerin sanatsal değeri ile de sıra dışıdır, denilebilir.

KATALOG NO : 5.12.
YAPININ ADI : **ŞEYH İSHAK CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 57, 58
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis'te Hersan Mahallesi'nde bulunan câmi, kitabesine göre 823 (1414)[33] yılında Halil Keysânî oğlu Ebûbekir tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı tek mekândan oluşan basit bir yapıdır. Üzeri kuzey – güney doğrultusunda uzanan bir tonozla örtülmüştür.

Doğu kısmına eklemeler yapılmış olan câmi, günümüzde ibâdete açık durumdadır.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Câminin asıl mekâna giriş kısmı olan doğu duvarındaki kapı üzerinde inşâ kitabesi mevcuttur.

A) TANITIMI : 77x29 cm. ölçülerinde taş blok üzerine oyma tekniğiyle üç satır hâlinde işlenmiş olan kitabenin üzeri yağlı boya ile kapatıldığından güçlükle okunabilmektedir.

B) METNİ :

١- بنا هذه العمارة الشريفة حاجى ابو بكر بن

٢- مرحوم خليل القيسانى فى تاريخ شهر رجب

---

[33] Kaynaklarda câminin yapım tarihi 829/1420 olarak verilmekte ise de kitabesinden 823/1414 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

٣- سنه ثلاث و عشرين و ثمانماية الهجرى

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Benâ hâzihi'l-imârete'ş-şerîfete Hacı Ebûbekir bin

2- Merhûm Halîl el-Kaysânî fî târîhi şehri Receb

3- Sene selâse ve ışrîne ve semânimâyeh el-hicrî

D) ANLAMI : Bu şerefli yapıyı, hicrî sekiz yüz yirmi üç yılı Receb ayında merhum Halil el-Kaysânî oğlu Hacı Ebûbekir inşâ etmiştir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Arapça olan kitabe, oldukça bozuk bir sülüsle yazılmıştır. Yazının, işlevselliği dışında sanatsal bir değerinin olduğunu söylemek zordur.

KATALOG NO : 5.13.
YAPININ ADI : **ANONİM (KARA YUSUF – ZORTUL) KÜMBET**
BULUNDUĞU YER : VAN / ERCİŞ
RESİM : 59-61
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Erciş – Patnos eski karayolunun 6. km.'sinde, Zortul Köyü yakınında bulunmaktadır. Tarih kitabesi olmayan türbenin Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a ait olduğu (XV. yy.) tahmin edilmektedir. Son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

İki kat olarak düzenlenen türbe, kare planlı kübik cenazeliğin üzerinde yükselen, dıştan onikigen, içten silindirik gövdeden oluşmaktadır. Kümbetin her iki bölümü de kesme taşla yapılmıştır. Türbenin üst örtüsü piramidal bir külâhla sağlanmıştır.[34]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda gövdenin üst kısmında bir kitabe kuşağı bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 30 cm. eninde bir kuşak hâlinde gövdeyi dolanan bordür üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[34] Geniş bilgi için bk.: Aslanapa, *a.g.m.*, 106; Ünal, *a.g.m.*, 144; Tuncer, *a.g.e.*, III, 214-216; Bülbül, *a.g.e.*, 76; Uluçam, *Van*, 182-182.

B) METNİ :

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة و لا نوم له ما فى السموات و ما فى الارض
من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم و ما خلفهم ولا يحيطون بشئ
من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات و الارض و لا يؤده حفظهما و هو العلى العظيم

C) TRANSKRİPSİYONU :

Allâhu lâ illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard men ze'llezî yeşfe'u 'indehû illâ bi-iznihî ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm ve lâ yuhîtûne bi-şey'in min 'ilmihî illâ bi-mâ şâ'e vesi'a kürsiyyühu's-semâvâti ve'l-arda ve lâ ye'ûdühû hıfzuhümâ ve hüve'l-'aliyyü'l-'azîm

D) ANLAMI : Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir (O'na hiçbir şey gizli kalmaz). O'nun bildirdiklerinin dışında insanlarO'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.[35]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türündeki yazı kuşağı, bir âyet kitabesi olması dolayısıyla Arapça'dır.

Alt ve üst kısmı aynı kalınlıkta bir cetvel ile sınırlandırılmış olan yazı kuşağındaki bir kısım hatlar nesih karakter sergilese de büyük boyutta yazılmış olması, "elif-lâm" gibi dikey harflerin zülfeli oluşu yanında harflerin çoğunluğunun celî sülüs karakterde olması sebebiyle yazının türü için rahatlıkla celî sülüs denilebilir. "Elif-lâm" harflerinin üst kısımlarının kalın, alt kısımlarının sola doğru oldukça eğik oluşu ve zülfelerin küt görünümü,

---

[35] Kur'ân-ı Kerim, 2/255.

Selçuklu geleneğinin etkisi olarak değerlendirilebilir. Yazı kuşağında boşluklar, tirfil, bitkisel ve geometrik motiflerle kapatılmıştır. Buna rağmen yazıda bir sâdelik ve yalınlık göze çarpmaktadır.

Kitabe kuşağı, XV. yy. bölge mimarisinde yazı sanatının konumunu yansıtması bakımından önemli örneklerden biridir.

KATALOG NO : 5.14.
YAPININ ADI : **KADEM PAŞA HÂTUN KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / ERCİŞ
RESİM : 62-64
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Kümbet, Van – Erciş karayolunun Erciş girişi üzerinde bulunmaktadır. Kitabesine göre Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un hanımı Kadem Paşa Hâtun ve oğulları için 863 (1458) yılında Celâyirli emirlerinden Devlet Yar oğlu Rüstem tarafından yaptırılmıştır. Kümbet, 1973-1975 yılları arasında restore edilmiştir.

Kare planlı cenazeliğin üzerinde yükselen onikigen gövdesiyle iki katlı olarak inşâ edilmiştir. Cenazeliğin üzeri beşik tonozla, gövde ise içten kubbe, dıştan onikigen piramidal bir külâhla örtülüdür.[36]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kümbetin kuzeyinde yer alan kapı üzerinde bir kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, sol üst köşesi çıkıntılı, 104x60 cm. ölçülerinde üç blok taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

بسم الله الرحمن الرحيم

---

[36] Geniş bilgi için bk.: Aslanapa, *a.g.m.*, 105; Ünal, *a.g.m.*, 104; Tuncer, *a.g.e.*, III, 221-224; Bülbül, *a.g.e.*, 80; Uluçam, *Van*, 187-188.

١- ادام الله تعالى ظلال دولته

٢- فى ايام دولت السلطان الاعظم

٣- مالك رقاب الامم سلطان جهان شاه بن بهادر يوسف (؟)

٤- انشأ هذه القبة المباركة الامير المعظم امير رستم ابن امير المرحوم دولت يار طاب ثراه على مقابير اخوانه

٥- و اقربائه و هو احوج الناس رحمت الله تعالى و قصير العمر امير يار على و شاه مصطفى

٦- و شاه سوك و شاه على و والدة العزيزه قدم پاشا خواتون توفوا فى سنة ثلاث ستين و ثمانمايه[37]

C) TRANSKRİPSİYONU :

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

1- Edâme'llâhü Teâlâ zılâle devletihî

2- Fî eyyâmi devleti's-sultâni'l- a'zam

3- Mâliki rikâbi'l-ümemi Sultân Cihân Şah bin Bahâdır Yûsuf (?)

4- Enşe'e hâzihi'l-kubbete'l-mübârekete el-Emîr el-mu'azzam Emîr Rüstem ibni Emîri'l-merhûm Devlet Yâr tâbe serâhü alâ mekâbîri ihvânihî

5- Ve akribâihî ve hüve ahvecü'n-nâsi ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ ve kesîru'l-umri Emîr Yâr Ali ve Şah Mustafa

6- Ve Şah Sevük ve Şah Ali ve vâlideti'l-azîze Kadem Paşa Hâtun tüvüffû fî seneti selâse sittîne ve semânimâyeh

D) ANLAMI :

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Ümmetleri sevk ve idâre eden, dizginlerini tutan, yöneten Yüce Sultan Cihan Şah –Allah devletinin gölgesini devamlı kılsın– hükümdarlık günlerinde (yapıldı). Merhum Devlet Yar –Toprağı güzel, mezarı rahat olsun– oğlu büyük emir Rüstem Bey, kardeşleri ve akrabâsının kabirleri üzerine bu mübârek kubbeyi yaptı. İnsanlar arasında Ulu Tanrı'nın rahmetine çok muhtaç ve kısa

---

37 Kitabenin okunmasında Oktay Aslanapa'nın adı geçen makalesinden faydalanılmıştır.

ömürlü olan onlar Emir Yâr Ali ve Şah Mustafa ve Şah Sevük ve Şah Ali ve onların aziz anneleri Kadem Paşa Hâtun 863 yılında vefat ettiler.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs yazı türüyle düzenlenmiş olan kitabenin dili Arapça'dır. Kitabe metninin tek cümle olarak ifâde edilme çabası, lafızdaki ifâde zaâfiyetini doğal olarak anlama da yansıtmıştır. Ayrıca kitabe çok girift bir hatla düzenlendiğinden, okunabilmesi de oldukça zordur. Kompozisyon bakımından üç parçalı olarak dizayn edilmiş olan kitabe, sağ üst kısımdaki örgülü sülüs Besmele, sol üst köşedeki üç satırlık girişi ve altta üç satır hâlindeki asıl metinden oluşmaktadır.

Genel karakter olarak celî sülüs denilebilecek kitabedeki harflerin yapıları, bağlantıları ve istifinin mükemmel olduğu söylenemez. Müstakil olarak harflere bakıldığında anatomik bakımdan başarılı sayılabilirse de bağlantı ve istifteki keyfîlik bu başarıyı gölgelemekte ve görsel estetikten yoksun bir kompozisyon ortaya çıkarmaktadır.

Bize ulaştırdığı bilgilerle içeriği bakımından taşıdığı önem yanında kitabe, yazı sanatının o dönem için bölge mimarisindeki konumunu yansıtması ve yapıya kazandırdığı görsel zenginlik ile de önemlidir, denilebilir.

KATALOG NO : 5.15.
YAPININ ADI : **EMİR BAYINDIR MESCİDİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 65-67
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Emir Bayındır Mescidi, İki Kubbe Mahallesi'nde Meydan Mezarlığı'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Üzerindeki kitabelerde, Akkoyunlu hükümdarı Bayındır İbn Rüstem tarafından 882 (1477) tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir.

Mescid, kuzeyde giriş eyvanı, güneyde de harim olmak üzere kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. 1,00 m. kalınlığındaki beden duvarları kesme Ahlat taşı ile örülmüş olan mescidin üzeri sivri beşik tonozla örtülmüştür. Son zamanlara kadar harabe hâlinde kalan mescid, Ahlat Kaymakamlığı tarafından koruma altına alınmıştır.[38]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Portalin sağ yanında bir inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 80x58 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle dört satır hâlinde işlenmiştir.

---

[38] Geniş bilgi için bk.: Gabriel, *a.g.e.*, 251; Yılmaz Önge, "Emir Bayındır Kümbeti ve Mescidi", *Önasya*, V, sayı: 59-60, Ankara, 1970; Tabak, *a.g.e.*, 37; Uluçam, *Bitlis*, 199; Öztürk, *a.g.e.*, 34 vd.

B) METNİ :

١- قد اسس المسجد المبارك المكرم المعلى

٢- و رصص بنيان هذه المصلى المعظم المجلى

٣- باشارة من هو صاحب السيف و القلم محرر مجموع المكارم و الشيم

٤- مبارز الدين بايندر ابن رستم تقبل الله قربانه باحسن قبول و اتم ..... فى شهر الله رجب الاصم سنه اثنى و ثمانين و ثمانمائة

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad üssise'l-mescidü'l-mübârek el-mükerrem el-mu'allâ
2- Ve russısa bünyânü hâzihi'l-musallâ'l- mu'azzam el-mücellâ
3- Bi-işâreti men hüve sâhibü's-seyfi ve'l-kalemi muharriri mecmû'i'l-mekârimi ve'ş-şiyemi
4- Mübârizü'd-dîn Bâyındır İbni Rüstem tekabbela'llâhü kurbânehû bi-ahseni kabûlin ve ütimme ..... fî şehri'llâhi Recebi'l-esamm sene isnâ ve semânîne ve simânimie

D) ANLAMI : Bu mübarek, mükerrem, yüce mescidin tesisi ve bu parlak, muazzam namazgâhın kurşun kaplaması; kalem ve kılıç (ilim ve güç) sahibi, güzelliklerin kendisinde toplandığı kişi, dînin savunucusu Rüstem oğlu Bayındır'ın –Allah hediyesini güzel bir iyilik olarak kabul etsin– işâretiyle sekizyüz seksen iki yılı Receb ayında yapıldı.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde yazılan kitabenin dili Arapça'dır. Metin, dil kurallarına uygun olarak oluşturulmuştur.

Kitabe, örgü bezemeli bir bordürün çevrelediği, üç yatay cetvelle bölümlendirilmiş taş pano üzerine işlenmiştir. Yazı, satır nizâmında, aşağıdan yukarıya doğru istiflenerek düzenlenmiştir. Yazının ayrılan mekâna yerleştirilmesi genelde dengeli olmakla birlikte, dördüncü mısranın son kısımları oldukça sıkışık ve girift bir durumdadır. Satırları birbirinden ayıran

cetvel kalınlıkları yazıda kullanılan kalem ölçüsünde olup, "yâ-i ma'kûs"ların sağa kıvrılan uzantılarıyla oluşturulmuştur. "Elif" ve "lâm" gibi dikey harfler üst kısımlardan satırları sınırlayan cetvellerle bitiştirilmiş, "elif" harflerinin alt kısımları sola kıvrılmıştır. Harflerin noktaları çoğunlukla terk edilmiş, konulanlar da muhtemelen zorunluluktan farklı yerlere serpiştirilmiştir. Mekânda kalan küçük çaptaki boşluklar, harekelerin dışında bağımsız bitkisel motiflerle kapatılmıştır.

Kitabenin, yapım kitabelerinin içerdiği işlevselliğinin yanında, edebî ve sanatsal olarak da önem taşıyan bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.16.
YAPININ ADI : **EMİR BAYINDIR KÜMBETİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 68-72
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Kümbet, İki Kubbe Mahallesi'nde Meydanlık Mezarlığı'nın kenarındadır. Kitabesine göre Emir Bayındır Bey için, karısı Şah Selime Hâtun tarafından 886 (1481) yılında inşâ ettirilmiştir.

Bayındır Kümbeti, kare kâide üzerinde, sütunlar ve kemerlerle güneye doğru açılan silindirik gövdeli ve dışarı doğru taşan basık konik külâhla örtülü; Türk – İslâm anıt mezar mimarisinde başka örneği bulunmayan bir yapıdır. Kümbet, günümüzde sağlam durumdadır.[39]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda, saçağın alt kısmında bütün gövdeyi saran bir kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : 30 cm. eninde bir kuşak hâlinde gövdeyi kuşatan kitabe, yapının diğer elemanlarında olduğu gibi taş malzemeye kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

- بسم الله الرحمن الرحيم سبب هذه العمارة الشريفة المؤيد المؤكدة

[39] Geniş bilgi için bk.: Gabriel, *a.g.e.*, 246; Yılmaz Önge, "Emir Bayındır Kümbeti ve Mescidi", *Önasya,* V, sayı: 59-60, Ankara, 1970; Tabak, *a.g.e.*, 33; Bülbül, *a.g.e.*, 65; Uluçam, *Bitlis,* 202.

- بتأييد الله تعالى عز و جل المحافظة مرقد الامير الاعز الاكرم الاعدل
- و المحاضرة المشهد الملك الكبير الامجد الافضل الذى اشهر بين السلاطين
- بسيف الشوكة و اظهر اساليب السلطنة القوانين الامارة باسعاد
- لواء الحشمة و غلب على اعدائه فى زمان حياته بمعاون عساكره النصرة
- و رافع بروج الاجلال باشعة شعشعة الكواكب الاقبال بالمجالسة
- على سرير الدولة المبارز الملة و الدنيا و الذين بايندر بيك
- تغمده الله بغفرانه ابن المرحوم المغفور رستم طاب ثراه و جعل الجنة
- مثواه توفى فى شهر رمضان المبارك سنه سته و ثمانين و ثمانمائه
- اللهم عطر روحه بسائر شمائم الجنة و نور مرقده بكرم انوار البهجة و الرضوان
- و على ابنه الامير الكبير العالم العادل غياث الدنيا و الدين ناصر الاسلام
- و المسلمين معين الضعفاء و المساكين الامير المرحوم المغفور السعيد الشهيد
- المحتاج الى رحمة الله تعالى و غفران محمد اقا بن المرحوم امير بايندر تغمده
- الله بغفران توفى فى شهر المحرم الحرام سنه اربع و تسعين و ثمانمائة
- فقد امرت ببنيان هذه العمارة الخاتون المعظمة المكرمة المتحذرة الستيرة
- الصالحة الحسيبة السيد(ة) مفخر خواتين العظام شاه سليمه خاتون
- بنت الامير المرحوم بهلول بيك عفى الله عن سيئاته و جرى فى اتمام
- هذه البناء الشريف فى سنة سبع و تسعين و ثمانمائة

C) TRANSKRİPSİYONU :

- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm Sebebü hâzihi'l-'imâreti'ş-şerîfeti'l-müeyyed el-müekkede
- bi-te'yîdi'llâhi Teâlâ 'azze ve celle el-muhâfazati merkade'l-İmîr el-e'azz el-ekrem el-a'del
- ve'l-muhâdarati'l-meşhedi'l-melîki'l-kebîr el-emced el-efdal ellezî eşheru beyne's-selâtîn

- bi-seyfi'ş-şevketi ve azhari esâlîbi's-saltanati ve'l-kavânîni'l-emmâreti bi-is'âdi
- livâi'l-haşmeti ve galebe alâ a'dâihî fî zemâni hayâtihî bi-mu'âvini a'sâkirihî'n-nusreti
- ve râfi'i burûci'l-iclâli bi-eşi'ai şa'şa'ati'l-kevâkibi'l-ikbâli bi'l-mücâleseti
- a'lâ serîri'd-devleti el-mübârizi'l-milleti ve'd-dünyâ ve'd-dîn Bayındır Beg
- te'ammedehu'llâhü bi-gufrânihî ibnü'l-merhûm el-mağfûr Rüstem tâbe serâhü ve ce'ale'l-cennete
- mesvâhü tüvüffiye fî şehri Ramazâne'l-mübârek senete sittetin ve semânîne ve semânimie
- Allâhümme 'attır rûhahû bi-sâiri şemâimi'l-cenneti ve nevvir merkadehû bi-keremi envâri'l-behceti ve'r-rıdvân
- ve 'alâ ibnihi'l-emîri'l-kebîri'l-'âlimi'l-'âdil gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn nâsıru'l-İslâm
- ve'l-müslimîn mu'înü'd-du'afâi ve'l-mesâkîn el-Emîr el-merhûm el-mağfûr es-sa'îd eş-şehîd
- el-Muhtâc ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ ve gufrâni Muhammed Akâ bin el-merhûm Emîr Bayındır fegammedehu
- 'llâhü bi-gufrâni tüvüffiye fî şehri'l-Muharremi'l-harâm sene erba'inve tis'îne ve semânimieh
- Fe-kad emerat bi-bünyâni hâzihi'l-'imâreti el-hâtûnü'l-mu'azzamatü'l-mükerremetü'l-mütehazziretü's-setîretü
- s'sâlihatü'l-hasîbetü's-seyyide(tü) mefharu havâtîni'l-'izâm Şâh Selîme Hâtun
- Bintü'l-Emîr el-merhûm Behlûl Beg 'afa'llâhü 'an seyyiâtihî ve cerâ fî itmâmihî

- Hâze'l-binâi'ş-şerîfi fî seneti seb'in ve tis'îne ve semânimieh

D) ANLAMI :

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Azîz ve Celîl olan Allah tarafından da te'yîd edilen bu mübarek yapı; askerlerinin yardımıyla yaşadığı dönemde düşmanlarına galebe çalan, emirliğin haşmet sancağını kanunlar ve yönetim tarzı, kılıcının şevketiyle, ikbâli yıldızlar gibi parlayan, yücelik burçlarını yükselten, dînin ve dünyanın savunucusu olarak tahtında oturmuş olan, sultanlar arasında en şöhretlisi ve fazîletlisi, bağışlanmış, merhûm Rüstem'in oğlu, âkıbeti hoş, mekânı cennet olsun, sekizyüz seksen altı yılı mübarek Ramazan ayında vefat eden Bayındır Bey'in kabrini hazırlayıp korumasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Allâhım! Onun rûhunu cennet kokularıyla donat! Kabrini güzelliklerin, nurların keremiyle aydınlat! (Aynı şekilde) oğlu büyük emir, âlim, âdil, İslâm'ın ve müslümanların, güçsüzlerin ve gariplerin yardımcısı, mutlu, şehîd bağışlanmış, Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum Emir Bayındır –Allah onu bağışlasın–ın oğlu merhum Muhammed Aka'nın (kabrini de) ki o sekizyüz doksan dört yılı Muharrem ayında vefat etmişti. Bu eserin yapımını, büyük hâtunların övünç kaynağı, büyük, mükerrem, merhum Emir Behlül Bey'in kızı Şah Selîme Hâtun emretmiştir. Allah onun günahlarını bağışlasın. Bu çok şerefli binânın yapımı sekizyüz doksan yedi yılında tamamlanmıştıtr.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

İçerik olarak kimlik bilgilerinin, âyet ve duâların iç içe bulunduğu kitabenin dili Arapça, yazı türü ise celî sülüstür. Kitabede, cümlelerin uzun oluşu beraberinde hem lafızda ve hem de anlamda bir dağınıklığı doğurmuş olmanın dışında gramer açısından önemli bir hatâ bulunmadığı söylenebilir.

Sanatkârının kimliği ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız kitabe, üç sıralı mukarnas dizisinden oluşan saçak silmesinin altında, silme şeritler arasında, yapıdaki diğer plastik unsurlarla uyumlu bir kompozisyon sergilemektedir. Harflerinin anatomik yapıları ile yazı türüne uygun olan

kitabede, harf dağılımı, bağlantılar ve kalem akışı oldukça başarılıdır. İstifte aşağıdan yukarıya olan teâmüle uygun bir uygulama yazının tamamında gözlenmektedir. Dengeli dağılım, uzunca bir metnin oldukça sınırlı bir yüzeye fazlaca girift olmadan sığdırılabilmesini sağlamıştır. Yazıda hareke kullanımı sınırlı tutulmuş, küçük çaptaki boşluklar tirfil ve mühmel harflerle ustaca kapatılmıştır. "Elif-lâm" gibi dikey harflerin paralellliği, zülfelerinin keskinliği, yazıdaki gelişimin işâretleri olarak değerlendirilebilir. Dikey harflerde olduğu gibi yatay harflerin aldığı şekil de bu gelişimi tamamlar niteliktedir.

İçerikle sanatın iç içe yer aldığı kümbetteki bu yazı kuşağı, yapıya kazandırdığı görsel ve plastik zenginliğin yanında yazı sanatının bölgedeki gelişimini yansıtması bakımından da önemli bir yapıttır, denilebilir.

KATALOG NO : 5.17.
YAPININ ADI : **KIZIL CÂMİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 73, 74
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmiz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde Kızıl Mescit Mahallesi'ndedir. Yapım tarihi belli olmayan câminin giriş cephesindeki iki onarım kitabesine göre yapı, 913 (1507) yılında Hüseyin Aka oğlu Alâeddin ve 1108 (1696)'da İbn-i Kâsım el-Hacı Mehmed tarafından tâmir ettirilmiştir. Günümüzde sağlam ve ibâdete açık durumdadır.

Adını, kırmızı renkli kesme Bitlis taşından yapılışından alan câmi, plan olarak çok kubbeli câmiler grubuna girer. Yapıya doğrudan bir kapıyla girilmektedir. İç mekân, mihrap aksının iki yanına dizilmiş altı sütun ile duvar pâyeleri ve kemerler üzerine oturtulmuş oniki kubbe ve batıda tonozla örtülmüştür. Örtü sistemi, dışta çinko kaplı meyilli bir çatıyla son yıllarda yeniden şekillendirilmiştir.[40]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda, doğudaki giriş kapısının sağ yanında altlı üstlü iki adet kitabe yer almaktadır.

---

[40] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 17 vd., Uluçam, *Bitlis*, 43 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Alttaki kitabe, 105x47 cm. ölçülerinde beyaz taş üzerine iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ : Alttaki kitabe:

١- امر بتجديد عمارة هذا المسجد الجامع العتيق المبارك

٢- علاء الدين بن حسين اقا البلبيسى فى سنة ثلاث عشر و تسعمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-tecdîdi imâreti hâze'l-mescidi'l-câmi'i'l-atîkı'l-mübârek

2- Alâüddîn bin Hüseyn Aka el-Belbîsî fî seneti selâse aşera ve tis'imâyeh

D) ANLAMI : Bu mübârek, eski câmi mescid binâsı, Belbisli Hüseyin Aka oğlu Alâeddin'in emriyle dokuz yüz on üç yılında yenilendi.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Üstte yer alan kitabe, 38x42 cm. ölçülerinde beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- زلزله يقدى قزل جامعي امر حق أى

٢- ينه تجد(يد)ينه امداد حق اولدى واصل

٣- سركار قزل مسجد فى سنه ١١٠٨ ابن قاسم الحاجى محمد

٤- بو عبادت اوينه ديدى سإاهى تاريخ

٥- سبب اولانلره پك اولدى ثوابى حاصل

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Zelzele yıkdı Kızıl Câmii emr-i Hak ey

2- Yine tecd(îd)ine imdâd-ı Hak oldu vâsıl

3- Serkâr-ı Kızıl Mescid (fî sene 1108) İbni Kâsım el-Hacı Muhammed

4- Bu ibâdet evine dedi Sipâhî târîh

5- Sebeb olanlara pek oldu sevâbı hâsıl

D) ANLAMI : Emr-i Hak vâki olup zelzele Kızıl Câmii yıktı. Yine Hakk'ın yardımı ulaşarak yenilendi. Kızıl Mescid'in (tâmirinde) işin başındaki kişi, Kâsım oğlu Hacı Muhammed'dir. Bu ibâdet evinin tarihi için (tarihçi): "Sebep olanlara pek oldu sevâbı hâsıl" dedi.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Hicrî 913 tarihli kitabe Arapça olup, celî sülüs türünde yazılmıştır. Enine dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış olan yazının satır araları cetvelle ayrılmıştır. Üzeri siyah boya ile kapatılmış olması sebebiyle zor okunabilen kitabenin, dikkatlice incelendiğinde harflerinin anatomik yapılarının düzgünlüğü yanında kompozisyon olarak da başarılı bir örnek olduğu fark edilmektedir. Harfler arasındaki mesâfe uyumunun yanı sıra, yâ-i ma'kûslar da harfler arasında herhangi bir boşluk bırakmamıştır.

Üstteki Osmanlıca tâmir kitabesi de yine sülüs türünde yazılmıştır. Üçüncü satırı daha geniş tutulmuş olan kitabenin satır araları fazla düzgün ve uyumlu olmayan cetvellerle ayrılmıştır.

Sanatsal yönden çok işlevselliği ile önem taşıyan bu kitabelerin, celî sülüs yazının bölgede XVI. ve XVII. yy.lardaki sıradan birer örneği olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.18.
YAPININ ADI : **ŞEREFİYE KÜLLİYESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 75-85
ÇİZİM : 3-8
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, çarşı meydanında yer alan külliye, kuzey – güney doğrultusunda uzanan, ince uzun bir alanı kaplamaktadır. Câmi, medrese, imâret, türbe ve hamamdan oluşan külliye, kitabesine göre 935 (1529) yılında IV. Şeref Han tarafından yaptırılmıştır.

Merkezde kesme taştan yapılmış olan enine dikdörtgen planda tasarlanmış câmi; onun hemen kuzeydoğu köşesinde türbe, câmi önündeki avlunun kuzey ucunda minâre ve imâret yer almaktadır. Külliye yapılarının tamamı, Bitlis'in tipik kızıl kahverengi taşından muntazam bloklarla inşâ edilmiş; türbe hâriç, üstleri düz toprak damla örtülü iken son onarımda betonla kaplanmıştır.[41]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Külliyenin en önemli yapısı olan câmide yazı bulunmamasına karşın, yapılar topluluğuna girişi sağlayan taç kapıda ve minârede yazıya mimari süs unsuru olarak geniş yer verildiği görülmektedir.

---

[41] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 20 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 24 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Portal nişi kavsarasını alttan kuşatan yazı bordürünün ortasındaki inşâ kitabesi, mermer üzerine 35 cm. çapında dilimli yuvarlak bir rozet teşkil edilerek kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

امر بعمارة هذا المسجد امير شرف بيك ٩٣٥

C) TRANSKRİPSİYONU :

Emera bi-'imâreti hâze'l-mescidi Emîr Şeref Beg 935

D) ANLAMI : Bu mescidin yapımını Emir Şeref Bey emretti. (Yıl) 935.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Bordürü oluşturan yazı, 105x30 cm. ölçülerinde dört adet kartuş içerisine alınmıştır. Yazılar mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- برو كه ملای اساس در بهشت نهاد

٢- نيست هيچ دری با دگر دری نگشاد

٣- در بهشت روی كسی استاد كه او

٤- در خزانهٔ فانی داری بخير گشاد

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Burû ki melây esâs der-behişt nehâd

2- Nîst hiç derî bâ diger derî ne-güşâd

3- Der-behişt rûy-i kesî istâd ki o

4- Der-i hazâne-i fânî dâdî be-hayr güşâd

D) ANLAMI :

1- Git ki melekler cennette konuşlanmışlar.

2- Hiçbir kapı yoktur ki başka bir kapıyla açılmasın.

3- Cennette onu karşılayan biri bekliyordu.

4- (Çünkü O) fânî (dünyadaki) hazînelerini gelene gidene açmıştı.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Taç kapıda mukarnaslar arasına düzenli olarak serpiştirilmiş, yaklaşık 25x25 cm.'lik baklava dilimi şeklindeki yazılar, mermer üzerine çerçevesiz olarak kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم

٢- محمد (dört kez)

٣- محمد علی (dört kez)

٤- بسم الله الرحمن الرحيم

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

2- Muhammed (dört kez)

3- Muhammed – Ali (dört kez)

4- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

D) ANLAMI :

1- Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

2- Muhammed

3- Muhammed – Ali

4- Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

4. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre gövdesinin alt kısmını bilezik gibi saran yaklaşık 35 cm. enindeki yazı kuşağı, taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

قل هو الله احد الله الصمد لم يلد و لم يولد و لم يكن له كفوا احد .....

C) TRANSKRİPSİYONU :

Kul hüva'llâhü ahad Allâhü's-samed lem-yelid ve lem-yûled ve lem-yekün lehû küfüven ahad

D) ANLAMI : "De ki: Allah birdir. Allah samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi değildir."[42]

5. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesindeki, üst kısmı geometrik örgülerle bağlanmış ve en üstte düğüm ve palmetlerle son bulan yazı, yaklaşık 100x75 cm. ölçülerindeki taş pano üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

بسم الله الرحمن الرحيم

C) TRANSKRİPSİYONU :

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

6. KİTABE :

A) TANITIMI : Yine minârenin papuç kısmında, doğu ve güneydoğu cephelerde yer alan yaklaşık 45x40 cm. ölçülerindeki yazılar da kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[42] Kur'ân-ı Kerim, İhlâs Sûresi.

B) METNİ :

1- Minârenin güneydoğu cephesinde: (dört kez) ١- الحمد لله

2- Minârenin doğu cephesinde: (dört kez) ٢- محمد علی

3- Minârenin doğu cephesinde: (dört kez) ٣- الحمد لله

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- el-Hamdü li'llâh (dört kez)
2- Muhammed – Ali (dört kez)
3- il-Hamdü li'llâh (dört kez)

D) ANLAMI :

Hamd Allah içindir.
Muhammed Ali
Hamd Allah içindir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yapıdaki yazılardan taç kapıda kartuş içerisindekiler Farsça, diğerleri Arapça'dır. Yine portalde rozet içerisindeki yapım kitabesi ve kartuş içerisindeki Farsça yazılar celî sülüs, diğerleri ise ma'kılî türünde yazılmışlardır.

Sekiz dilimli elipsimsi rozet içerisindeki inşâ kitabesi aşağıdan yukarıya doğru istiflenmiştir. Yazının istifi, harflerin yapısı ve dağılımı uyumludur. Noktalar yuvarlak olmayıp köşelidir. Ancak noktalarda kullanılaan kalem, harflerinkinden daha kalın tutulmuştur. Hareke ve mühmel harf kullanılmamış olmasına rağmen boşluk kalmamış; yazı, yüzeyi dengeli bir şekilde doldurmuştur. Zülfelerinin keskinliğine karşın "elif" harflerinin kısa tutulmuş olması ve alt kısımlarının sola doğru fazlaca eğik oluşu Selçuklu geleneğinin etkisi olarak nitelendirilebilir.

Kartuşlar içerisindeki celî sülüs yazılar, satır nizâmına göre istiflenmişlerdir. İlk bakışta sâde görünümlü olmalarına rağmen oldukça girift

bir yapıya sahiptirler. Harflerin şekli ve satıra uygulanmaları oldukça başarılıdır. Kendi içerisinde oldukça dengeli olarak yerleştirilen yazının boşlukları hareke, "yâ-i ma'kûs" ve kıvrık dal motifleriyle özenle doldurulmuştur. Yatay ve dikey harflerin kesişimi dengeli ve güzeldir. İncelik, uzunluk ve zülfeleri ile "elif" harfleri Osmanlı sülüsünün başarılı bir örneği niteliğindedir.

Portal ve minârede yer alan ma'kılî yazılar, birlikte yer aldıkları geometrik geçme motiflerle beraber her biri ayrı bir tablo gibidir. Taç kapının mukarnasları arasına serpiştirilmiş olanları süslemesiz ve sâde, minârede yer alanlar ise çoğunlukla dikey harflerin uçlarından başlatılan geometrik motiflerle iç içe tam bir bütünlük arz etmektedir. "Muhammed" ve "Ali" yazılı panoların değişik uygulamaları gözlemlenmektedir. Minâredeki kare panoların en dış kısmını geometrik motiflerden oluşan bir bordür çerçevelemekte, daha içeride dört kenarda "Muhammed" yazısı yer almakta, dört yönde tekrarlanmış olan "Ali" yazıları da karenin ortasını kaplamaktadır. Portalde yer alan aynı içerikli ma'kılî yazılar ise sâde gözükmekle birlikte oldukça girifttir. Kare bir şekil oluşturan panonun merkezindeki tek "mim" harfiyle dört yönde "Muhammed" yazısı kabartma tekniğiyle uygulanmış; bu arada oyulan kısımlarda kazıma tekniğiyle aynı yazıda iç içe dört yönde "Ali" ibâresi oluşturulabilmiş, bulmaca tablosu gibi başarılı bir örnektir.

Mimari süslemede yazıların ağırlıkta olduğu külliyede, kullanılan yazıların çokluğu yanında çeşitliliği, hem Arapça'nın ve hem de Farsça'nın kullanılmış olması; yazıların işlevsellikten çok sanat amacıyla işlenmiş olmaları, bu yapılar topluluğuna ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

KATALOG NO : 5.19.
YAPININ ADI : **BEGİYE MESCİDİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 86
ÇİZİM :
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Begiye Mescidi, Bitlis'te eski çarşının güney ucunda, Bitlis Deresi'nin doğu kenarında bulunmaktadır. Şerefhan beylerinden Hacı Mehmed tarafından, mescid, medrese, hamam ve türbeden oluşan bir külliye şeklinde yaptırılmıştır. Külliye, 848 (1544)'te tamamlanmıştır. Külliyenin hamam ve türbe kısımları yıkılmış, geriye tâmîrâtlar geçirerek sadece mescid kalmıştır.

Dikdörtgen bir plana sahip yapı, kuzeydeki giriş bölümü ile harim mekânından ibarettir. Mimarisinde dış yüzeyleri kesme taş örgülü dolgu duvar tekniği uygulanmış, üzeri düz dam şeklinde örtülmüştür.[43]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Mescidin harim kısmına girişi sağlayan kapı üzerindedir.

A) TANITIMI : Kitabe, 151x58 cm. ölçülerindeki mermer blok üzerine iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Günümüzde kitabenin üzeri boyalıdır.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه المسجد المبارك الامير المعظم المكرم امير محمد

---

[43] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 15 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 70.

٢- ابن الامير(?) الاعظم امير ابراهيم ..... فى سنه ثمان(?) و اربعين و ثمانمايه[44]

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâzihi'l-mescidi'l-mübârek el-emîr el-mu'azzam el-mükerrem Emir Muhammed

2- İbni'l-Emîri'l-a'zam Emir İbrâhim ..... fî sene semânin(?) ve erba'îne ve semânimâyeh

D) ANLAMI : Bu mübârek mescid, sekiz yüz [kırk sekiz] yılından en büyük Emir İbrâhim'in oğlu, kerem sahibi Büyük Emir Muhammed'in emriyle inşâ edilmiştir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde yazılmış olan kitabenin dili Arapça'dır. Kitabe, iki satır hâlinde düzenlenmiş ve ince bir cetvelle çerçevelenmiştir.

Kitabedeki kelime ve harf dağılımı uyumlu, harf yapıları yazı türüne uygundur. "Elif, lâm" gibi dikey harfler satır aralığı boyunda, birbirine paralel ve zülfeleri keskin ve uzuncadır. Yatay ve dikey harflerin kesişimi ve kalem akışı güzeldir. Boşluklar tirfil, mühmel harf ve uzunca tutulan harekelerle kapatılmıştır.

Eserin düzenlendiği dönem göz önünde bulundurulduğunda, işlevselliği gibi sanatsal boyutu da önem arz eden bir yapıttır.

---

[44] Kitabenin bazı kısımları kazınmış olmanın dışında üzeri de boyanmış olduğundan, noktalı kısımlar okunamamış ve soru işareti (?) olan kelimeler de tahmînen çözümlenmeye çalışılmıştır. Tarih kısmının sekiz yüzden sonrası kesin değildir.

KATALOG NO : 5.20.
YAPININ ADI : **AHLAT OSMANLI KALESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 87-90
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Van Gölü kıyısında Kale Mahallesi'nde bulunan Osmanlı Kalesi, Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı hisar niteliğindeki iç kale ile ilk şeklini almıştır. Kale, Şah Tahmasp'ın 1553 yılında bölgeyi istilâsı sırasında tahrip olmuş, 1556'da Kânûnî Sultan Süleyman tarafından yeniden inşâ ettirilmiştir. Dört kapısı bulunan kalenin kapılarından batı yönündekinde Sultan Süleyman, kuzeydekinde ise Sultan Selim'in adlarının geçtiği kitabeleri mevcuttur.

Surlarının büyük kısmı son yıllarda restore edilen Osmanlı Kalesi içinde günümüzde, kamuya ait hizmet binâları ve özel mülkiyete geçmiş yerleşim mekânları bulunmaktadır. Sur içinde tarihî iki câmi ile evlerin yanı sıra, sebze ve ceviz bahçeleri yer almaktadır.[45]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Dış kale kuzey kapısı üzerinde ve iç kale kışla kapısı üzerinde birer kitabe bulunmaktadır.

---

[45] Geniş bilgi için bk.: Gabriel, *a.g.e.*, 250-251; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri,* I, Ankara, 1959, 31-35; Tabak, *a.g.e.*, 44; Uluçam, *Bitlis,* 187.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Dış kaledeki kitabe, 195x45 cm. ölçülerinde tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle dört mısra, iki beyit hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ———— بامر حضرت سلطان سليم ملجأ دين

٢- ———— عجب مقام لطيف و زهي بناى متين سنه ٩٧٦

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- ———— Bi-emr-i Hazret-i Sultân Selîm melce-i dîn

2- ————[46] Aceb makâm-ı latîf ve zihî binâ-yı metîn sene 976[47]

D) ANLAMI :

1- ..... Dînin koruyucusu Hazrte-i Sultan Selîm'in emriyle...

2- ..... Muhteşem ve güzel bir makam, sağlam ve yaldızlı bir binâ. 976 yılı.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : İç kale kışla kapısı üzerindeki kitabe, 140x100 cm. ölçülerinde mermer üzerine kabartma tekniğiyle dört satır hâlinde yaldızlı olarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه القلعة الشريفة اللطيفة و البقعة المنيفة النظيفة

٢- السلطان ابن السلطان اسكندر الزمان باسط الامن و الامان

٣- السلطان العادل سلطان سليمان ابن السلطان سليم خان عز نصره

٤- ايتدى معمور چون شاه سليمان بو تحت ارمنى خور خجيل ذليل ايتمكه اعداى دينى

ماهى رجبده اولدى بنايى ابتدا فضل حقله اخر بو تاريخده ايتدى محو جمله دشمنى

---

46 Kitabenin ilk iki satırı tahrîbat nedeniyle okunamamıştır.

47 Bu son mısranın ebced hesâbıyla açılımı 976 tarihini vermektedir.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Dış kaledeki kitabe, 195x45 cm. ölçülerinde tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle dört mısra, iki beyit hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ———— بامر حضرت سلطان سليم ملجأ دين

٢- ———— عجب مقام لطيف و زهي بناى متين سنه ٩٧٦

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- ———— Bi-emr-i Hazret-i Sultân Selîm melce-i dîn

2- ————[46] Aceb makâm-ı latîf ve zihî binâ-yı metîn sene 976[47]

D) ANLAMI :

1- ..... Dînin koruyucusu Hazrte-i Sultan Selîm'in emriyle...

2- ..... Muhteşem ve güzel bir makam, sağlam ve yaldızlı bir binâ. 976 yılı.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : İç kale kışla kapısı üzerindeki kitabe, 140x100 cm. ölçülerinde mermer üzerine kabartma tekniğiyle dört satır hâlinde yaldızlı olarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه القلعة الشريفة اللطيفة و البقعة المنيفة النظيفة

٢- السلطان ابن السلطان اسكندر الزمان باسط الامن و الامان

٣- السلطان العادل سلطان سليمان ابن السلطان سليم خان عز نصره

٤- ايتدى معمور چون شاه سليمان بو تحت ارمنى خور خجيل ذليل ايتمكه اعداى دينى

ماهى رجبده اولدى بنايى ابتدا فضل حقله اخر بو تاريخده ايتدى محو جمله دشمنى

---

46 Kitabenin ilk iki satırı tahrîbat nedeniyle okunamamıştır.

47 Bu son mısranın ebced hesâbıyla açılımı 976 tarihini vermektedir.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-imâreti hâzihi'l-kal'ati'ş-şerîfeti ve'l-buk'ati'l-münîfeti'n-nazîfeti
2- es-Sultân ibni's-sultân İskenderi'z-zemân bâsıtı'l-emni ve'l-emân
3- es-Sultânü'l-'âdil Sultân Süleymân ibni's-Sultân Selîm Hân 'azze nasruhu
4- Etti ma'mûr çün Şâh Süleymân bu taht-ı ermeni hor-u hâcil-i zelîl etmeğe a'dâ-yı dîni mâh-ı Recebde oldu binâ-yı ibtidâ fazl-ı Hakla âhir bu târihte etti mahv cümle düşmanı

D) ANLAMI : Bu temiz, yüce yapının, bu çok güzel ve şerefli kalenin îmârını; -Allah zaferini aziz kılsın- Sultan Selim oğlu, sultan oğlu sultan, zamanın İskendir'i, emniyet ve emânın yayıcısı, Adâletli Sultan Süleyman emretti. Şah Süleyman, din düşmanlarını aşağılık ve utanılacak duruma sokmak için bu taht-ı Ermeni mamur hâle getirdi. Receb ayında Hakk'ın yardımıyla binâya başlandı ve sonunda bu tarihte bütün düşmanları mahvetti.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabelerin her ikisi de celî sülüs tarzında yazılmıştır. İç kaledeki kitabenin dördüncü satırı Osmanlı Türkçesi, diğer kısımlar ise Arapça'dır. İlk mısraları tahrîbat nedeniyle okunamayan dış kaledeki kitabenin, ikinci mısralarında kâfiye ve tarih kaygısı ile dil kurallarına çok fazla dikkat edilmediği görülmektedir. Bu bağlamda ebced hesâbıyla inşâ tarihini içeren mısra, anlamlandırılması dahi güç olan bir kelime yığını gibidir. İç kaledeki kitabenin Arapça olan kısımları gramer kurallarına uygun olarak dizayn edilmiştir. Türkçe satırda ماهی رجبده tamlamasındaki "yâ" harfi gereksizdir.

Dış kaledeki kitabe, sülüs yazı karakterini dönemine uygun olarak yansıtmaktadır. Satır nizâmında, tek sıra hâlindeki kitabenin bazı harfleri, boşlukların kapatılması ve estetik bir görünüm amacıyla alttan yukarıya doğru istiflenmiştir. Nokta ve hareke kullanılmış olmakla birlikte yazı sathındaki boşluklar oldukça göze çarpmakta, mekâna göre kalem ölçüsünün ince tutulması ile de yazı biraz fazlaca sâde kalmıştır. Son mısranın diğerlerine göre daha sıkışık istiflendiği görülmektedir.

Her satırını ince bir cetvelin ayırdığı iç kaledeki kitabe, mukarnaslardan oluşan süslü bir bordürle çerçevelenmiştir. Altın yaldızlı kitabe, oldukça girift bir yapıya sahiptir. Aşağıdan yukarıya doğru istiflenen yazıların her satırdaki kalem ölçüsü farklıdır. İlk bakışta farklı zamanlarda değişik hattatlar tarafından yazıldığı intibâı veren kitabenin, tabiî olarak farklı kalemlerle aynı hattat eliyle yazıldığını söyleyebiliriz. Daha ince ölçülü bir kalemle Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan son satır oldukça girift ve sıkışıktır. Dikey harfler satır aralığının elverdiği ölçüde uzun tutulmuş olmasına rağmen küt bir görünüm sergilemektedir. "Elif" harflerinin alt ve üst başları aynı kalınlıkta ve alt kısımları Selçuklu geleneğinde olduğu gibi sola eğiktir. "Sin" harflerinin satır üzerinde istiflenenleri dendansızdır. Hareke ve mühmel harf fazlaca kullanılmamış olmasına rağmen yazının girift oluşu nedeniyle satır aralarında boşluk kalmamış gibidir.

Bütün bunlara karşın her iki kitabe de harflerinin anatomik yapıları, istifi, içerisinde yer aldıkları çerçeveleri ile olan uyumları ve yaldızlarıyla, yazıldığı dönemin üslûbunu yansıtan bölgedeki önemli kitabelerdendir.

KATALOG NO : 5.21.
YAPININ ADI : **HASAN BEY MEDRESESİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / HOŞAP
RESİM : 91, 92
ÇİZİM : 13
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Van – Hakkari karayolunun Hoşap girişinde, kuzeydeki mezarlık içinde bulunan medrese, 971 (1563) yılında Mahmûdî beylerinden Mir Hasan Bey tarafından yaptırılmıştır.

Medrese, dikdörtgen bir plana sahiptir. Avlu, talebe hücreleri ve dershâneden oluşan yapının güneybatısında sonradan eklenen bir türbe yer almaktadır. Duvarlarında dış yüzeylerde kesme taş, diğer kısımları harçla tutturulmuş moloz taş kullanılan yapının üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Yapı, günümüzde restorasyona muhtaç, yarı yıkık bir haldedir.[48]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapı günümüzde yıkık durumda olduğu için medreseye ait kitabe, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü laboratuarında koruma altına alınmıştır.

A) TANITIMI : Kitabe, 0,25x0,85 m. ölçülerinde mermer üzerine kabartma tekniğiyle iki satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- اعلموا ايها الناظرون بان هذه العمارة لوجه الله مير حسن

---

[48] Geniş bilgi için bk.: Uluçam, *Van*, 226-229; Top, *a.g.e.*, 30 vd.

٢- بن عوض فى تاريخ سنه احدا سبعين تسعمائه من الهجرة

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- İ'lemû eyyüha'n-nâzirûn bâne hâzihi'l-imârete li-vechillâhi Mir Hasan

2- bin 'İvaz fî târîhi sene ihdâ (ve) seb'îne tis'umâeh mine'l-hicreti

D) ANLAMI : Ey bu yapıya bakanlar! Biliniz ki bu binâyı, hicrî dokuz yüz yetmiş bir yılında İvaz oğlu Emir Hasan, Allah rızâsı için yaptırmıştır.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yapının inşâ kitabesi olan yazı, celî sülüs hatla Arapça olarak yazılmıştır. Kitabenin tarih kısmında sayılar arasında "vav" bağlacının bulunmaması gibi, Arapça gramer açısından tam uygun olmayan bir eksiklik göze çarpmaktadır.

Kartuş içerisine alınmış olan yazının satırları cetvelle birbirinden ayrılmadığı için kitabe, ilk bakışta kompozisyon olarak biraz estetikten uzak ve karmaşık gibi görünüyor ise de harflerin ve kelimelerin mekâna yerleştirilmesinde herhangi bir sıkışıklık ve dengesizliğin olmadığı söylenebilir. Boşluklar harekelerle kapatılmıştır. Harflerin anatomik yapıları, sülüs yazının XVI. yy.'da geldiği aşamayla fazla bir farklılık göstermemesi yanında, dikey harflerde kullanılan zülfelerin kütlüğü ve "elif" harflerinin alt kısımlarının oldukça sola kıvrık yazılması, Selçuklu neshinin etkisinin devamı olarak görülebilir.

Kitabenin sanatkârı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

KATALOG NO : 5.22.
YAPININ ADI : **İSKENDER PAŞA CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 93-96
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat Kalesi içerisinde bulunan İskender Paşa Câmii, 972 (1564) tarihinde Van Beylerbeyi Sarı İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yapı, Ahlat'ta meydana gelen yıkımlar sırasında birkaç kez zarar görmüş, Rus işgâlinden sonra terk edilmiştir.

Câmi, tek kubbeli kare bir harim ile üç gözlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Giriş kapısı üzerindeki Farsça kitabede, 978 (1564) tarihi ile İskender Paşa'nın adı okunmaktadır. 1990-1998 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilen câmi, günümüzde ibâdete açıktır.[49]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda kapı sövesinin üstündeki kemer boşluğunda, minâre gövde ve kâidesinde olmak üzere dört adet kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapı sövesi üzerindeki kitabe, 92x73 cm. ölçülerindeki beyaz taş blok üzerine kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[49] Geniş bilgi için bk.: Gabriel, *a.g.e.*, 250-251; Tabak, *a.g.e.*, 39; Boran, *a.g.e.*, 156; Öztürk, *a.g.e.*, 38 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 190.

B) METNİ :

١- ساخت این جامع بمرضات خدا

٢- چون اسکندر پاشا از خیرات خود

٣- تا صلوة پنج و جمعه بکذرند

٤- روز آخر را همی باشند بود

٥- هاتفی کفته با واز بلند

٦- ابد الحی فضلها ٩٧٢ تاریخ بود

٧- چون عتیدی کفت این تاریخ را

٨- داعی ایمان با اسلام بود

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Saht in câmi‘ bi-merdât-ı Hudâ

2- Çün İskender Paşa ez-hayrât-ı hod

3- Tâ salât-ı penc ve cum‘a bi-guzerend

4- Rûz-i âhir râ hemî bâşend şod

5- Hâtifî gofte be-âvâz-ı bülend

6- Ebedü’l-Hayy fazluhâ (972) târîh bud

7- Çün atîdî goft in târîh râ

8- Dâ’i-yi iymân bâ İslâm bud

D) ANLAMI : İskender Paşa bu câmiyi, Allah rızâsı için kendi malından yaptı. Beş vakit ve Cuma (namazı) kılınsın, âhiret için (de) hepsi faydalı olsun. Hâtif tarih için yüksek sesle, “Edebü’l-Hayy Fazluhâ” (972) demiştir. Zira hazır olan yapı, bu tarih için îman ile İslâm’ın duâcısıyım demiş(tir).

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre gövdesinin doğu cephesinde yer alan kitabe, damla motifi şeklindeki beyaz taş üzerine kazıma tekniğiyle dört satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قد بنا هذا المنار بلند

٢- يسمى باشا اسكندر

٣- و كان تاريخه فى المرحوم الحرام

٤- سنه ثمان و سبعين و تسعمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad benâ hâze'l-menâr-ı bülend

2- Yüsemmâ Paşa İskender

3- Ve kâne târîhuhû fi'l-Muharremi'l-harâmi

4- Sene semânîne ve seb'îne ve tis'amieh

D) Bu yüksek minâreyi Paşa (olarak) isimlendirilen İskender yapmıştır. Onun (yapılış) tarihi dokuzyüz yetmiş sekiz (1570) yılı Muharrem ayıdır.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesinin doğu cephesindeki kitabe, 40x40 cm. ölçülerindeki beyaz taş üzerine girift bir şekilde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

محمد (dört kez)

على (dört kez)

C) TRANSKRİPSİYONU :

Muhammed (dört kez)

Ali (dört kez)

C) ANLAMI : Muhammed (dört kez), Ali (dört kez).

4. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre gövdesinde yer alan usta kitabesi de yine damla motifi şeklindeki taş üzerine kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

عمل سر كبير المعمار اخلاطى

C) TRANSKRİPSİYONU :

Ameli ser kebîri'l-mi'mâr Ahlâtî

D) ANLAMI : Ahlatlı büyük başmimarın eseridir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kapı üzerinde yer alan inşâ kitabesi Farsça, diğerleri Arapça'dır. Minâre kâidesindeki ma'kılî, gövdede yer alan iki kitabe sülüstür. Manzum olarak yazılan ilk kitabede ve diğerlerinde göze çarpan bir dilbilgisi hatâsı olmamasına karşın, Arapça kısımların üslûbunun çok düzgün olduğu söylenemez.

Kapı üzerindeki inşâ kitabesi, enine dikdörtgen kalın bir çerçeve içerisinde, ikişer mısra hâlinde dört satır olarak düzenlenmiştir. Satırlar ve mısralar birbirinden boşluklarla ayrılmıştır. Kitabelerde, harfler anatomik yapıları itibariyle celî sülüs karaktere uygun ise de çok ince bir kalemle yazılıp, taşa kazıma tekniği ile işlenmesinden dolayı çok sâde, hattâ ibtidâî bir görünüm arz etmektedir.

Kare bir panoyu andıran minâre kâidesindeki ma'kılî kitabenin orta kısmında dört yöne bakan "Muhammed" yazısı, yine dört yönden "Ali" ismiyle çerçevelenmiş gibidir. Bölge mimarisindeki benzerlerine göre çok başarılı bir örnek olduğu söylenemez ise de, yapının cephesine kazandırdığı hareketliliğe ek olarak görsel bir zenginlik katkısı göz ardı edilemez.

Yapıdaki yazıların, kendi çapında taşıdığı sanatsal zenginlik dışında asıl işlevsellikleri ile önemli olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.23.
YAPININ ADI : **VAN HÜSREV PAŞA CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / MERKEZ
RESİM : 97-101
ÇİZİM : 9-10
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Eski Van'da, Orta Kapı Mahallesi'nde bulunan câmi, medrese, imâret, Sıbyan mektebi, han, hamam ve türbe ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır. Külliyenin büyük kısmı 1915 Savaşı'nda yıkılmış, kalan kısımları da sonraki yıllarda tahrip olmuştur.

Külliyenin çekirdeğini oluşturan câmi, kitabesine göre 975 (1567)'de Osmanlının Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olan câmi, kare planlı, tromplar üzerine oturan tek kubbeli harim mekânıyla beş gözlü son cemaat yeri ve bir minâreden oluşmaktadır. Câminin duvarlarında kesme taş, geçiş elemanları ile kubbede ise tuğla kullanılmıştır.

1967-1983 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bazı onarımlar yapılmış, 1996 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından koruma altına alınarak kazı ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.[50]

---

[50] Geniş bilgi için bk.: Uluçam, *Van*, 39 vd.; Ali Boran, *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Câmilerin Türk Sanatındaki Yeri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1994, 23 vd.; Öztürk, *a.g.e.*, 14 vd.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : yapının kuzeydeki giriş kapısı üzerinde bir inşâ kitabesi ve minâre kâidesinin kuzey cephesinde de başka bir kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe, 185x57 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen taş blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- حضرت باشای خسرو اقتدار

٢- چون بنا اینچنین کرد خلد برین

٣- کفت هاتف بهر تاریخش روات

٤- قد بنا بیتا لقوم الصالحین کتبه یوسف فی ٩٧٥

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hazret-i Paşa-yı Hüsrev iktidâr
2- Çün binâ inçünîn gerd huld-i berîn
3- Goft hâtif behr-i târîheş ruvât
4- "Kad benâ beyten li-kavmi's-sâlihîn"[51] Ketebehû Yûsuf fî 975

D) ANLAMI : Hüsrev Paşa Hazretleri, gücüyle böyle kalıcı cennet gibi (bir) binâ (câmi) yaptırınca; râvîler meçhulden tarihi için şöyle dediler: "Sâlihler topluluğu için bir ev binâ etmiştir." Onu Yûsuf yazdı. Yıl 975.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesinin kuzey yönünde dört adet محمد (Muhammed) yazılıdır. Kitabe, 53x53 cm. ölçülerinde kare blok üzerine kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[51] Bu son mısrada tarih düşülmüş olup, çözümlendiğinde 975 yılını vermektedir.

B) METNİ :

(dört adet) محمد

C) TRANSKRİPSİYONU :

Muhammed (dört adet)

D) ANLAMI : Muhammed (dört adet)

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hatla yazılmış olan kitabe, hattatını belirten kısım hâriç, Farsça'dır. Hattat isminin verildiği son ibâre ise Arapça'dır. Yapının inşâ kitabesi olan yazının, Yûsuf adlı bir hattat tarafından yazıldığı dört mısralık kitabenin son kısmında yazılış tarihi ile birlikte belirtilmektedir. Mavi zemin üzerine turkuaz bir renkle daha sanatsal hâle getirilen yazı, yörede eşine az rastlanacak mükemmelliktedir, denilebilir. Manzum olarak düzenlenen kitabe, gramer kurallarına uygun olarak yazılmıştır.

Enine dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yatay ve dikey birer cetvelle dört eşit paftaya bölünmüş olan mekâna yazı dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Harf ve kelimelerin oluşumunda bir akıcılık kendini belli etmektedir. Genelde harfler sülüs karakterde ve benzer olarak kullanılmış ise de birinci satırda باشا kelimesindeki "şe" harfinde dendan kullanılmışken, üçüncü satırda yer alan تاريخش kelimesindeki "şe" dendansız yazılmıştır. Aynı şekilde ikinci satırdaki "kef" harfinin başta yazılış şekli de üçüncü satırın başındakinden farklıdır. "Te" ve "be" gibi harflerin tekneleri ile "yâ" ve "nun" gibi harflerin kâseleri yerine göre yuvarlaştırılıp toplu tutulmuştur. "Elif" ve "lâm" gibi dikey harfler Osmanlı sülüsüne uygun olarak ince ve uzun, zülfeleri de sivri ve keskince tutulmuştur. Boşluklar "yâ-i ma'kûs" ve harekelerden başka tirfil ve benzeri plastik unsurlarla düzgün bir şekilde kapatılmıştır.

Minâre kâidesinin kuzey cephesinde yer alan yazı ise ma'kılî türündedir. Kazıma tekniğiyle kare bir pano şeklinde oluşturulan yazı,

karakterinin gereği geometrik ve girift bir özelliğe sahiptir. Dört yönde tekrarlanmış olan محمد kelimesinin bütün harfleri, kendi içerisinde doksan derecelik açılarla bağlıdır. Geometrik ölçü ve âletlerle oluşturulan ma'kılî yazıda esâsen kalem kalınlığından ve akışından bahsedilemez.

Yapım kitabesinin işlevselliğinin yanında sanatsal boyutu, hattatının belirtilmiş olması; minâre kâidesinde ma'kılî yazıyla oluşturulan panonun bölge mimarisinde benzerine az rastlanır oluşu, söz konusu kitabelerin önemini artırmaktadır.

KATALOG NO : 5.24.
YAPININ ADI : **HÜSREV PAŞA HAMAMI**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 102, 103
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, Nato caddesi Hâtuniye sokaktadır. Kitabesine göre 979 (1571)'de Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır.

Hamam, kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir. Duvarlarda düzgün kesme taş, geçişlerde ve kubbelerde tuğla malzeme kullanılmış olan yapının, kubbe ve tonozları dışarıdan düz dam şeklindedir. Sonradan üst örtünün tamamı betonla kaplanmıştır. Hamam, plan ve mimarisiyle klasik Türk hamamlarının tipik bir örneğini oluşturmaktadır.[52]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Hamamın giriş kapısının sol üst köşesindedir.

A) TANITIMI : 40x85 cm. ebadında olan kitabe, enine dikdörtgen bir platform üzerine kabartma tekniğiyle iki satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذا البناء اللطيف امير الامرا

٢- خسرو باشا يسر الله له ما يشاء فى سنه ٩٧٩

---

52 Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 81-82; Uluçam, *Bitlis*, 147-148; Öztürk, *a.g.e.*, 107-109.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâze'l-binâi'l-latîf emîru'l-ümerâ

2- Hüsrev Başa yessera'llâhü lehû mâ yeşâü fî sene 979

D) ANLAMI : Bu zarif binânın yapımını, emirler emîri –Allah dilediği her şeyi kolaylaştırsın– Hüsrev Paşa emretti. Yıl: 979.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hatla yazılmış olan kitabe Arapça'dır. Yazı, gramer kurallarına uygundur.

Kitabe, dıştaki daha kalın tutulmuş silmelerden oluşan bir bordürle çerçevelenmiş enine dikdörtgen mermer pano üzerine işlenmiştir. Satırları birbirinden ayıran cetvelin ortasında bir düğüm motifi yer almaktadır.

Yazının satırlara yerleşimi, ölçüler, kalem hareketleri, mesâfe, menziller, kıvrımlar oldukça âhenklidir. "Elif, lâm, lâm-elif" gibi dikey harflerin paralellik ve dağılımları uyumludur. Mekândaki olası boşluklar keşîde, yâ-i ma'kuslar ve bitkisel motiflerle ustaca kapatılmıştır. Kitabedeki yazının, celî sülüs yazının döneminde ulaştığı seviye ile uyumlu olduğu söylenebilir.

İnşâ kitabesi olarak önem arz eden kitabe, yazısının kalitesiyle sanatsal yönden de yöre için sıra dışı sayılabilecek özelliktedir.

KATALOG NO : 5.25.
YAPININ ADI : **KADI MAHMUD CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / AHLAT
RESİM : 104, 105
ÇİZİM : 14
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Ahlat Kalesi içerisinde bulunan câmi, 992 (1584)'te Ahlat kadılarından Kadı Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Rus işgâli sırasında tamamen harap hâle getirilmiş olan câmi, 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tâmir ettirilmiş ve 1992 yılında yeniden ibâdete açılmıştır. Câmi, üzeri tek kubbeyle örtülü kare mekânlı bir harim ile girişinde üç gözlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Yapıda malzeme olarak düzgün Ahlat taşı kullanılmıştır.[53]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kuzey cephedeki giriş kapısı üzerinde bir inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, tek blok beyaz taş üzerine kabartma tekniğiyle üç beyit hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ای حق رضا بکرد این حاجتی

---

[53] Geniş bilgi için bk.: Gabriel, *a.g.e.*, 150; Tabak, *a.g.e.*, ; Boran, *Van Gölü Çevresi*, 30; Boran, *Anadolu'daki İç Kale Câmi ve Mescidleri*, Ankara, 2001, 174 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 195; Şehabettin Öztürk, *Van, Ahlat ve Adilcevaz'daki Tarihî Câmilerin Rölöve Proje Çalışması*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996, 43.

٢- قاضی محمود صاحب اکرام بود

٣- هاتف خوشکو که این میکفت زمان

٤- تاریخش مقبول خاص و عام بود

٥- قاضی الدین شد زموتش تاریخی

٦- آخر ذی الحجة الاحرام بود

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Ey Hak rızâ bi-gerd in hâceti

2- Kadı Mahmûd sâhib-i ikrâm bud

3- Hâtif-i hoşgu ki in mî goft zemân

4- Târîheş makbûl-i hâs ve 'âm bud

5- Kadıyüddîn şud zi-mevteş târîhi

6- Âhir-i Zi'l-hicceti'l-ihrâm bud

D) ANLAMI :

Ey Hak! Bu hâceti rızâna uygun kıl. Kadı Mahmud ikram sahibi idi. Gâibden gelen güzel bir ses, zaman için özel ve genel (herkesin) kabul ettiği tarihi (şöyle) söylüyordu: Kadıyüddîn'in ölümü, haram aylardan Zilhicce'nin sonudur. H. 992.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde düzenlenmiş olan kitabenin dili Farsça'dır. Kitabe, manzum olarak dizayn edilmiştir.

Satır araları ince bir cetvel ile ayrılmış olan kitabeyi çevreleyen ve mısraları birbirinden ayıran ortadaki cetvel daha kalın tutulmuştur. Yazının mekâna yerleşimi dengelidir. Harf yapıları yazı türüne uygun, bağlantılar uyumludur. Kitabenin normalden daha ince bir kalemle yazılmış olması, kalem akışı ve bağlantılardaki hatâları kamufle etmektedir. Hareke bulunmayan kitabe, yalın ve sâde bir görünümdedir. Genel karakteri itibariyle celî sülüs

türünde olan kitabede, sondaki "mim" ve "ra" harfleri muhakkak yazı türünü anımsatır niteliktedir.

İnşâ kitabesi olarak işlevselliği ile ön planda olan kitabe, yazı sanatı bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

KATALOG NO : 5.26.
YAPININ ADI : **HÜSREV PAŞA TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / MERKEZ
RESİM : 106-110
ÇİZİM : 11-12
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Hüsrev Paşa Külliyesi bünyesindeki türbe, câminin güneydoğu köşesinde yer alır. Hüsrev Paşa'nın 1587 yılında ölümü üzerine Mardinli mimar Abdullah oğlu Şaban'a yaptırılmıştır.

Altıgen planlı bir yapıya sahip olan türbe, düzgün kesme taşla önşa edilmiştir. Üst örtü, içten altı dilimli kubbe, dıştan onikigen piramidal bir külâhla örtülmüştür. Türbe, günümüzde külliyenin en sağlam elemanı durumundadır.[54]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapıda, kapının kemer alınlığında, bunun sağ ve sol taraflarında birbirinden bağımsız üç kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapı üzerindeki kitabe, 96x50 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen taş blok üzerine iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- خسرو دعا لك دم رحلت

---

[54] Geniş bilgi için bk.: Tuncer, *a.g.e.*, III, 226-230; Bülbül, *a.g.e.*, 85; Uluçam, *Van*, 45.

٢- چون مکان مدامی اولدی بهشت

٣- دیدی تاریخنی دخی هاتف

٤- حمد لله مکانی اولدی بهشت ٩٩١

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hüsrev duâ leke dem-i rihlet

2- Çün mekân-ı müdâmi oldu behişt

3- Dedi târîhini dahi hâtif

4- Hamdü li'llâh mekânı oldu behişt 991

D) ANLAMI : Ebedî istirahatgâhın cennet olsun için duâlar sanadır Hüsrev. Meçhul ses, tarihini dahi şöyle söyledi: "Allah'a hamdolsun ki mekânı cennet oldu." 991.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapının sağ üst kısmındaki kitabe, 65x24 cm. ölçülerinde taş blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

ع(مل) شعبان (ابن) عبد الله الماردنی

C) TRANSKRİPSİYONU :

A(meli) Şa'bân (ibni) Abdullah el-Mardinî

D) ANLAMI : Abdullah oğlu Mardinli Şaban'ın eseridir.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapının sol üst kısmında yer alan kitabe, 50x20 cm. ölçülerinde taş blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

المؤمن حی فی الدارین

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

C) TRANSKRİPSİYONU :

el-Mü'minü hayyün fi'd-dâreyn

D) ANLAMI : Mü'min, iki cihanda da diridir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yazıların türü celî sülüstür. Taç kapı üzerindeki inşâ kitabesinin birinci satırının ilk bölümü Farsça, kalan kısmı Osmanlı Türkçesi'dir. Taç kapının sağ ve sol üst köşelerindeki yazılarda kullanılan dil ise Arapça'dır. Bunlardan sağ üst köşedeki yazı, bir usta kitabesidir.

Yazılarda gramer yönünden önemli bir eksiklik veya yanlışlık bulunmamaktadır. Ancak tarih içeren son mısradaki حمد لله ibâresinin başında "elif-lâm" ekinin olmayışı, ebced hesâbıyla tarihi tutturabilme kaygısından kaynaklanmış olmalıdır.

Zengin bir bitkisel bezeme içerisine yerleştirilmiş olan kitabe; kullanılan kalem, kalem hareketi, harfler arasındaki boşluk, denge ve âhenk yönünden oldukça mükemmeldir. Girift bir sülüs hatla istiflenmiş olan kitabedeki "elif" ve "lâm" gibi dikey harfler, Osmanlı üslûbuna uygun bir şekilde ince ve uzun tutulmuştur. Aynı şekilde zülfeler de ince ve keskindir. Boşluklar, "yâ-i ma'kûs", hareke ve tirfillerle başarılı bir biçimde doldurulmuştur. رحلت kelimesindeki "ha" harfinin keşîdeli olarak ve بهشت kelimelerindeki "şe" harflerinde dendan kullanılmaması, kitabede göze çarpan farklılıklar olarak zikredilebilir.

Bölge mimarisinde yazının kullanımı açısından, bütün plastik unsurlarıyla oldukça başarılı eserler olmasının yanı sıra usta kitabesinin de yer alması, kitabeleri sıra dışı yapan ayrı bir özelliktir.

KATALOG NO : 5.27.
YAPININ ADI : **İHLÂSİYE (GÖKMEYDAN) MEDRESESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 111-115
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Ağustos–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, Gökmeydan Mahallesi'nde bulunmaktadır. Külliye içinde yer alan medrese, kitabesine göre 997 (1589) yılında Şemseddin Han oğlu Emir Şeref Han tarafından yaptırılmıştır.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan medrese, dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Girişin tam karşısında yer alan ve kubbeli orta mekânla birleşen ana eyvan, cepheden dışa taşan beş kenarlı bölümle bütünleşmiştir. Tamamı düzgün kesme taşla inşâ edilmiş olan eser, dört yönden köşe kuleleri ile desteklenmiştir. Orta mekân içten kubbe, dıştan sekizgen kasnağa oturan basık bir külâhla örtülmüştür. Diğer mekânlar içten beşik tonoz, dıştan düz dam şeklinde düzenlenmiştir.[55]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Medresenin taç kapısının üzerinde, sağ ve sol yanlarında olmak üzere üç adet kitabe bulunmaktadır.

---

55 Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 47 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 97 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Taç kapı üzerindeki kitabe, 198x60 cm. ölçülerinde mermer üzerine iki satır hâlinde kabartma usûlü ile işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذا المدرسة الشرفية المشرفة الشريفة الموسومة بالاخلاصية خالصة لوجه الله المنيفة و انشأ الأمير

٢- الكبير الاكرم الاجل الاعلم الاعظم الاعدل الامير شرف خان بن المرحوم الامير شمس الدين خان فى حجة سبع و تسعين و تسعمايه

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâze'l-medreseti'ş-şerîfeti'l-müşerrefeti'l-mevsûmeti bi'l-ihlâsiyyeti hâlisaten li-vechi'llâhi'l-münîfeti ve enşee'l-Emîru

2- el-kebîru'l-ekremü'l-ecellü'l-a'lemü'l-a'zamü'l-a'delü el-Emîr Şeref Hân bin el-merhûm el-Emîr Şemseddîn Hân fî hicceti seb'in ve tis'îne ve tis'imâyeh

D) ANLAMI : Allah'a ihlâsı sebebiyle İhlâsiye olarak adlandırılan Şeref Han'a ait bu şerefli medrese; âlim, âdil, cömert, büyük emir, merhum Emir Şemseddin Han'ın oğlu Emir Şeref Han'ın emri ile dokuz yüz doksan yedi yılında inşâ edilmiştir.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Taç kapının sağ yanındaki madalyon kitabe, 40x40 cm. ölçülerinde tek blok mermer üzerine kabartma tekniği ile işlenmiştir.

B) METNİ :

١- يا برهان (dört kez)

٢- يا ديان (dört kez)

٣- يا سخار (dört kez)

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Yâ Burhân (dört kez)

2- Yâ Deyyân (dört kez)

3- Yâ Sehhâr (dört kez)

B) ANLAMI:

1- Ey "Burhân" (olan Allah) – dört kez

2- Ey "Deyân" (olan Allah) – dört kez

3- Ey "Sehhâr" (olan Allah) – dört kez

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Taç kapının sol yanındaki yuvarlak bir madalyonu andıran kitabe de yine 48x48 cm. ölçülerindeki kare şeklinde bir mermer blok üzerine kabartma tekniği ile işlenmiştir.

B) METNİ :

١- توكل على خالقى (müsennâ şekilde sekiz kez)

C) TRANSKRİPSİYONU :

Tevekkel alâ Hâlıkî (aynalı şekilde sekiz kez)

D) ANLAMI : Yaratıcıma tevekkül et! – sekiz kez.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kapı lentosu üzerindeki inşâ kitabesi celî sülüs hattı ile iki satır olarak düzenlenmiş Arapça bir yazıttır. Kapının iki tarafındaki madalyon şeklindeki kitabeler de yine Arapça, celî sülüs türünün *"aynalı"* ve *"müsennâ"* olarak adlandırılan tarzında dizayn edilmiş yazılardır.

Enine dikdörtgen, tek blok mermer üzerindeki inşâ kitabesi, ince bir cetvelle çerçevelenmiş ve satırlar birbirinden ayrılmıştır. Oldukça girift olan kitabede harf aralıkları uyumlu olmakla beraber, ikinci satırın sonunda bir sıkışıklık oluşmuştur. İstiflerde uyum bulunmamaktadır. Mûtad olan aşağıdan

yukarıya istif uygulaması yanında, ikinci satırın sonundaki tarih ibâresinde olduğu gibi karışık bir uygulama da kitabede görülmektedir. Yazılar, satırda boşluk bırakmayacak şekilde yerleştirilmiştir. Metinde sıfatların çok kullanılmış olması, "elif-lâm" gibi dikey harflerin yoğunlaşmasını doğurmuştur. Bunların eğimleri ve paralellikleri uyumlu, uzunlukları satır aralığının elverdiği ölçüdedir. Zülfeleri Osmanlı sülüsü tarzına uygun ince, keskin ve uzuncadır. Diğer harflerin anatomik yapıları da dönemin yazı üslûbuna uygundur. Yazı sathındaki küçük boşluklar, hareke ve noktalar dışında mühmel harflerle başarılı bir şekilde kapatılmıştır.

Ortasında farklı geometrik şekiller ve düğüm motifleri ile birbirine bağlanmış simetrik yazılardan oluşan, yuvarlak madalyon şeklindeki diğer iki kitabe de yine tam bir görsel zenginliğe sahiptir. Soldaki yazıtın dikey harflerinin uzantıları ortada geometrik şekiller oluşturarak sonlanırken; soldakinin uzantıları ile kare bir mekan oluşturulmuş, bunun içerisi de başka bir motif yerine yine yazı ile kapatılmıştır.

Yazılarının yanında taş işçilikleri ile de mükemmel sayılabilecek kitabeler, işlevselliklerinden başka sanatsal tasarımları yönünden de bölge mimarisi için önemli örneklerdir.

KATALOG NO : 5.28.
YAPININ ADI : **ŞEREFİYE (TÜCCARLAR) HANI**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 116, 117
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Ağustos–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, Müştak Baba Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kitabesine göre 1001 (1593) yılında Emir Şemseddin oğlu Emir Şeref Han tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Yapı, düzgün kesme taş malzeme ile kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki kat olarak inşâ edilmiştir. Yapımında düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Çoğu bölümü yeniden yapılmış olan hanın odaları, günümüzde dükkân olarak kullanılmaktadır.[56]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Giriş kapısı üzerindedir.

A) TANITIMI : Yaklaşık 85x85 cm. ölçülerindeki kitabe, üç parçalı beyaz mermer üzerine kabartma tekniği ile üç satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقتى

٢- انشأ و امر بعمارة هذا الرباط الامير الكبير الاكرم الاعدل الاعلم الاعز

---

[56] Geniş bilgi için bk.: Kadir Pektaş, "Bitlis ve Çevresinde Ortaçağ ve Sonrası İncelemeleri", *8. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 2001, 4; Uluçam, *Bitlis,* 141.

٣- الاعظم شرف خان بن المرحوم الامير شمس الدين فى تاريخ سنة احدى و الف

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm ve bihî sikatî

2- Enşee ve emera bi-'imâreti hâze'r-ribâti el-Emîru'l-kebîru'l-ekremü'l-a'delü'l-a'lemü'l-e'azzü

3- l-a'zamü Şeref Hân bin el-merhûm el-Emîr Şemsi'd-dîn fî târîhi seneti ihdâ ve elf

D) ANLAMI : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla ve sadece O'na güvenirim. Bin bir yılında bu ribatı, merhûm Emir Şemseddin'in oğlu kerem sahibi, âdil, âlim, izzet sahibi en büyük Emir Şeref Han inşâ etti(rdi).

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde yazılmış olan kitabenin dili Arapça'dır. Üçüncü satırdaki المرحوم الامير terkîbi sıfat tamlaması olduğundan, gramer yönünden mevsûfun, yani الامير kelimesinin önce gelmesi gerekirdi.

Her birinde metinden bir satırın yer aldığı üç adet dikdörtgen mermer blok üzerindeki kitabe, bütün olarak kare bir pano oluşturmaktadır. Satırları çerçeveleyen cetveller, yazılarla aynı kalınlıktadır.

Tek sıra hâlinde istiflenmiş olan kitabe, oldukça girift olmasına karşın yazının mükemmel denilebilecek düzeyde olması sebebiyle okunaklıdır. Yazının satıra yerleşimi, ölçüler, kalem akışı, mesâfe ve kıvrımlar tam bir âhenk içindedir. Harflerin yapısı Osmanlı celî sülüs üslûbuna uygundur. Metinde sıfatların çokça kullanılmış olması yüzünden "elif-lâm" gibi dikey harfler oldukça yoğundur. Bu harfler, satır aralığını zorlarcasına uzun tutulmuş ve paralellikleri, zülfeleriyle yazının sanatsal yönünü öne çıkarır niteliktedir. Birinci satırdaki aşağıdan yukarıya olan istif uygulamasına üçüncü satırda uyulmamıştır. Zülfeleri gibi keskin kare şeklinde olan noktalar ve gerektiğinde

kullanılan harekeler ile "yâ-i ma'kûs"lar yazıdaki olası boşlukları kapatmanın yanında, kitabenin kompozisyonunu da zenginleştirmiştir.

Kendisini çevreleyen, büyük oranda tahrîbâta uğramış geometrik süslemeli bordürler arasında çok daha canlı duran kitabe, sanki oraya sonradan yerleştirilmiş gibidir. Osmanlı klasik dönem mimarisinde olduğu gibi bezemeden uzak olan kitabe, kendinden emin görünümüyle yöre için sıra dışı bir örnek niteliğindedir.

KATALOG NO : 5.29.
YAPININ ADI : **SEYYİD İBRAHİM MESCİDİ ve TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 118
ÇİZİM : 15
İNCELEME TARİHİ : Ağustos–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis'te, şehrin doğusunda Kürüm sokağındadır. Cirik Mezarlığı içerisinde kalan yapının tarihi tam olarak bilinmemektedir. Üzerindeki 1030 (1621) tarihli kitabenin onarıma ait olduğu tahmin edilmektedir.

Yamuk dikdörtgen planlı harime, kuzeybatı köşedeki kapıdan girilmektedir. Harim mekânı, ortadan sivri bir kemerle desteklenen beşik tonozla örtülmüştür. Giriş bölümündeki pencerenin atkı taşı üzerinde üç satırlık kitabe bulunmaktadır. Duvarları kesme taş olan yapının üzeri toprak dam olarak düzenlenmiştir.[57]

Seyyid İbrahim Mescidi'nin bitişiğinde, kübik gövde üzerine sekizgen bir beden ve piramidal külâhla örtülü türbe bulunmaktadır. Türbede mezarlar bulunmaktadır. Bunlardan birinde 1196 (1781) tarihi ve Molla İbrahim adı yazılıdır. Üzerindeki Farsça kitabeden, yapının 1200 (1785) yılında Sâdık Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.[58]

---

[57] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 32; Uluçam, *Bitlis*, 83.

[58] Bugüne kadar yapıyla ilgili yapılan yayınlarda, türbenin kitabesi olmadığı, dolayısıyla yapım tarihi ve kim tarafından yaptırıldığının bilinmediği belirtilmektedir. Bk.: Arık, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, 69; K. Pektaş, *Bitlis Tarihî Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Ankara, 2001, 71.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Türbenin güney cephesinde inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kareye yakın olan kitabe, 41x38 cm. ölçülerinde, tek blok beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بانئ كنبد معظم شد

٢- حضرت عاليشان صادق بيك

٣- بهر سلطان خود بنا كردش

٤- لا جرم نيك نام شد بيشك

٥- كفت نايب چو سال تاريخش

٦- از هزار و دو صد شامه(?) يك

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bânî-i künbed-i muazzam şod
2- Hazret-i Âlîşân Sâdık Beg
3- Behr-i Sultân-ı hod binâ gerdeş
4- Lâ-cerem nîk nâm şod bî-şekk
5- Goft nâyib çu sâl-i târîheş
6- Ez-hezâr ve du sad şâme(?) yek

D) ANLAMI : (Bu) muazzam kümbetin bânîsi, şöhret sahibi Sâdık Bey Hazretleri'dir. Ki onu (gönüller) sultânı için yaptırmış. Şüphesiz o, çok iyi bir şöhrete sahiptir. Onun yapım tarihi için tarihçi şöyle demiştir: "Bin iki yüz (yılının) birinci yarısı."

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Farsça olan kitabe, karakteri bakımından ta'lîke daha çok benzeyen bir yazıyla dizayn edilmiştir. Manzum olmasına da itina gösterilen kitabenin etrafı bir cetvelle çevrilerek düzenlenmiştir.

Dikey harflerin zülfesiz kullanımı, "sin" ve "şın" harflerinin dendansız ve keşîdeli oluşu, küplü harflerin derinliği, anatomik yapıları göz önünde bulundurulduğunda, kitabe için ta'lîk denilebilirse de başarılı olduğu söylenemez. Satır nizâmıyla yazılmış olan kitabenin satır araları herhangi bir cetvelle ayrılmadığı için kompozisyon olarak fazlaca düzgün gözükmemektedir.

Kitabe, sanatsal açıdan çok işlevsel oluşu bakımından önemlidir.

KATALOG NO : 5.30.
YAPININ ADI : **HAZO HANI**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 119, 120
ÇİZİM : 16
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis'te, şehrin güneyinde, Bitlis deresi kıyısında, Hazo Köprüsü'nün yanında bulunmaktadır. Kitabesinden, 1036 (1626)'da yenilenen hanın Huma Hâtun tarafından Ribat adıyla XI. yy.'da yaptırıldığı anlaşılmaktadır.[59]

Doğu – batı yönünde, enine uzanan dikdörtgen planlı hanın beden duvarlarının yarısı ince, diğer yarısı kaba yontulmuş kesme taşlardan yapılmıştır. Yapı, içten doğu ve batı yöndekiler daha dar, ortadaki geniş olmak üzere üç bölümde planlanmıştır. Ortadaki dikdörtgen mekân çapraz tonozla, yan kanatlar ise sivri beşik tonozla kapatılmıştır. Bazı bölümleri yıkık olarak günümüze kadar gelebilen yapı, amacı dışında kullanılmaktadır.[60]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Portal kemeri alınlığında bulunmaktadır.

A) TANITIMI : 96x51 cm. ölçülerindeki kitabe, tek blok mermer üzerine iki satır hâlinde kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[59] M. Törehan Serdar, *Bitlis*, 2000, 210.

[60] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 75-76; Uluçam, *Bitlis*, 136.

B) METNİ :

١- امرة بتجديد العمارة هذا الرباط جدة الامير الاكرم

٢- ابدال خان خير النساء صاحبة الخير و الاحسان فى تاريخ سنه سته و ثلثين و الف

اندس اوسته كتبه حسين جان

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emerat bi-tecdîdi'l-'imâreti hâze'r-ribâti ceddetü'l-Emîr el-Ekrem

2- Abdâl Han Hayru'n-nisâi sâhibetü'l-hayri ve'l-ihsân fî târîhi seneti sittetin ve selâsîne ve elf

Öndes(?) Usta Ketebehû Hüseyin Can (Han?)

D) ANLAMI : Bu ribat binâsının yenilenmesini, bin otuz altı yılında, kerem sahibi Emir Abdal Han'ın ninesi, ihsan ve hayır sahibi Hayrunnisâ (kadınların en hayırlısı) emir buyurdu.

Öndes(?) Usta Bunu Hüseyin Can yazdı.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Arapça olan tâmir kitabesi, celî sülüs hattıyla yazılmıştır. امرة(ت) kelimesinin sonundaki "te" harfinin yuvarlak yazılmış olmasından başka gramer hatâsı bulunmamaktadır. Enine dikdörtgen tek blok mermer bir pano üzerinde, kartuşlar içerisine alınmış olan kitabede hattat imzası da bulunmaktadır. Hüseyin Can (veya Han) isimli hattat, iki satırın son orta kısmında kartuşların dışına ismini yazmıştır. Hattat, aynı şekilde kartuşların diğer ucuna da ustanın adını yazmıştır.

Kitabe, satır nizâmına göre tek sıra hâlinde yazılmıştır. İstiflerde uyum bulunmamaktadır. Çoğu kelime ve harfler aşağıdan yukarıya doğru istiflenmişken aksi de görülmektedir. Harflerin yapısı celî sülüs yazı türüne tam bir uyum sağlamaktan başka aralıkları ve dikey harflerin paralellikleri, "elif" ve "lâm" harflerinin uygunluğu ve zülfeleri, dönemin Osmanlı celî

sülüsünün geldiği noktayı yansıtmaktadır. Birinci satırın son kısmındaki lâle motifi, kitabenin genelindeki uyumlu kompozisyonu tamamlar niteliktedir.

Kitabe, kendi içerisindeki uyumu, portal kemeri alınlığında bulunduğu yer itibariyle de sergilemekte ve kemer alınlığındaki boşluğu bezeme unsuru olarak kapatmaktadır.

Bulunduğu yapı elemanındaki yeri, işlevselliği, hattat ve usta isimlerinin yer alması ve hat özelliği ile kitabe, bölge mimarisi içerisinde önemli bir örnektir.

KATALOG NO : 5.31.
YAPININ ADI : **HACI ŞEREF CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / MERKEZ
RESİM : 121-123
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş il merkezinde, Minâre Mahallesi'nde bulunan câminin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, vakıf kayıtlarındaki bilgilerden XIV. yy.'ın ilk yarısında Şerafeddin Yûsuf tarafından inşâ edildiği tahmin edilmektedir. Üzerindeki kitabelerden, 1036 (1626) ve 1309 (1891) yıllarında büyük çapta onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Câmi, çok kubbeli kare mekânlı bir plan şemasına sahiptir. Kare bir mekândan oluşan harimin üzeri, ortada bulunan dört sütunu birbirine ve duvarlara bağlayan sivri kemerler üzerinde yükselen dokuz kubbeyle örtülüdür. Kubbelere geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Kemerler ve kapı, pencere çerçeveleri hâriç, yapıda moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Câminin kuzeybatısında kare kâide üzerine oturan sekizgen pabuçluğun üzerinde yükselen tek şerefeli, silindirik gövdeli minâresi yer almaktadır. Minârenin tamamında düzgün kesme taş kullanılmıştır.[61]

---

[61] Geniş bilgi için bk.: B. Nuri Kılavuz, *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997, 28 vd.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Câminin günümüzde kapalı olan doğudaki giriş kapısı üzerinde ve minâre pabuçluğunda birer kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapı üzerindeki kitabe, 110x60 cm. ölçülerindeki taş blok üzerine kabartma usûlüyle işlenmiştir. Taş yüzeyinin büyük ölçüde dökülmüş olması sebebiyle kitabenin bir kısmı yok olmuştur.

B) METNİ :

١- .....

٢- الموسوم المشهور باشهر

٣- الكرامت المحقق شيخ حا

٤- جى شرف نور

٥- الله مر قده

٦- ١٠٣٦

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- .....

2- El-mevsûmü el-meşhûru bi-eşheri

3- 'l-kerâmeti el-muhakkık Şeyh Ha-

4- cı Şeref nevvra

5- 'llâhü merkadehû

6- 1036

D) ANLAMI : ..... En meşhur kerâmetlerle ün salmış, muhakkık Şeyh Hacı Şeref –Allah kabrini nurlandırsın– 1036.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre pabuçluğunun kuzey yüzündeki ikinci kitabe, 75x90 cm. ölçülerinde dikine dikdörtgen bir platform üzerine kabartma tekniğiyle yedi satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بحمد الله ختامه اردى اولدى خش مناره

٢- اوقندقجه اذان احمدى قيل استاده

٣- بنا قلدى انى اول حضرت عبد الحميد خان

٤- انك اثار خيرى قلدى هر سوى اناره

٥- تمام اولدى ديدى تاريخن اسعد بالبداهه

٦- منار دين حقدر اولدى اعلا بر مناره

سنه ١٣١٨

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bi-hamdi'llâh hitâma erdi oldu hoş minâre
2- Okundukça ezân-ı Ahmedî kıl istifâde
3- Binâ kıldı ânı ol Hazret-i Abdülhamîd Han
4- Ânın âsâr-ı hayrı kıldı her seviyy inâre
5- Tamam oldu dedi târîhin Es'ad bi'l-bedâhe
6- "Menâr-ı dîn hakdır oldu a'lâ bir minâre"[62]

Sene 1318

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabeler, celî sülüs türünde, kapı üzerindeki tâmir kitabesi Arapça, minâre kâidesindeki ise Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

---

[62] Bu satır, tarih ibâresi olup çözümlendiğinde 1318 tarihini vermektedir.

Ters üçgen şeklinde dizayn edilmiş olan tâmir kitabesi tahrip olmuş durumdadır. Bu sebeple okunabilen kısımlardan elde edilen bilgiler dışında herhangi bir özelliği bulunmamaktadır.

Kâide kısmında yer alan minârenin inşâ kitabesi, dikine dikdörtgen niş şeklinde bir pano üzerine düzgün cetvellerin böldüğü yüzeye işlenmiştir. Kitabe, minâre kâidesinin bu cephesini oluşturan plastik kompozisyonla bir bütünlük sergilemektedir. Yazılar, satır nizâmında tek sıra hâlinde istiflenmiştir. Harflerin sıkışıklığı yazıya girift bir görünüm vermektedir. Satır içerisindeki boşluklar "yâ-i ma'kûs"larla bir nebze kapatılmıştır. Harflerin sıkışıklığına rağmen aralarındaki uyum ve âhenk güzeldir. Harflerin yapıları sülüs karaktere uygundur. Dikey harflerin paralelliği ve zülfeleri düzgün ve keskindir.

Kitabe, işlevselliği ve genel kompozisyonuyla dönemi içerisinde bölgede önemli bir örnektir.

KATALOG NO : 5.32.
YAPININ ADI : **SULTÂNİYE CÂMİİ (ŞEYH GARİP ZÂVİYESİ ve TÜRBESİ)**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 124-126
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmiz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, Zeydan Mahallesi Alemdar sokakta bulunmaktadır. Yapılış tarihi bilinmeyen Şeyh Garib Zâviyesi ve Türbesi'nin 1042 (1632) yılında hadım ağası Mehmed Ağa tarafından tâmir ettirildiği kitabesinden anlaşılmaktadır.

İki kat olarak düzenlenen yapının üst katı Sultâniye Câmii adıyla anılmaktadır. Kalın duvarların çevirdiği alt kat tonozlarla örtülüdür. Yapının duvarları, dış kısmı düzgün kesme taş örgülü dolgu duvar tekniğiyle örülmüştür. İkinci kattaki câmiye kuzeybatı köşeye yakın bir kapıdan girilmektedir. Yamuk planlı harim mekânı ortada kalın bir pâye ile duvar pâyelerine yaslanan iki sivri kemerle, kıble duvarına paralel iki sahına bölünmüştür.[63]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının üst katında câmiye giriş kısmında, türbe kapısı üzerinde ve türbe giriş kapısının sol tarafında olmak üzere üç adet kitabe bulunmaktadır.

---

63 Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 57 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 65 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Câminin giriş kapısının üzerindeki kitabe, 85x38 cm. ölçülerinde tek blok beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- لطف حقله سخاوت ايتدى اول صاحب جود

نه غم اول كشنيك كيم شيخ محمود همتى

ياپديروب ذاكرلره بو خانه يى هم أول أمير

٢- ايلسون اول حق تعالى عمرنى هر دم زياد

رهنما اولسه اوليسر هم ايكى عالمده شاد

اول دعالر حرمتيچون دائم اوله بر مراد

٣- بويله خيرات ايليوب سيم و زرى ايتدى سبيل

هم شريف اسمى شريف خلقى شريف ايدى انك

بيك ايكيوز قرق دردنجيده ياپلدى بو بنا سنه ١٢٤٤

٤- دنيا و عقباسنى معمور ايده رب العباد

تا قيام حشر دك نامى اوله صاحب رشاد

ارميه دخى زواله حشر دك قالسون آباد

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Lutf-i Hakla sehâvet itdi ol sâhib-i cûd
Ne gam ol kişinin kim Şeyh Mahmûd himmeti
Yapdırub zâkirlere bu hâneyi hem evvel-emir

2- Eylesün ol Hak Teâlâ ömrünü her dem ziyâd
Reh-nümâ olsa oliser hem iki âlemde şâd
Ol duâlar hürmetîçün dâim ola ber-murâd

3- Böyle hayrât eyleyüb sîm ü zeri itdi sebîl
Hem şerîf ismi şerîf hulku şerîf idi anın

Bin iki yüz kırk dördüncüde yapıldı bu binâ sene 1244

4- Dünyâ ve ukbâsını ma'mûr ide Rabbü'l-'ibâd
Tâ kıyâm-ı haşre dek nâmı ola sâhib-i reşâd
Ermeye dahi zevâle haşre dek kalsun âbâd

D) ANLAMI :

1- Şeyh Muhammed, himmetiyle ilk iş olarak dervişlere bu hâneyi yaptırdı. Sehâvet sahibi o kişi, Hakk'ın lutfuyla cömertlik yaptı.

2- Allah onun ömrünü her an artırsın. Yol gösterici olduğunda iki âlemde mutlu olsun. Duâları hürmeti için sürekli murâdı yerine gelsin.

3- Adı, yaratılışı ve de kendisi çok şerefli olan kişi böyle hayırlar işleyerek altın ve gümüşü sebîl etti. Bu binâ, bin iki yüz kırk dört yılında yapıldı.

4- Allah onun dünyasını ve ukbâsını (âhiretini) mamur etsin. Bu Hak yolunda olan kişinin nâmı haşre dek sürsün. Kıyâmete kadar zevâle ermeyip âbâd kalsın.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Türbenin kapısındaki kitabe, 67x50 cm. ölçülerinde mermer üzerine kabartma tekniğiyle iki satır olarak işlenmiştir.

B) METNİ :

١- درکه شیخ الغریب ست ستر بکیوان که می فراست

٢- روضة جنات تجری تحتها الانهار داشت

سنه ١٢٩٧

C) TRANSKRİPSİYONU :

1-Dergeh-i Şeyhi'l-Garîb est setr-i bi-gîvân ki mî ferâset
2-Ravzatü cennâtin tecrî tahteha'l-enhâr dâşt
Sene 1297

D) ANLAMI : (Burası) Gariplerin şeyhinin dergâhıdır. (O), yıldız gibi (karanlıkta) yol gösterir. İçerisinden ırmaklar akan bir bahçeye sahip idi. Yıl: 1297.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Zâviyenin batı penceresinin yanındaki kitabe, 42x35 cm. ölçülerinde, üç satır hâlinde, yine kabartma tekniğiyle oluşturulmuş bir yapıttır.

B) METNİ :

١- امر تجديد هذه

٢- المسجد الشريف محمد

٣- اغاىٔ خادم سنه اثنى و اربعين و الف

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera tecdîdi hâzihi

2- l-mescidi'ş-şerîf Muhammed

3- Ağayı hâdim sene isnâ ve erba'îne ve elf

C) ANLAMI : Bu şerefli mescid, hadım ağası Mehmed'in emriyle bin kırk iki yılında yenilendi.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan kapı üzerindeki kitabe, her biri üç mısradan oluşan ve araları ince bir cetvelle bölünmüş dört satırdan oluşmaktadır. Mısraları birbirinden ayıran dikey cetveller daha kalın tutulmuştur. Satır nizâmında tek sıra hâlinde istiflenmiş olan kitabe, yazı türü bakımından celî sülüs karakterde olsa da harflerin ve kelimelerin satıra yerleştirilmesi, harflerin terkipleri, kalem akışı ve kompozisyon olarak pek başarılı sayılmaz. Keşîdeler ve yâ-i ma'kûslar ibtidâî bir görünüm sergilemektedir.

Ta'lîk türünde, Farsça olan türbe kapısı üzerindeki kitabe, iki satır hâlinde düzenlenmiştir. Satırları birbirinden ayıran ve çevreleyen cetvel özensiz bir şekilde oluşturulmuştur. Ta'lîk karakterdeki yazının harf ve kelime terkipleri ile yazının satıra yerleştirilmesinin başarılı olduğu söylenemez.

Pencere yanındaki üçüncü kitabe ise celî sülüs türünde yazılmış Arapça bir tâmir kitabesidir. Üç mısra hâlindeki kitabenin mısraları, köşeleri yuvarlatılmış silme çerçevelerle birbirinden ayrılmıştır. Üçüncü satırda daha sıkışık olan yazının satıra yerleştirilmesi, harf ve kelime terkipleri, bağlantıları başarılı değildir.

Çağına göre hat sanatı bakımından oldukça ibtidâî sayılabilecek her üç kitabenin de işlevsellikleri dışında herhangi bir sanatsal özellik taşımadıkları kolaylıkla söylenebilir.

KATALOG NO : 5.33.
YAPININ ADI : **HOŞAP KALESİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / HOŞAP
RESİM : 127, 128
ÇİZİM : 17
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Van'ın Gürpınar ilçesi Güzelsu Köyü'nün kuzeyinde yer alan kalenin Urartular tarafından kurulduğu; Bizans, Vaspurakan, Abbâsî, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî dönemlerinde kullanıldığı, son şeklini ise Osmanlılar'a bağlı Mahmûdî Beyliği zamanında aldığı bilinmektedir.

Hoşap Suyu'nun kenarında yükselen kaya kütlesi üzerine kurulmuş İç Kale ile kuzeyindeki Dış Kale'den oluşan kale, günümüzde koruma altında olup, ören yeri olarak ziyaret edilebilmektedir.[64]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : İç Kale'ye girişi sağlayan kuzey taraftaki burcun batı yüzüne açılmış olan kapı üzerindedir.

A) TANITIMI : 98x160 cm. ölçülerinde olan kitabe, siyah bazalt taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- سليمان بالطاف و فضل خدا

٢- بنا كرد اين برج هيبت نما

---

[64] Geniş bilgi için bk.: Mehmet Top, *Hoşap'taki Mahmûdî Beylerine Ait Mimari Eserler,* Ankara, 1998, 11 vd.; Uluçam, *Van,* 217-223.

٣- چو اوجاغ وی بود این جایگاه

٤- نوشته بتاریخش اوجاغ ما

٥- بسرحد سرکشت سد سدید

٦- که کشته بنا از ثری تا سما

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Süleyman bi-eltâfi ve fazl-ı Hudâ
2- Binâ kerd în burc-i heybet-nümâ
3- Çü ocağ-ı vey bûd în câygâh
4- Nüvişte bi-târîheş "ocâğ-ı mâ"[65]
5- Be-ser-hadd-i ser-geşt sedd-i sedîd
6- Ki geşte binâ ez-serâ tâ semâ

D) ANLAMI : Bu heybetli burcu, Tanrı'nın lutfu ve fazlıyla Süleyman inşâ etti. Bu mekânın onun ocağı olması için "ocağımız" tarihi düşüldü. Sınır boyunca yerden göğe uzanan baş döndürücü bu sapasağlam set inşâ edildi.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabe, celî sülüs türünde Farsça yazılmıştır. Manzum bir şekilde kâfiyeli olarak düzenlenen kitabe, gramer kurallarına uygun dizayn edilmiştir. Ancak tamamı Farsça olan metinde بالطاف kelimesi, başında harf-i cer bulunan Arapça cem'i mükesser bir unsur olarak yer almaktadır.

Anıtsal bir taç kapı görünümündeki giriş kapısının üzerinde iki renkli taşla oluşturulmuş üç dilimli kemerle sonlanan çerçeve içerisinde kitabe ve onun üzerinde yer alan iki aslan kabartmasıyla ortalarındaki damla motifi bir bütün hâlinde cephenin kompozisyonunu oluşturmaktadır. Alttaki siyah bazalt taşı üzerine işlenmiş olan kitabe, dıştan zencerek ve içten de mukarnaslı bir çerçeveyle sınırlandırılmıştır. Asıl kitabeyi oluşturan dört mısranın her biri dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alır. Çerçevelerin üst kısım ve köşeleri,

65 "Ocağ-ı mâ", tarih düşülen ibâre olup 1052 yılını içermektedir.

çeyrek yelpâze ve diğer bitkisel motiflerle birlikte zencereklerle hareketlendirilmiştir. Ebced hesabıyla yapım tarihini içeren kısım ise ortadan cetvelle ikiye bölünmüş iki mısra hâlinde bir kartuş içerisine alınmıştır. İçinde mısraların yer aldığı çerçeveler ve kartuş dışında kalan kitabe yüzeyinin tamamı geometrik süslemelerle bezenmiştir.

Yazılar, satır nizâmında tek sıra hâlinde istiflenmiştir. Harfler arasındaki mesâfeler dengelidir. Satırlarda herhangi bir sıkışıklık veya boşluk mevcut değildir. Harflerin anatomik yapılarının sülüs tarzına uygun olduğu söylenebilir. "Elif", "lâm" ve "tı" gibi dikey harflerin kuyrukları satır genişliğinin elverdiği ölçüde uzun tutulmuştur. Zülfelerin kısa ve küt tutulmuş olması ve "elif" harflerinin alt kısımlarının sola eğimli oluşu Selçuklu sülüsünün özelliklerindendir. Yazıdaki boşluklar nisbeten hareke, tirfil ve bitkisel motif gibi plastik unsurlarla kapatılmış ise de kalan boşlukların fazlalığı yazıya sâde bir görünüm kazandırmıştır.

İşlevselliğinin yanında, içinde yer aldığı cephe kompozisyonunun bütünlüğü bakımından da sanatsal açıdan öne çıkan bir kitabedir.

٣- چو اوجاغ وی بود این جایگاه

٤- نوشته بتاریخش اوجاغ ما

٥- بسرحد سرکشت سد سدید

٦- که کشته بنا از ثری تا سما

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Süleyman bi-eltâfi ve fazl-ı Hudâ
2- Binâ kerd în burc-i heybet-nümâ
3- Çü ocağ-ı vey bûd în câygâh
4- Nüvişte bi-târîheş "ocâğ-ı mâ"[65]
5- Be-ser-hadd-i ser-geşt sedd-i sedîd
6- Ki geşte binâ ez-serâ tâ semâ

D) ANLAMI : Bu heybetli burcu, Tanrı'nın lutfu ve fazlıyla Süleyman inşâ etti. Bu mekânın onun ocağı olması için "ocağımız" tarihi düşüldü. Sınır boyunca yerden göğe uzanan baş döndürücü bu sapasağlam set inşâ edildi.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabe, celî sülüs türünde Farsça yazılmıştır. Manzum bir şekilde kâfiyeli olarak düzenlenen kitabe, gramer kurallarına uygun dizayn edilmiştir. Ancak tamamı Farsça olan metinde بالطاف kelimesi, başında harf-i cer bulunan Arapça cem'i mükesser bir unsur olarak yer almaktadır.

Anıtsal bir taç kapı görünümündeki giriş kapısının üzerinde iki renkli taşla oluşturulmuş üç dilimli kemerle sonlanan çerçeve içerisinde kitabe ve onun üzerinde yer alan iki aslan kabartmasıyla ortalarındaki damla motifi bir bütün hâlinde cephenin kompozisyonunu oluşturmaktadır. Alttaki siyah bazalt taşı üzerine işlenmiş olan kitabe, dıştan zencerek ve içten de mukarnaslı bir çerçeveyle sınırlandırılmıştır. Asıl kitabeyi oluşturan dört mısranın her biri dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alır. Çerçevelerin üst kısım ve köşeleri,

65 "Ocağ-ı mâ", tarih düşülen ibâre olup 1052 yılını içermektedir.

KATALOG NO : 5.34.
YAPININ ADI : **HÜSREV PAŞA MEDRESESİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / BAŞKALE
RESİM : 129, 130
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Başkale'nin Pizan Köyü'nde, kalenin doğusunda yer almaktadır. Kitabesine göre 1064 (1653) yılında Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı, iki tarafı revaklı bir avlu ile revakların gerisinde sıralanan iki katlı medrese odalarından oluşmaktadır. Medresenin beden duvarları ile taşıyıcı elemanları ve örtü sisteminin tamamı moloz taşla örülmüş, bazı duvar köşeleri ile kapı ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş, kemerlerde tuğla kullanılmıştır. Medrese, plan ve mimarisi ile önemli bir Osmanlı eseridir. Ancak günümüzde harabe hâlindedir.[66]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Giriş kapısı üzerindeki düz lentoda bir inşâ kitabesi yer almaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, yaklaşık 76x46 cm. ölçülerindeki mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- خسرو عالی نسب اعدا شکن

66 Geniş bilgi için bk.: Uluçam, *Van,* 150-151; Kulaz, *a.g.e.,* 41 vd.

۲- ساخت بنای جو ارم در عدن

۳- امده تاریخش از اواز غیب

٤- انبته الله نباتا حسنا سنه ١٠٦٤

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hüsrev-i âlî neseb a'dâ şiken

2- Sâht binâ-yı çû İrem der Adn

3- Âmede târîheş ez-âvâz-ı gayb

4- Enbetehu'llâhü nebâten hasenen sene 1064

D) ANLAMI : Düşmanları yok eden, yüksek soylu Hüsrev, Adn cennetindeki İrem gibi bir binâ yaptırdı. Onun tarihi için meçhulden bir ses şöyle dedi: "Enbetehu'llâhü nebâten hasenen (Allah, burada güzel bir ürün (ilim) oluştursun)". 1064 yılı.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Cetvelle enine dikdörtgen dört eşit kısım hâlinde bölünerek düzenlenmiş olan kitabe, celî sülüs hattıyla yazılmıştır. Kâfiye uyumuna gayret edilerek manzum biçimde yazılan kitabenin, yapım tarihini içeren dördüncü mısrası Arapça, diğer kısımlar ise Farsça'dır. Bu son mısrada yapım tarihi olan 1064 yılı açık olarak yazılmış olmanın yanında انبته الله نباتا حسنا ibâresi de ebced hesâbıyla aynı tarihi içermektedir.

Genelde düz satır nizâmıyla yazılmış olan kitabede, yazıyı kendisine ayrılmış mekâna sığdırabilme ihtiyacı veya boşluk bırakmama amacıyla yer yer aşağıdan yukarıya doğru istiflere yer verildiği görülmektedir. Harfler, yapıları itibariyle Osmanlı sülüsünü yansıtması bakımından oldukça başarılıdır, denebilir. Kâseli, dikey harflerin şekli, kalem cereyânı, keşîdeler ve zülfeler gâyet güzel; harf aralıkları dengelidir. Boşluklar keşîde, "yâ-i ma'kûs", hareke ve tirfil gibi plastik unsurlarla kapatılmıştır. Harf ve satır oluşumundaki bu uyum, yazıyı bölen ve çerçeveleyen cetvellerde görülmemektedir. Orta

cetveller, çerçevedekinden daha ince tutulmuş olmaktan başka cetvellerin kalınlık ve mesâfeleri çerçevenin her yerinde aynı değildir.

Eser, yapım kitabesi olmasından dolayı önde gelen işlevselliğinin yanında bir sanat yapıtı olarak da önemlidir.

KATALOG NO : 5.35.
YAPININ ADI : **AYNE'L-BÂRİD MESCİDİ ve TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 131-133
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde, İnönü Mahallesi'ndedir. Üzerindeki kitabelere göre 1075 (1664) yılında Molla Gazi Abdurrahman tarafından yapılmıştır. Harimdeki Türkçe kitabesine göre 1133 (1720) yılında tâmir edilmiştir.

İki kat olarak inşâ edilen yapının, türbe olarak düzenlenen alt katı tonozla örtülüdür. Cümle kapısı üzerinde inşâ ve onarım kitabeleri bulunmaktadır. Duvarlarında kesme taş kullanılmış olan yapının harim mekânı dikdörtgen bir plana sahiptir. Üzeri, bir orta desteğin taşıdığı kemerlerle desteklenen dört kubbe ile örtülmüştür. Üst örtünün dış kısmı, dört yöne meyilli çatı şeklinde yeniden düzenlenmiştir.[67]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Mescidin içerisinde, doğu duvarı üzerinde bir, türbe kapısının üzerinde de ikinci bir kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Dıştaki kitabe, ilk iki satırı 110x43 cm. ölçülerinde; alttaki diğer iki satır ise 58x44 cm. ölçülerinde daha dar tutulmuş, taş blok üzerinde oyma tekniğiyle oluşturulmuştur.

---

[67] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 28 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 73 vd.

B) METNİ :

١- ملا غازی زاده عبد رحمن کیم یعنی بو کون

خلق ارا اولدی بلوکباشی دیمیله مقتدا

٢- قلدی توفیقین رفیق اکا خدای ذو المنن

ایلدی بو معبد و مسجد بناسین ابتدا

٣- هاتفی عابد سال تاریخین سؤال ایتدی دیدی

٤- الصلواة الجامعة الله اکبر عابدا ١٠٧٥

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Molla Gâzî-zâde Abdurrahmân kim yâni bu gün (kevn?)
Halk irâ (?) oldu Bölükbaşı dimeyle muktedâ

2- Kıldı tevfîkın refîk ana Hudâ-yı Zü'l-mennân
Eyledi bu mâbed ve mescid binâsın ibtidâ

3- Hâtif-i âbid sâl-i târîhin suâl itdi dedi
es-Salâtü'l-câmi'atü Allâhu Ekber âbidâ 1075(?)

2. KİTABE :

A) TANITIMI : İçeride, yerden yaklaşık üç metre yükseklikte duvara monte edilmiş yaklaşık 52x40 cm. ölçülerindeki kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ..... حضر اغا بو جامع قلدی بنا

بویله بر خیر او میر کیم اوله مقبول خدا

٢- روز حشردك اولنه دیللرده ذکر اولینه

خیر ایله یاد ایده لر علما و صلحا

٣- .....

سنه بیك یوز اوتوز اوج شهری ربیع الاول

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- ..... Hızır Ağa bu câmii kıldı binâ
Böyle hayr o mîr kim ola makbûl-i Hudâ

2- Rûz-i haşre dek oluna dillerde zikr
Hayr ile yâd ideler ulemâ ve sulehâ

3- .....[68]
Sene bin yüz otuz üç şehri Rebî'u'l-Evvel

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Her ikisi de Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan kitabelerin yazı türü celî sülüstür. Kitabeler, kartuşlar içerisine alınmış altışar mısradan oluşmaktadır. Dışarıdaki inşâ kitabesi badana ile kapatıldığından, içerideki tâmir kitabesinin de girift oluşu yanında kenar kısımlarının plaster altında kalmış olmasından dolayı bazı kısımları tam olarak okunamamıştır. Her iki kitabede de harflerin uyumsuzluğunun yanı sıra yazıları kuşatan kartuş hatlarının özensizliği eserleri görsel zenginlikten mahrum bırakmaktadır.

Kitabeler, yapıların yapım ve tâmiri ile ilgili bilgiler içermeleri bakımından önemlidirler.

---

[68] Bu mısra okunamamıştır.

KATALOG NO : 5.36.
YAPININ ADI : **ŞEYH TÂHİR-İ GÜRGÎ TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 134-136
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde Zeydan Mahallesi'ndedir. Hazîre kapısındaki Farsça kitabeye göre 1075 (1664) yılında Abdâl Han tarafından Şeyh Tâhir-i Gürgî için yaptırılmıştır.

Cenazeliği olmayan türbe içten silindirik, dıştan onikigen bir planda tasarlanmıştır. Üst örtü içten kubbe, dıştan piramidal külâh şeklinde düzenlenmiştir.[69]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının yalnızca hazîre kapısı üzerinde kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 46x58 cm. ölçülerinde dikine dikdörtgen bir mermer pano üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- مهرهم حضرت ابدال خان – کزو علم توفیق بهمه زد

٢- سعی صدق نمود از سر خلوص – در پی تعمیر فیض چنین که

٣- هاتف غیبش بتاریخ کفت – جدا لبابه خیرات یرد سنه ١٠٧٥

69 Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 66-67; Uluçam, *Bitlis*, 121-122.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Mehr-i himem-i Hazret-i Abdâl Hân – Ke-zu ilm-i tevfîk be-heme zed
2- Sa'y-i sıdk nümûd ez-ser-i hulûs – Der-pey ta'mîr feyz çünîn ki
3- Hâtif-i gaybeş be-târîh goft – Ceddü Lübâbe hayrât yered

D) ANLAMI : Lutuf ve himmetleriyle (yapılmıştı). Ardından bu şekilde güzelce tamir edildiğinde tarihiçin gâibden şöyle denildi: "Lübâbe'nin ecdâdı hayırlara nâil olsun." Yıl: 1075.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabe Farsça olup, ta'lîk yazı türünde altı mısra, üç satır hâlinde dizayn edilmiştir.

Mısraların her birinin kartuş içerisine alındığı kitabe, bölge mimarisinde ta'lîk türündeki nâdir örneklerden biridir. Yazı, istifi, kelime ve harflerin yarleşimi yönüyle dengeli ise de mısraları çevreleyen kartuşların itinâsız oluşturulması görsel zenginliği olumsuz etkilemektedir. Bunun dışında harflerin yapıları yazı türüne uygun ve istif başarılıdır, denilebilir.

Ta'lîk yazı türünün kullanıldığı kitabe, işlevselliğinin dışında sanatsal yönüyle de göz ardı edilemeyecek bir örnektir.

KATALOG NO : 5.37.
YAPININ ADI : **HOŞAP KÖPRÜSÜ**
BULUNDUĞU YER : VAN / HOŞAP
RESİM : 137-139
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Hoşap'ın merkezinde, Van – Hakkari karayolunun kuzeyinde, aynı adı taşıyan akarsu üzerinde bulunmaktadır. Kitabesine göre 1082 (1671) yılında Hoşap Emîri Evliyâ Bey tarafından yaptırılmıştır.

Kuzey – güney doğrultusunda kurulan köprü, üç gözlü olup yapımında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Köprü, günümüzde sağlam durumdadır.[70]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Köprüde bulunan iki adet kitabe, mansab yönünde, ortadaki büyük gözün sağ ve solunda yer almaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : 175x240 cm. ölçülerindeki kitabeler, tüf taşından, dıştan bir sıra mukarnas dolgulu, içten kıvrık dal ve rûmîlerle oluşturulan bordürlerle sınırlandırılmış dikdörtgen şeklinde düzenlenmiştir. Kitabelerin üst kısımlarında koruma amaçlı içbükey kavisli saçaklar bulunmaktadır. Yazılar, taşa kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

---

[70] Geniş bilgi için bk.: Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz,* Ankara, 1975, 165; Top, *a.g.e.,* 35-37; Uluçam, *Van,* 233-234.

B) METNİ :

١- نسل خالد ابن زينل اوليا

٢- بر صراط مستقيم ايتدى بنا

٣- اوليارا امر شد زى ازلى

٤- اشهد ان لا اله الا الله

٥- بترتيب باز كزرند زراه

٦- سال تاريخى بر اكسكلى ديدى

٧- هذه جسرا بناها اوليا

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Nesl-i Hâlid ibn-i Zeynel Evliyâ
2- Bir sırât-ı müstakîm etti binâ
3- Evliyâ-râ emr şod zî ezelî
4- Eşhedü en-lâ ilâhe illallâh
5- Bi-tertîb bâz güzerend zi-râh
6- Sâl-i târîhî bir eksikli dedi
7- "Hâzihî cisran benâhâ Evliyâ"

D) ANLAMI : Hâlid soyundan Zeynel oğlu Evliyâ dosdoğru bir yol binâ etti. Evliyâya yollar düzenli olarak yapılsın diye ezelden emredilmişti. Allah'tan başka tanrı olmadığına şehâdet ederim. Tarih yılını bir eksikliğiyle şöyle söyledi. Bu Evliyâ'nın inşâ ettiği köprüdür.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : 175x240 cm. ölçülerindeki kitabeler, tüf taşından, dıştan bir sıra mukarnas dolgulu, içten kıvrık dal ve rûmîlerle oluşturulan bordürlerle sınırlandırılmış dikdörtgen şeklinde düzenlenmiştir. Kitabelerin üst kısımlarında koruma amaçlı içbükey kavisli saçaklar bulunmaktadır. Yazılar, taşa kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ز اولاد زينل امير اوليا

٢- بنا كرد جسرى چنين بي نظير

٣- .....

٤- و اشهد ان محمدا رسول الله

٥- عبد ضعيف ابن زينل اوليا

٦- ملك ز اسمان بهر تاريخ و

٧- بكفتا له جاء خير كبير

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Zi-evlâd-ı Zeynel Emir Evliyâ

2- Binâ gerd cisri çünîn bî-nazîr

3- .....

4- Ve eşhedü enne Muhammeden Resûlüllâh

5- Abdün za'îfün ibn-i Zeynel Evliyâ

6- Melek zi-âsumân behr-i târîh ve

7- Bi-güftâ "lehû câe hayrun kebîr"

D) ANLAMI : Zeynel evlâdından Emir Evliyâ böyle emsâlsiz bir köprü inşâ etti. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim. Zeynel oğlu Evliyâ zayıf bir kuldur. Tarih için gökten melekler şöyle söyledi: "Ona büyük bir hayır getirdi."[71]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabelerin her ikisinin de yazı türü celî sülüstür. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak düzenlenen kitabelerin ikisi de inşâ kitabesidir. İlk bakıldığında üçer satır hâlinde düzenlendiği görülen kitabelerin asıl metni oluşturan kısımları, ikişer mısradan oluşan, manzum halde yazılmış ilk ve son beyitlerdir.

---

[71] "Lehû câe hayrun kebîrun" ibâresiyle tarih düşülmüş olup, ebced hesabıyla 1081 yılını vermektedir.

Birinci beyitlerin anlamları içerik olarak her iki kitabede de aynıdır. Birinci beyitlerde bu emsâlsiz köprüyü yaptıranın Zeynel oğlu Emir Evliyâ olduğu belirtilirken, ikinci beyitlerde tarih düşülmüştür. Kitabelerdeki farklılık her mısrada kullanılan değişik dillerdir. Sağdaki kitabenin birinci ve dördüncü mısraları Arapça, ikinci ve üçüncü mısraları Osmanlı Türkçesi iken; soldaki kitabenin her iki beyiti de Farsça, yapım tarihini içeren له جاء خير كبير ibâresi Arapça'dır. Kitabelerde tarih düşürme ve vurgulanmak istenen şeyleri manzum olarak ifâde etme kaygısıyla cümlelerin devrik kullanımından dolayı gramer kuralları biraz zorlanmıştır, denilebilir.

Yazıların yüzeye yerleştirilmesinde yazıyla diğer bezeme unsurları arasında tam bir uyum sağlanmıştır. Dıştan mukarnas dolgulu, içten kıvrık dal ve rûmîlerle oluşturulan bordürlerle çerçevelenmiş kitabeler, iki cetvelle ayrılan üç satır hâlinde dizayn edilmiştir. Ortadaki satır kartuşlar içerisine alınmış üç bölüm olarak düzenlenmiştir. Orta satırdaki yazıların kalem ölçüsü diğer satırlardan daha ince tutulmuştur. Kitabelerde kullanılan dilde olduğu gibi harflerde de birliktelik ve uyum yoktur. Celî sülüs tarzında yazılmış olmakla birlikte اولیارا امر , جسر , مستقیم kelimelerinde kullanılan "râ, vav" ve "mim" harfleri Muhakkak yazı türünde yazılmış gibidir. Ayrıca "kef" ve "râ" harfleri başta olmak üzere mükerreren kullanılan harfler birbirinden farklı şekillerdedir. "Elif, lâm" gibi dikey harflerde kullanılan zülfeler de kimi harflerde Osmanlı yazı üslûbuna uygun biçimde ince ve keskin iken, kimilerinde Selçuklu'da olduğu gibi kısa, kalın ve tok tutulmuştur. Harflerin anatomik yapılarındaki farklılık ve uyumsuzluklara rağmen, genel olarak yazının, tahsis edilen mekâna yerleştirilmesi, ölçüleri, satır aralarında herhangi bir sıkışıklık yoktur. Boşluklar "yâ-i ma'kûs" ve harekelerin dışında tirfillerle kapatılmıştır.

XVII. yy.'da Osmanlı yazı sanatının geldiği nokta göz önünde bulundurulduğunda, sanat yönünden çok başarılı bir eser olduğu söylenemese

de bölge için içerdiği bilgiler ve kullanılan farklı diller açısından sıra dışı ve önemli bir kitabe olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.38.
YAPININ ADI : **MERMUT CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 140-142
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Câmi kalenin yakınında, Zeydan Mahallesi'ne giden yol üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki kitabelere göre 1088 (1677-78) tarihinde Hacı Ali tarafından yaptırılmış; 1149 (1738) tarihinde genişletilmiştir.

Giriş bölümü ile dikdörtgen planlı, düz örtülü bir hacimden oluşan câmi, yenilenen çatılı üst örtüsüyle günümüzde ibâdete açık durumdadır.[72]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kuzey giriş kapısı üzerinde ve güney cephenin dış yüzeyinde birer kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Giriş kapısı üzerindeki kitabe, 40x49 cm. ölçülerinde mermer üzerine kabartma usûlüyle dört satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١ – کرده چون حاج علی این بنیاد

٢ – تمام مسجد باخیر ..... کاملة

[72] Geniş bilgi için bk.: K. Pektaş, "Bitlis'teki Dînî Yapılardan Örnekler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* II, Van, 2001, 41-42.

YÖK TÜRSEM/ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

٣- فرض عين ..... بمسجد .....

٤- ..... سنه ١٠٨٨

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Gerde çün Hâc Ali in bünyâd

2- Tamâm-ı mescid bâ-hayr ..... kâmile

3- Farz-ı ayn ..... be-mescid .....

4- ..... Sene 1088

D) ANLAMI : Bu mescid inşaatını, mükemmel bir şekilde Hacı Ali yepmıştır. ..... 1088 yılı.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Güney cephede yer alan kitabe, 40x28 cm. ölçülerinde, mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قد قام هذا الخير الجزيل بتوسيع هذا المسجد الجميل

٢- الحاجي محمد بن سفر الموشي سنه تسع و اربعين و مائة و الف

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad kâme hâze'l-hayra'l-cezîl bi-tevsî'i hâze'l-mescidi'l-cemîl

2- el-Hâcı Muhammed bin Sefer el-Mûşî sene tis'in ve erba'îne ve mietin ve elf

D) ANLAMI : Sefer oğlu Muşlu Hacı Muhammed, bu güzel câmiyi genişleterek çokça hayır işledi. Yıl bin yüz kırk dokuz.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabelerin her ikisi de celî sülüs yazı türünde; kapı üzerindeki Farsça, diğeri ise Arapça'dır.

Kapı üzerindeki Farsça inşâ kitabesi, satır araları uyumlu ve düzgün olmayan cetvellerle birbirinden ayrılmıştır. Harflerin, yapıları itibariyle sülüs yazı türüne uygun olsa da satıra yerleştirilmeleri, istifleri ve genel kompozisyonu ile başarılı olduğu söylenemez.

İki satır hâlinde dizayn edilen Arapça tâmir kitabesi de aynı şekilde düzgün olmayan bir cetvelle satırları sınırlandırılmıştır. Oldukça girift ve sıkışık olan kitabede "yâ-i ma'kûs"lar ve keşîdeli "sin" harfleri dikkat çekmektedir. ikinci satırın başındaki "el-Hâcı" kelimesinin sonundaki "yâ" harfi, gramer bakımından olmaması gereken bir harftir. Harflerin yapılarındaki orantısızlığın dışında, genel kompozisyon yönüyle de başarılı sayılamayacak bir kitabedir.

Her iki kitabe de sanatsal özelliklerinden çok işlevsellik yönleriyle önemlidir.

KATALOG NO : 5.39.
YAPININ ADI : **TOKAÇLI KÖYÜ CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / TATVAN
RESİM : 143-145
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Büyük Mahalle Câmii olarak da adlandırılan yapı, Tatvan ilçesi Tokaçlı Köyü'ndedir. Kitabesine göre 1097 (1685) yılında yapılmıştır. Câmideki ikinci kitabede 1311 (1894)'te Şeyh Şemseddin tarafından tâmir ettirildiği yazılıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yeniden elden geçirilmiştir.

Dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapı, kuzey – güney doğrultusunda mihrâba dikey olarak uzanmaktadır. Tamamı düzgün kesme taşla inşâ edilmiş olan yapının üzeri beşik tonozla örtülmüştür.[73]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının giriş kapısının sol üst ve sağ alt kısmında olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Sol üstteki kitabe, 65x41 cm. enine dikdörtgen tek blok taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir

B) METNİ :

١- قد امر بتعمير هذا

---

[73] Geniş bilgi için bk.: Uluçam, *Bitlis*, 292; Pektaş, *a.g.e.*, 6-7.

٢- المسجد الشريف الشيخ

٣- شمس الدين سنه ١٣٣١

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad emera bi-ta'mîri hâzâ

2- 'l-mescidi'ş-şerîfi eş-Şeyh

3- Şemseddîn sene 1331

D) ANLAMI : Bu mescid-i şerîfin tâmirin Şeyh Şemseddin emretmiştir. Yıl 1331.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Sol altta yer alan kitabe, 73x45 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen taş üzerine kazıma usûlüyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذا المسجد

٢- الشريف مصطفى و عمر

٣- سنه سبع و تسعين

٤- و الف سنه ١٠٩٧

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâze'l-mescidi

2- 'ş-Şerîfi Mustafa ve Ömer

3- Sene seb'a ve tis'îne

4- ve elf sene 1097

D) ANLAMI : Bu mescid-i şerîfin yapımını Mustafa ve Ömer emretmiştir. Bin doksanyedi yılı. Yıl 1097.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Sülüs karakterde yazılmaya çalışılan her iki kitabenin dili de Arapça'dır. Gramer açısından fazla hatâ bulunmayan kitabeler imlâ yönünden

oldukça bozuktur. Kitabeler kompozisyon olarak düzgün olmamanın yanında harf yapıları ve bağlantıları yönüyle de acemice yazılmaya ve taşa işlenmeye çalışılmış bir görünüm sergilemektedir.

Sanatsal bir özelliği olmayan kitabeler, muhtemelen orijinal değildir. ancak geçirdiği onarımlar esnâsında yeniden düzenlenmeye çalışılan kitabelerin içerdiği bilgilerin doğru olduğu söylenebilir.

KATALOG NO : 5.40.
YAPININ ADI : **HÂTÛNİYE KÖPRÜSÜ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 146
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinden geçen Başhan Çayı üzerinde bulunan köprü, üzerindeki inşâ kitabesine göre 1097 (1685) yılında Nuh Han tarafından yaptırılmıştır.

Tek gözlü olan köprü, doğu – batı doğrultusunda, 12,00 m. uzunluğunda ve 3,60 m. genişliğindedir. Köprü açıklığını çevreleyen sivri kemer üç kademelidir. Köprü tahliyesi ortadan iki yana inen merdiven basamaklarından oluşmaktadır.

Genele yakın kısmında kesme taş malzeme kullanılmış olan köprü, günümüzde yayalar tarafından kullanılmaktadır.[74]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Köprünün mansab yönünde, sol tampon duvarının üzerindedir.

A) TANITIMI : 104x54 cm. ölçülerindeki kitabe, dikdörtgen tek blok mermer üzerine kabartma tekniğinde iki satır hâlinde işlenmiştir.

---

[74] Geniş bilgi için bk.: Ş. Öztürk, *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Van, 2002, 46-47.

B) METNİ :

١- يا الهى نوح خانه وير قلب سليم

٢- حق بسم الله الرحمن الرحيم

٣- سيل طوفاندن .....

٤- نوح ايدى يابدى صراط المستقيم ١٠٩٧

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Yâ İlâhî Nûh Hân'a ver kelb-i selîm

2- Hakk-ı Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

3- Seyl-i tûfânından .....

4- "Nûh idi yaptı sırâta'l-müstakîm"[75] 1097

D) ANLAMI : Ey Tanrım! Nuh Han'a kalb-i selîm ver. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismi hakkı (için). Sel tûfânından ..... doğru yolu yapan Nuh idi. 1097 (1685).

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde olan kitabe, Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Kitabe, her biri kartuş içerisine alınmış, iki satır hâlinde dört mısradan oluşmaktadır.

Dikey harflerinin düzgünlüğü, paralelliği ve zülfeleri ile Osmanlı sülüsünün özelliklerini taşıyan kitabenin, harfleri de anatomik olarak oldukça düzgündür. Harflerin yapılarındaki uygunluktan başka bağlantıları ve mekâna yerleşimi yönü ile de bir âhenk ve insicâm göze çarpmaktadır. İstifteki başarı sebebiyle yazı için ayrılan yüzeyde fazla bir boşluk yoktur. Kalan küçük çaptaki boşluklar da yazı ile uyumlu bir şekilde mimli tirfillerle kapatılmıştır.

Yapım tarihini belirtmenin dışında anlam içeriği bakımından zengin sayılamayacak olan kitabe, sanat yönüyle Osmanlı mimarisinde klasik dönemi çağrıştıran ağır başlı, kendinden emin klasik bir yapıt durumundadır.

---

[75] Bu son mısra, köprünün yapım tarihi olan 1097/1685 yılını vermektedir.

KATALOG NO : 5.41.
YAPININ ADI : **NÛHİYE MEDRESESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 147
ÇİZİM : 18
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis'te şehrin doğusunda, Hersan Mahallesi'ndedir. Büyük bölümü yıkılmış olan medreseye sonradan yeni ilâveler yapılmıştır. Kitabesine göre 1112 (1700) tarihli yapının özgün dokusundan beden duvarlarının kesme taştan yapıldığı, hücrelerinin birer kapıyla avluya açıldığı, üzerlerinin sivri beşik tonozlarla örtüldüğü anlaşılmaktadır.[76]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kitabe, günümüzde Saîdiye Türbesi'nin içerisinde bulunmaktadır. Ancak kitabenin sağ yarısı kırıktır.[77]

A) TANITIMI : Kitabenin mevcut olan sol yarısı, 42x52 cm. ölçülerinde dikine dikdörtgene yakın mermer blok üzerinde kabartma tekniğiyle işlenmiş konumdadır.

B) METNİ :

١- امر بعمارة هذه المدرسة المباركة الشريفة

٢- اللطيفة خان ابن خان حضرت نوح خان ابن

---

[76] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 53; Uluçam, *Bitlis*, 102.

[77] Gülsen Baş, "Bitlis'te Tesbit Edilen İki Kitabe", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II, Van, 2001, 81.

٣- ابدال خان علیه الرحمة و الغفران و الرضوان

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Emera bi-'imâreti hâzihi'l-medreseti'l-mübâreketi'ş-şerîfeti

2- el-Latîfeti Hân İbni Hân Hazret-i Nûh Hân İbni

3- Ebdâl Hân aleyhi'r-rahmete ve'l-gufrân ve'r-rıdvân

D) ANLAMI : Bu mübârek, şerefli ve zarîf medresenin yapımını – Allah'ın rahmeti, bağışı ve rızâsı üzerine olsun– Han oğlu Han, Abdâl Han oğlu Nuh Han buyurdu.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hattıyla yazılmış olan kitabenin dili Arapça'dır. Muhtemelen eksik olan sağ bölümünde yapım tarihinin yer aldığı kitabenin mevcut olan sol kısmında anlam yönünden herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Köşeleri çeyrek yelpâze motifleriyle dolgulanmış kartuşlar içerisinde yer alan üç satırlık kitabe, girift bir görünüm arz etmekle birlikte, harflerin yapısı, dağılımı ve bağlantıları kusursuzdur. "Elif, lâm" gibi dikey harflerin üst kısımları hafif sola eğik, ancak paralel ve düzgündür. Zülfeler uzunca ve keskin, "elif" harflerinin alt kısımları incelerek sonlanmaktadır ki bu, Osmanlı sülüsünün bir özelliğidir. Yazıda hareke ve herhangi bir süs unsuru kullanılmamış olmasına rağmen, harf aralarında boşluk bulunmamaktadır. Bu da yazıyı yalın ve sâde bir konuma sokmaktadır. Ancak bu yalınlık, yazının görsel zenginliğinden bir şey eksiltmemektedir.

Kitabe, işlevsel özelliği yanında sanat yönüyle de önemlidir.

KATALOG NO : 5.42.
YAPININ ADI : **NÛHİYE TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 148-150
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde Hersan Mahallesi'ndedir. Kurubulak Câmii'nin güneyinde bulunan türbe, kitabesine göre 1112 (1700) tarihinde inşâ edilmiştir.

Türbe, kuzey – güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapımında koyu kahverengi Bitlis taşı kullanılmış olan türbe, içten kuzey – güney yönünde dört eyvanla genişletilmiştir. Üst örtü, içten kubbe, dıştan prizmatik külâh şeklinde düzenlenmiştir. Türbenin içerisinde beş adet mezar bulunmaktadır.[78]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Türbenin kuzey cephesinde yer almaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, iki sıralı mukarnas bordürle çevrelenmiş 61x43 cm. boyutlarındaki enine dikdörtgen mermer blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- باعثه مدرسه فخرى زمان

قبرينه اولدى چو بو كنبد نشان

٣- هاتف غيبى ديدى تاريخ اوله

---

[78] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 67-68; Uluçam, *Bitlis*, 115 vd.

مشهدی پر نور مقامی جنان

۱۱۱۲

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bâ'ise-i medrese fahr-ı zamân
Kabrine oldu çü bu künbed nişân

2- Hâtif-i gaybî dedi târîh ola
"Meşhedi pür-nûr makâmı cenân"[79]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabe, celî sülüs yazı türünde ve Osmanlı Türkçesi ile düzenlenmiştir. İki satır – dört mısra olarak dizayn edilen manzum kitabenin her bir mısrası çift örgülü bir bordürle çerçevelenmiştir. Enine dikdörtgen bir yapı oluşturan çerçevelerin köşelerine çeyrek yelpâze motifleri işlenerek hareketlilik sağlanmıştır.

Yazı karakteri, mekâna yerleşimi, satır nizâmı ve istifi, harflerin yapıları, bağlantıları ve kalem akışı yönünden kitabe oldukça başarılı bir yapıttır. Dikey harflerin paralelliği, satır aralığı ile olan uyumları güzeldir. "Yâ-i ma'kûs"lar yanında nâdiren keşîdeli olarak kullanılmış olan harf ve harekeler, dikey ve yatay harfler arasındaki uyumu zenginleştirici niteliktedir. Yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmiş olan yazıda boşluklar çok azdır. Dördüncü satırın ortasındaki "mim"li tirfil, bu küçük boşlukları kapatmak amacıyla konulmuş zarif bir örnektir.

Bulunduğu cephe düzeni, dış ve iç bordür ve süslemeleriyle uyumlu olan kitabe, yine de kendi içerisinde sâde ve yalın bir konumdadır. Ancak bu yalınlık kitabenin görsel zenginliğinden birşey eksiltmemekte aksine artırmaktadır.

---

[79] Tarih ibâresi olan bu mısranın açılımından 1112 tarihi çıkmaktadır.

Kitabe, süsleme açısından oldukça mütevâzi Nûhiye Türbesi'nde başlı başına bir sanat eseri gibi durmaktadır. Ve bölge mimarisindeki yazı sanatını yansıtan sıra dışı bir örnektir.

KATALOG NO : 5.43.
YAPININ ADI : **ZERNEK CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / GÜRPINAR
RESİM : 151-153
ÇİZİM : 19
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Van'ın gürpınar ilçesi, Zernek Köyü'nde bulunan câmi, 1112 (1710) tarihinde Zernek beylerinden Seyyid Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Rus işgâli sırasında kubbesi yıkılmış, daha sonra köylüler tarafından tâmir edilmiş; 1991-1994 yılları arasında da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kubbesi ile birlikte yeniden restore edilmiştir.

Kare planlı câminin tek mekândan oluşan harimi, tromplar ve sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Yapıda düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.[80]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Giriş kapısı üzerindeki kemer alınlığı içerisinde yer almaktadır.

A) TANITIMI : Yaklaşık 180x85 cm. ölçülerindeki kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğiyle dört mısra hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- حضرت سيد محمد فخر العادلين

---

[80] Geniş bilgi için bk.: Uluçam, *Van,* 240-242; Boran, *a.g.e.,* 41 vd.; Mehmet Kulaz, *Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997, 23.

٢- (فى) سبيل الله ابنى جامعا للصالحين

٣- جاء فى اذهاننا التاريخ من فيض الاله

٤- فارزق اللهم عفوك يا رحيم السائلين

يا مفتح الابواب افتح لنا خير الباب .....

اشهد ان لا اله الا الله محمد رسول الله

قد بنى فى سنه ١١٢٢

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hazreti Seyyid Muhammed kâne fahru'l-âdilîn

2- (fî) Sebîli'llâhi ebnâ câmi'an li's-sâlihîn

3- Câe fî ezhânînâ et-târîha min feyzi'l-ilâhi

4- Fe'rzuk Allâhümme afveke yâ Rahîme's-sâilîn[81]

Yâ Müfettiha'l-ebvâb iftah lenâ hayra'l-bâb .....

Eşhedü en lâ ilâhe illa'llâh Muhammedün Resûlüllâh

Kad büniye fî sene 1122

D) ANLAMI :

1- Seyyid Muhammed hazretleri âdillerin övünç kaynağıdır.

2- Allah yolunda kurtuluş isteyenler için bir câmi yaptırdı.

3- Tanrının feyzi ile zihinlerimize tarih (şöylece) geldi:

4- Ey dileyenler için çok şefkatli olan Allah! bağışlamanla rızıklandır!

Ey kapıları açan! Bizim için en hayırlı kapıları aç!

Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederim.

1122 yılında inşâ edilmiştir.

---

[81] Bu mısra, ebced hesâbıyla câminin inşâ edildiği 1122 tarihini vermektedir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kitabenin yazı türü celî sülüs, dili Arapça'dır. İki beyit hâlinde manzum olarak düzenlenen kitabenin her bir mısrası kartuş içerisine alınmıştır. Asıl metni oluşturan bu mısralar dışında, kartuşların orta kısmına yerleştirilmiş olan madalyonvârî çerçevelerin en alttakinde yapım tarihi rakamla yazılmış, üsttekilerde ise kelime-i şehâdet ve âyet kitabeleri yer almaktadır. Kitabenin son mısrası da ebced hesâbıyla yapım tarihini içermektedir.

Yazıların satıra yerleştirilmesi, harflerin benzerlikleri ve anatomik yapıları pek başarılı sayılmaz. Harflerin oluşturulmasında adeta bir keyfîlik mevcuttur. "Elif, lâm" gibi dikey harflerin bazıları cetvelle çizilmiş gibi alt ve üst kalınlıklarının aynı olması, benzerlik farklılıklarının yanı sıra zülfe kullanımında da bir düzensizlik söz konusudur. "Lâm" ve "elif" harflerinin bazılarına zülfe konurken bir kısmında hiç yer verilmemiştir. "Kef" harflerinin boru kısımlarının keşîde gibi uzatılmış olması da yazıdaki keyfî uygulamalardan biri olarak zikredilebilir. Hareke bulunmayan kitabede kartuş içerisindeki boşluklar bazı bitkisel motiflerle kapatılmaya çalışılmıştır. Kitabe yüzeyinde kartuşlar dışında kalan mekânlar geometrik motiflerle hareketlendirilmiştir.

Giriş kapısı kemer alınlığında genel kompozisyonu tamamlar nitelikteki kitabe, yazı sanatı bakımından önem arz etmese de işlevselliği ve genel yapısı ile eksikliklerini kapatır gibidir.

KATALOG NO : 5.44.
YAPININ ADI : **ULU CÂMİ**
BULUNDUĞU YER : VAN / MERKEZ
RESİM : 154-155
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Ekim–2001

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Eski Van'da Tebriz Kapı Mahallesi'nde bulunan Ulu Câmi'nin hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Son araştırmalara göre, asıl adının Şah Ermen Câmii olduğu ve Ahlat Selçukluları'ndan (XII. yy.) kaldığı anlaşılmaktadır.[82] Osmanlı döneminde 1721 yılında, kuzeyine bir bölüm eklenen câmi, 1844 depreminde zarar görmüş; 1915 yılı işgâlinde harabe hâline gelmiştir. Câmide 1970-1972 yıllarında O. Aslanapa tarafından kazı yapılarak plan ve mimari durumu aydınlığa kavuşturulmuştur.

Mihrap önü kubbeli, diğer kısımları çok destekli tonoz örtülü dikdörtgen bir plan şemasına sahip olan câmide, duvarlarla destek unsurlarının alt kısımlarından kesme taş, üst kısımlarıyla örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır.[83]

---

[82] Abdüsselâm Uluçam, "Eski Van'da Selçuklu İzleri", *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Semineri,* (Konya, 25-27 Nisan 1994, Bildiriler), Konya, 1995, 53-67.

[83] Geniş bilgi için bk.: Uluçam, "Eski Van'da Selçuklu İzleri", 53; a.y., *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı-Van,* Ankara, 2000, 28 vd.; Oktay Aslanapa, "Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Câmii", *Sanat Tarihi Yıllığı,* 1972-73, İstanbul, 1973, 1-25; Öztürk, *a.g.e.,* 30 vd.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü laboratuarı.[84]

A) TANITIMI : 30x56 cm. ölçülerindeki kitabe, beyaz kalker taşı üzerine kabartma tekniğinde işlenmiştir. İnşâ kitabesi olan yapıt, her biri çerçeve içerisine alınarak dört mısra hâlinde yazılmıştır.

B) METNİ :

١- قد بنا ردما مجلا صاحب الخير الجزيل

٢- احمد اغا راجيا غفران رب العالمين

٣- قل بفضل الله عونا سامعا تاريخه

٤- افتح ابواب السعادة يا ارحم السائلين

سنه ١١١٥

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad benâ radmen mücellen sâhibü'l-hayri'l-cezîl

2- Ahmed Ağa râciyen gufrâne Rabbi'l-Âlemîn

3- Kul bi-fazli'llâhi avnen sâmi'an târîhahû

4- İftah ebvâbe's-se'âdeti yâ Erhame'r-Sâilîn

Sene 1115

D) ANLAMI : "Birçok hayır sahibi Ahmed Ağa, Âlemlerin Rabbi'nin bağışlamasını dileyerek sağlam bir şekilde binâ etti. Allah'ın fazlı ve yardımıyla duyarak onun tarihini (şöyle) söyle: "Ey isteyenler için merhametli olan, saâdet kapılarını aç!"[85] 1115 (1703).

---

[84] Câminin 1718'de Osmanlılar döneminde eklendiği bilinen kuzey bölümüne ait kitabe, giriş kapısının alınlığında bulunmaktayken; yok olacağı kaygısıyla, dönemin Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Başkanı Prof. Dr. Abdüsselâm Uluçam tarafından bölüm laboratuarında koruma altına alınmıştır.

[85] Bu son ibâreyle tarih düşülmüştür. Çözümlendiğinde 1115/1703 tarihini vermektedir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yazı türü celî sülüs, dili Arapça'dır. Yazı, yüzeyi, 1,7 cm.'lik cetvellerle dört eşit parçaya bölünmüş pano üzerine dört mısra ve iki beyit hâlinde manzum olarak yazılmıştır. Gramer yönünden bir eksiklik olmamasına rağmen son mısrada, kâfiye ve tarih düşülmede uyum kaygısıyla anlam oldukça zorlanarak oluşturulabilmiştir. Normal olarak "isteyenlerin en merhametlisi" anlamındaki –Erhamü's-Sâilîn– ibâresi "isteyenler için merhametli olan" şeklinde anlamlandırılmıştır. Bunun dışında yazının taş yüzeyine yerleştirilmesi, kalem kalınlığı, istifi, harflerin şekli, birbirine bağlantıları yönüyle oldukça mükemmeldir. Yanlış okumaları önlemek amacıyla önemli yerlerde kullanılan harekeler, az da olsa, boş kısımları kapatmak ve görünümü estetik hâle getirmek amacıyla konulmuş mühmel harfler, "elif" ve "lâm" harflerinin zülfeleri ve uzunca kullanılmış olması, celî sülüs yazının XVIII. yy.'daki şeklini bölge mimarisinde yansıtan güzel bir örnektir denilebilir. Ayrıca hattatı yanında, yazıyı taşa işleyen sanatkârın kusursuzluğunu da belirtmek gerekir.

KATALOG NO : 5.45.
YAPININ ADI : **ŞEYH HASAN CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 156, 157
ÇİZİM : 20
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, Kömüs semtinde bir mezarlık içinde bulunan câminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mihrap çıkıntısında bulunan bir kitabeye göre 1138 (1725)'te Haydar Ağa adlı bir hayırsever tarafından yenilenmiştir.

Yapı, doğu – batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen plan şemasında kesme taştan iki katlı olarak inşâ edilmiştir. Batı cephesindeki bir kapıdan girilen yapının harim bölümü, doğu – batı doğrultusunda uzanan enine dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Üst örtü ahşap kirişlerle taşınmaktadır.[86]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Mihrab çıkıntısında bir tâmir kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 63x52 cm. ölçülerinde, tek blok beyaz mermer üzerine altı kartuş hâlinde, kabartma tekniği ile altı mısra hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- ایتدی تجدید بو بنایی مؤمنون

---

[86] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 30 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 56 vd.

٢- حيدار اغايه حق اولدى رهنمون

٣- اجرنه عفو ايده جرمن گردكار

٤- حرمت خير دعائ صالحون سنه ١١٣٨

٥- ايده لطفندن خدا خيرين قبول

٦- اولدغچون تاريخي تستكبرون

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- İtdi tecdîd bu binâyı mü'minûn

2- Haydar Ağa'ya hak oldu rehnumûn

3- Ecrine af ide cürmün Gerdkâr

4- Hürmet-i hayr duâ-yı sâlihûn

5- İde lutfundan Hudâ hayrın kabûl

6- Olduğiçün târîhi "testekbirûn"[87]

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde yazılan kitabenin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Üç satır olarak düzenlenmiş olan kitabe, her biri kartuş içerisine alınmış oluşan kâfiyeli manzum bir yapıttır. Harflerin anatomik yapıları oldukça düzgün ve yazı türüne uygundur. Dikey harflerin düzgünlüğü yanında zülfelerinin keskinliği, Osmanlı sülüsünün genel karakterini yansıtmaktadır. Doğal olarak hareke bulunmayan yazının istiflenmesi oldukça dengeli olduğundan harfler arasında fazla boşluk bırakmamıştır. Az da olsa doğan boşluklar, "yâ-i ma'kûs", mim'li tirfil ve küçük palmet motiflerle zarif bir şekilde kapatılmıştır.

Kitabe, işlevselliği yanında sanatsal yönüyle de öne çıkan bölge mimarisi için önemli bir örnek sayılabilir.

---

87 "Testekbirûn" ibâresi, tâmir yılı olan 1138/1725 tarihini içermektedir.

KATALOG NO : 5.46.
YAPININ ADI : **ALADDİN BEY CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / MERKEZ
RESİM : 158-161
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş il merkezinde, Minâre Mahallesi'nde bulunan câmi, kitabesine göre 1160 (1746)'da Aladdin Bey tarafından yaptırılmıştır. Câmi, 1978-1979 ve 1985 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce iki kez onarılmıştır.

Câmi, üç gözlü son cemaat yeriyle, kare planlı çok kubbeli, eş bölümlü plan şemasına sahiptir. Harim mekânı, ortada yer alan haçvâri dört ayak ve karşılarında duvardan taşıntılı plastırlar üzerine yaslanan sivri kemerlerle dokuz bölüme ayrılmaktadır. Üst örtü, pandantiflerle geçilen dokuz kubbeyle sağlanmıştır.

Câminin kuzey – batı bölümünde, kare kâideli, sekizgen pabuçluklu, tek şerefeli silindirik gövde ve külâhtan oluşan minâre yer almaktadır. Beden duvarları dolgu duvar tekniğiyle inşâ edilen yapının duvarları içten ve dıştan düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Yapının üzeri dıştan beton malzemeyle kaplıdır.[88]

---

[88] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 36 vd.; A. Boran, - B. N. Kılavuz, "Doğu Anadolu Yerel Beylerinden Aladdin Bey'in Yaptırdığı Câmiler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, Van, 2000, 53-57.

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Câminin giriş kapısı üzerinde, batı duvarında ve minâre kâidesinde birer kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kuzeydeki giriş kapısının üzerindeki kitabe, 155x50 cm. ölçülerinde mermer blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- چون علی الدین بك عبادت خانه قلدی بنا

٢- اجری ترقم حرمنی عفو ایلکل یا ربنا

٣- یوغکن نامو نشانی ارض واسع هم یباب

٤- سجدکاه قلدی حق انی لطفنه حمد ثنا

٥- حفظ ایده انی بلالردن او خان ذالفضل

٦- هم دخی طوبی مقامنده اوله بیتی بنا

٧- هم عمارت قلدوغی وقتنده دخی اوقافن

٨- قرینه حمام دکان اولدی اقبل ربنا

٩- رحمکله غنی قیل قویمه انی ناره دخی

١٠- سوره طه و یس حرمتیچون ربنا

١١- قبه مرقد مقامی جانبی مسجد اوله

١٢- اوقنان قران بهرندن بهریاب اوله

١٣- چون تمام اوله مناره جامعی هم حجرلر

١٤- چوق ثوابه نائل اولسون صاحبی یا ربنا

سنه ١١٦٠

١٥- چونکه هاتفدن بو تاریخ کوتاه الهام اولنوب

١٦- احسانات اعمالنی ایله قبول ربنا

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Çün Alâddîn Beg ibâdethâneyi kıldı binâ
2- Ecri terekkum haremini af eylegil yâ Rabbenâ
3- Yok iken nâm-ı nişânı arz-ı vâsî‘ hem yebâb
4- Secdegâh kıldı Hakk anı lutfuna hamd ü senâ
5- Hıfz ide anı belâlardan o hân-ı ze’l-fazl
6- Hem dahi tûbâ makâmında ola beyti binâ
7- Hem ‘imâret kıldığı vaktinde dahi evkâfın
8- Kurbuna hammâm-ı dükkân oldu akbil Rabbenâ
9- Rahminle ganiyy kıl koyma anı nâre dahi
10- Sûre-i Tâhâ ve Yâsîn hürmeti içün Rabbenâ
11- Kubbe-i merkad makâmı cânib-i mescid ola
12- Okunan Kur’ân beherinden behre-yâb ola
13- Çün tamâm ola minâre câmii hem hücreler
14- Çok sevâba nâil olsun sahibi yâ Rabbenâ
Sene–1160
15- Çünki hâtiften bu târîh-i gütah ilhâm olunup
16- İhsânât-ı a‘mâlini eyle kabûl Rabbenâ

D) ANLAMI : İbâdethâneyi Alâeddin Bey yaptırmıştır. Ey Rabbimiz! Onun ecrini fazlasıyla ver. Âilesini affeyle. Hakk’ın lutfuna hamd ü senâ olsun, geniş topraklarda adı belirtisi yokken onu secde mekânı kıldı. Allah onu belâlardan koruyup yapıyı tûbâ makâmında eyleye. İmâret yaptırdı, dükkân ve hamam vakfetti. Allahım! Kabul buyur. Rahmetinle onu zengin kıl, Tâhâ ve Yâsîn sûreleri hürmetine onu ateşe atma. Mescid tarafında bir türbe yapılsın ve okunan her Kur’an’dan nasiplensin. Minâresi ve hücreleri tamamlansın ve ey Allahım! O çok sevâba nâil olsun. Meçhulden gelen bir ses, bin yüz altmış tarihini ilham etti. Allahım! Onun güzel amellerini kabul buyur.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Batı duvarındaki kitabe, 50x60 cm. ölçülerinde dikine dikdörtgen tek blok mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قد امر بعمارت هذا جامع الشريف و مكان اللطيف

٢- لصلى فيه الجمعة مع الاوقات فى الصيوف و الشتاء و الحريف

٣- علىء دين بك ابن قاسم اغا تمسكا وامتثالا لقوله تعالى انما يعمر مساجد

٤- الله من امن بالله و اليوم الاخر و ليكون له فى يوم الحساب فى سنه ١١٦١

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad emera bi-'imâreti hâzâ câmi'i'ş-şerîfi ve mekâni'l-latîf
2- Li-sallâ fîhi'l-cüm'a ma'a'l-evkâti fi's-suyûf ve'ş-şitâi ve'l-harîf
3- Alâüddîn Beg ibni Kâsım Ağa temessüken ve'mtisâlen li-kavlihî Teâlâ innemâ ya'müru mesâcide
4- 'llâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve li-yekûne lehû fî yevmi'l-hisâbi fî sene 1161

D) ANLAMI : Bu güzel mekânın ve câmi-i şerîfin yapımını; içinde yaz, kış ve sonbaharda vakit namazlarıyla Cuma namazı kılınsın için Kâsım Ağa oğlu Alâeddin Bey, Allah'ın, "Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve âhiret gününe îman edenler îmar ederler..." sözüne bağlı kalarak 1161 yılında emir buyurmuştur.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesindeki kitabe, iki blok mermerden oluşan 120x50 cm. ölçülerindeki enine dikdörtgen bir yüzeye kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- موقع جامعك ركن يمينى اوزره مناره

٢- مثلث لونيله منقوش بوى مشبه جيناره

٣- چو دهرك پس مرورى قليل و بانى اولنه

٤- علاء دين بكدرور عامر وسيله قلدى غفاره

٥- تمنا ايتديلر احباب كه سويله سن بوكا تاريخ

٦- غسق لطفنده سال مظمر ايكن ازير اولدى عماره

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Mevki'-i câmiin rükn-i yemîni üzere minâre
2- Müselles levniyle menkûş boyu müşebbeh çınara
3- Çü dehrin pes-i mürûri kalîl ve bânî-yi evveline
4- Alâüdîn Begdurur 'âmir vesîle kıldı Gaffâr'a
5- Temennâ ettiler ahbâb ki söylesin buna târîh
6- "Ga-se-ka" lafzında sâl muzmer iken ezîr oldu i'mâra

D) ANLAMI : Câminin sağ tarafında minâre, üçlü boya süslemesi ve çınara benzer yüceliği ile ilk yapılışı üzerinden fazla zaman geçmeden, yapımını emreden Alâeddin Bey vesîle kılıp Gaffâr'a sevenleri bir tarih düşmesini temennî ettiler. Tarih, "Ga-se-ka" lafzında gizli olarak îmar (tarihi) ilân (edilmiş) oldu.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Her üçü de celî sülüs hattı ile yazılmış olan kitabelerden batı duvarı üzerindekinin dili Arapça, diğer ikisininki Osmanlı Türkçesi'dir.

Giriş kapısı üzerinde yer alan Türkçe inşâ kitabesi her biri dört mısradan oluşan dört satır hâlinde düzenlenmiştir. Manzum olarak yazılan kitabenin hat sanatı bakımından başarılı olduğunu söylemek zordur. Kitabede satır aralıkları birbirinden farklı olmanın dışında harflerin fiziksel yapıları da uyumsuzdur.

Batı duvarındaki Arapça kitabe nisbeten düzgün bir yapıdadır. Satırları birbirinden ayıran cetvellerin düzgün olmayışı ve kitabenin genelindeki sıkışık

görünüme rağmen harflerin anatomik yapısı, bağlantıları ve kalem akışı başarılıdır, denilebilir. Harflerin küt görünümü yanında yazıda kompozisyon olarak bir bütünlük gözlemlenebilmektedir.

Her bir mısrası kartuş içerisinde alınmış olan minâre kâidesindeki üçüncü kitabe ise her bakımdan diğer ikisinden daha başarılıdır. Kitabenin harf yapıları, bağlantıları ve kalem akışı mükemmeldir.

Kitabelerin birçoğunda olduğu gibi bunlarda da işlevsellikle sanat kaygısı iç içedir, denilebilir.

KATALOG NO : 5.47.
YAPININ ADI : **YAKUP EFENDİ ÇEŞMESİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / MERKEZ
RESİM : 162, 163
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Eylül–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş il merkezinde, Minâre Mahallesi'nde yer alan çeşme, kitabesine göre 1160 (1747) yılında Hacı Yakub Efendi tarafından yaptırılmıştır. Basık sivri kemer formlu olan çeşme, düzgün kesme taş malzemeli, bir yapıya bitişik olan mahalle çeşmeleri grubuna girmektedir.[89]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Çeşmenin sivri kemeri içerisindedir.

A) TANITIMI : Kitabe, 36x40 cm. ölçülerindeki mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- بنا هذه العين مثل عين الحيوة

٢- الحاج يعقوب افندى راغب الخيرات

٣- طلبا لرضاء الله و رسوله سيد السادات

٤- فى مائة و ستين من هجرة فخر الكائنات

---

89 Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 88-89.

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Benâ hâzihi'l-'ayne misle 'ayne'l-hayâti

2- el-Hâc Ya'kûb Efendi râgibü'l-hayrâti

3- Taleben li-rızâi'llâhi ve Resûlihî Seyyidi's-Sâdâti

4- Fî mietin ve sittîne min-hicreti Fahri'l-Kâinâti

D) ANLAMI : Hayat çeşmesi misâli bu çeşmeyi, hayır işleme gayretinde olan Hacı Yakub Efendi, Allah'ın ve efendiler efendisi elçisinin rızâsı dileğiyle Fahr-i Kâinât'ın (Hz. Muhammed) hicretinin (bin) yüz altmışıncı yılında inşâ etti.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs hattıyla yazılmış olan kitabede kullanılan dil Arapça'dır. Kâfiyeli olarak düzenlenen kitabede gramer hatâsı yoktur.

Kareye yakın mermer pano üzerinde etrafı ince bir cetvelle sınırlandırılmış olan kitabe, cetvellerle bölünmüş dört satırdan olaşmaktadır. Harflerin anatomik yapıları, sülüs karaktere oldukça uygundur. Süslemesine önem verilmediği görülen kitabede doğal olarak yazı ön plandadır. Harflerin yapıları ve satıra yerleştirilmeleri yeterince başarılıdır. "Elif, lâm" gibi dikey harfleri zülfesiz, "sin" harfleri de çoğunlukla dendansızdır. Yazıda hareke bulunmamaktadır.

Kitabe, işlevselliği ile önemlidir.

KATALOG NO : 5.48.
YAPININ ADI : **ALEMDAR (ENSÂRÎ) CÂMİİ ve TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 164-166
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis şehir merkezinde, güneyde Alemdar Mahallesi'ndedir. Kitabesine göre 1198 (1783-84) tarihinde Maksut Paşa tarafından yenilenmiştir. Birkaç kez onarım gören câmi günümüzde sağlam durumdadır.

İki katlı olan yapının alt katı türbe, üst katı câmi olarak düzenlenmiştir. Câminin doğu kısmında ise bir minâre yükselmektedir. Alt katta, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kardeşi Feyzullah el-Ensârî'ye ait olduğuna inanılan bir mezar bulunmaktadır.

Beden duvarları kesme blok taşla inşâ edilmiş ve üzeri düz toprak damla örtülmüş olan câmi, doğu – batı doğrultusunda dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir.[90]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kapı kemer alınlığında Türkçe bir kitabe bulunmaktadır.

---

[90] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 33 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 49 vd.

A) TANITIMI : Kitabe, 30x33 cm., 77x30 cm. ve 98x41 cm. ölçülerindeki üst üste konulmuş üç ayrı mermer blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

1) Üst kısım:

١- .....

٢- .....

٣- ییقلوب وقت سحر اولدی تمامیله یبان

2) Orta kısım:

١- یکدن تعمیر و تجدیدینه بس بو جامعك

٢- ایلدی لطف کرمدن حق تعالی فتح باب

٣- حضرت مقصود پاشادر والیٔ اول بی نظیر

٤- دائما خیراته مائل اولدی اول عالی جناب

٥- قلدی بو فیضی رفیق اکا خدای لم یزل

٦- ایلدی تجدید اوله درکاه حقده مستجاب

3) Alt kısım:

١- دولتی افزون اوله دائم و هم عمری مزید

٢- اوله هم روز جزاده اکا مبین و کامیاب

٣- جانبندن پس بو تعمیره مباشر اولدی چون

٤- اشبو لطف الله ایتدی سعی مستطاب

٥- چون خلوص صدقله بو جامعك تعمیرینه

٦- ایلدی سعی جمیل طوبی له حسن المآب

٧- حمد لله چون تمام اولدی بو عالی جامعه

٨- ایرمیه داخی زواله تا اوله یوم الحساب

٩- لا نظيره اولدى نائب ايكى ضم ايت تاريخي

١٠- حضرت پاشاء ذيشان بوله چوق اجر و ثواب

C) TRANSKRİPSİYONU :

A) Üst kısım:

1- .....

2- .....

3- Yıkılub vakt-i seher oldu tamâmıyla yaban

B) Orta kısım:

1- Yeniden ta'mîr ve tecdîdine pes bu câmiin

2- Eyledi lutf-i keremden Hak Teâlâ feth-i bâb

3- Hazret-i Maksûd Paşa'dır vâli-i ol bî-nazîr

4- Dâimâ hayrâta mâil oldu ol âlî cenâb

5- Kıldı bu feyzi refîk ana Hudâ-yı Lem-yezel

6- Eyledi tecdîd ola dergâh-ı Hak'da müstecâb

C) Alt kısım:

1- Devleti efzûn olan dâim ve hem ömrü mezîd

2- Ola hem rûz-i cezâda ana mübîn ve kâmyâb

3- Cânibinden pes bu ta'mîre mübâşir oldu çün

4- İşbu Lutfullâh etdi sa'y-ı müstetâb

5- Çün hulûs-i sıdkla bu câmiin ta'mîrine

6- Eyledi sa'y-i cemîl Tûbâ leh(?) hüsnü'l-meâb

7- Hamdü li'llâh çün tamâm oldu bu âlî câmia

8- Ermeye dahi zevâle tâ ola yevmü'l-hisâb

9- "Lâ nazîre"[91] oldu nâib iki zamm et târîhi

10- Hazret-i Paşa-i zîşân bula çok ecr ü sevâb

---

[91] "Lâ nazîre" ibâresiyle tarih düşülmüştür. Mısranın devamında ifâde edildiği gibi iki eklendiğinde 1198/1783-84 tarihini vermektedir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Sülüs yazı türüyle yazılmış olan kitabenin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Girift bir şekilde istif edilmiş ilk kısım hâriç diğer bölümler, araları cetvelle birbirinden ayrılmış sekiz satır hâlinde on altı mısra olarak düzenlenmiştir. Alttaki bloğun sol kenarında ise dikine yazılmış olan tâmir tarihi bulunmaktadır.

Yazının istifi ve kullanılan harflerin yapıları celî sülüs karakterine uygun ise de harflerin satırlara, satırların da yüzeye çok da dengeli yerleştirildiği söylenemez. Harflerin kütlüğü yanında yerleşiminde de ustalık zayıftır.

Kitabe, sanatsal özelliğinden çok, işlevsel yönüyle öne çıkan bir örnektir.

KATALOG NO : 5.49.
YAPININ ADI : **GÖKMEYDAN CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 167-169
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002, Mart–2003

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis'te, şehrin kuzeyindeki Gökmeydan Mahallesi'nde bulunmaktadır. Ne zaman inşâ edildiği bilinmeyen câmi, üzerindeki kitabeye göre 1216 (1801) yılında yeniden imar edilmiştir.[92]

İki kat olarak yapılmış olan yapının alt katı medrese veya zâviye olarak düşünülmüştür. İbâdet mekânı olan üst kattaki harim mekânı, kıbleye göre dikey olarak uzanan dikdörtgen planlıdır. Üst örtüyü oluşturan basık kubbeler, eksen üzerindeki iki sütun ve iki pâyeye yaslanan enine ve boyuna atılmış sivri kemerlere oturtulmuştur. Üzeri düz damla örtülü olan yapıda kızıl kesme taş kullanılmıştır.[93]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının giriş kısmında ve minâre kâidesinde olmak üzere iki adet kitabe bulunmaktadır.

---

92 Bazı kaynaklarda (bk.: Arık, *a.g.e.*, 35) yapının inşâ tarihi olarak 1801 tarihi verilmekte ise de üzerindeki kitabeden, bunun tâmir tarihi olduğu anlaşılmaktadır.

93 Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 35 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 59 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Câminin giriş bölümünde duvar üzerine yerleştirilmiş olan 50x66 cm. ölçülerindeki tâmir kitabesi, tek blok hâlindeki mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قد عمر خالصا لوجه الله

٢- الحاج شيخ الامير ابن مقصود پاشا

٣- مسجد العارف الربانى الشيخ حسن

٤- البانوكى قدس الله روحه العزيز

٥- فى تاريخ سنة الف و مائتين و ستة عشر

٦- من الهجرة النبوية المصطفوية عمر الله باطن عامره

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kad ‘ammera hâlisan li-vechi’llâhi
2- el-Hâc Şeyhu’l-Emîr İbni Maksûd Paşa
3- Mescide’l-Ârifi’r-Rabbânî eş-Şeyh Hasan
4- el-Bânûkî kaddese’llâhu rûhahu’l-azîz
5- Fî târîhi seneti elfin ve mieteyni ve sittete aşer
6- Mine’l-hicreti’n-Nebeviyyeti’l-Mustafaviyyeti ‘ammera’llâhu bâtıne âmirihî

C) ANLAMI : Emirlerin şeyhi Maksud Paşa oğlu Şeyh Hasan el-Bânûkî –Allah onun azîz rûhunu yüceltsin– Allah rızâsı için hâlisâne bir şekilde hicrî bin iki yüz on altı yılında Ârif-i Rabbânî Mescidi’ni (yeniden) imar ettirdi. Allah onu îmar ettirenin iç dünyasını mâmur ettirsin.

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Minâre kâidesinin güney kısmında yer alan yaklaşık 80x60 cm. ölçülerindeki oval kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğiyle oluşturulmuştur.

B) METNİ :

١- بو مناره توركك كوزل صنعتنك مثالى

٢- هر دم يادە كتيره جك بيوك منجى كمالى

٣- كاظم پاشانك عزميله مزيندر تاريخى

٤- كوك ميداندە كوكلره چيق كنج تركيا هلالى

سنه ١٣٤٠

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Bu minâre Türk'ün güzel sanatının misâli
3- Her dem yâda getirecek büyük Müncî Kemâl'i
3- Kâzım Paşa'nın azmiyle müzeyyendir târîhi
4- Gök Meydan'da göklere çık genç Türkiye hilâli

Sene 1340

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Yapıdaki yazıların her ikisi de celî sülüs türünde yazılmıştır. Giriş bölümündeki tâmir kitabesi Arapça, minârenin yapım kitabesi ise Osmanlı Türkçesi ile düzenlenmiştir.

Arapça tâmir kitabesi kartuşlar içerisine alınmış altı satırdan oluşmaktadır. Sülüs karakteri yansıtmasına rağmen, kitabenin yazımında fazlaca âhenk olduğu söylenemez. Genelde harflerin anatomik yapılarında başarı sağlanmış ise de genel kompozisyon olarak zorunlu kural dışılıkların ve keyfîliklerin bulunduğu söylenebilir. İlk kitabeden yaklaşık yüz yıl sonraya, Cumhuriyet'in ilk dönemlerine ait olan minârenin Türkçe kitabesinin daha itinalı düzenlendiği görülmektedir. Oval bir yüzeye yerleştirilmiş olan kitabe,

bu şekliyle de ilginç, belki de bölge mimarisinde tektir. Yapım tarihinin bulunduğu kısımla birlikte beş satırdan oluşan kitabenin harfleri, anatomik yapıları bakımından celî sülüs karaktere uygundur. Yüzeye oldukça rahat bir şekilde satır nizâmı ile yerleştirilmiş olan kitabede boşluklar keşîde, yâ-i ma'kûs, tirfil ve harekelerle kapatılmaya çalışılmıştır. İlk satırda ovallikten kaynaklanan sıkışıklık diğer satırlarda görülmemektedir.

Her iki kitabenin de sanatsal özelliklerinden çok, işlevsellikleriyle önem taşıdıkları söylenebilir.

KATALOG NO : 5.50.
YAPININ ADI : **KUREYŞÎ CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 170-172
ÇİZİM : 21
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde, Zeydan Mahallesi Kureyşî semtindedir. Mevcut kitabesine göre 1225 (1810) yılında onarım gören yapının ne zaman inşâ edildiği kesin olarak bilinmemektedir.

Kareye yakın yamuk bir plan sahip olan yapı, kaba yontulmuş taş örgülü dolgu duvar tekniğiyle inşâ edilmiş; üst örtü düz toprak dam şeklindedir. Harim mekânı, ortadaki kalın bir pâye ile duvarlara yaslanan dört sivri kemerle dörde bölünmüştür. Üst örtü içeriden sivri beşik tonoz şeklindedir. Yapının kuzeybatı köşesinde minâre, batısında da aynı isimle anılan türbe bulunmaktadır.[94]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Kapı üzerinde bir kitabe bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 45x30 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen mermer blok üzerine kabartma usûlüyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- جامع سلطان قريشى شد مقام داكشا

باني ازبهر خدا چو تعمير كردش اين بنا

---

[94] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 37 vd.; Uluçam, *Bitlis*, 77 vd.

۲- ای فقیرانی میکنی ساقط اعداد تاریخش ۱۲۲۵

چون مؤزن از دل میزنند ندای الصلا

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Câmi-i Sultân Kureyşî şod makâm-i dilgüşâ

Bânî ez-behr(a) Hudâ çü ta'mîr gerdeş în binâ

2- Ey fakîrânî mîkonî sâkıt-ı i'dâd-ı târîheş 1225

"Çün müezzin ez-dil mîzend nidâ-yi's-salâ"[95]

D) ANLAMI : Sultan Kureyşî Câmii gönül ferahlatan bir makam oldu. Bânîsi bu yapıyı Allah için tâmir ettirdi. "Müezzin gönülden namaza çağırsın" diye onun tarihini fakir böylece düştü.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türünde olan kitabenin dili Farsça'dır. Araları cetvelle ayrılmış iki satır – dört mısra hâlindeki kitabe, gerek satır nizâmı ve gerekse istif ve genel kompozisyon olarak başarılı değildir. harf yapıları, bağlantıları ve satıra yerleştirilmeleri oldukça ibtidâî bir görünüm sergilemektedir.

Taş işçiliği bakımından da görsel bir zenginliğin yansımadığı kitabenin, işlevsel olarak önemli olduğu söylenebilir.

---

95 Ebced hesâbıyla tarih düşülen ibâredir.

KATALOG NO : 5.51.
YAPININ ADI : **MOLLAKENT KÖYÜ MEDRESESİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / BULANIK
RESİM : 173
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş'un Bulanık ilçesi Mollakent Köyü merkezinde yer alan medrese, kitabesine göre 1234 (1829) yılında yapılmıştır. 1985'te köylüler tarafından kısmen onarılan medrese günümüzde kullanılmamaktadır.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı medrese, bir ara hol ve yanlarındaki birer dikdörtgen odadan oluşmaktadır. Medrese, fazla düzgün olmayan Ahlat taşıyla inşâ edilmiştir. Üst örtüsü, tamamen düz toprak damdır.[96]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Yapının kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 60x44 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen tek blok beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- حضرت شيخ عبد الرحمن دل سايم

٢- صاحب خيرات مقبول كريم

---

[96] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 60 vd.

٣- از برای خواندن علم خدا

٤- کرد این بنیاد بنای مستقیم

٥- حمد لله شد تمام این مدرسه

٦- همچنین بما معمور ندهد قدیم

٧- ..... [97]

٨- کفت هاتف تاریخش اجری عظیم سنه ١٢٣٤

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hazret-i Şeyh Abdurrahmân dil-i sâyim

2- Sâhib-i hayrât makbûl-i kerîm

3- Ez-berâ-yı hânden-i ilm-i Hudâ

4- Gerd în bünyâd binâ-yı müstakîm

5- Hamdü li'llâh şod temâm în medrese

6- Hemçünîn bemâ ma'mûr nedehed kadîm

7- .....

8- Goft hâtif târîheş "ecrî 'azîm"[98] sene 1234

D) ANLAMI : Gönlü (kötülüklerden) uzak, kerem ve hayır sahibi, Allah yanında makbûl olan Hazret-i Şeyh Abdurrahman, dînî ilimlerin tahsîli için bu binâyı daha önceden olmadığı gibi sağlam bir hâle getirdi. ..... Meçhul(den gelen) ses, tarih için "Ecrî 'azîm" (sevâbım çok büyük) dedi. Yıl 1234.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Farsça olan kitabe, celî sülüs yazı türünde düzenlenmiştir. Sekiz mısra, dört satır hâlinde olan kitabenin her bir mısrası kartuşvârî dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır.

---

[97] Bu satır okunamamıştır.

[98] Tarih ibâresi olup çözümlendiğinde 1234 tarihini vermektedir.

Harflerinin bir kısmının yayvan, keşîdeli, dendansız ve zülfesiz yapısı ile ta'lîk karakterler de içeren kitabenin, genel kompozisyon itibariyle başarılı olduğu söylenebilir.

Kitabe, bize ulaştırdığı bilgilerin yanında sanatsal yönüyle de göz ardı edilemeyecek bir örnektir.

KATALOG NO : 5.52.
YAPININ ADI : **MOLLAKENT KÖYÜ (ŞEYH ABDURRAHMAN) TEKKESİ (ZÂVİYESİ)**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / BULANIK
RESİM : 174
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş'un Bulanık ilçesi Mollakent Köyü'nde bulunan zâviye, kitabesine göre 1236 (1820) yılında Şeyh Abdurrahman tarafından yaptırılmıştır.

Zâviye, kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Alt katta giriş ve ahır bölümü, üst katta da sofa ve doğu – batı istikâmetinde uzanan biri büyük üç oda bulunmaktadır. Beden duvarları dolgu duvar tekniğiyle inşâ edilmiş, duvarlar içeriden ve dışarıdan düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Üst örtüsü, ahşap ve topraktır.[99]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Zâviyenin giriş kapısının üzerindedir.[100]

A) TANITIMI : Kitabe, 53x48 cm. ölçülerindeki tek blok beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle dört satır hâlinde işlenmiştir.

B) METNİ :

١- كشاده باب دولت و همت اين دركاه بحق اشهد ان لا اله الا الله

---

[99] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 73 vd.

[100] Yapıdaki incelememizde, Bülent Nuri Kılavuz'un adı geçen Yüksek Lisans tezi çalışmasında yer verdiği diğer kitabeler bulunamamıştır.

٢- امر بتجديد عمارت هذه الزاويه و الدور بعد تحريق

٣- الروافض و الخوارج ظلما مكرم الضيفان

٤- صاحب الاحسان شيخ عبد الرحمن ١٢٣٦

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Güşâde bâb-ı devlet ve himmet in dergâh-ı bi-hakk-ı eşhedü en-lâ ilâhe ille'llâh

2- Emera bi-tecdîdi 'imâreti hâzihi'z-zâviyeti ve'd-devri ba'de tahrîki

3- er-Revâfizi ve'l-havârici zulmen mükrimü'd-dayfân

4- Sâhibü'l-ihsân Şeyh Abdurrahman 1236

D) ANLAMI : Devlet ve himmet kapısı bu dergâh –eşhedü en-lâ ilâhe ille'llâh– hakkı için açıldı. Bu zâviye ve kat, Râfizîler ve Hâricîler tarafından zulmedilerek yakılmasından sonra; ihsan sahibi misafirperver Şeyh Abdurrahman'ın emriyle 1236 yılında yenilenmiştir.

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Arapça olan kitabe, celî sülüs hattıyla yazılmıştır. Satır nizâmında düzenlenen kitabenin, harflerinin yazı türüne uygun olmasına karşın harfler arasında ve yazının yüzeye dağılımında bir uyum olduğu söylenemez. Harfler genelde kalın ve küt, bağlantılar ve kalem akışı başarısız olmanın dışında kompozisyon da görsel olarak zayıftır.

İçerik ve sanat kaygısının iç içe olduğu gözlemlenen kitabe, bize aktardığı bilgiler bakımından daha önemlidir.

KATALOG NO : 5.53.
YAPININ ADI : **HOCA HASAN ZÂVİYESİ ve TÜRBESİ**
BULUNDUĞU YER : BİTLİS / MERKEZ
RESİM : 175-178
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Temmuz–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Bitlis il merkezinde, Karabulak Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yapım tarihi ve yaptıranı kesin olarak belli olmayan eserin giriş bölümünde üç adet kitabe bulunmaktadır. XVII. yy.'dan kaldığı tahmin edilen yapının 1238 (1823)'te Selim Paşa ve 1248 (1823)'te de Cevâhir Hanım tarafından tâmir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Zâviye, üç hücre ve bir geçiş mekânı ile bir tevhidhâneden oluşmaktadır. Kuzey – güney doğrultusunda uzanan hücrelerden güney uçtaki konik külâh, diğerleri düz damla örtülmüştür.

Bitişikteki türbe kare planlı olup, üzeri içten çapraz tonoz, dıştan piramidal külâhla örtülüdür.[101]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Giriş koridorundaki kapının kemer alınlığında, türbe kapısının yanında ve zâviyenin giriş bölümünde olmak üzere yapıda üç adet kitabe bulunmaktadır.

---

[101] Geniş bilgi için bk.: Arık, *a.g.e.*, 58 vd.; Uluçam, *Bitlis,* 104 vd.; Pektaş ve bşk., "Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi ve Hazîreleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* I, Van, 2000, 77 vd.

1. KİTABE :

A) TANITIMI : Kapının kemer alınlığındaki kitabe, 93x34 cm. ölçülerinde mermer blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiş, yazı metni iki bölüm hâlinde dizayn edilmiştir.

B) METNİ :

١- عون باریله عمارت بولدی بونده بو مکان

اولدی خیرات سلیم پاشا وزیر عالیشان

٢- نیت خالصله تعمیر ایله دی اول پاك ذات

ایکی عالمده مکافاتین قله اول مستعان

٣- بویله اهل الله مقامنده نه خوش اولدی بنا

یا نیجه مقبول اولمیه درکاه ای عارفان

سنه ١٢٣٨

١- بو مکان میخانه عشق الهیدر کلن

٢- حضرت الحاج حسن خواجه در پیر مغان

٣- اولدی لطفی تاریخی سن ابتد عز باله(?)

٤- هم ارنلر بارکاهی عالمه دار الامان

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- ‘Avn-i bâriyle ‘imâret buldu bunda bu mekân
Oldu hayrât-ı Selîm Paşa vezîr-i âlîşân

2- Niyyet-i hâlisle ta‘mîr eyledi ol pâk zât
İki ‘âlemde mükâfâtın kıla ol müste‘ân

3- Böyle ehlu’llâh makâmında ne hoş oldu binâ
Ya nice makbûl olmaya dergâh ey ‘ârifân
Sene 1238

1- Bu mekân meyhâne-i aşk-ı ilâhîdir gelen

2- Hazret-i el-Hâc Hasan hâcedir pîr-i mugân

3- Oldu Lutfî târîhi sen ibtidâ 'izzü bâle(?)

4- Hem erenler bârgâhı 'âleme dâru'l-emân

2. KİTABE :

A) TANITIMI : Türbe kapısındaki kitabe, 66x35 cm. ölçülerindeki mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- محرم ذات خداسن اوليالر سرورى

٢- عارف سر الهى راه حقك رهبرى

٣- منبعى لطف هدايت عالم علم لدن

٤- نيجه قبه دريای وحدت كائنات انورى

٥- اشبو فانيدن بقايه عزم ايدوب حسن .....

٦- ای اجارسز اولن بو مقام چا.....

٧- بو مقام اولدى مشرف كعبه سى عاشقلرك

٨- حج الكبردر كلون(?) اوله .....[102]

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Mahrem-i Zât-ı Hudâsın evliyâlar serveri

2- 'Ârif-i sırr-ı ilâhî râh-ı Hakkın rehberi

3- Menba-'ı lutf-i hidâyet 'âlim-i ilm-i ledün

4- Nice kubbe-i deryâ-yı vahdet-i kâinât enveri

5- İşbu fânîden bakâya 'azm idüb Hasan .....

6- Ey icâresiz ölen bu makâmın ça.....

7- Bu makâm oldu müşerref kâbesi âşıkların

8- Haccü'l-ekberdir gelün(?) olsa .....

---

[102] Kitabedeki bu kısımlar duvarın içerisinde kaldığı için okunamamıştır.

3. KİTABE :

A) TANITIMI : Zâviyenin giriş kısmındaki kitabe de aynı şekilde 68x38 cm. ölçülerindeki mermer blok üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Kitabenin sağ üst ve sol alt köşeleri çatlak durumdadır.

B) METNİ :

١- ..... تعمير اولندى بو ..... باعون خدا

بر مشرف خوا..... مكان مقام دلكشا

اولدى مدفون خاك پاينه او پيرك شرف

٢- حسبة لله جواهر خانم اشبو صفه

ايلدى تعمير تجديد اولدى بر جامى صفا

عفو ايده عصيان جرمن صاحب لطف عطا

٣- كاشف علم حقيقت واقف اسرار حق

مخزن در ولايت شاه جيش اوليا

زيد وردى اولدى مرغوب بو بنانك تاريخي

٤- مرشد كامل او خواجه سلطان الحاج حسن

باركاهنده شرف بيك .....[103] قلدى

اوله تا محشر اولنجه بو بنا بونده بقا ١٢٣٨

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- .....ta'mîr olundu bu ..... bi-'avn-i Hudâ
Bir müşerref hâ..... mekân makâm-ı dilgüşâ
Oldu medfûn hâk-i pâyine o pîrin Şeref

2- Hasbeten li'llâh Cevâhir Hanım işbu suffei
Eyledi ta'mîr tecdîd oldu bir câ-yı safâ
Aff ide isyân-ı cürmün sâhib-i lutf-i 'atâ

[103] Bu kısımlar çatlak olduğu için okunamamıştır.

3- Kâşif-i ilm-i hakîkat vâkıf-ı esrâr-ı Hak
Mahzen-i dürr-i velâyet şâh-ı ceyş-i evliyâ
Zeyd verdi oldu "mergûb"[104] bu binânın târîhi

4- Mürşid-i kâmil o hâce sultân el-Hâc Hasan
Bârgâhında Şeref Beg ..... kıldı
Ola tâ mahşer olunca bu binâ bunda bakâ 1248

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Kemer alınlığındaki kitabenin bir kısmı ta'lîk özellikler taşımasına rağmen, her üç kitabenin de celî sülüs hatla yazıldığını söylemek daha doğrudur. Aynı şekilde kitabelerin üçü de Osmanlı Türkçesi ile düzenlenmiştir.

Düzgün ve benzer olmayan cetvellerle satır ve mısraları sınırlandırılmış olan kitabelerdeki harflerin yapılarının anatomik olarak çok da bozuk sayılamayacak olmasına karşın; kitabeler, istif ve satır düzeni bakımından oldukça başarısızdırlar.

Düzenlendikleri dönemde yazı sanatının ulaştığı seviye göz önünde bulundurulduğunda kitabelerin, sanatsal birer yapıt olmaktan çok işlevsel olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yüzden kitabelerin işlevsellikleri yönüyle önem taşıdıkları söylenebilir.

---

[104] Burada "Mergûb" kelimesi ile tarih düşülmüştür. Ebced hesabı ile açılımından, tâmir tarihi olan 1248 yılı çıkmaktadır.

KATALOG NO : 5.54.
YAPININ ADI : **MOLLAKENT KÖYÜ CÂMİİ**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / BULANIK
RESİM : 179
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş ili Bulanık ilçesi Mollakent Köyü merkezinde yer alan câmi, kitabesine göre 1295 (1878) yılında inşâ edilmiştir. Câmi, zaman zaman köylüler tarafından onarılarak, ibâdet edilebilecek şekilde günümüze kadar ulaştırılmıştır.

Kare bir mekâna sahip câmi, ortadaki tek sütun üzerine yaslanan kemerlerle, üzeri kubbelerle örtülü dört eşit bölüme ayrılmıştır. Plan düzenlemesi bakımından kare planlı, tek orta ayaklı ve dört eşit bölümlü câmiler grubuna girer.

Câmi; mihrap, minber, beden duvarları ve üst örtü dâhil, tamamen düzgün kesme Ahlat taşı malzemeyle inşâ edilmiştir.[105]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Câminin doğu cephesindeki giriş kapısı üzerinde bir inşâ kitabesi bulunmaktadır.

A) TANITIMI : Kitabe, 38x30 cm. ölçülerinde enine dikdörtgen tek blok beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

[105] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 52 vd.

YÖKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

B) METNİ :

١- حضرت شيخ ابراهيم كيم كرامتى نور سلام

٢- حمد لله جامعى اولا تام مشكور متبين

٣- قلدقجه تحيراتى اساسدن مكملدر ديسون

٤- خاصة لله قيلوب حرمتين سنه ١٢٩٥

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Hazreti Şeyh İbrâhim kim kerâmeti nûr-i selâm

2- Hamdü li'llâh câmi' ola tam meşkûr mütebeyyin

3- Kıldıkça tahayyürâtı esasdan mükemmeldir desün

4- Hâssaten li'llâh kılıp hürmetin sene 1295

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Dört satır hâlinde düzenlenmiş olan kitabe, celî sülüs yazı türünde ve Türkçe'dir.

Kalın cetvellerle birbirinden ayrılan satırları oluşturan yazılar da kalın, küt ve âhenkten uzaktır.

Sanatsal boyutu zayıf olan kitabe, içerik olarak önem taşımaktadır.

KATALOG NO : 5.55.
YAPININ ADI : **YOLDÜZLER HANI**
BULUNDUĞU YER : MUŞ / MERKEZ
RESİM : 180, 181
ÇİZİM : 22
İNCELEME TARİHİ : Kasım–2002

I. YAPININ TARİHÇESİ ve ÖZELLİKLERİ

Muş il merkezinde, Minâre Mahallesi'nde bulunan yapı, 1307 (1889) tarihlidir. Günümüzde harap durumdaki hanın onarım görüp görmediği bilinmemektedir.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahip olan yapı, avlunun dört tarafında yer alan odalardan ve doğu cephenin ortasından dışarıya doğru taşıntılı bir giriş bölümünden oluşmaktadır. Genelde beden duvarları moloz taş malzemeyle inşâ edilmiş olan yapının giriş cephesinde alt katta sarı renkli düzgün kesme taş, üst katta ise tuğla malzeme kullanılmıştır.[106]

II. YAZILAR

BULUNDUĞU YER : Giriş kapısının üzerindedir.

A) TANITIMI : Girişi sağlayan kapının sivri kemer alınlığındaki yazılar, sivri kemere paralel sayılabilecek şekilde kavisli olarak kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

B) METNİ :

١- قلمكار معديس بنيامين

[106] Geniş bilgi için bk.: Kılavuz, *a.g.e.*, 82 vd.

٢- يولدوزلر خان

١٣٠٧

C) TRANSKRİPSİYONU :

1- Kalemkâr Ma'dîs Bünyamin

2- Yoldüzler Han

1307

III. YAZILARIN EPİGRAFİK ve SANATSAL ÖZELLİKLERİ

Celî sülüs türündeki yazıların dili Osmanlı Türkçesi'dir. Hattat isminin de Bünyamin olarak belirtildiği yazı, bir tabela işlevi görmektedir.

Basık kemer şeklinde kavisli bir konumda dizayn edilmiş olan kitabe, harflerinin düzgünlüğü yanında, sâdeliği ile de yer aldığı yapı elemanlarının diğer kısımları ile uyumlu, zarif bir görünüm sergilemektedir.

Kitabenin tarihi göz önünde bulundurulduğunda, son dönem yazıları için bölge mimarisinde küçük, fakat önemli bir örnek sayılabilir.

6. DEĞERLENDİRME

6.1. Yapılardaki Yazıların Yer Aldığı Mimari Elemanlar

Genel olarak yapılarda tarih ve kimlik bilgileri içeren kitabelerin, portalde girişi sağlayan kapı alınlığında; diğer yazıların ise câmilerde iç mekânlarda mihrap duvarı ile kubbe geçiş elemanlarında yer aldığı bilinmektedir. Bu genel uygulamanın dışında özellikle mezar anıtlarında beden duvarını saran kuşak yazılarına sıkça rastlamak mümkündür.

Bölge mimarisindeki yazılar, bulundukları yapı elemanları bakımından bu genel uygulamayla benzerlik göstermektedir. Eserin yapımıyla ilgili kimlik ve tarih bilgilerinin bulunduğu inşâ kitabeleri geleneğe uygun olarak yapıların ana giriş kapıları üzerinde *"kitabelik"* denilen kapı alınlıklarındaki yüzeyde yer almaktadır. Bölgede orijinalliğini belli ölçüde koruyabilmiş yapılarda bu uygulama açıkça görülmektedir. Bulanık Esenlik Köyü Câmii, Ahlat İskender Paşa Câmii, Van Hüsrev Paşa Câmii (R. 182), Ahlat Kadı Mahmud Câmii, Bitlis İhlâsiye Medresesi (R. 183), Bitlis Hazo Hanı (R. 184), Muş Aladdin Bey Câmii, Hoşap Kalesi, Gürpınar Zernek Câmii bunun örneklerindendir. Tamir kitabelerinin yer aldığı yapı elemanlarını kategorize etmek pek mümkün değildir. Ön cephenin herhangi bir yerinde, bazen de yapının iç bölümünde duvara yerleştirilmiş durumdadır. Bitlis'te Ulu Câmi, Kızıl Câmi, Gökmeydan Câmii ve Ayn el-Bârid Mescidi'nde olduğu gibi..

Bölgede bulunan minârelerde câmiden bağımsız olarak inşâ kitabesi, yalnızca Bitlis Ulu Câmi ve Gökmeydan Câmii minârelerinde bulunmaktadır.

Her ikisinde de kitabeler kâide kısmında yer alır. Diğer minârelerdeki yazılar, bezeme amaçlı olarak genellikle kâide, papuç veya gövdenin alt bölümüne yerleştirilmiş durumdadır. Bu bağlamda Bitlis Şerefiye Câmii minâresi, yazı bakımından zengin, sıra dışı bir örnektir.

Bölgedeki kümbetlerde inşâ kitabeleri, yine çoğunlukla kapı üzerinde yer alır. İçerisinde mezarı bulunanlarla ilgili tarih ve kimlik bilgileri, Erciş Kadem Paşa Hâtun Kümbeti'nde olduğu gibi bazen tek kitabede (R. 63); Ahlat Bogatay Aka-Şirin Hâtun, Hüseyin Timur-Esen Tekin kümbetlerindeki gibi bazen de pencereler üzerinde ayrı ayrı kitabelerde bulunabilmektedir. Bu kitabeler, çoğunlukla kapı veya pencere atkıtaşı üzerinde yer almaktadır. Kümbetlerde gövdeyi saran yazı kuşakları genelde âyet kitabeleri içerirler. Ahlat Emir Bayındır Kümbeti'nde farklı olarak tarih ve kimlik bilgileri bu yazı kuşağında yer almaktadır.

Hoşap Köprüsü ile Bitlis Hâtuniye Köprüsü'ndeki inşâ kitabeleri, mansab yönünde, tempan duvarı üzerine yerleştirilmiştir.

Van Gölü havzasında, yazıların yer aldığı mimari elemanlarla ilgili yapılmaya çalışılan bu genel tasnif dışında kalan yazılar, yapıda kolayca görülebilecek bir yüzeye, yerden yükseltilmiş şekilde konumlandırılmıştır.

6.2. Yazılarda Şekil

İçeriği ve amacı ne olursa olsun, mimari yapılarda yer alan yazılara kitabe veya yazıt denilmektedir. Yapılardaki bu yazılar bir çerçeve ile sınırlandırılmış, çoğunlukla satırları, bazen de mısra araları cetvelle bölünmüştür. Kitabeler, yazı ile uyumlu olarak çerçeve ve satır yapılarıyla estetik bir görünüm kazandırılma çabasıyla düzenlenmiştir.

Genellikle enine dikdörtgen bir formda olan kitabe kompozisyonları, bölge mimarisinde de benzer bir şekil sergilemektedir. Kitabelerin şekillenmesinde içerik etken bir rol oynamaktadır. Manzum olmaksızın düzenlenen Ahlat Hüseyin Temur-Esen Tekin, Bogatay Aka-Şirin Hâtun ve

Erzen Hâtun Kümbetleri ile Güroymak Karanday Aka Kümbeti inşâ kitabeleri birkaç satırdan oluşan enine dikdörtgen bir yapıdadır. Bu tür kitabeler, aynı uzunluktaki satırlarla, bazen araları ince bir cetvelle ayrılmış ve çerçeveli olarak düzenlenmiştir. Kitabeyi kuşatan çerçeveler, genelde enine dikdörtgen, bazen de Güroymak Karanday Aka Kümbeti ile Bitlis Hazo Hanı kitabelerinde olduğu gibi kartuş şeklindedir.

Osmanlı mimarisinde XV. yy.'ın sonlarında tarih ve kimlik bilgilerini içeren inşâ veya tamir kitabelerinin manzum olarak düzenlenmesi ve ebced hesabıyla tarih düşülmesi yaygın bir gelenek hâline gelmiştir. En erken örneği Edirne Murâdiye Câmii (1435)'nde görülen[1] bu uygulamaya, bölge mimarisinde Ahlat Kalesi, Ahlat İskender Paşa Câmii ve Türbe inşâ kitabelerinde rastlanmaktadır. Bu tür manzum kitabeler, Ahlat Kalesi'nde olduğu gibi her bir mısrası kartuş içerisine alınarak veya Van Hüsrev Paşa Câmii'nde olduğu gibi dikdörtgen bir çerçeve içerisinde kompoze edilmiştir. Ancak Ahlat İskender Paşa Câmii'nde görüldüğü gibi mısra araları bölünmeksizin sade bir şekilde oluşturulmuş manzum kitabeler de vardır. Dilimli oval bir yapıdaki Bitlis Şerefiye Câmii inşâ kitabesi ile düz elips şeklindeki Gökmeydan Câmii minâresinin inşâ kitabesi ve ters üçgen şeklinde düzenlenmiş olan Muş Hacı Şeref Câmii kitabeleri şekil itibariyle bölgede sıra dışı sayılabilecek kitabelerdir.

Bölge mimarisinde Ahlat Usta Şagird, Erzen Hâtun, Emir Bayındır Kümbetleri ile Gevaş Halime Hâtun ve Erciş Anonim Kümbet'te gövdeyi çepeçevre saran yazı kuşakları şekil açısından ayrı bir kategoride değerlendirilebilecek örneklerdir.

6.3. Yazılarda İçerik

Türk mimarisinde yer alan yazılar, içerik bakımından incelendiğinde, bunların genelde tarih ve kimlik bilgileri ile dinî metinlerden oluştuğu görülür. Bölge mimarisi için de durum farklı değildir.

---

[1] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 493.

6.3.1. Tarih ve Kimlik Bilgileri

Mimaride tarih ve kimlik bilgilerini içeren yazılar, inşâ ve tamir kitabesi olarak isimlendirilmektedir. Yapılarda öncelikle yer alan yazılar bu türden olanlardır. Eserin hangi tarihte, kim tarafından, hangi amaçla inşâ edildiği ve hangi tarihlerde onarım geçirdiği ile ilgili en güvenilir bilgiler bu kitabelerden elde edilebildiğinden, araştırmacılar için oldukça önemlidir. İnşâ kitabelerinde önce kimlik bilgileri, daha sonra da tarih yer alır. Kimlik bilgileri verilirken dönemin hükümdarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Van Gölü havzasında emir, han ve beylerin hâkimiyeti yanında, çoğu yapıların bunlar tarafından yaptırılmış olması, kimlik bilgilerinin yer aldığı kitabelerde bu yöneticilerden mübâlağalı ifadelerle bahsedilmesi olgusunu doğurmuştur. Bu bağlamda Ahlat Emir Bayındır Kümbeti'ndeki kuşak yazı, övgülü ifadelerin yoğun olarak bulunduğu sıra dışı bir örnektir. Aynı şekilde Ahlat Emir Bayındır Mescidi, Erciş Kadem Paşa Hâtun Kümbeti, Bitlis Begiye Mescidi, İhlâsiye Medresesi ve Şerefiye (Tüccarlar) Hanı inşâ kitabelerinde benzer övgüler yer almaktadır. Bölge mimarisinde Osmanlı padişahlarının zikredildiği kitabelere yalnızca Ahlat Kalesi'nde rastlanmaktadır. Kalenin batı kapısındaki kitabede (R. 90) Sultan Süleyman'ın, kuzeydekinde ise (R. 89) Sultan Selim'in adları geçmektedir.

Havza mimarisinde XVI. yy.'dan itibaren kimlik ve tarih bilgilerinin manzum olarak düzenlenmesinin oldukça yaygınlaşması, doğal olarak kitabelerin içeriğinin oluşumunda şâirin etkisini kaçınılmaz kılmıştır. Bu etki, Van Hüsrev Paşa Câmii ve Türbesi ile Hoşap Kalesi inşâ kitabesi örneklerinde olduğu gibi, tarih ibaresiyle uyumlu edebî metinlerin ortaya çıkması şeklinde kendini göstermiştir. Bitlis Nûhiye Türbesi inşâ kitabesi ile Van Ulu Câmii ve Bitlis Şeyh Hasan Câmii tamir kitabeleri, yine içerik bakımından başarılı sayılabilecek örneklerdir.

Bölgede mezar anıtları üzerinde bulunan yazılar, içerik yönünden oldukça zengindir. Adına türbe yapılan veya sanatsal boyutta mezar taşı ve

sanduka düzenlenen kişilerle ilgili bilgilerin yer aldığı bu yazılarda, ölen kişinin kimliği ile hayatta iken yaptığı yararlı işler ve ne zaman, nasıl öldüğü veya öldürüldüğü (şehid edildiği) belirtilmektedir. Söz konusu insanların çoğunlukla yönetici veya sıra dışı şahsiyetler olması, bu yazıtları bölge mimarisi için olduğu kadar tarihi için de önemli ve kalıcı belge konumuna sokmaktadır.

6.3.2. Dinsel Metinler

Yapılardaki yazıların önemli bir kısmını âyet, hadis, duâ, Allah, Muhammed ve halîfe isimleri gibi dinsel metinler oluşturmaktadır. Bölge mimarisinde bu içerikteki yazılarda birinci sırayı âyet kitabeleri almaktadır. Ahlat Usta Şagird (R. 9), Hüseyin Timur-Esen Tekin (R. 16), Bogatay Aka-Şirin Hâtun kümbetleri (R. 23) ile Gevaş Halime Hâtun (R. 39) ve Erciş Anonim Kümbetleri (R. 60) âyet kitabelerinin yoğun olarak bulunduğu yapılardır. Genelde kümbetlerde yazı kuşağı şeklindeki kitabelerde yer verilen âyetler; Ayetü'l-Kürsî olarak bilinen Bakara Sûresi'nin 255. âyeti ile 285. âyetleri ve Fetih Sûresi'nin bir bölümüdür. Allah'ın kudreti, azamet ve sıfatlarının bildirildiği Bakara 255. âyetine Ahlat Usta Şagird, Bogatay Aka-Şirin Hâtun, Erzen Hâtun Kümbetleri ile Erciş Anonim Kümbeti'nde yer verilmiştir. Gevaş Halime Hâtun Kümbeti'ndeki yazı kuşağında ise inananlara zafer ve fetih müjdeleyen, Allah hakkında kötü sanıda bulunanları şiddetle eleştirip peygamberin şâhit ve müjdeci olarak gönderildiğini vurgulayan Fetih Sûresi bulunmaktadır. Bu sûre, daha âbidevî bir kompozisyonda Konya İnce Minâreli Medrese (1258) portalinde de yer almaktadır. Bölgede mezar anıtları dışında âyet kitabesine sadece Bitlis Şerefiye Câmii minâre gövdesinde rastlanılmıştır. Burada *ma'kılî* yazıyla yine Allah'ın birliğini, eşi ve benzeri olmadığını belirten İhlâs Sûresi okunmaktadır.

Dinsel içerikli yazılarda âyetlerden sonra yoğunluk bakımından hadisler gelmektedir. Yine mezar anıtlarında ölüm, kabir ve cennetle ilgili, dünyanın geçici olduğunu ve bunun iyi değerlendirilmesi gereğini içeren hadisler, mezar

anıtları dışında Ahlat Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti ile Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbetleri'nde mevcuttur.

Bölge mimarisinde Erzen Hâtun Kümbeti'nde duâ, Bitlis Şerefiye Câmii'nin portal ve minâre kâidesinde, Ahlat İskender Paşa Câmii ile Van Hüsrev Paşa Câmii minâre kâidelerinde, Bitlis İhlâsiye Medresesi portalinde Besmele, Allah, Muhammed, Ali ve Allah'ın diğer isimlerinin bulunduğu ibareler, pano veya madalyon şeklinde yer almaktadır.

Türk mimari yapılarının genelinde olduğu gibi bölge mimarisinde de yapılarda yer alan yazılarda dinî bir motif hissedilmektedir. Yapılardaki dinsel metinler bir yana, kimlik ve tarih bilgilerinin verildiği kitabelerde bile dinî bir terminoloji ve içerik belirgin bir şekilde görülmektedir. Türk–İslâm tarihinde sosyal hayatın yanında kamusal alanda da din faktörünün etkin bir şekilde yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, yazıların içeriğindeki bu dinsel muhteva izah edilebilir hâle gelmektedir.

6.4. Yazılarda Kullanılan Dil

Van Gölü havzası Türk mimarisinde yer alan kitabelerin Arapça, Türkçe, Farsça; bir kısmının da her iki veya üç dilde karışık düzenlendiği görülmektedir. Sayısal olarak ifade etmek gerekirse bölgede incelenen 56 yapı üzerindeki 97 adet kitabeden 62'si Arapça, 16'sı Türkçe, 12'si Farsça, kalan 7'si ise Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe karışık biçimde yazılmıştır.

Yapılardaki dinî metinlerin tamamı, inşâ ve tamir kitabelerinin büyük bölümü Arapça iken, daha az bir kısmı Türkçe, Farsça veya karışık olarak dizayn edilmiştir. Erken dönem yapılarında âyet kitabeleri gibi inşâ ve tamir kitabelerinin de tamamen Arapça olduğu görülmektedir. Bitlis Ulu Câmi (1150)'den başlamak üzere Ahlat Şeyh Necmeddin Kümbeti Taş Vakfiyesi, Usta Şagird, Hasan Padişah, Hüseyin Timur-Esen Tekin, Bogatay Aka-Şirin Hâtun, Erzen Hâtun, Emir Bayındır Kümbetleri; Güroymak Karanday Aka Kümbeti, Gevaş Halime Hâtun Kümbeti, Bitlis Kızıl Câmi, Şerefiye Câmii,

Ahlat Kalesi ve Bitlis Hüsrev Paşa Hamamı Arapça inşâ kitabelerinin yer aldığı yapılardan bazılarıdır.

Bölge mimarisinde Farsça yazının görüldüğü en erken tarihli yapı, Bitlis Şerefiye Câmii (1529)'dir. Bunu sırasıyla Ahlat İskender Paşa Câmii (1564), Van Hüsrev Paşa Câmii (1567), Ahlat Kadı Mahmud Câmii (1584), Başkale Hüsrev Paşa Medresesi (1653), Bitlis Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi (1664) inşâ kitabeleri takip etmektedir. Bunlar dışında Farsça kitabelerin yer aldığı yapılar; Bitlis Seyid İbrâhim Türbesi (1785), Kureyşî Mescidi (1810), Bulanık Mollakent Köyü Medresesi (1818) ve Mollakent Köyü Zâviyesi (1820)'dir.

Bölgede Türkçe kitabe bulunan en eski eser, 1664 tarihli Bitlis Ayn el-Bârid Mescidi'dir. Bunu sırasıyla Bitlis Kızıl Câmi (1696) tamir kitabesi, Nûhiye Türbesi (1700), Şeyh Hasan Câmii, Muş Alâaddin Câmii (1746), Bitlis Alemdar Câmii (1783)'ndeki inşâ ve tamir kitabeleri izlemektedir.

Bunların dışında, dikkat çekici hususlardan biri de bölgede incelenen bazı kitabelerde birden fazla dil kullanılmış olmasıdır. Ahlat Kalesi Kışla Kapısı üzerindeki dört satırlık kitabenin ilk üç satırı Arapça, son satırı Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Van Hüsrev Paşa Türbesi'nin inşâ kitabesinde ilk mısra Arapça, diğer üç mısra Osmanlı Türkçesi'dir. Hoşap Köprüsü'nün inşâ kitabeleri ise Arapça, Farsça ve Türkçe'nin birlikte kullanıldığı sıra dışı bir örnektir. Aynı kitabede Farsça ve Arapça'nın bir arada kullanıldığı bir başka örnek, Bulanık Mollakent Köyü Zâviyesi'nin inşâ kitabesidir. Kitabelerde kullanılan dil, Farsça da olsa, ebced yöntemi ile tarih düşülen ibarelerin genellikle Arapça olduğu görülmektedir. Ancak Türkçe kitabelerde çoğunlukla tarih bölümü de Türkçe'dir.

Bölgede Arapça inşâ kitabelerinde, inşâ fiilini ifade için genel olarak امر بعمارة "Emera bi-'imârati" ibaresi kullanılmıştır. Bundan başka – امر ببناء – بنا "emera bi-binâi", "benâ", – قد اسس – انشأ و امر بعمارة – قد قام هذا الخير – قد عمر خالصا

"kad essese", "enşee ve emera bi-'imâreti", "kad kâme hâze'l-hayr", "kad 'ammera hâlisan" ifadeleri de kullanılmıştır. Tamir kitabelerinde ise جدّد – امر بتجديد "ceddede" ve "emera bi-tecdîdi" ifadeleri yer almaktadır.

Farsça kitabelerde yapım fiilini ifade için بنا كرد "binâ kerd"; tamir için تعمير كرد "ta'mîr kerd" ibarelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Türk mimarisinin genelinde olduğu gibi, bölge mimarisinde yer alan kitabelerde de Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça'nın yoğun olarak kullanılmış olmasını; Türk–İslâm kültüründe bu iki dilin ağırlıklı olarak var oluşu ve etkisi ile izah etmek mümkündür.

6.5. Yazı Türleri

Türk – İslâm mimarisinde yazının, işlevsel veya bezeme amaçlı olarak yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinen bir olgudur. Mimaride yer alan yazı türleri *ma'kılî, kûfî, muhakkak, sülüs* ve *ta'lik*tir. Van Gölü havzasındaki yapılarda tesbit edilen yazılar da bu genel yapıya benzer şekilde, yoğunluk sırasına göre *sülüs, ma'kılî, ta'lik* ve *kûfî* türündedir. Bu çalışmamızda 56 yapı üzerinde incelenen 97 adet kitabenin 87'si *sülüs,* 6'sı *ma'kılî*, 3'ü *ta'lik,* 1'i de *kûfî* türde dizayn edilmiştir. Yapılar üzerinde bulunduklarından bu yazılar doğal olarak *celî* tarzda düzenlenmiştir.

6.5.1. Ma'kılî

Yazı türleri içerisinde tarih sahnesine en erken çıkmış olan *ma'kılî,* genel olarak mimaride kullanılan bir yazıdır. Bölge mimarisinde yazı kuşağı hâlinde veya pano şeklinde bezeme amaçlı kullanılmıştır.

Ma'kılî yazı, Bitlis Şerefiye Câmii portalinde, minâre gövde, pabuçluk ve kâidesinde yoğun bir şekilde yer almaktadır. Minâre gövdesinin alt kısmını saran yazı kuşağında "İhlâs Sûresi"; minâre kâidesinde üst tarafı geometrik örgülerle bağlanmış, en üstte düğüm ve palmetlerle sonlanan panoda

"Besmele" (R. 185); yine minârenin pabuçluk kısmında, doğu ve güneydoğu cephelerde "Muhammed" (R. 186), "Ali" ve "el-Hamdü li'llâh" ibareleri yer almaktadır. Aynı şekilde portalde mukarnaslar arasına yerleştirilmiş "Besmele" (R. 187), "Muhammed", "Ali" ve "el-Hamdü li'llâh" ibarelerinin dörder defa tekrarlandığı kare panolar bulunmaktadır. Ahlat İskender Paşa Câmii minâre kâidesinin doğu cephesinde "Muhammed" ve "Ali" isimlerinin dörder kez tekrarlanarak oluşturulan panonun yazı türü de *ma'kılî*dir. Ahlat İskender Paşa Câmii gibi Osmanlı dönemine ait bölgedeki önemli yapılardan olan Van Hüsrev Paşa Câmii minâre kâidesinin kuzey cephesindeki *ma'kılî* panoda da dört defa tekrarlanmış "Muhammed" ismi okunmaktadır.

Ma'kılî yazının, Türk mimarisinde Karahanlılar'dan başlamak üzere Osmanlı klasik dönemi sonuna kadar benzer şekil, içerik ve amaçla kullanıldığını söylemek mümkündür. Karahanlı Namazgâh Câmii (1119-1120) mihrabındaki *ma'kılî* yazılarla, Büyük Selçuklular'ın Isfahan Mescid-i Cuması (1072-1092) portalinde[2] ve Anadolu'da Mardin Ulu Câmi (1176) minâre kâide ve pabuçluğundaki *ma'kılî* yazılar (R. 188) erken örneklerdir. Bunların dışında Akşehir Ulu Câmi (1213) mihrabında, Eyyûbîler'e ait (XIII. yy.) Hasankeyf er-Rızk Câmii minâre kâidesinde (R. 189), Milas Fîruz Bey Câmii (1394)[3] portalinde, Akkoyunlular'a ait Diyarbakır Safâ Câmii (XV. yy.) minâre, kâide ve gövdesinde (R. 190), Diyarbakır Lala Bey Câmii minâre pabuçluğunda (R. 191), Amasya Bâyezid Paşa Câmii (1414)[4] batı duvarında, Diyarbakır Fatih Paşa Câmii (1515) minâre kâidesinde (R. 192), Hasankeyf Sultan Süleyman Câmii minâre pabuçluğunda dört cephede benzer kompozisyonlarda *ma'kılî* yazılar bulunmaktadır (R. 193).

Örneklerde görüldüğü gibi *ma'kılî* yazı, Türk – İslâm sanatında mimari elemanlar üzerinde, daha çok minârelerin kâide, pabuçluk veya gövdelerinde

---

2 S. K. S. Cevâdî, *Mesâcidü Îrân*, Tahran, 1375, 151 vd.

3 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 457.

4 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, a.y.

bezeme amacıyla yoğun olarak kullanılmıştır. Çoğunlukla kare bir panoyu dolgulayan bu yazılar, şekil yönüyle birbirine yakın olmanın yanında amaç ve içerik olarak da benzerlik göstermektedirler. Bu yüzden *ma'kılî* yazının Türk mimarisinde cephelerde görsel zenginliği artıran dekoratif bir unsur olarak algılanıp kullanıldığını söylemek mümkündür.

6.5.2. Kûfî

Türk yazı sanatı içerisinde önemli bir yeri olan *kûfî* yazı türünün Selçuklular'la geliştirilerek mimari yapılarda kullanıla geldiği bilinmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde bu kullanım azalarak devam etmiş ve zamanla yerini *sülüs* yazıya bırakmıştır.

Bölgede Ahlat ve Erciş Selçuklu mezarlıklarında mezar taşı ve sandukalarda yaygın bir şekilde yer almış olan[5] *kûfî* yazıya, incelenen yapılardan sadece Bitlis Ulu Câmii'nde rastlanmıştır. Câminin tamir kitabesi olan M. 1150 tarihli bu örnek (R. 2); taş üzerine kabartma tekniğiyle işlenmiş, boşluklar ve harf uçları bitkisel motiflerle dolgulanmıştır. Bu hâliyle kitabe, Büyük Selçuklu üslûbunun özelliklerini yansıtır niteliktedir.

Türk mimarisinde benzer *kûfî* kitabeler, Musul Ulu Câmi mihrabında[6], Kazvin Mescid-i Cuması (1135)'nda, Diyarbakır Ulu Câmi (1117-1118), Sivas İzzeddin Keykâvus Dâruşşifâsı (1217)'nda görülmektedir. Osmanlı dönemi yapılarından olan İznik Yeşil Câmi (1378-1392), Milas Fîruz Bey Câmii (1394), Bursa Ulu Câmi (1399-1400), Bursa Yeşil Câmi (1419), Edirne Üç Şerefeli Câmi (1437-1447) *kûfî* yazının bezeme amaçlı, kimi zaman müstakil, bazen de *celî sülüs* ile birlikte kullanıldığı[7] örneklerdir.

---

[5] Bk.: B. Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları,* Ankara, 1993, 18 vd.; A. Uluçam, *Eski Erciş Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları,* Ankara, 2000, 20 vd.

[6] Bk.: A. Uluçam, *Irak'taki Türk Mimari Eserleri,* Ankara, 1989, 457.

[7] Bk.: Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 456.

6.5.3. Celî Sülüs

Büyük Selçuklu mimarisinde yaygın olarak kullanılar *kûfî* yazının Anadolu'da azalarak devam ettiğini ve zamanla yerini *celî sülüs*e bıraktığını belirtmiştik. Anadolu Selçukluları döneminde gelişim sürecinde olmasına rağmen *sülüs* yazının, *celî* tarzda, önemli yapılarda sanatsal boyutta kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'da güneyde Atabekler'le geliştirilip Selçuklular'la ivme kazanan *sülüs*ün bu kullanımı; Osmanlılar ile birlikte yaygınlaşarak gelişimini tamamlamıştır, denilebilir.

Türk mimarisinin genelinde olduğu gibi, bölge mimarisinde de en yaygın şekilde kullanılan yazı türü *celî sülüs* olmuştur. Ahlat Usta Şagird (R. 9), Güroymak Karanday Ağa (R. 30), Gevaş Halime Hâtun (R. 40), Ahlat Erzen Hâtun (R. 52) ve Emir Bayındır (R. 69) Kümbetleri, bölgede Osmanlı öncesi *sülüs* yazının başarılı örneklerinin yer aldığı yapılardır. Bu eserlerdeki yazılar, *celî sülüs*ün Selçuklu üslûbunun karakteristik özelliklerini yansıtır niteliktedir. Bunlar, "kaf, lâm, nun" gibi kâseli harflerin derinliklerinin azlığı, "lâm-elif" harflerinin eğik konumda oluşu, zülfelerin küt ve yuvarlaklığı yanında "elif" harflerinin sonda orta kısmından bitiştirilmesi ve alt kısımlarının sola eğik oluşu gibi özelliklerdir.

Anadolu'da *celî sülüs* türünde düzenlenmiş kitabelerin bir kısmında –*kûfî* türünde olduğu gibi– yazı zemininin bitkisel motiflerle süslendiği örnekler olsa da bu tür yazıların büyük çoğunluğu sade ve yalın olarak düzenlenmiştir. Konya İnce Minâreli Medrese,[8] İznik Yeşil Câmi (1392), Bursa Yıldırım Bâyezid Türbesi (1406), Murâdiye Câmii (1426), İstanbul Fatih Câmii (1470), Koca Mustafa Paşa Câmii (1486)[9] örneklerinde olduğu gibi.

Celî sülüs yazılardaki bu sadelik, bölge mimarisinde bulunan kitabelerde de mevcuttur. Yukarıda belirtilen Halime Hâtun, Erzen Hâtun, Emir Bayındır Kümbetleri dışında; Ahlat Kalesi, Van Hüsrev Paşa Câmii ve

---

8 S. K. Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi,* Ankara, 1954, 137.

9 Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 458.

Türbesi, Bitlis İhlâsiye Medresesi, Şerefiye ve Hazo Hanı'nda yer alan kitabelerde de söz konusu yalınlık görülmektedir.

Bölge mimarisinde yer alan *sülüs* kitabelerin tamamına yakını satır nizâmında kompoze edilmiştir. Satır nizâmında yazılar, harfler ve kelimeler yan yana dizilerek, bazen de satırdan taşmayacak şekilde aşagıdan yukarıya doğru istiflenerek oluşturulur[10]. Bu uygulamada, görsel zenginliği artırmak için "elif, lâm, tı" gibi dikey harfler daha düzgün ve paralel bir şekilde uzatılarak öne çıkartılmıştır. Boşluklar mühmel harf, tirfil, uzunca tutulmuş hareke gibi plastik unsurlarla kapatılmasının yanında, keşîde ve "yâ-i ma'kûs"ların kullanılmış olması da aynı amaca yönelik uygulamalardır, denilebilir. Bitlis Şerefiye Câmii, Ahlat Kalesi, Van Hüsrev Paşa Türbesi, Bitlis İhlâsiye Medresesi ve Şerefiye Hanı'nda yer alan *sülüs* yazılar, bu uygulamaların görülebildiği örneklerdir.

Celî sülüs yazıların bir başka uygulama şekli de Osmanlı döneminde geliştirilen *müsennâ* türü kompozisyondur. *Aynalı istif* olarak da adlandırılan bu tarzda, aynı kelime sağ ve sol tarafta simetrik olarak bulunur. Bölgede bu tür kompozisyonun tek örneği, Bitlis İhlâsiye Medresesi taçkapısında bulunmaktadır. Dâire şeklindeki yazıda توكل على خالقى "Tevekkel alâ hâlıkî" ibaresi *müsennâ* (ikili) olarak sekiz defa tekrarlanmıştır (R. 114).

Yazı sanatının gelişim sürecine bakıldığında bölge mimarisinde yer alan *sülüs* karakterli yazıların, Selçuklu ve Osmanlı'daki özellikleri yansıtmanın yanında bu alandaki gelişime uygun bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

6.5.4. Celî Ta'lik

Anadolu'da *ta'lik* yazı türünün mimaride yer alması XV. yy.'dan sonradır. En erken kullanımına Edirne'de Dâru'l-Hadis Câmii (1435) ile Selçuk Hâtun Mescidi (1455) kitabelerinde rastlanmıştır.

---

[10] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 459.

Bölgede yalnızca Bitlis Ulu Câmii'nin 1651, Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi'nin 1664 ve Sultâniye Câmii'nin 1880 tarihli tamir kitabeleri *ta'lik* türünde düzenlenmiştir. Bunlar içerisinde başarılı bir yapıt sayılabilecek olanı, Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi'ndeki kitabedir (R. 135). Diğerleri için aynı şeyleri söylemek oldukça güçtür.

Erken dönem Osmanlı yapılarından Edirne Dâru'l-Hadis Câmii[11] ile Selçuk Hâtun Mescidi'nden başka; İstanbul Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi (1568-1570), yine İstanbul'da Küçük Emir Efendi Türbesi (1528) kitabeleri bölge dışındaki benzer örneklerdir. *Ta'lik* yazı, klasik dönemde daha yaygın olarak *celî sülüs* ile birlikte özellikle çeşme, sebil, saray, medrese gibi yapılarda tercih edilmiştir.[12]

6.6. Yazılarla Birlikte Kullanılan Motifler

Mimaride bezeme amaçlı olanlar yanında işlevselliği ön planda tutulmuş yazılarda da kitabe yüzeyindeki boşlukları kapatma veya görsel zenginliği artırma gayesiyle yazıların, değişik motiflerle iç içe veya yan yana olabildiği görülmektedir. Daha çok Anadolu öncesi, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Fâtımî, Eyyûbî yapılarındaki *kûfî* ve *celî sülüs* yazıların zemininde yoğun olarak kullanılmış olan geometrik ve bitkisel motifler; Anadolu Türk mimarisindeki yazılarda daha az yer almıştır.

6.6.1. Bitkisel Motifler

Bu kategoriye giren motifler, bitkilerden esinlenerek, hayvan veya bitki şekillerinden stilize edilmek sûretiyle oluşturulmuşlardır. Bunlardan, stilize edilmiş hayvan şekillerinden gelme süsleme türüne *Rûmî;* bitkilerden stilize edilmiş olanlarına da *Hatayî* adı verilmektedir.[13]

---

[11] E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* II, İstanbul, 1972, 383.

[12] Tüfekçioğlu, *a.g.e.,* 461.

[13] C. E. Arseven, *Türk Sanatı,* İstanbul, 1973, 210.

Mimari yapılarda bezeme unsuru olarak önemli bir yer tutan bitkisel motifler, belli ölçülerde kitabelerde de kullanılmıştır. Bölge mimarisindeki yazılarda sadelik ve yalınlığın öne çıktığını daha önce belirtmiştik. Bununla birlikte Bitlis Ulu Câmi *kûfî* tamir kitabesinde, Ahlet Usta Şagird Kümbeti *celî sülüs* yazı kuşağında, Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti, Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti kitabelerinde, Bitlis Şerefiye Câmii portal ve minâresinde yer alan *celî sülüs* ve *ma'kılî* yazılarla Hoşap Kalesi'nin inşâ kitabesinde bitkisel motifler önemli ölçüde yazılarla birlikte kullanılmıştır. Bunlardan, yazı kuşağı şeklinde dizayn edilmiş olan Ahlat Usta Şagird Kümbeti ile Bitlis Şerefiye Câmii kitabelerinin zeminindeki boşluklar, yazıyla uyumlu olarak ustaca *rûmî, palmet* ve *kıvrık dallar* ile bezenmiştir. Aynı şekilde Hoşap Kalesi'nin inşâ kitabesinde, rûmî motiflerle bu motiflerden oluşturulmuş simetrik şekiller yer almaktadır.

Yazılarla birlikte yoğun olarak yer verilmiş olan bitkisel motiflerin bulunduğu örneklerin yanında; yazı kompozisyonunun herhangi bir yerine yerleştirilmiş benzer motiflerin olduğu kitabeler de mevcuttur. Bitlis Hazo Hanı tamir kitabesinde birinci satırın sonundaki "mim" harfine iliştirilmiş tekli; Şeyh Hasan Câmii'nin Türkçe tamir kitabesinin ilk mısrasında yer alan ikili, döndüncü mısrasında bulunan üçlü lâle motifleriyle; Ahlat Kalesi'ndeki kitabede kartuş içerisinde boşluklara yerleştirilmiş hatayî grubundan penç motifler, yazı – bitkisel motif birlikteliğinin bölge mimarisindeki örnekleri arasındadır.

Bitkisel motifler yazılarla iç içe kullanıldığı gibi, yazıları kuşatan çerçeve ve bordürlerde de önemli ölçüde yer almışlardır. Gevaş Halime Hâtun Kümbeti'ni saran yazı kuşağını alt ve üst kısmından bitkisel motiflerden oluşturulmuş bordürler takip etmektedir (R. 38). Van Hüsrev Paşa Türbesi'nin inşâ kitabesini üstten kuşatan dilimli kemerde palmetlerden oluşan bir bordür yer almışken; kitabenin sağ ve sol kısımlarındaki boşluklar yoğun bitkisel motiflerle kapatılmış durumdadır (R. 107). Aynı şekilde Ahlat Köprüsü'nün

her iki kitabesinde de yazıları çevreleyen iç bordür tamamen rûmî ve kıvrık dalların yer aldığı bitkisel motiflerden oluşmaktadır.

Bölge dışında ise Anadolu öncesi yapılardan Isfahan Mescid-i Cuması (1072-1092),[14] Anadolu Selçukluları döneminden Konya Karatay Medresesi (1251), Osmanlı öncesi yazı – bitkisel motif birlikteliğinin örneklerindendir. Osmanlı mimarisinde yer alan yazılarda geometrik veya bitkisel motiflere yer verilmediği şeklinde görüşler bulunmasına[15] rağmen, bu dönemde de özellikle klasik dönem öncesinde azımsanmayacak miktardaki yapıda yazıyla motiflerin bir arada kullanıldığı söylenebilir. Amasya Bâyezid Paşa Câmii (1414), Bursa Yeşil Câmi (1419) ve Yeşil Türbe (1421), Edirne Üç Şerefeli Câmi (1437-1447), İstanbul Topkapı Sarayı (1472), İstanbul Davut Paşa Câmii (1485) ve Tokat Hâtuniye Câmii (1485)[16] bu tür yapılardan bazılarıdır.

6.6.2. Geometrik Motifler

Eğri ya da düz çizgilerden, karelerden, üçgenlerden ve çok kenarlı yüzeylerden meydana gelmiş şekiller olarak tanımlanan geometrik motifler, en eski süsleme biçimidir.[17]

Geometrik motifler, yazıyla birlikte, harf uçlarının uzatılmasıyla oluşturularak yer alabildiği gibi; harflerden bağımsız bir şekilde, yazıyı çevreleyen çerçeve ve bordürlerde de kitabe kompozisyonunun önemli bir parçası olarak kullanılmışlardır. Bitlis Şerefiye Câmii minâresinde kâidenin güney cephesinde bulunan dikdörtgen panoda yazıyla geometrik ve bitkisel motifler birlikte kullanılmıştır. *Ma'kılî* türünde yazılmış Besmele lafzındaki "elif-lâm" harfleri uzatılarak oluşturulmuş gometrik örgüler, en üstte düğüm ve palmet motifleriyle sonlanmaktadır (R. 83). Geometrik örgülerin ortasında oluşan boşluklar da çiçek motifleriyle kapatılmıştır. Aynı şekilde minârenin

---

[14] Cevâdî, *a.g.e.*, 155 vd.

[15] Bk.: S. K. Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat,* İstanbul, 1984, 174.

[16] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 580, 592, 623, 671, 713.

[17] Arseven, *a.g.e.*, 205.

pabuçluk kısmında yer alan kare panoda; dört kenarda tekrarlanan "el-Hamdü li'llâh" ibaresindeki "elif-lâm" harflerinin uzatılmasıyla oluşturulmuş geometrik örgü motifi (R. 84), yazıyla geometrik desenlerin birlikte kullanıldığı bir başka örnektir. Bitlis İhlâsiye Medresesi'nin portalinde yer alan yuvarlak pano şeklindeki *sülüs-müsennâ* kitabede de aynı yöntemle oluşturulmuş geometrik motifler mevcuttur (R. 114).

Bu tür motifler bazen de kitabelerde yazıyı çevreleyen veya bölümleyen bir bordür hâlinde yazı ile yan yana kullanılmıştır. Erzen Hâtun Kümbeti'nde gövdeyi saran yazı kuşağını alt ve üstten takip eden bordürde, Şerefiye Câmii minâresinde pabuçluk kısmında eyr alan kare panolarda, Hoşap Kalesi'nde ve Bitlis Nûhiye Türbesi'ndeki inşâ kitabelerinde yazıları çevreleyen ve bölümleyen bordürler, geometrik motiflerden oluşmuştur.

Geometrik motiflerin Türk sanatında Karahanlılar'dan başlamak üzere kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu öncesi yapılarından Buhara Namazgâh Câmii (1119-1120), Anadolu'da Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi, Sivas İzzeddin Keykâvus Dâru'ş-Şifâsı (1217),[18] Konya Sırçalı Medrese (1242), Amasya Bâyezid Paşa Câmii (1414),[19] farklı dönemlerde geometrik motif – yazı birlikteliğini gösteren örneklerdir.

6.7. Sanatkârlar

Mimari yapıların inşâ veya tamiriyle ilgili kimlik ve tarih bilgilerini içeren kitabelerde; yapının kim tarafından yaptırıldığı ve tarihi belirtilirken, yapım veya onarım işini gerçekleştiren sanatkârlar çoğu kez arka planda kalmakta veya yapıda usta kitabesi yoksa bilinmemektedir.

Türk mimarisinde usta kitabesi olan yapıların oldukça sınırlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bölge mimarisi için de durum farklı değildir. Üzerinde çalışılan yapılardan sadece Gevaş Halime Hâtun Kümbeti, Ahlat Erzen Hâtun

---

[18] O. Aslanapa, *Türk Sanatı,* İstanbul, 1984, 146.

[19] Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, 407 vd.

Kümbeti, Van Hüsrev Paşa Kümbeti, Bitlis'te Hazo Hanı ve Kızıl Câmi'de usta kitabeleri olduğu anlaşılmıştır.

Erzen Hâtun Kümbeti usta kitabesinde "amelü Kâsım ibn Üstad Ali" ibaresiyle, kümbetin Üstad Ali'nin oğlu Kâsım'ın eseri olduğu ifade edilmiş, ancak ünvanı ve memleketi belirtilmemiştir. Ahlat Meydanlık Kabristanı'nda da iki eseri bulunan[20] sanatkâr, muhtemelen Ahlatlıdır. Hüsrev Paşa Türbesi'ndeki usta kitabesinden ise yapının Abdullah oğlu Şaban tarafından inşâ edildiği ve ustanın Mardinli olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede sanatkârın başka eserine rastlanmamıştır. Usta kitabesi günümüzde deforme olmuş olan Gevaş Halime Hâtun Kümbeti'ni Esed b. Havend adlı ustanın inşâ ettiği kabul edilmektedir. Sanatkârın, Ahlat Meydanlık ve Taht-ı Süleyman mezarlıklarında da 1317-1327 tarihli mezar taşı eserleri vardır.[21] Bunlar, yapılarda müstakil olarak yer alan usta kitabeleridir. Usta ismi, Hazo Hanı tamir kitabesinde yer almaktadır. Kitabeyi oluşturan kartuşların dış kısmında ince bir kalemle işlenmiş "Ondes Usta" ismi okunmaktadır. Kızıl Câmi'de ise usta ismi, tamir kitabesinin orta satırında yer almaktadır. Tarihle birlikte mescidin Kâsım oğlu Hacı Muhammed tarafından tamir edildiğinin ifade edilmiş olması ilginçtir. Farsça olan "serkâr" kelimesinin "usta başı, kalfa" gibi anlamları vardır.

Yapılarda yer alan kitabelerin sanatkârlarıyla ilgili bilgiler de aynı şekilde sınırlıdır. Bölgede incelenen kitabelerden yalnızca Van Hüsrev Paşa Câmii'nin inşâ kitabesi ile Muş Yoldüzler Han'da yazının sanatkârı (hattatı)nın ismi mevcuttur. Hüsrev Paşa'da hattatın ismi, "Ketebehû Yûsuf" ibaresi ile kitabenin son kısmında yer almıştır (R. 100). Yûsuf adlı bu hattat hakkında bilgi elde edilememiştir. Yoldüzler Hanı'ndaki kitabe, daha çok kemer alınlığına işlenmiş bir tabelayı andırmaktadır (R. 181). Han isminden başka bilgi içermeyen kitabenin üst kısmında sanatkârın ismi "Kalemkâr" ünvanıyla

---

[20] Karamağaralı, *a.g.e.*, 16.

[21] Karamağaralı, *a.g.e.*, 15.

verilmektedir. "Kalemkâr", Farsça'da "ince nakkaş" anlamına gelmektedir. "Bünyamin" adındaki bu sanatkârla ilgili daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

Kitabelerin taşa veya mermere işlenmesi olayı "hakketmek" olarak ifade edilmekte, bu işi yapanlara da "hakkâk" denmektedir.[22] Ancak yapılarda veya kitabelerde bunlarla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

6.8. Malzeme

Mimari yapıların inşâsında kullanılan malzemenin seçiminde bölgesel şartların etkinliği bilinmektedir. Anadolu öncesi Türk mimarisinde bölge ve iklim şartlarına uygun olarak daha çok kerpiç ve tuğla kullanılırken; Anadolu'da tuğla kullanımı belirli mimari elemanlarla sınırlı kalmış ve yerini ağırlıklı olarak taşa bırakmıştır. Malzemedeki bu değişim doğal olarak yazılar için de söz konusu olmuştur. Yapılardaki yazıların yer aldığı malzemeler oldukça farklıdır. Bunları taş, tuğla, mermer, çini, ahşap ve alçı şeklinde kategorize etmek mümkündür. Van Gölü havzasındaki yapılarda kitabeler, bunlardan yalnızca taş ve mermer malzeme üzerinde yer almaktadır.

6.8.1. Taş

Van Gölü çevresinin coğrafî yapısında bol miktarda ve çeşitte taş bulunmaktadır. Bunlardan inşaat için en elverişli olanları kalker (kireç) taşı ve volkanik oluşumun ürünü andezit tüf taşıdır. Bölgede, Urartular döneminde sınırlı miktarda görülen bazalt taşı dışında; Ortaçağ ve sonrası dönemlerde mimari anıtların çoğu Ahlat taşı olarak da bilinen andezit tüf ile yapılmıştır.[23] Süphan Dağı'nın birbiri ardınca devam eden püskürüklerinin sonucu oluşan Ahlat taşının, kahverengi, gri, beyaz ve krem renkleri bulunmaktadır.[24]

İklim ve çevre şartlarına karşı dayanıklılığının yanında bol miktarda bulunması sebebiyle yapılarda tercih edilen taş, benzer yoğunlukta kitabelerde

---

[22] M. Sözen, U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, 1986, 97.

[23] Uluçam, *Van,* 4.

[24] A. Boran, "Ahlat Taşı", *Vakıflar Dergisi,* XXVI, Ankara, 1997, 369.

de görülmektedir. Çoğu zaman yapıda kullanılan taşın aynı renk ve türüne işlenmiş olarak yer alırlar. Ahlat Hüseyin Timur-Esen Tekin, Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbetleri, Gevaş Halime Hâtun Kümbeti, Erciş Anonim ve Kadem Paşa Hâtun Kümbeti, Ahlat Emir Bayındır Kümbeti ve Van Hüsrev Paşa Kümbeti bu tür yapılardan bazılarıdır. Ahlat Usta Şagird ve Erzen Hâtun Kümbeti yazı kuşağı, beden duvarından farklı şekilde beyaz Ahlat taşı üzerine işlenmiştir. Hoşap Kalesi'nin taçkapısında bulunan inşâ kitabesi, siyah bazalt taşına işlenmiş, bölgede farklı ve tek örnek konumundadır.

6.8.2. Mermer

Genel olarak güzel renkli, dokulu olan ve iyi cilâlanan taşlara "mermer" denir.[25] Mermerler, homojen bir yapı göstermeleri, değişik renk ve dokuları yanında iklim ve çevresel etkilere karşı dayanıklı oluşları sebebiyle mimaride bezemenin ana malzemesi olarak kullanılmıştır.

Bölge mimarisinde yer alan kitabelerde ağırlık olarak taş malzeme kullanıldığı, XVI. yy.'dan sonra çok yoğun olmasa da bu alanda mermere yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Erken dönem yapılarında rastlanmayan mermerin kitabelerde kullanımının ilk örneği, Bitlis Şerefiye Câmii (1529) portalindeki yazılardır. Bunun dışında Ahlat Kalesi, Bitlis Hüsrev Paşa Hamamı, İhlâsiye Medresesi, Şerefiye Hanı, Hazo Hanı, Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi, Muş Alâaddin Bey Câmii, Bulanık Mollakent Köyü Medrese ve Zâviyesi, kitabeleri mermer üzerine işlenmiş olan yapılardan bazılarıdır. Bu kitabelerden Şerefiye Câmii portalindekilerin krem, diğerlerinin beyaz veya açık gri renkli mermere işlenmiş olduğu görülmektedir.

6.9. Teknik

Mimari yapılarda yazının istenen yüzeye ve malzemeye işlenmesi, uygun bir yöntem ve tekniği gerekli kılmaktadır. Türk mimarisinde bu konuda

---

[25] Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, 158.

çeşitli teknikler uygulanmıştır. Bunları; kabartma, kazıma (oyma), kakma, ajur, kalıplama ve kalem işi şeklinde kategorize etmek mümkündür.

Bölge mimarisinde yazının uygulandığı malzemede olduğu gibi, teknikte de çeşitlilik fazla değildir. Çoğunluğu kabartma tekniğiyle işlenmiş olan kitabelerin çok az bir kısmı kazıma tekniğiyle oluşturulmuştur.

Taş, mermer, ahşap, metal veya alçı yüzey üzerine aktarılan yazı ve motifler, kabartılmış halde bırakılıp sathının oyulması şeklinde uygulanan teknik "kabartma"; yazı ve motiflerin doğrudan derinlemesine işlenerek belirginleştirilmesi de "oyma" veya "kazıma" tekniği olarak isimlendirilmektedir.[26]

Ahlat Şeyh Necmeddin ve Erzen Hâtun Kümbetleri, Bulanık Esenlik Köyü Câmii, Bitlis Şeyh İshak Câmii, Van Hüsrev Paşa Câmii minâresi ve Muş Yoldüzler Hanı, yazıları kazıma tekniğiyle işlenmiş yapılardır. Ancak bunlardan Şeyh Necmeddin Kümbeti, İskender Paşa Câmii, Hüsrev Paşa Câmii minâresi ve Yoldüzler Hanı'nda yer alan yazılar düzgün, oyma denilebilecek niteliktedir. Diğerleri ise oldukça özensiz olarak düzenlenmiştir.

Bu yapılar dışında kalan, bölgedeki yapıların tamamında yazılar kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Usta Şakird, Halime Hâtun, Erzen Hâtun ve Emir Bayındır Kümbetleri başta olmak üzere bu şekilde kabartma usûlü ile düzenlenmiş olan yazılar, içerikleri yanında sanatsal boyutu da öne çıkan birer yapıt konumundadırlar.

6.10. Yazıların Sanatsal Boyutu

Türk – İslâm mimarisinde yer alan yazıların işlevsel özelliği kadar sanatsal boyutunun da olduğu bilinmektedir. "İnsanoğlunun yarattığı yapıtlarda güzellik ülküsünün ifadesi"[27] olarak tanımlanan sanat, yapılardaki birçok yazıda kendisini hissettirmektedir. Mimaride bazen fonksiyonel, bazen de

---

[26] Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, 118.

[27] Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, 208.

bezemesel bir unsur olarak yer alan yazıların sanatsal boyutundan bahsedebilmek için görsel olarak insanların ortak beğenisini kazanabilmesi gerekir. Yazıdaki birlik, ölçü – oran, birim, boyut (modül), ritm, simetri ve denge[28] ona bu beğeni özelliğini kazandırmaktadır. Resim sanatının dört temel unsuru –nokta, çizgi, leke ve renk– Türk yazı sanatının da temel unsurlarıdır. Yazı yatay, dikey ve diyagonal terkiplerden devamlılık gösteren bir plan içinde şekillenir. Satırın üstüne ve altına doğru uzanan keşîdeler, yazının iskeleti ve ritmini temin ederlerken, yataylar ve eğri çizgiler devamlılık ve dengeyi sağlarlar.[29]

Yazıların sanatsal boyutundan söz ederken, tabloyu (kitabeyi) oluşturan yazılardaki harflerin anatomik yapıları, birbiriyle ilişkileri, bağlantıları, yazıyı oluşturan motif ve diğer plastik unsurlarla olan yeknesaklığı ile tablonun bütününün kompozisyonu; bazen de tablonun yer aldığı mimari elemanla veya cephe dizaynıyla uyumu akla gelmektedir. Bu perspektiften bakıldığında bölge mimarisindeki yazıların küçümsenemeyecek bir sanatsal yönünün olduğu söylenebilir.

Kitabe kompozisyonunu oluşturan, harflerin biçimsel yapıları, bağlantıları ve diğer plastik unsurlar gibi yazıların kendi iç dinamikleri esas alındığında; erken dönem yapılarından olan Ahlat Usta Şakird Kümbeti'nden başlamak üzere Hasan Padişah, Hüseyin Timur-Esen Tekin, Bogatay Aka-Şirin Hâtun, Kalender Baba, Halime Hâtun ve Emir Bayındır Kümbetleri, Emir Bayındır Mescidi, Şerefiye Câmii, Ahlat Kalesi, Hüsrev Paşa Câmii ve Türbesi, İhlâsiye Medresesi, Şerefiye Hanı, Hazo Hanı, Hoşap Kalesi ve Köprüsü, Nûhiye Medresesi kitabelerindeki yazıların sanatsal boyutundan bahsetmek mümkündür. Bu eserlerde yazının desen karakteri sayılan yatay, dikey, diyagonal ve yuvarlak çizgiler belirgin bir şekilde yansımakta, dik hatlar

---

[28] Boydaş, *a.g.m.*, 70.

[29] Boydaş, *a.g.m.*, 70.

yazının çatısını ve ritmini temin ederken, yatay hareketler devamlılık ve dengeyi sağlamaktadır (R. 194).[30]

Kitabeyi oluşturan tablonun bütününün kompozisyonu göz önüne alındığında, yine Van Gölü havzası mimarisinde yer alan yapılardaki yazıların; oluşturdukları veya içerisinde yer aldıkları tabloyla uyum sağlamak, cephe kompozisyonunun asal parçası olmak bakımından da sanatsal bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Ahlat Usta Şakird Kümbeti, Erzen Hâtun Kümbeti, Gevaş Halime Hâtun Kümbeti (R. 195) ve Ahlat Emir Bayındır Kümbeti (R. 196)'ndeki yazı kuşakları ile Bitlis Şerefiye Câmii (R. 197), Van Hüsrev Paşa Câmii ve Türbesi (R. 198), Muş Hacı Şeref Câmii minâresi (R. 199), Hoşap Kalesi (R. 200) ve Köprüsü inşâ kitabelerinin kendi iç yapılarındaki görsel zenginliğin yanında cephe kompozisyonlarıyla olan uyumları da büyük çapta sanatsal bir görünüm sergilemektedir.

Türk – İslâm mimarisinin genelinde olduğu gibi, bölge mimarisindeki yazıların önemli bir kısmı için de içerik yanında dekoratif, fonksiyonel özellikleri olan sanatsal yapıtlardır, denilebilir.

---

[30] Boydaş, *a.g.m.*, 72.

7. SONUÇ

Türk – İslâm mimarisinde yazı her dönemde kullanıla gelmiştir. Bu kullanım, bazen kimlik ve tarih bilgilerini içeren bir belge, bazen dekoratif bir unsur ve bazen de başlı başına bir sanat olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamına giren Van Gölü havzası Türk mimarisinde de durumun farklı olmadığı görülmektedir. Bölgedeki yapıların önemli bir kısmında yazı, işlevsel ve bezeme amaçlı olmanın yanında, sanatsal kaygılarla da yer almıştır. Van, Bitlis ve Muş il sınırları içerisinde yaptığımız inceleme ve araştırmalarda 57 yapı üzerinde yazı bulunduğu tarafımızdan tesbit edilmiştir. Bu yapılarda yer alan 97 adet kitabedeki yazılar değerlendirilerek aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Yapım ve onarım kitabeleri, yapıların kimlik ve tarih bilgilerini içeren en doğru ve güvenilir belgelerdir. Bu yönüyle bölgedeki yapılarla ilgili, kaynaklarda yer alan bilgilerin genelde doğru olduğu görülmüş, sınırlı sayıdaki eksiklik ve hatâlar tesbit edilerek tarafımızdan düzeltilmiştir. Bu bağlamda Bitlis'te Şeyh İshak Camii'nin yapım tarihinin 829 (1420) olmayıp, 823 (1414) olduğu; kaynaklarda inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmediği belirtilen Bitlis'teki Seyyid İbrâhim Türbesi'nin Farsça bir inşâ kitâbesinin bulunduğu ve buna göre 1200 (1785) yılında Sâdık Bey tarafından yaptırıldığı tesbit edilmiştir. Aynı şekilde Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi (1664) ile Gökmeydan Camii (1801) hakkında kaynaklarda geçen tarihlerin yapım değil, onarımla ilgili olduğu saptanmıştır.

Yazılar, Bitlis ve Ahlat'ta yer alan yapılarda, özellikle dinî mimaride yoğunlaşmıştır. Kimlik ve tarih bilgilerini içeren kitabeler hemen bütün yapılarda yaygın iken, mezar anıtlarda daha çok dinsel metinlere yer verilmiştir.

Bölgede kitabeler, Osmanlı öncesi erken dönem yapılarında Arapça'dır. XVI. yy.'ın ikinci çeyreğinden itibaren Farsça, XVII. yy.'ın sonlarında Türkçe kitabeler yaygınlaşmaya başlamıştır. XVIII. yy.'dan sonra ise dil olarak daha çok Türkçe tercih edilmiştir.

Osmanlı mimarisinde ilk önce Edirne Murâdiye Camii (1475)'nde rastlanan ebced içerikli manzum inşâ kitabesinin bölgedeki ilk örneği, 1564 tarihli Ahlat İskender Paşa Camii'nin Farsça kitabesidir. Bu tarihten sonraki yapılarda benzer uygulamalara yaygın olarak yer verilmiştir.

Kitabelerde kullanılan yazı türü çoğunlukla *celî sülüs*tür. Bunu, yoğunluk bakımından *ma'kılî, ta'lik* ve *kûfî* izlemektedir. Yazılar, kullanılan harflerin anatomik yapıları ve kompozisyonları itibariyle yazı sanatının dönemsel gelişimine uygun bir seyir takip etmektedir. Osmanlı öncesi yazılarda Selçuklu üslûbunun özellikleri görülürken, geç dönem eserleri, yazı sanatının Osmanlı'da ulaştığı düzeyi yansıtır niteliktedir. Anadolu öncesi yaygın olan, yazıların bitkisel veya geometrik motiflerle birlikte kullanımı, bölgede azalarak devam etmiş ve XVI. yy.'dan itibaren bu uygulama terk edilerek yazılar yalın bir şekilde istiflenmiştir.

Yapıların inşâsında olduğu gibi, kitabelerde kullanılan malzeme de çoğunlukla taştır. Bununla birlikte dayanıklılığı ve kalitesi sebebiyle mermer de önemli miktarda kullanılmıştır. Yazıların taşa veya mermere işlenmesinde genelde kabartma tekniği tercih edilmiştir. Kazıma yöntemiyle oluşturulan kitabeler oldukça sınırlıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Van ve Ahlat başta olmak üzere bölgedeki yazılar, Türk mimarisinin genelinde olduğu gibi, yer aldığı yapıyla ilgili kimlik ve tarih bilgilerini içeren bir belge, bulunduğu cepheyi süsleyen dekoratif bir unsur olmanın yanında, çoğunlukla başlı başına sanatsal birer yapıt konumundadır. Bu sanatsallık kimi zaman yazıyı oluşturan harflerde, kimi zaman yazının yer aldığı tablo (kitabe)da ve kimi zaman da tablonun bulunduğu kompozisyonun bütününde şekillenmiştir.

8. KAYNAKLAR

AKTAN, A., "Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslâm Yazısı Hâline Gelmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* Ankara, 1988.

ALPARSLAN, A., "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi,* 4-5, İstanbul, 1976-1977, 1-14.

----------, "İslâm Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,* XIV, İstanbul, 1993, 441-522.

----------, "Osmanlılar'da Hat Sanatının Gelişmesi ve Bunun Nedenleri", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 37-39.

ARIK, M. O., *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı,* Ankara, 1971.

----------, "Güzel Sanatlar", *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler,* Ankara, 1990, 137-152.

ARSEVEN, C. E., *Türk Sanatı,* İstanbul, 1973.

----------, *Sanat Ansiklopedisi,* V , İstanbul, 1994.

ARSLAN, C., "Bitlis / Ahlat'taki Türk Devri Yapıları", *Türkler,* VIII, Ankara, 2002.

ASLANAPA, O., *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* Ankara, 1991.

----------, *Türk Sanatı,* İstanbul, 1993.

----------, *Osmanlı Mimarisi,* Ankara, 1996.

----------, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi,* I, Ankara, 1957, 105-107.

----------, "Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Câmii", *Sanat Tarihi Yıllığı,* 1972-73, İstanbul, 1973.

ATALAY, İ., *Muş Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Toprak Coğrafyası,* Ankara, 1983.

----------, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası,* İstanbul, 1997.

AYDIN, S., *Bitlis Tarihi,* İstanbul, 1967.

AYVERDİ, E. H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* II, İstanbul, 1972.

BAKIRER, Ö., "Kûfî Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,* I, İzmir, 1982.

BALTACI, C., *İslâm Paleografyası,* İstanbul, 1989.

BALTACIOĞLU, İ. H., *Türkler'de Yazı Sanatı,* Mersin, 1993.

BAŞ, G., "Bitlis'te Tesbit Edilen İki Kitabe", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* II, Van, 2001, 81-85.

----------, "Bitlis'teki Mimari Yapılarda Süsleme", *Sanat Tarihi Dergisi,* XI, İzmir, 2001, 21-42.

BAŞAK, O., *Bahçesaray'daki Mimari Eserler,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997.

BAYKARA, T., *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar),* Ankara, 2000.

Bitlis İl Yıllığı, Ankara, 1973.

BORAN, A., *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Câmilerin Türk Sanatındaki Yeri,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1994.

----------, *Anadolu'daki İç Kale Câmi ve Mescidleri,* Ankara, 2001.

----------, "Ahlat Taşı", *Vakıflar Dergisi,* XXVI, Ankara, 1997, 369-375.

BORAN, A. – KILAVUZ, B. N., "Doğu Anadolu Yerel Beylerinden Aladdin Bey'in Yaptırdığı Câmiler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* I, Van, 2000, 53-73.

BOYDAŞ, N., "Hat Sanatımız ve Batı'ya Tesiri", *Vakıflar Dergisi,* XVI, 1982, 161-164.

BÜLBÜL, S., *Van Gölü Havzası Türbe ve Kümbetlerinde Mimari Süsleme,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1995.

CANTAY, G., "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", *Türkler,* VIII, Ankara, 2002.

CEVÂDÎ, S. K. S., *Mesâcidü Îrân,* Tahran, 1375.

CEVİZOĞLU, H., *Coğrafyadan Tarihe Türk Tarihi İçerisinde Doğu Anadolu,* İstanbul, 1991.

CRANE, H., "Anadolu Beylik Döneminde Mimari ve Himaye", *Türkler,* VIII, Ankara, 2002.

ÇAVUŞOĞLU, E., "Van–Gevaş Halime Hâtun Kümbeti", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van, 1996, 55-62.

ÇELEBİ, C. ve Bşk., *Yaşayan Kültür Ahlat,* Ankara, 2001.

ÇETİN, N., ''Arap (Yazı)'', *DİA,* III, İstanbul, 1991, 276-279.

ÇİLİNGİROĞLU, A., *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı,* İzmir, 1997.

ÇULPAN, C., *Türk Taş Köprüleri,* Ankara, 1975.

DERMAN, M. Uğur, "Hat", *DİA,* III, İstanbul, 1991.

----------, "Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 17-22.

----------, "Selçuklu'dan Osmanlıya Celi Sülüs Hattının Gelişimi". *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,* Konya, 1995, 91-95.

ERİNÇ, S., *Doğu Anadolu Coğrafyası,* İstanbul, 1953.

ERİNÇ, S. – ÖNGÖR, S., *Türkiye Coğrafyası,* İstanbul, 1981.

ERZEN, A., *Doğu Anadolu ve Urartular,* Ankara, 1984.

GABRIEL, A., *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale,* Paris, 1940.

GÖYÜNÇ, N., "Van", *İA,* XIII, İstanbul, 1988.

GÜNDOĞDU, H., "Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkati Çeken Bazı Türk Eserleri", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van, 1996, 1-18.

----------, "Akkoyunlular Devri Mimarisi", *Türkler,* VIII, Ankara, 2002.

GÜNÜÇ, F., "Bir İstif Mukayesesi İle XV.-XX. yy. Arasında Osmanlı Mimarisinde Celî Sülüs Yazının Gelişimi", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu,* İzmir, 2002.

HABİB, M., *Hat ve Hattâtân,* İstanbul, 1305.

KARAMAĞARALI, B., *Ahlat Mezar Taşları,* Ankara, 1993.

----------, "Ahlat Anıtları", *Ahlat ve Kültürel Mirasımızın Korunması,* Ankara, 1992.

KARAMAĞARALI, H., "Ahlat'ın Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Ahlat ve Kültürel Mirasımızın Korunması,* Ankara, 1992.

KILAVUZ, B. N., *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997.

KILIÇ, O., *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648),* Van, 1997.

KINIK, O., "Bitlis", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* I, İstanbul, 1997.

KULAZ, M., *Zernek ve Pizan'daki Mimari Eserler,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997.

MORITZ, B., ''Arabistan (Yazı)'', *İA,* I, İstanbul, 1993, 499-502.

MUTLU, M. – ÖZTÜRK, K.Ş., "Ahlat Taşının (Andezit Tüf) Fiziksel ve Mekaniksel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma", *TSE Standart Dergisi,* Ankara, 2002.

MÜLAYİM, S., "Plastik Sanatlarda Anlatım Biçimleri ve Üslup", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi,* III, İzmir, 1984.

Muş İl Yıllığı, İstanbul, 1989.

ÖDEKAN, A. ve Bşk., *Türk Tarihi,* I-II, İstanbul, 2000.

ÖNGE, Yılmaz, "Emir Bayındır Kümbeti ve Mescidi", *Önasya,* V, sayı: 59-60, Ankara, 1970, 59-63.

----------, "Ahlat'ta XIII. Yüzyıl Nakışlarıyla Süslü Bir Eser: Bogatay Aka – Şirin Hâtun Kümbeti", *Önasya,* VI, sayı: 72, Ankara, 1971, 81-89.

ÖNKAL, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri,* Ankara, 1996.

ÖZPALABIYIKLAR, S., "Bir Kalem Meselesi", *Sanat Dünyamız,* sayı: 73, 1999.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar,* II, 1990, 506-509.

ÖZTÜRK, Şehabettin, *Van, Ahlat ve Adilcevaz'daki Tarihî Câmilerin Rölöve Proje Çalışması,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996.

----------, *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Van, 2002.

PEKTAŞ, K., *Bitlis Tarihî Mezarlıkları ve Mezar Taşları,* Ankara, 2001.

----------, "Van Medreselerinden Arta Kalanlar", *Kültür ve Sanat,* sayı: 32, Ankara, 1996.

----------, "Bitlis ve Çevresinde Ortaçağ ve Sonrası İncelemeleri", *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 2001, 1-13.

----------, "Bitlis'teki Dînî Yapılardan Örnekler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* II, Van, 2001, 41-49.

----------, "Bitlis, Güroymak ve Tatvan'da 2000 Yılı Araştırmaları", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 2002.

PEKTAŞ, K. ve bşk., "Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi ve Hazîreleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* I, Van, 2000, 77-92.

RADO, Ş., *Türk Hattatları,* İstanbul.

SARAÇOĞLU, Hüseyin, *Doğu Anadolu Bölgesi,* Ankara, 1989.

SAYAN, Y., "Van Yöresinde Tarihî Köprüler", *Kültür ve Sanat,* sayı: 32, Ankara, 1996.

SAYAN, Y. – ÖZTÜRK, Ş., *Bitlis Evleri,* Ankara, 2001.

SERDAR, M. T., *Rüyalar Şehri Bitlis,* İstanbul, 2000.

SERİN, M., *Hat Sanatımız,* İstanbul, 1982.

----------, ''Osmanlı Hat Sanatı'', *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 27-30.

SEVGEN, N., *Anadolu Kaleleri,* I, Ankara, 1959.

----------, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri,* Ankara, 1982.

SÖZEN, M., *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi,* İstanbul, 1981.

SÖZEN, M. – TANYELİ, U., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, 1986.

SUBAŞI, H., "Hattat Osmanlı Padişahları", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999.

----------, "Hattat Hâmid Aytaç", *Hattat Hâmid Aytaç Anma Paneli,* Diyarbakır, 1996.

SÜMER, F., *Karakoyunlular,* Ankara, 1984.

----------, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri,* Ankara, 1990.

ŞEREF HAN, *Şerefnâme,* (Terc.: M. Emin Bozaslan), İstanbul, 1990.

ŞİMŞİR, Z., "Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kûfî ve Ma'kılî Yazı", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Kongresi (Bildiriler II),* Konya, 2001, 311-331.

TABAK, N., *Ahlat Türk Mimarisi,* İstanbul, 1972.

TALAY, A., *Bizim Eller Van,* İstanbul, 1988.

TARHAN, M. T., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları-1987", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara, 1988.

TEKİN, R., *Ahlat Tarihi,* İstanbul, 2000.

TOP, M., *Hoşap'Taki Mahmûdî Beylerine Ait Mimari Eserler,* Ankara, 1998.

TUNCER, O. C., *Anadolu Kümbetleri,* I-III, Ankara, 1991-92.

----------, "Bitlis – Ahlat Hasan Padişah Kümbeti Onarımı", *Rölöve Restorasyon,* I, Ankara, 1974, 47-49.

TUNÇ, Gülgün, *Taş Köprülerimiz,* Ankara, 1975.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,* İstanbul, 1980.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı,* Ankara, 2001.

----------, "Osmanlı Döneminde Hat Sanatı", *Osmanlı,* XI, Ankara, 1999, 47-49.

TÜRKMEN, K., *Karamanoğulları Devri Kitâbeleri,* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 1989.

ULUÇAM, A., *Irak'taki Türk Mimari Eserleri,* Ankara, 1989.

----------, *Eski Erciş Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları,* Ankara, 2000.

----------, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -I- Van,* Ankara, 2000.

----------, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -II- Bitlis,* Ankara, 2002.

----------, "Eski Van'da Selçuklu İzleri", *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Semineri,* (Konya, 25-27 Nisan 1994, Bildiriler), Konya, 1995, 53-63.

ÜLKEN, H. Z., *İslâm Sanatı,* İstanbul, 1948.

ÜNAL, R. H., "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", *Vakıflar Dergisi,* XI, Ankara, 1976, 121-125.

----------, "Gevaş İzzeddin Şir Câmii'ne İlişkin Gözlemler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van, 1996.

Van Vilâyeti Salnâmesi, 1315.

Van Kütüğü, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Ankara, 1993.

Van, (Kültür Bakanlığı), İstanbul, 1995.

YAKIT, İ., *Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme,* İstanbul, 1992.

YAZICIOĞLU, A. C., *Van'ın Tarihî Kitâbeleri,* Ankara, 1957.

YAZIR, M. Bedrettin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli,* I, Ankara, 1981, 84.

YETKİN, S. Kemâl, *İslâm Sanatı Tarihi,* Ankara, 1954.

----------, *İslâm Mimarisi,* Ankara, 1965.

----------, *İslâm Ülkelerinde Sanat,* İstanbul, 1984.

9. ÖZET / SUMMARY

Van, Bitlis ve Muş illerini kapsayan Van Gölü havzası, coğrafî ve stratejik önemi sebebiyle tarih boyunca önemli yerleşimlere sahne olmuştur. Bölge, bu özelliğini Türk döneminde de sürdürmüş, Van, Bitlis ve Ahlat gibi tarihî derinliği olan merkezlerde önemli ölçüde kültür varlığı oluşmuştur.

XII. yy.'dan XIX. yy.'a kadar bölgede oluşan bu eserlerde yazıya önemli ölçüde yer verildiği görülmektedir. Bölgede Türk dönemine ait 56 yapı üzerinde yazının kullanıldığı tesbit edilmiştir. Çalışmamızda bu yazılar yerinde incelenmiş, ölçüleri alınarak fotoğrafları çekilmiştir. Şekil, içerik ve sanatsal boyutuyla irdelenen söz konusu yazılar, transkribe edilerek daha düzgün bir şekilde anlamlandırılmıştır.

Yapılan araştırmada, bölge mimarisinde yer alan yazıların, yoğunluk sırasına göre *sülüs, ma'kılî ta'lik* ve *kûfî* türlerinin *celî* tarzda uygulamalarına rastlanmıştır. Yazılarda kullanılan dil, çoğunlukla Arapça'dır. Özellikle erken dönem yapılarında görülen Arapça'yı sırasıyla Türkçe ve Farsça izlemektedir. Yazıların konusunu daha çok kimlik ve tarih bilgileri oluşturmaktadır. Ancak, dinsel metin içerikli yazılar da az değildir. Yazılar, taş ve mermer malzeme üzerine kabartma, sınırlı sayıda da kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

Türk – İslâm mimarisinin genelinde görüldüğü gibi, bölge mimarisinde de yazı, bazen işlevsel, bazen dekoratif, bazen de sanat kaygısı ve amacıyla yoğun bir şekilde yer almıştır.

Involving the cetees Van, Bitlis and Muş, Lake Van basin was subjected to significant settings due to its geographic and strategic importance throughout the history the region has already continued this specialty in Turkish history ant there has existed cultural entities in great numbers in the centres that have deep historical roots, like Van, Bitlis and Ahlat.

Starting from 12th century to 19th century it was observed that inscription was seriously applied in these monuments established in the region. It has been revealed that inscription was used in some 56 monuments which belong to Turkish reign in the region. The photographes of there inscriptions were taken by examining in the original places and their dimonsions were measured in our study. The mentioned inscriptions, which were examined in form, content and artistic views, were given meanings in a proper way through transcription.

It was determined that thi inscriptions existed in the architecture of the region were the application of *celî* style of *sülüs, ma'kılî, ta'lik* and *kûfî* types with respect to density proportion. The language used in the inscriptions is mainly Arabic. Arabic which is mostly seen in the early period monuments is followed by Turkish and Persian respectively. The subjects of the inscriptions rather deal with information about identity and history. Yet, texts including religious writings are not inconviderable. The inscriptions were applied on pieces such as stone and marble mostly with an embossed and sometimes with an engraved technic.

As it is quite evident in most of Turkish – Islamic architecture, inscription has been intensely used in the region's architecture compiled to here functional, here decorative and here artistic purposes.

10. EKLER

10.1. Çizim Listesi

Çizim 1 – Bitlis'te Ulu Câmi Minâresinin Celî Sülüs Kitabesi
Çizim 2 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Celî Sülüs Yazı Kuşağı
Çizim 3 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Celî Sülüs İnşâ Kitabesi
Çizim 4 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Ma'kılî Yazılardan
Çizim 5 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Ma'kılî Yazılardan
Çizim 6 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Celî Sülüs Yazıların Bitkisel Motiflerle Birlikte Kullanımı
Çizim 7 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazıların Bitkisel ve Geometrik Motiflerle Birlikte Kullanımı
Çizim 8 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Minâre Pabuçluğunda Geometrik Motifli Ma'kılî Yazılar
Çizim 9 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Celî Sülüs İnşâ Kitabesi
Çizim 10 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazı
Çizim 11 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden
Çizim 12 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi'ndeki Celî Sülüs Yazılardan
Çizim 13 – Hoşap Hasan Bey Medresesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden
Çizim 14 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii İnşâ Kitabesinden
Çizim 15 – Bitlis'te Seyid İbrâhim Türbesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden
Çizim 16 – Bitlis'te Hazo Hanı Lâle Motifli Tamir Kitabesi
Çizim 17 – Hoşap Kalesi İnşâ Kitabesinden
Çizim 18 – Bitlis'te Nûhiye Medresesi İnşâ Kitabesinden
Çizim 19 – Zernek Câmii İnşâ Kitabesinden
Çizim 20 – Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Lâle Motifli Tamir Kitabesinden
Çizim 21 – Bitlis'te Kureyşî Câmii İnşâ Kitabesinden
Çizim 22 – Muş'ta Yoldüzler Hanı Kitabesi

10.2. Resim Listesi

Resim 1 – Bitlis'te Ulu Câmi
Resim 2 – Bitlis'te Ulu Câmi I. Tamir Kitabesi
Resim 3 – Bitlis'te Ulu Câmi II. Tamir Kitabesi
Resim 4 – Bitlis'te Ulu Câmi İnşâ Kitabesi
Resim 5 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti
Resim 6 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti Vakfiye Kitabesi
Resim 7 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti Kitabesi
Resim 8 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti
Resim 9 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağı
Resim 10 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağı
Resim 11 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağından Bir Başka Görüntü
Resim 12 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 13 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti
Resim 14 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti İnşâ Kitabesi
Resim 15 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 16 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti
Resim 17 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti İnşâ Kitabesi
Resim 18 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 19 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Doğu Penceresinde Yer Alan Kitabe
Resim 20 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Güney Penceresinde Yer Alan Kitabe
Resim 21 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Batı Penceresinde Yer Alan Kitabe

Resim 22 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Batı Penceresindeki Kitabeden Detay
Resim 23 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti
Resim 24 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Kapı Lentosundaki Kitabe
Resim 25 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Batı Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 26 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Batı Penceresindeki Kitabeden Detay
Resim 27 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Güney Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 28 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Doğu Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 29 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti
Resim 30 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti İnşâ Kitabesi
Resim 31 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 32 – Bulanık'ta Esenlik Köyü Câmii
Resim 33 – Bulanık'ta Esenlik Köyü Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 34 – Gevaş'ta İzzeddin Şir Câmii
Resim 35 – Gevaş'ta İzzeddin Şir Câmii'ndeki Kitabe
Resim 36 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti
Resim 37 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesi
Resim 38 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 39 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Genel Görüntü
Resim 40 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 41 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 42 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 43 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 44 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti
Resim 45 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Kapı Lentosundaki Kitabe

Resim 46 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Batı Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 47 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Güney Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 48 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Doğu Pencere Lentosundaki Kitabe
Resim 49 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Doğu Cephesinde Bulunan Usta Kitabesi
Resim 50 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Güney Cephede Bulunan Kitabe
Resim 51 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağı
Resim 52 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Görüntü
Resim 53 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Bir Başka Görüntü
Resim 54 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay
Resim 55 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay
Resim 56 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay
Resim 57 – Bitlis'te Şeyh İshak Câmii
Resim 58 – Bitlis'te Şeyh İshak Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 59 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti
Resim 60 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti Yazı Kuşağının Genel Görünümü
Resim 61 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 62 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti
Resim 63 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesinin Bulunduğu Kuzey Cepheden Genel Görüntü
Resim 64 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesi
Resim 65 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi
Resim 66 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi İnşâ Kitabesi
Resim 67 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 68 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti
Resim 69 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 70 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 71 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 72 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay
Resim 73 – Bitlis'te Kızıl Câmi Tamir Kitabesi
Resim 74 – Bitlis'te Kızıl Câmi II. Tamir Kitabesi
Resim 75 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi
Resim 76 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Câmi İnşâ Kitabesi
Resim 77 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay
Resim 78 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay
Resim 79 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay
Resim 80 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay
Resim 81 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Ma'kılî Yazı
Resim 82 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Gövdesindeki Yazı Kuşağı ve Pabuç Kısmındaki Yazılar
Resim 83 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Kâidesindeki Yazılar
Resim 84 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Pabuç Bölümündeki Yazılar
Resim 85 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Pabuç Bölümündeki Yazılar
Resim 86 – Bitlis'te Begiye Mescidi İnşâ Kitabesi
Resim 87 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabe
Resim 88 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabeden Bir Başka Görünüm
Resim 89 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabeden Detay
Resim 90 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kışla Kapısındaki Kitabe
Resim 91 – Hoşap'ta Hasan Bey Medresesi İnşâ Kitabesi
Resim 92 – Hoşap'ta Hasan Bey Medresesi İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 93 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii
Resim 94 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 95 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii Minâre Gövdesindeki Kitabe
Resim 96 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe

Resim 97 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii
Resim 98 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 99 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 100 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 101 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe
Resim 102 – Bitlis'te Hüsrev Paşa Hamamı
Resim 103 – Bitlis'te Hüsrev Paşa Hamamı İnşâ Kitabesi
Resim 104 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii
Resim 105 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 106 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi
Resim 107 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi İnşâ Kitabesi
Resim 108 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 109 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi Usta Kitabesi
Resim 110 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabe
Resim 111 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi
Resim 112 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi İnşâ Kitabesi
Resim 113 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 114 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi Taçkapısındaki Kitabe
Resim 115 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi Taçkapı Sağ Yandaki Kitabe
Resim 116 – Bitlis'te Şerefiye (Tüccarlar) Hanı
Resim 117 – Bitlis'te Şerefiye (Tüccarlar) Hanı İnşâ Kitabesi
Resim 118 – Bitlis'te Seyyid İbrâhim Türbesi İnşâ Kitabesi
Resim 119 – Bitlis'te Hazo Hanı
Resim 120 – Bitlis'te Hazo Hanı Tamir Kitabesi
Resim 121 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii
Resim 122 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii Doğu Kapısındaki Kitabe
Resim 123 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii Minâresinin Pabuçluğu Üzerindeki Kitabe

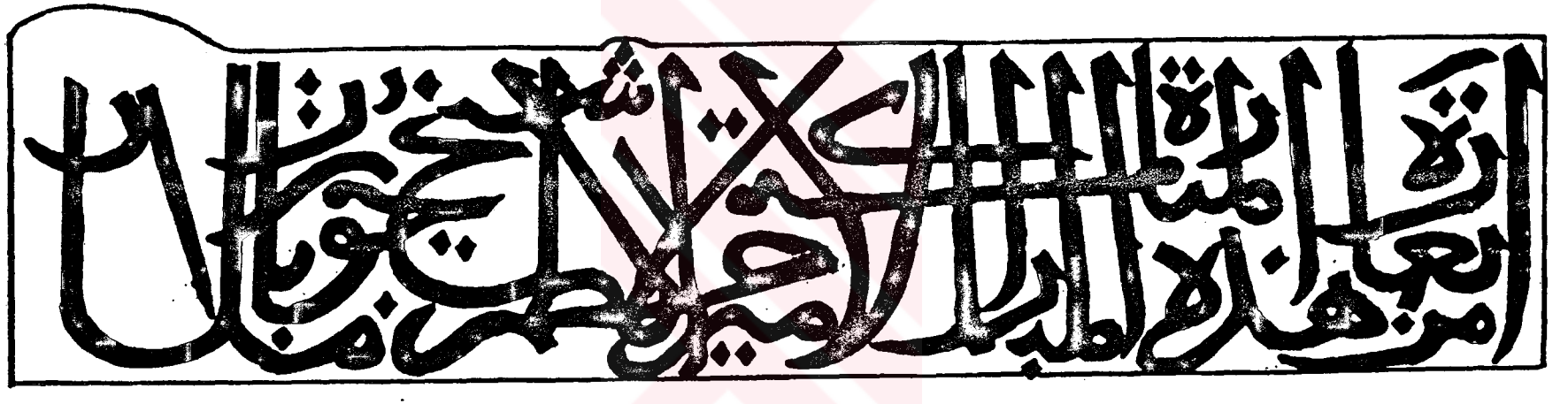
Resim 124 – Bitlis'te Sultâniye Câmii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe
Resim 125 – Bitlis'te Şeyh Garib Türbesi Kapısındaki Kitabe
Resim 126 – Bitlis'te Şeyh Garib Zâviyesinin Batı Cephesindeki Kitabe
Resim 127 – Hoşap'ta Hoşap Kalesi Taçkapısındaki İnşâ Kitabesi
Resim 128 – Hoşap'ta Hoşap Kalesi Kitabesinden Detay
Resim 129 – Başkale'de Hüsrev PaşaMedresesi
Resim 130 – Başkale'de Hüsrev PaşaMedresesi İnşâ Kitabesi
Resim 131 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi
Resim 132 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi'nin İçerisindeki Kitabe
Resim 133 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi'nin Giriş Bölümündeki Kitabe
Resim 134 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi
Resim 135 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi Kitabesi
Resim 136 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi Kitabesinden Detay
Resim 137 – Hoşap Köprüsü
Resim 138 – Hoşap Köprüsü İnşâ Kitabesi (Sağdaki)
Resim 139 – Hoşap Köprüsü İnşâ Kitabesi (Soldaki)
Resim 140 – Bitlis'te Mermud Câmii
Resim 141 – Bitlis'te Mermud Câmii Kapı Üzerindeki Kitabe
Resim 142 – Bitlis'te Mermud Câmii Güney Cephedeki Kitabe
Resim 143 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii
Resim 144 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii Tamir Kitabesi
Resim 145 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 146 – Bitlis'te Hâtuniye Köprüsü İnşâ Kitabesi
Resim 147 – Bitlis'te Nûhiye Medresesi Kitabesinin Mevcut Kısmı
Resim 148 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi
Resim 149 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi İnşâ Kitabesi
Resim 150 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi İnşâ Kitabesinden Detay
Resim 151 – Gürpınar'da Zernek Câmii
Resim 152 – Gürpınar'da Zernek Câmii İnşâ Kitabesinin Genel Görünümü
Resim 153 – Gürpınar'da Zernek Câmii İnşâ Kitabesi

Resim 154 – Van'da Ulu Câmi Tamir Kitabesi
Resim 155 – Van'da Ulu Câmi Tamir Kitabesinden Detay
Resim 156 – Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Tamir Kitabesi
Resim 157 – Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Tamir Kitabesinden Detay
Resim 158 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii
Resim 159 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii İnşâ Kitabesi
Resim 160 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii Batı Duvarındaki Kitabe
Resim 161 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe
Resim 162 – Muş'ta Yâkup Efendi Çeşmesi Kitabesi
Resim 163 – Muş'ta Yâkup Efendi Çeşmesi Kitabesinden Detay
Resim 164 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii
Resim 165 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii Kitabesi
Resim 166 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii Kitabesinden Detay
Resim 167 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii
Resim 168 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii Kitabesi
Resim 169 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii Minâre Kitabesi
Resim 170 – Bitlis'te Kureyşî Câmii
Resim 171 – Bitlis'te Kureyşî Câmii Kitabesi
Resim 172 – Bitlis'te Kureyşî Câmii Kitabesinden Detay
Resim 173 – Bulanık'ta Mollakent Köyü Medresesi Kitabesi
Resim 174 – Bulanık'ta Mollakent Köyü (Şeyh Abdurrahman) Zâviyesi Kitabesi
Resim 175 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi
Resim 176 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Giriş Bölümündeki Kitabe
Resim 177 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Türbe Kapısındaki Kitabe
Resim 178 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Giriş Bölümündeki II. Kitabe
Resim 179 – Bulanık'ta Mollakent Köyü Câmii Kitabesi
Resim 180 – Muş'ta Yoldüzler Hanı
Resim 181 – Muş'ta Yoldüzler Hanı Kitabesi
Resim 182 – Van'da Hüsrev Paşa Camii Portalinde Kitabenin Konumu

Resim 183 – Bitlis'te İhlâsiye Medresesi Portalinde Kitabenin Konumu
Resim 184 – Bitlis'te Hazo Hanı Portalinde Kitabenin Konumu
Resim 185 – Bitlis'te Şerefiye Camii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazılar
Resim 186 – Bitlis'te Şerefiye Camii Minâre Pabuçluğunda Yer Alan Ma'kılî Yazılardan
Resim 187 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Portalinde Yer Alan Ma'kılî Yazılardan
Resim 188 – Mardin Ulu Cami Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 189 – Hasankeyf er-Rızk Camii Minâre Kâidesindeki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 190 – Diyarbakır'da Sofu Camii Minâre Gövdesinde Yer Alan Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 191 – Diyarbakır'da Lala Bey Camii Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 192 – Diyarbakır'da Fatih Paşa Camii Minâre Kâidesinde Yer Alan Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 193 – Hasankeyf Sultan Süleyman Camii Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazılardan (B. N. Kılavuz'dan)
Resim 194 – Gevaş Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından
Resim 195 – Gevaş Halime Hâtun Kümbeti'nde Yazının Cephe Kompozisyonu ile Uyumu
Resim 196 – Ahlat Emir Bayındır Kümbeti'nde Yazının Cephe Kompozisyonu ile Uyumu
Resim 197 – Bitlis Şerefiye Külliyesi Portalinde Yazının Konumu
Resim 198 – Van Hüsrev Paşa Türbesi'nde Yazıların Yer Aldığı Cephe Kompozisyonu
Resim 199 – Muş Hacı Şeref Camii Minâre Pabuçluğundan Görüntü
Resim 200 – Hoşap Kalesi Portalinden Genel Görüntü

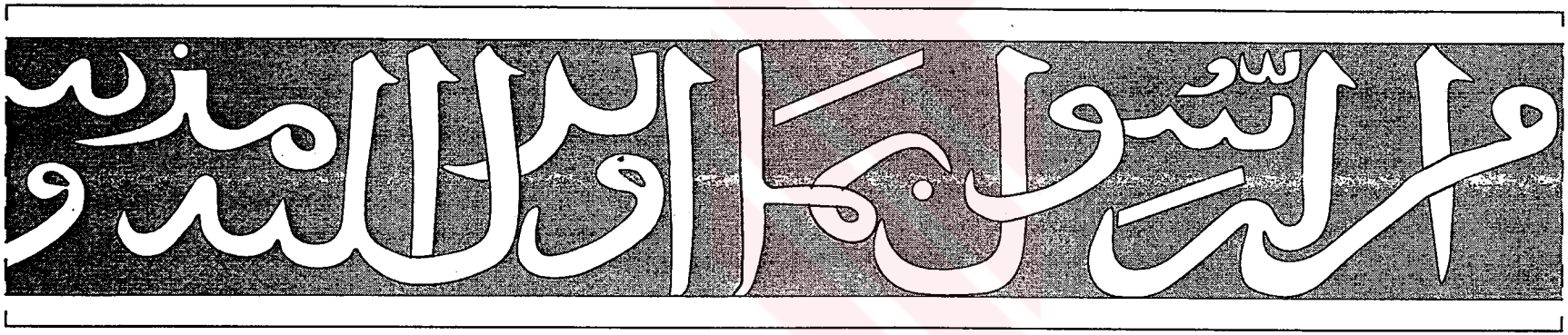
ÇİZİMLER

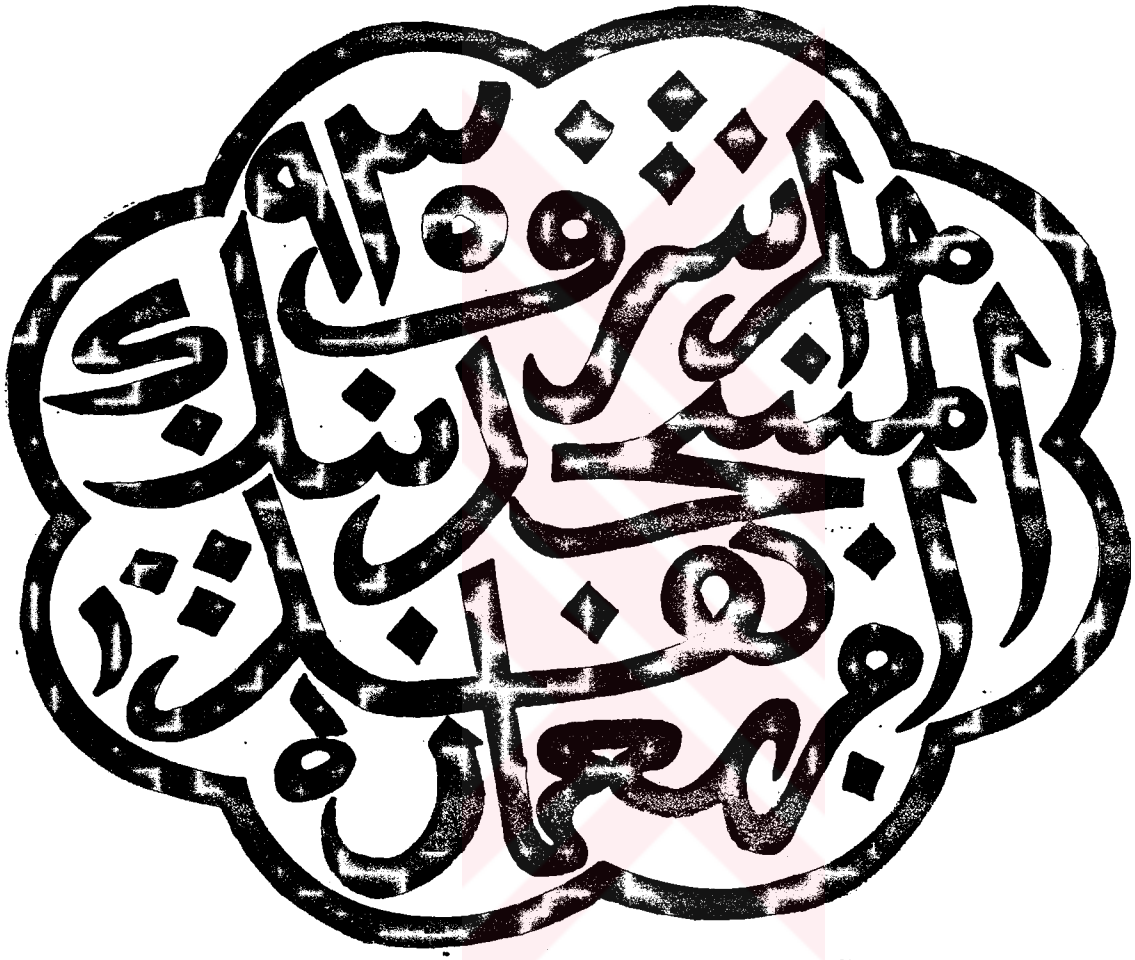
01.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 1 – Bitlis'te Ulu Câmi Minâresinin Celî Sülüs Kitabesi

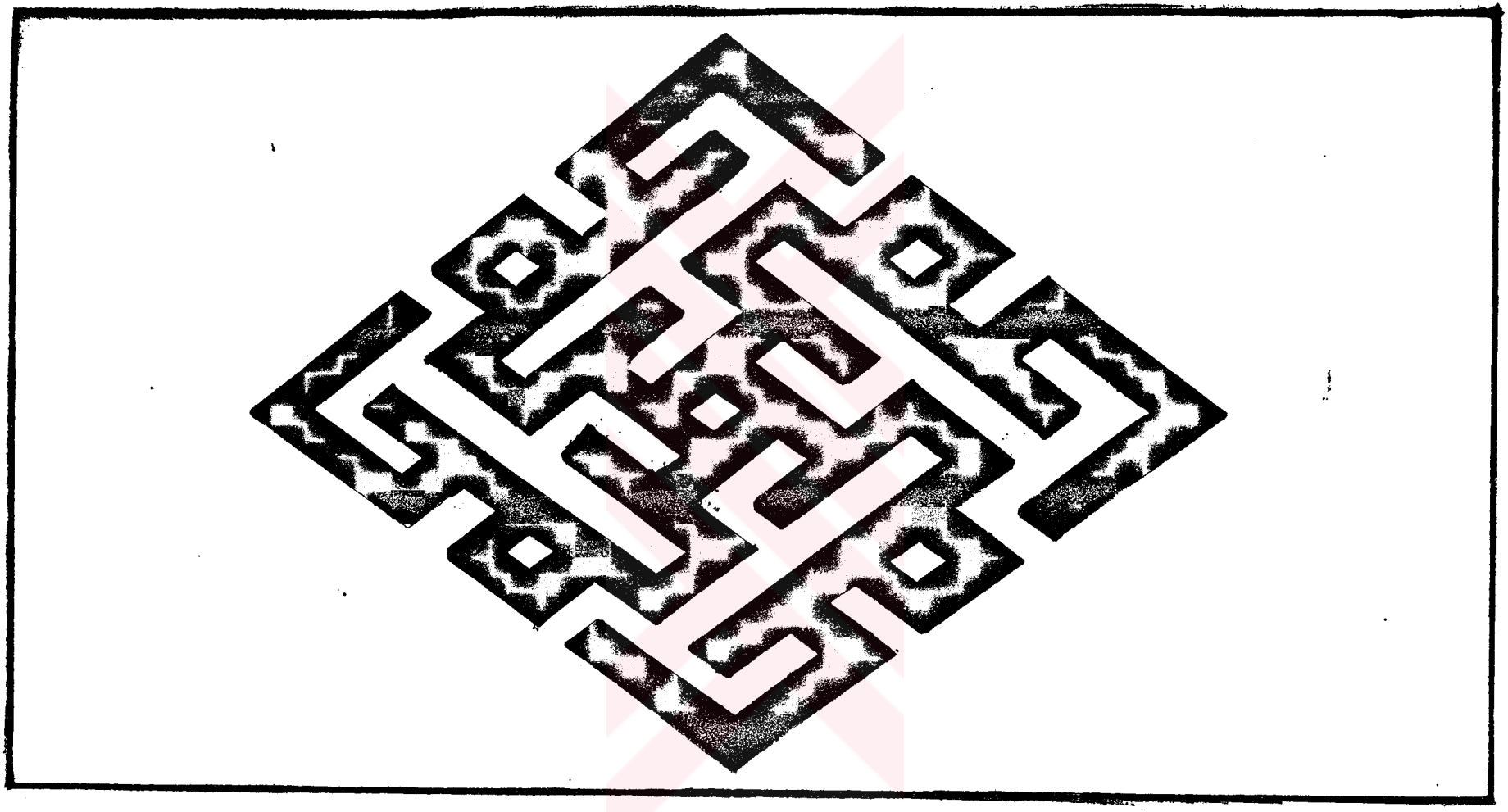
19.12.2002
B.N.KILAVUZ

Çizim 2 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Celî Sülüs Yazı Kuşağı

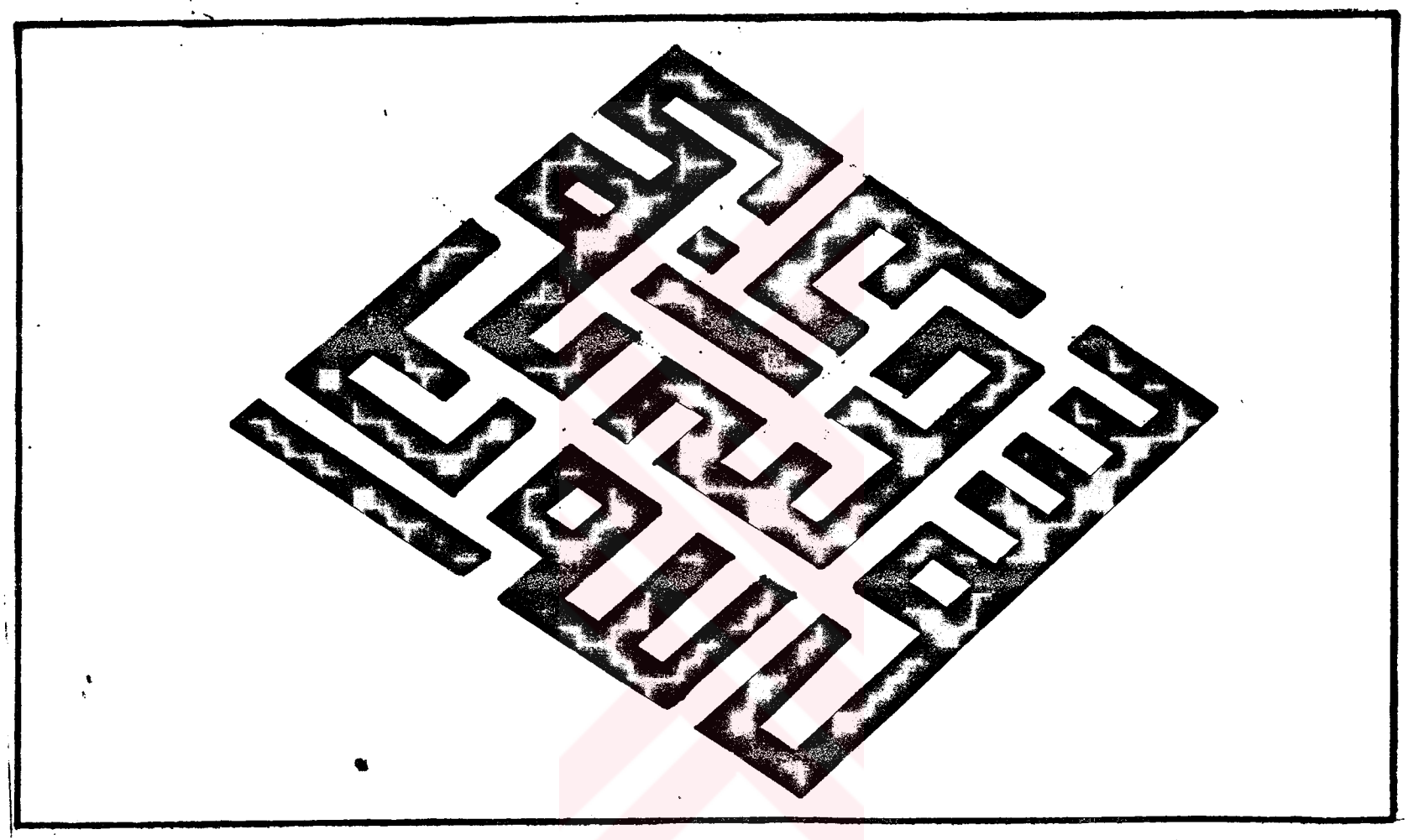
01.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 3 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Celî Sülüs İnşâ Kitabesi

07.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 4 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Ma'kılî Yazılardan

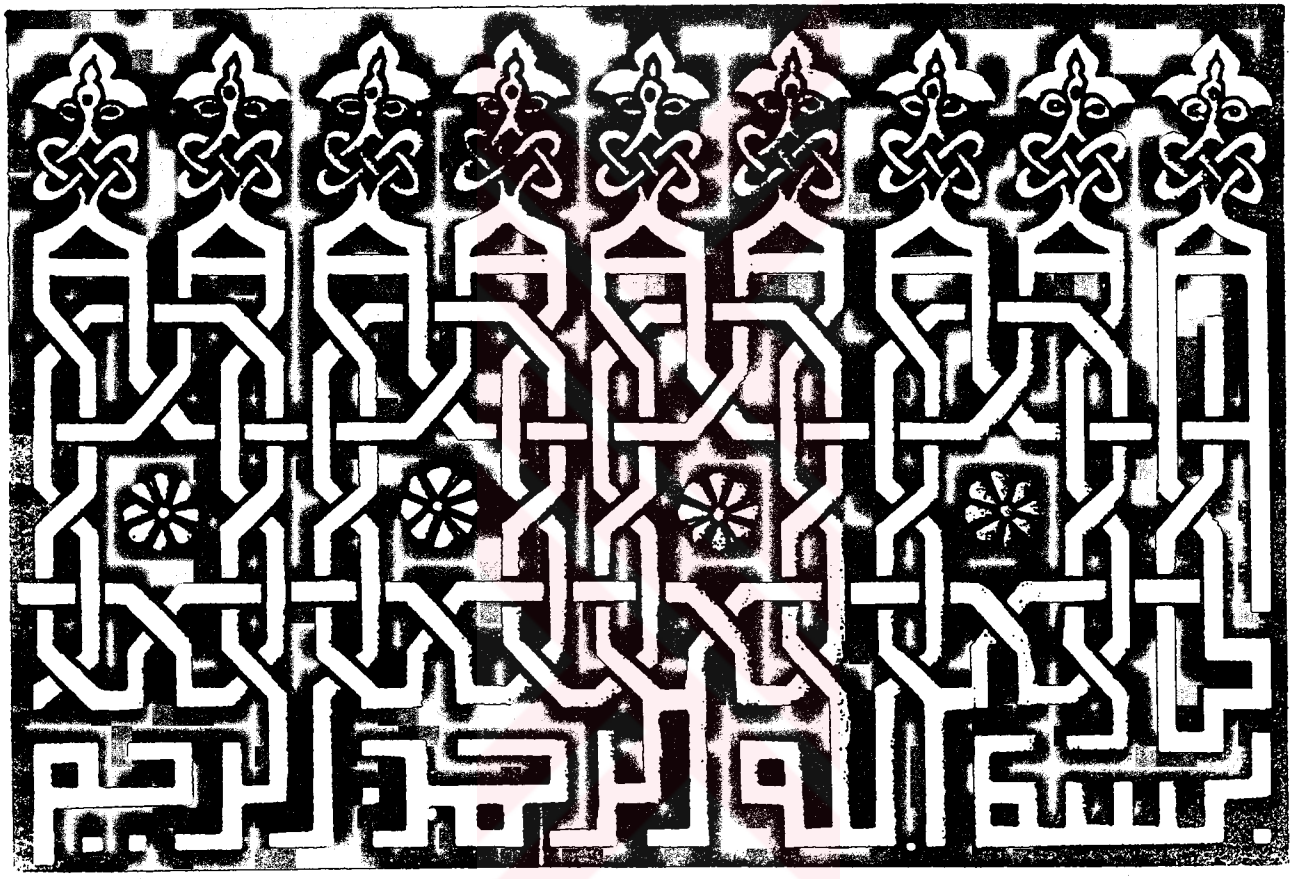
07.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 5 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Ma'kılî Yazılardan

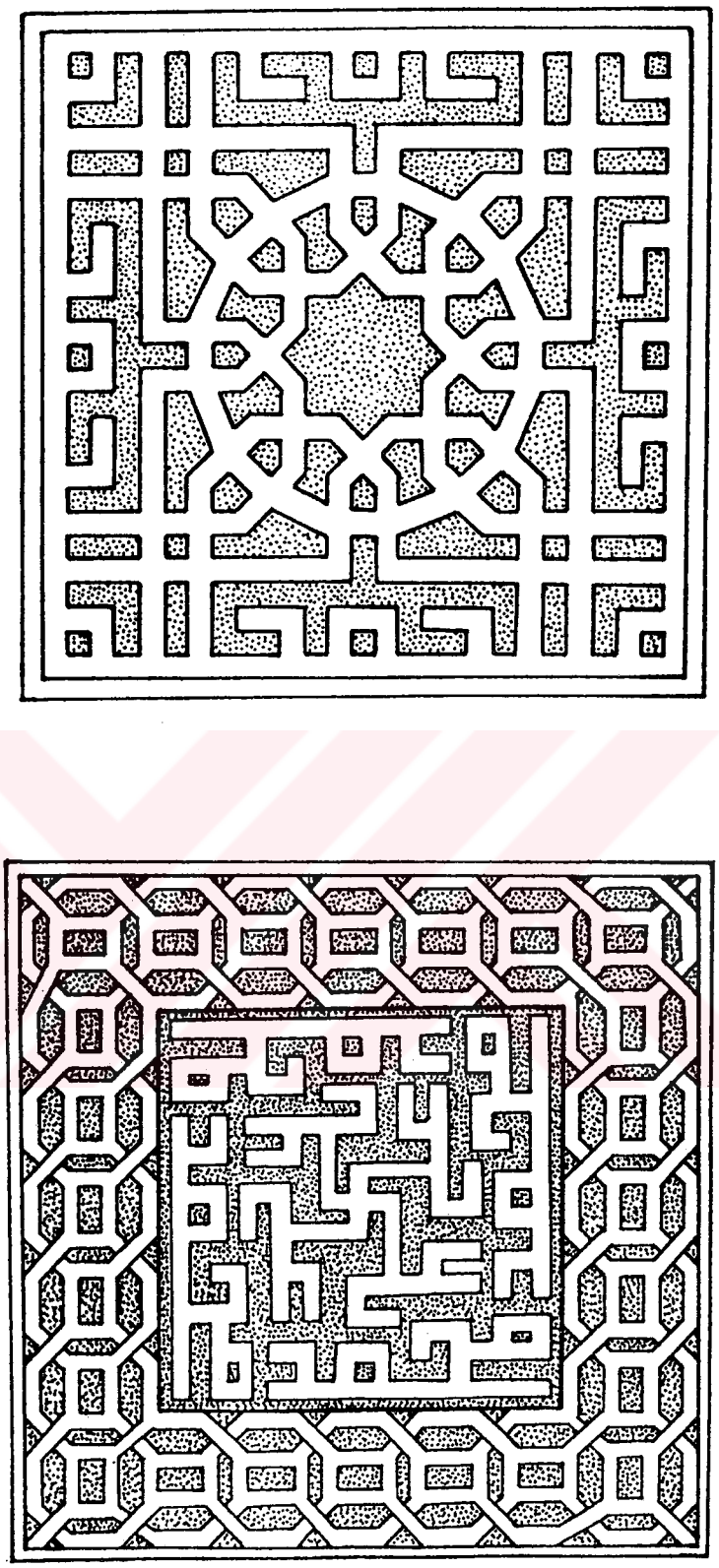
07.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 6 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Taçkapısındaki Celî Sülüs Yazıların Bitkisel Motiflerle Birlikte Kullanımı

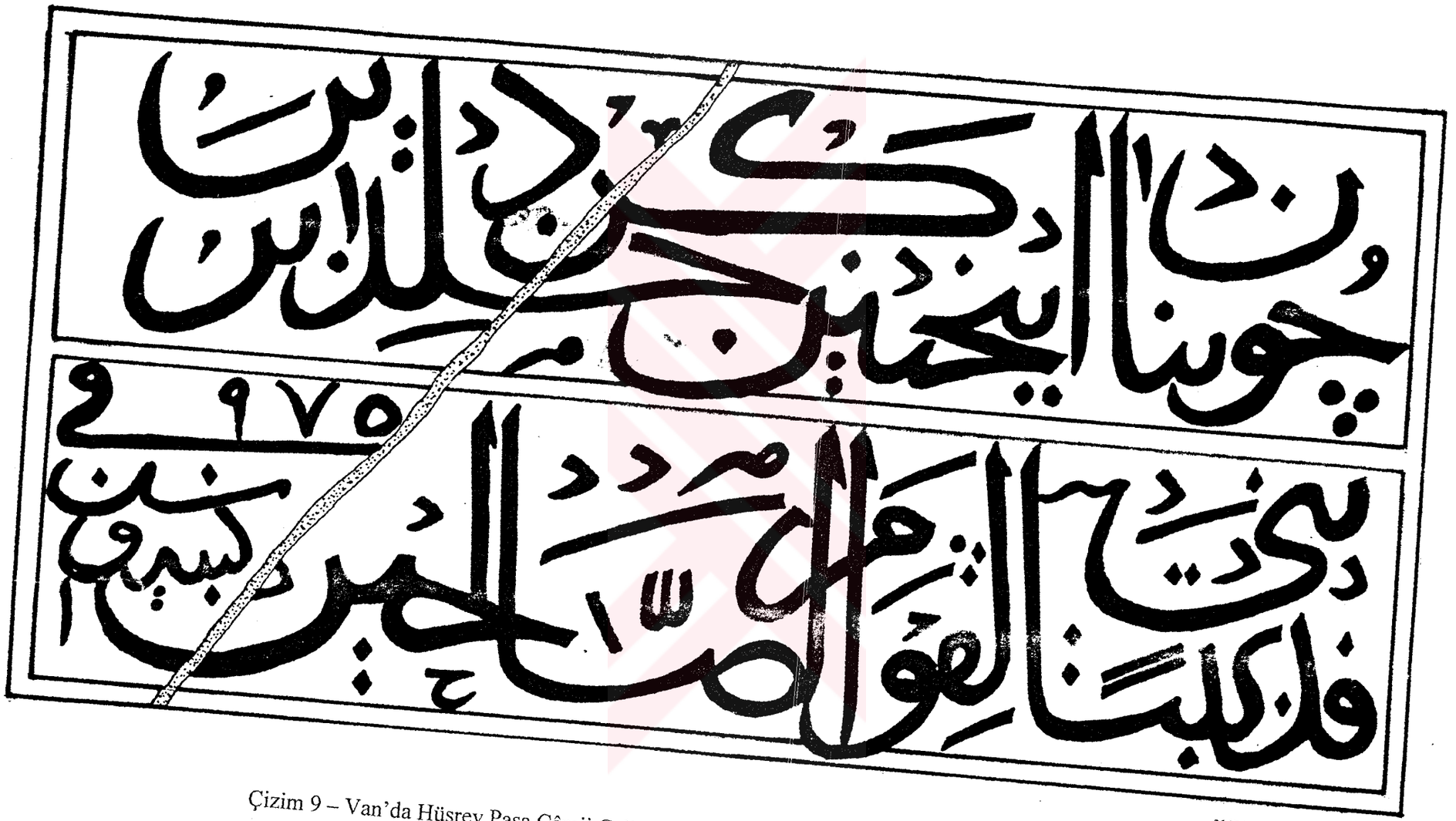

G.BAŞ

Çizim 7 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazıların
Bitkisel ve Geometrik Motiflerle Birlikte Kullanımı

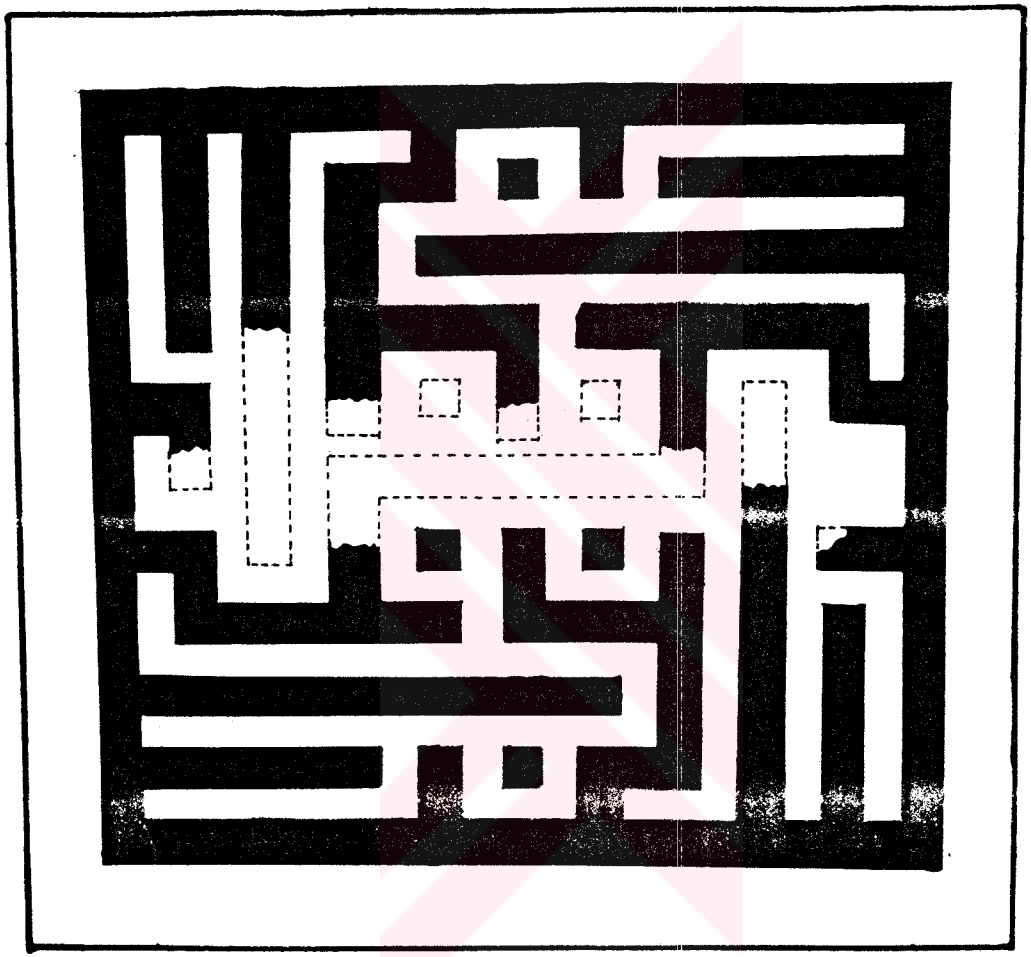

Çizim 8 – Bitlis'te Şerefiye Câmii Minâre Pabuçluğunda Geometrik Motifli Ma'kılî Yazılar

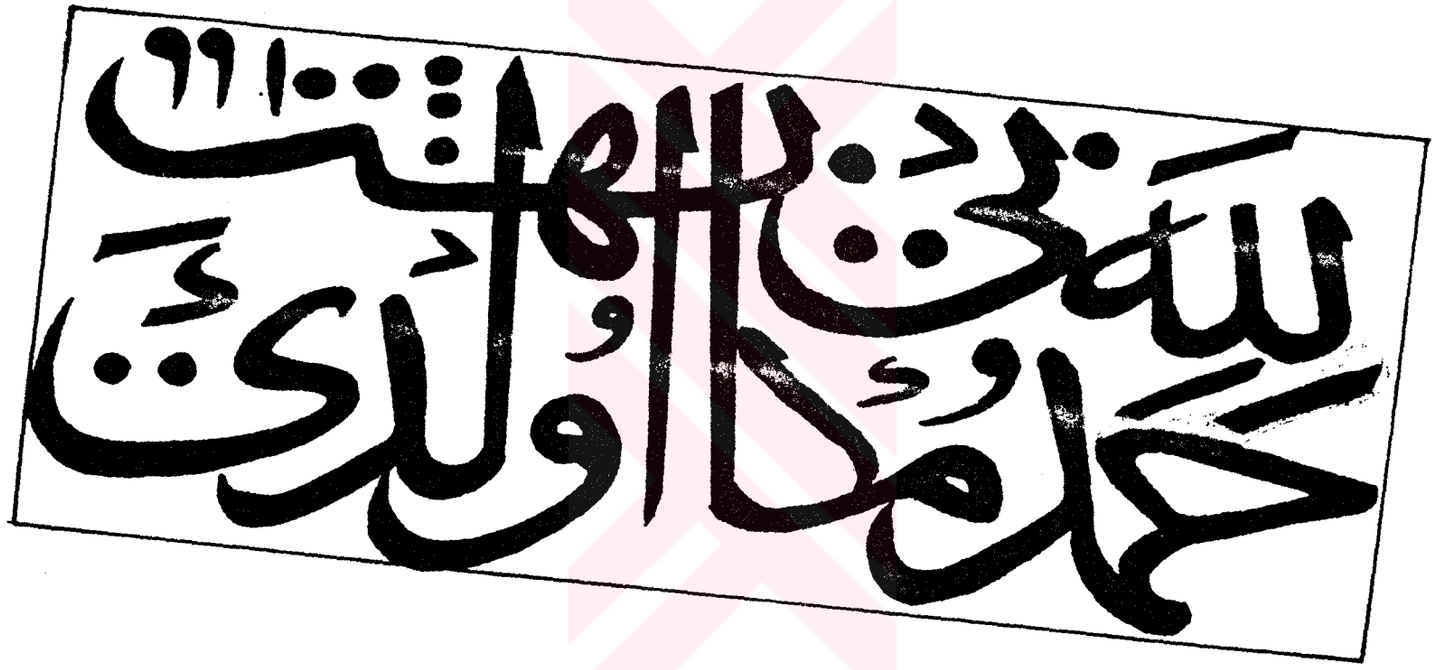
Çizim 9 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Celî Sülüs İnşâ Kitabesi

25.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

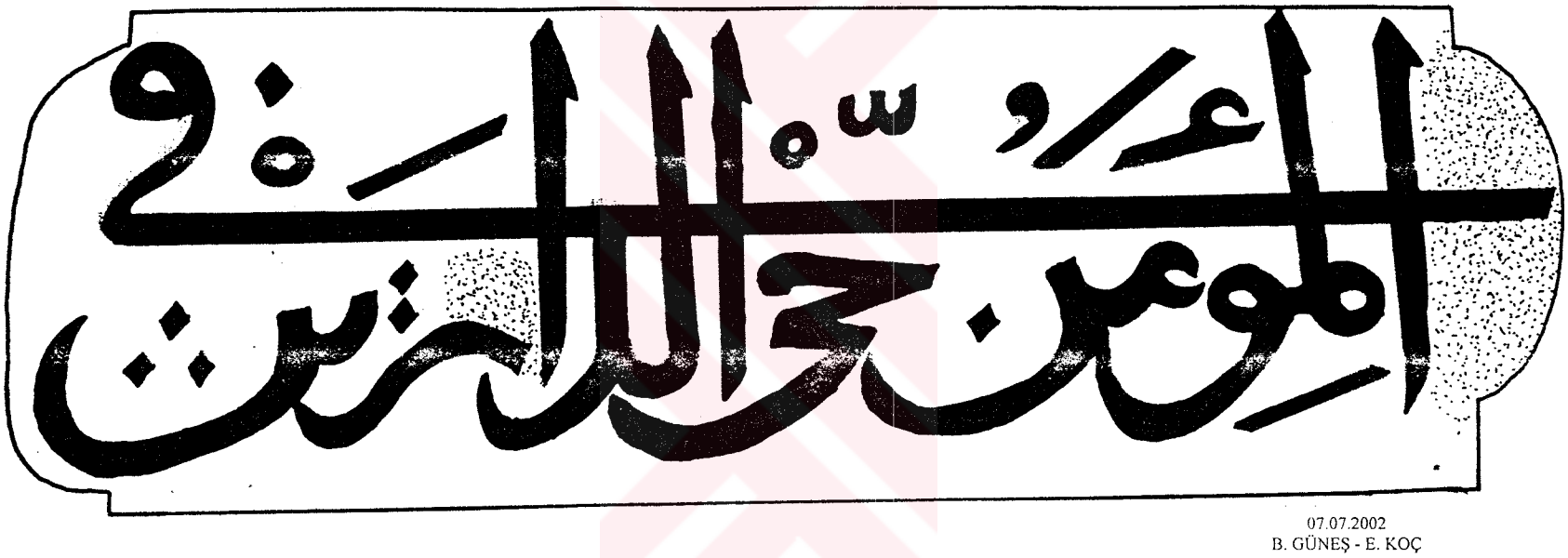
15.08.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 10 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazı

16.08.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

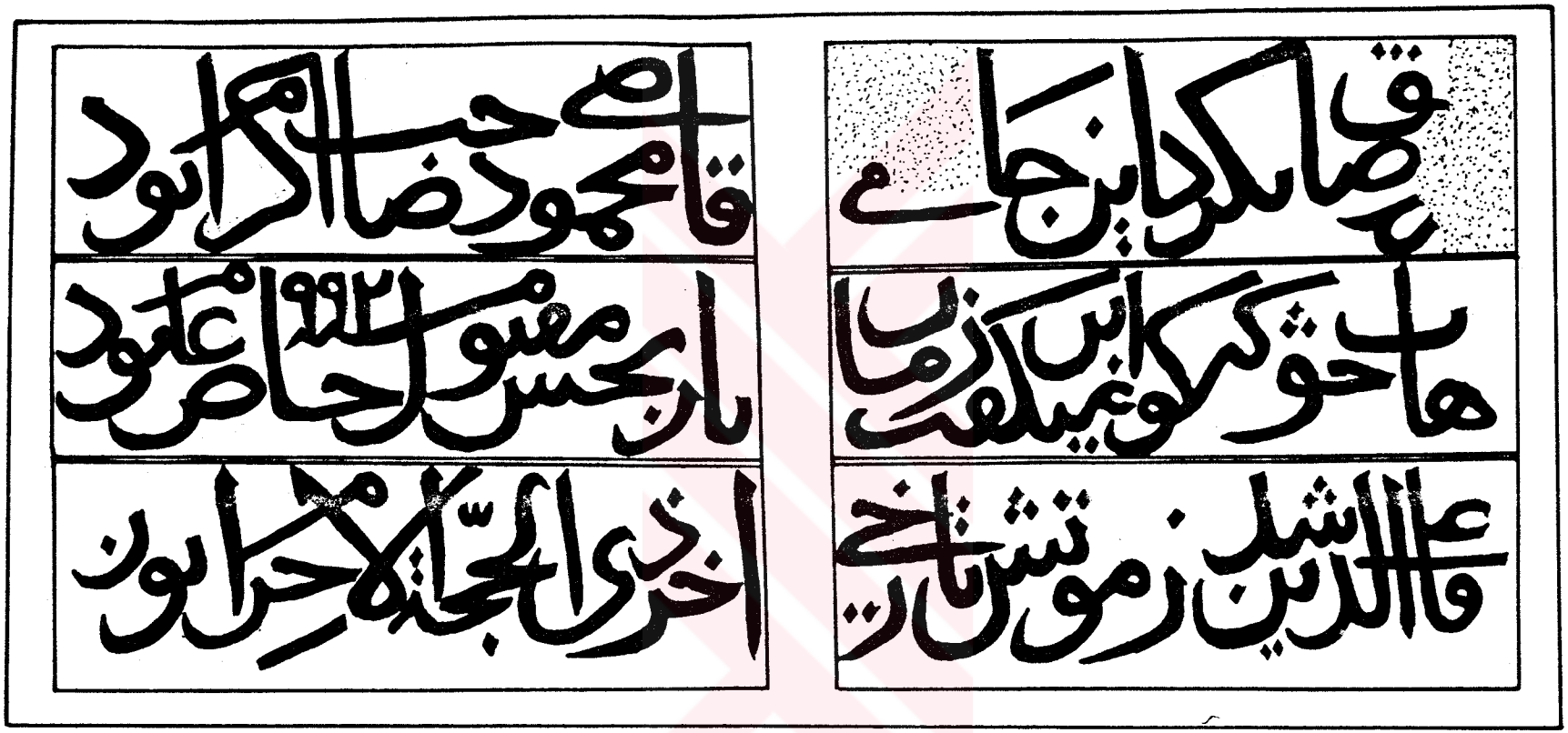
Çizim 11 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden

Çizim 12 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi'ndeki Celî Sülüs Yazılardan

Çizim 13 – Hoşap Hasan Bey Medresesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden

10.09.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 14 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii İnşâ Kitabesi

02.10.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 15 – Bitlis'te Seyid İbrâhim Türbesi Celî Sülüs İnşâ Kitabesinden

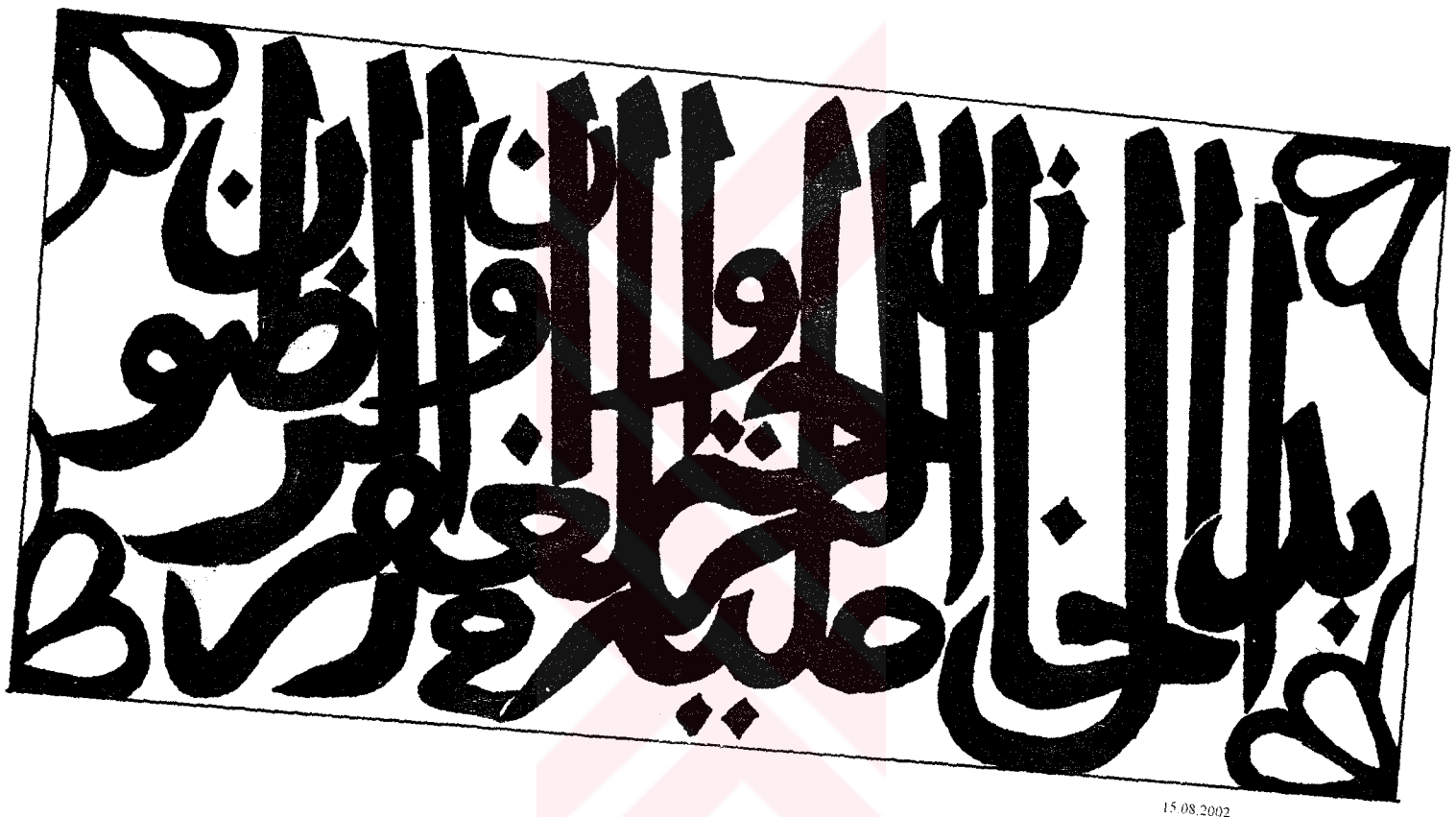
07.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 16 – Bitlis'te Hazo Hanı Lâle Motifli Tamir Kitabesi

20.10.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 17 – Hoşap Kalesi İnşâ Kitabesinden

15.08.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 18 – Bitlis'te Nûhiye Medresesi İnşâ Kitabesinden

10.09.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 19 – Zernek Câmii İnşâ Kitabesinden

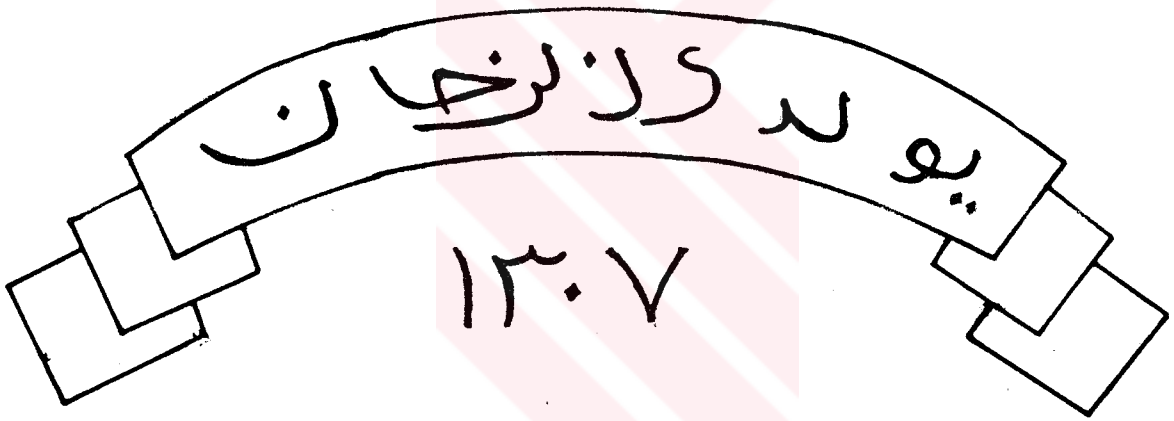

Çizim 20 – Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Lâle Motifli Tamir Kitabesinden

13.09.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

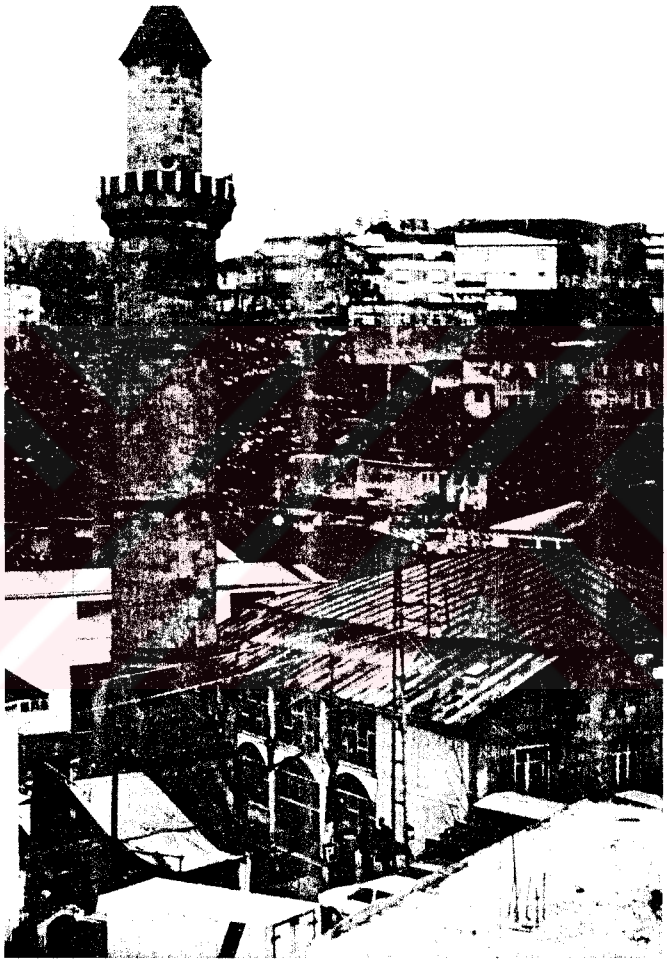
Çizim 21 – Bitlis'te Kureyşî Câmii İnşâ Kitabesinden

07.07.2002
B. GÜNEŞ - E. KOÇ

Çizim 22 – Muş'ta Yoldüzler Hanı Kitabesi

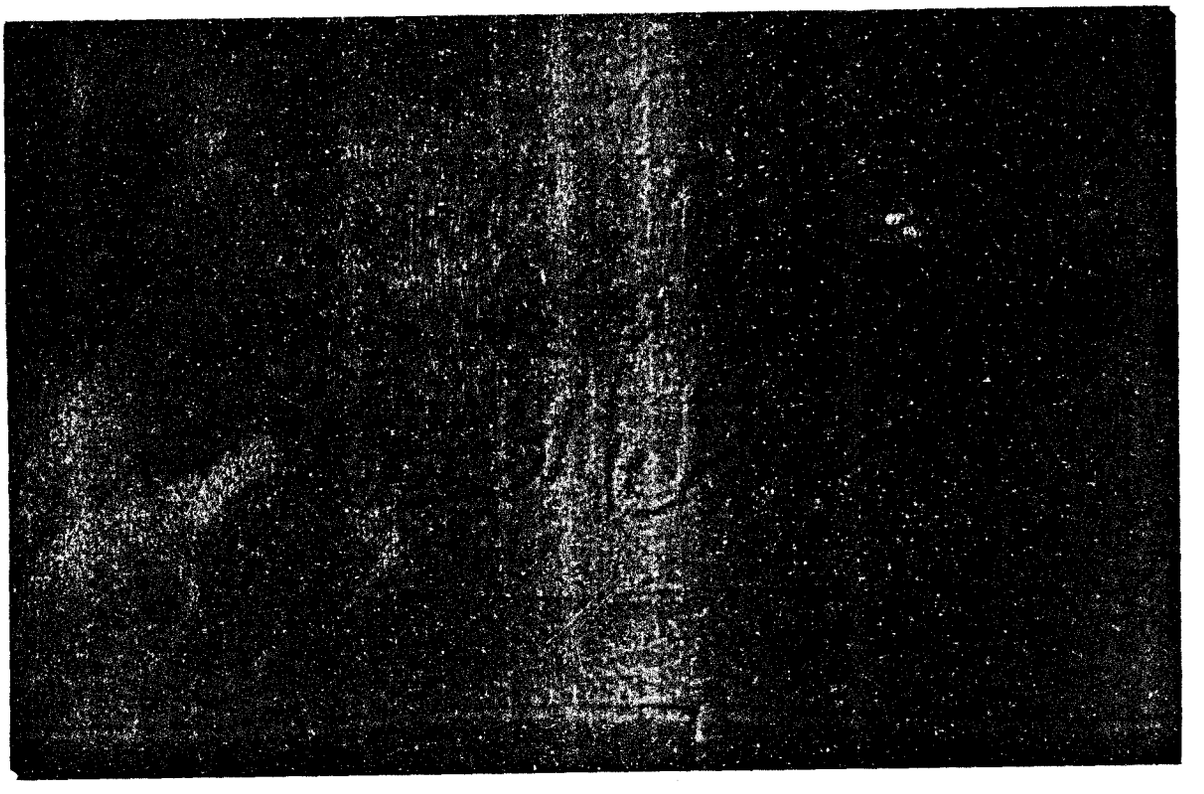
RESİMLER

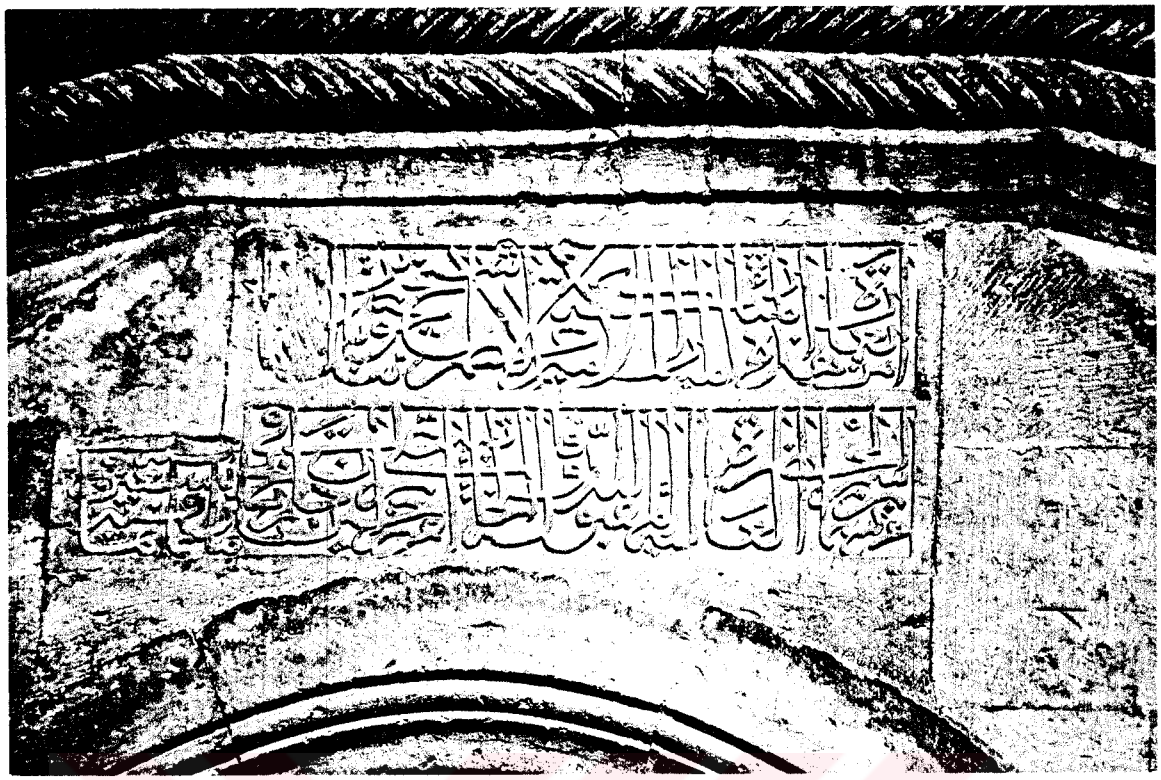
Resim 1 – Bitlis'te Ulu Câmi

Resim 2 – Bitlis'te Ulu Câmi I. Tamir Kitabesi

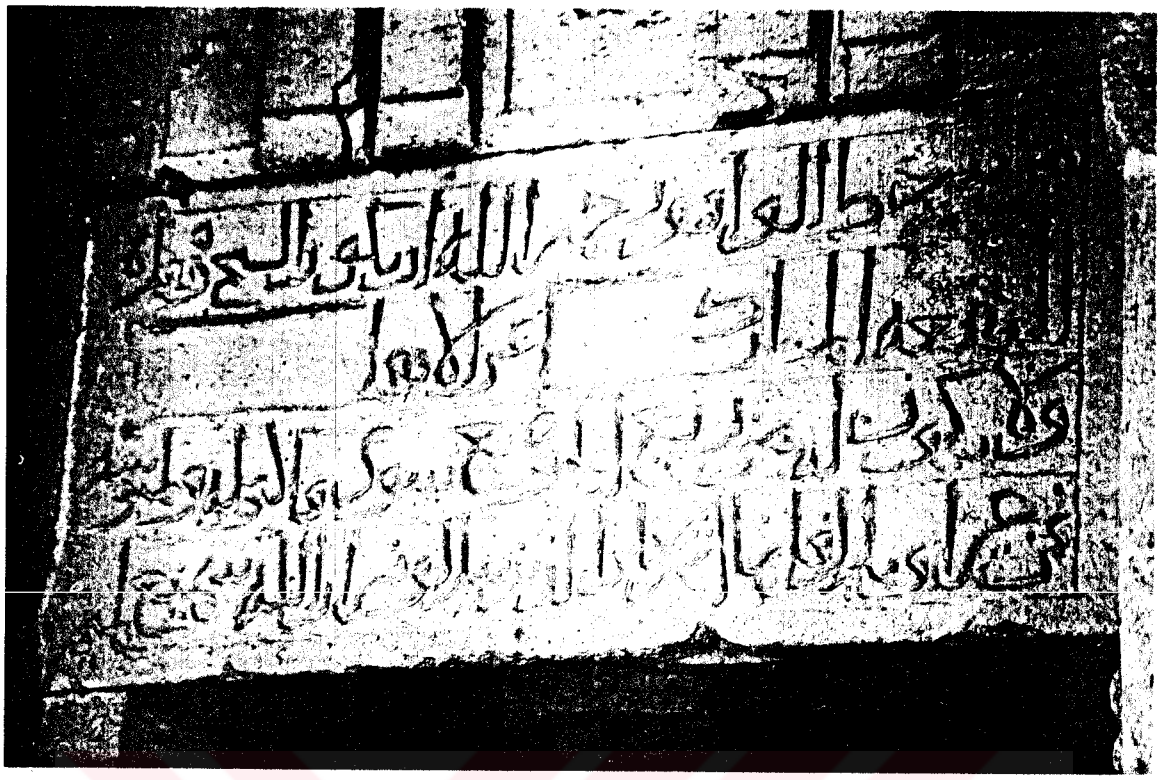
Resim 3 – Bitlis'te Ulu Câmi II. Tamir Kitabesi

Resim 4 – Bitlis'te Ulu Câmi İnşâ Kitabesi (minare)

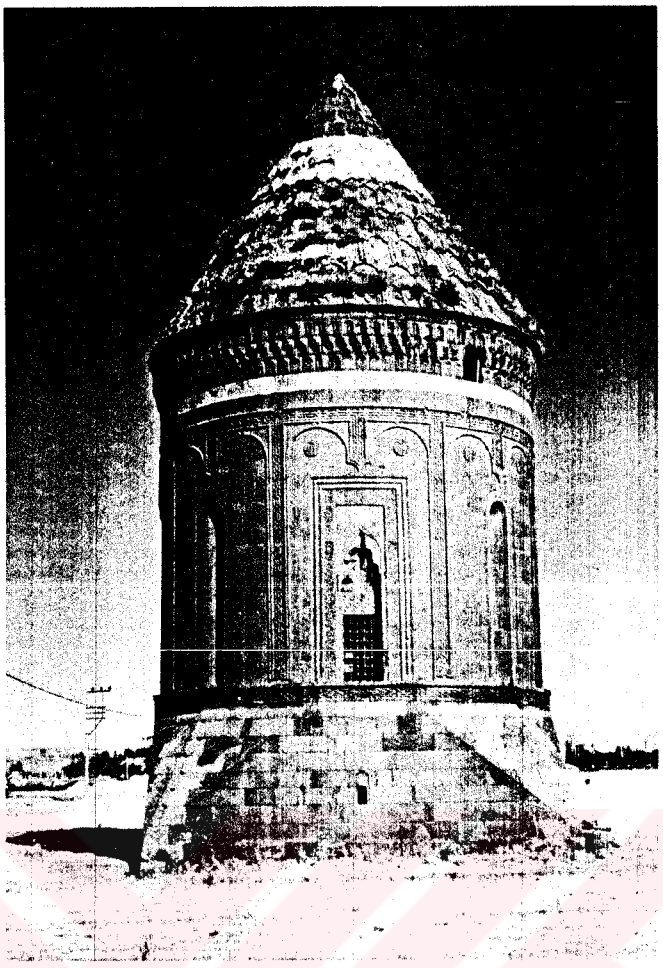
Resim 5 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti

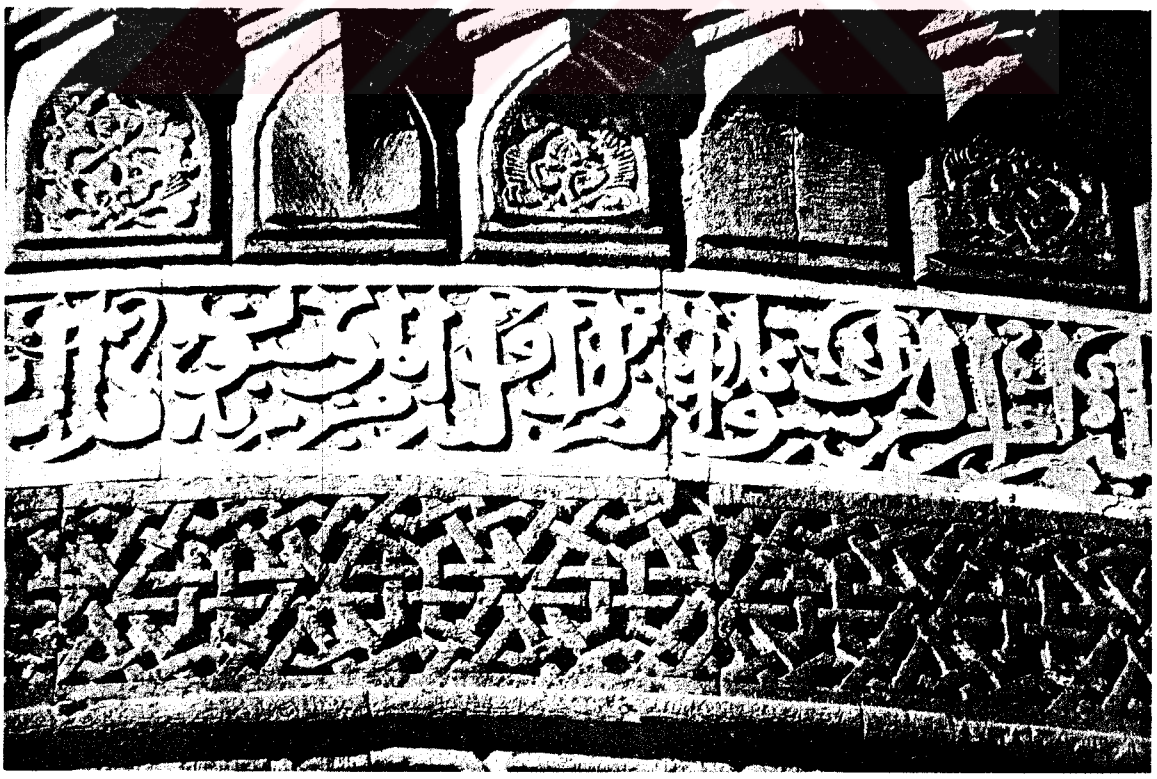
Resim 6 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti Vakfiye Kitabesi

Resim 7 – Ahlat'ta Şeyh Necmeddin Kümbeti Kitabesi

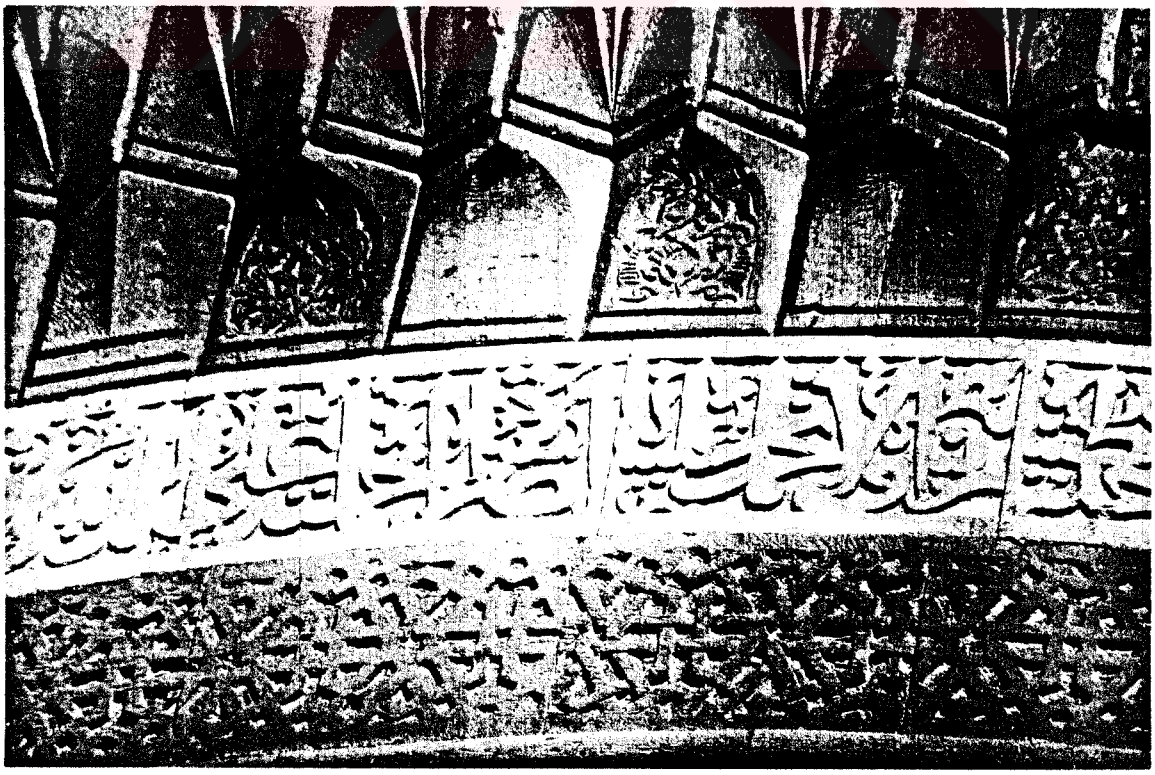
Resim 8 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti

Resim 9 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağı

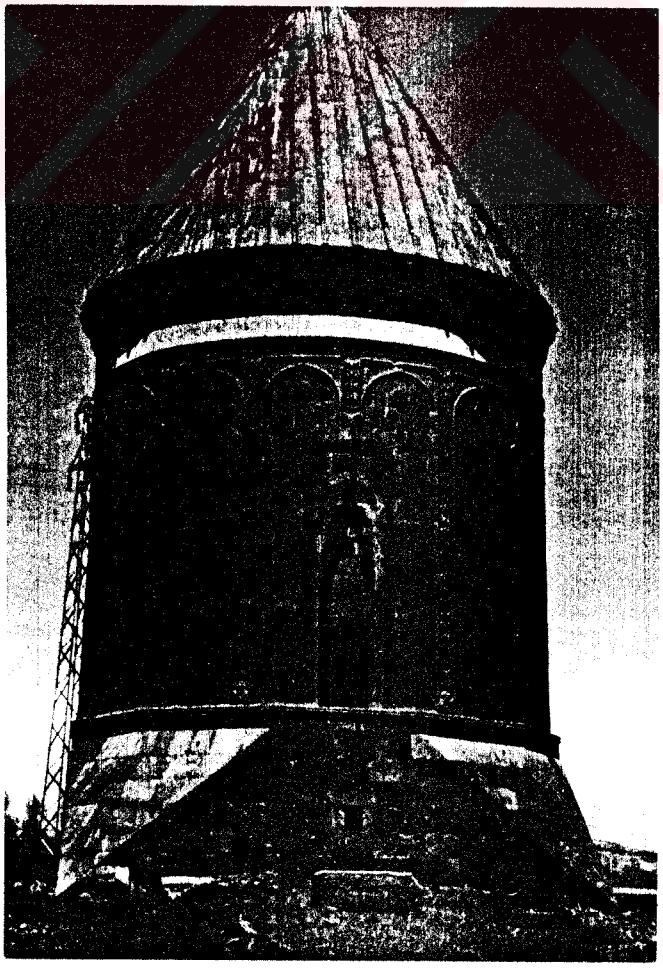
Resim 10 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağı

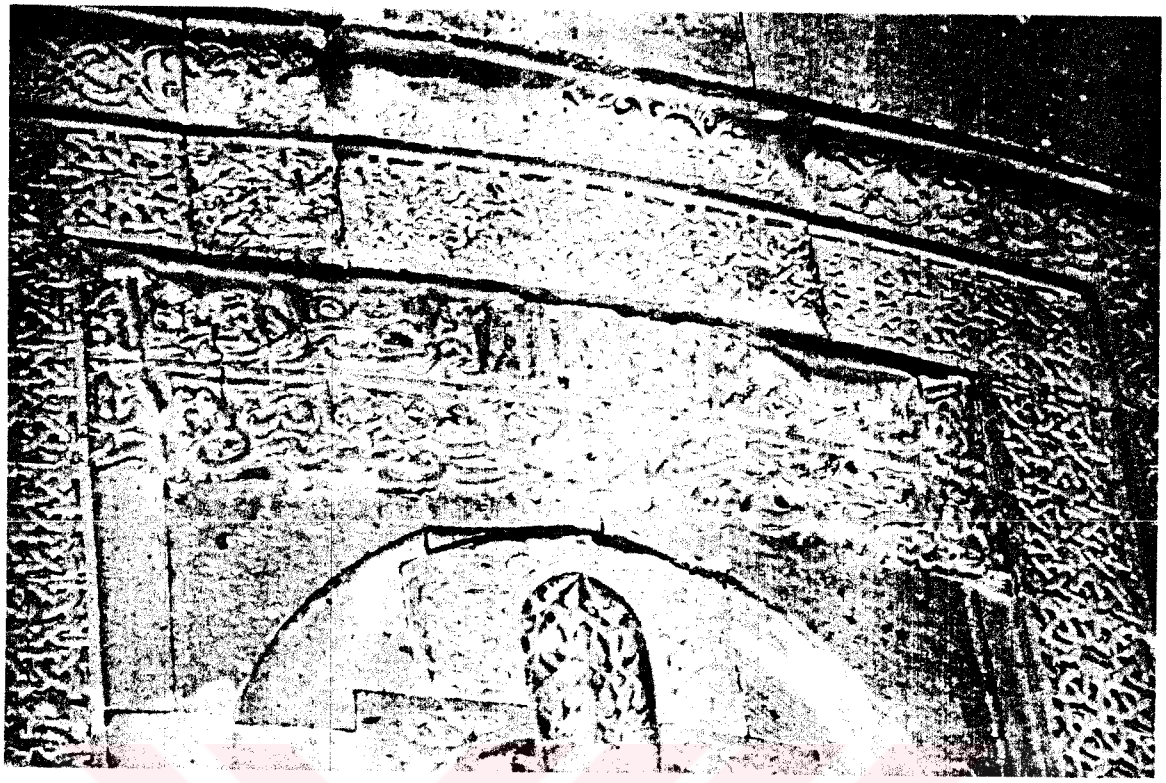
Resim 11 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağından Bir Başka Görüntü

Resim 12 – Ahlat'ta Usta Şagird Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 13 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti

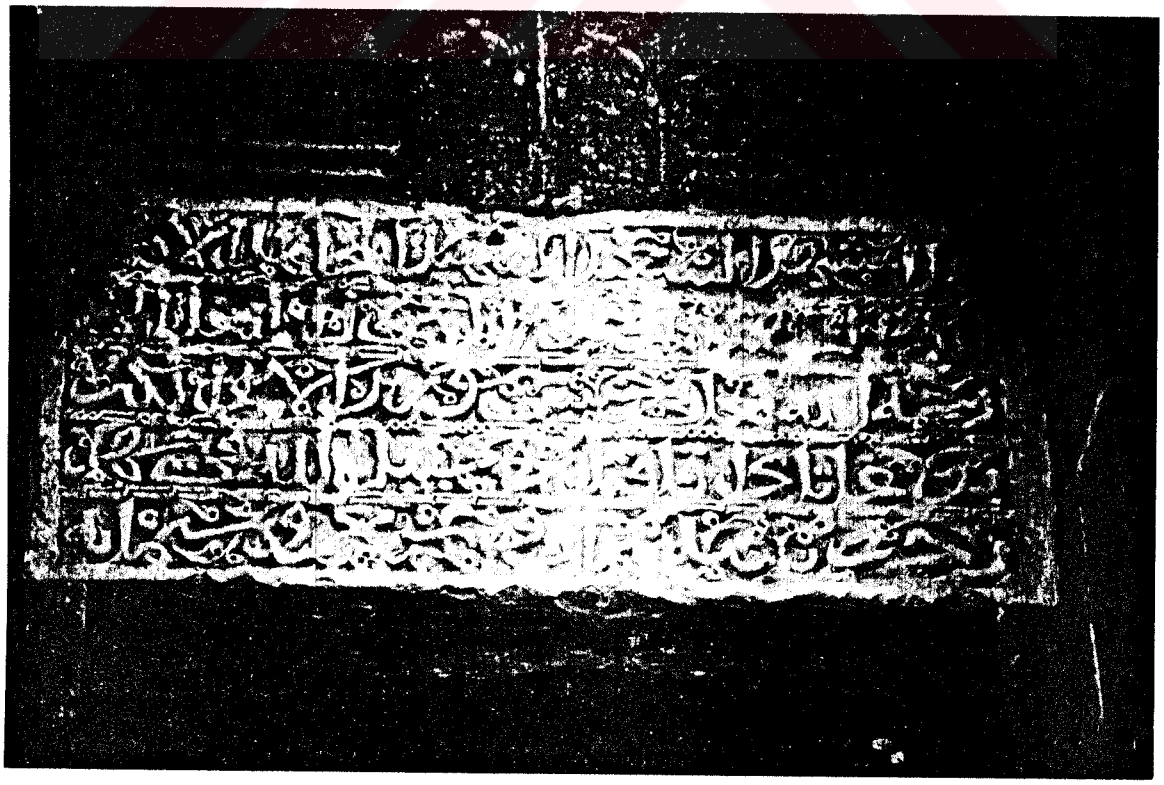
Resim 14 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti İnşâ Kitabesi

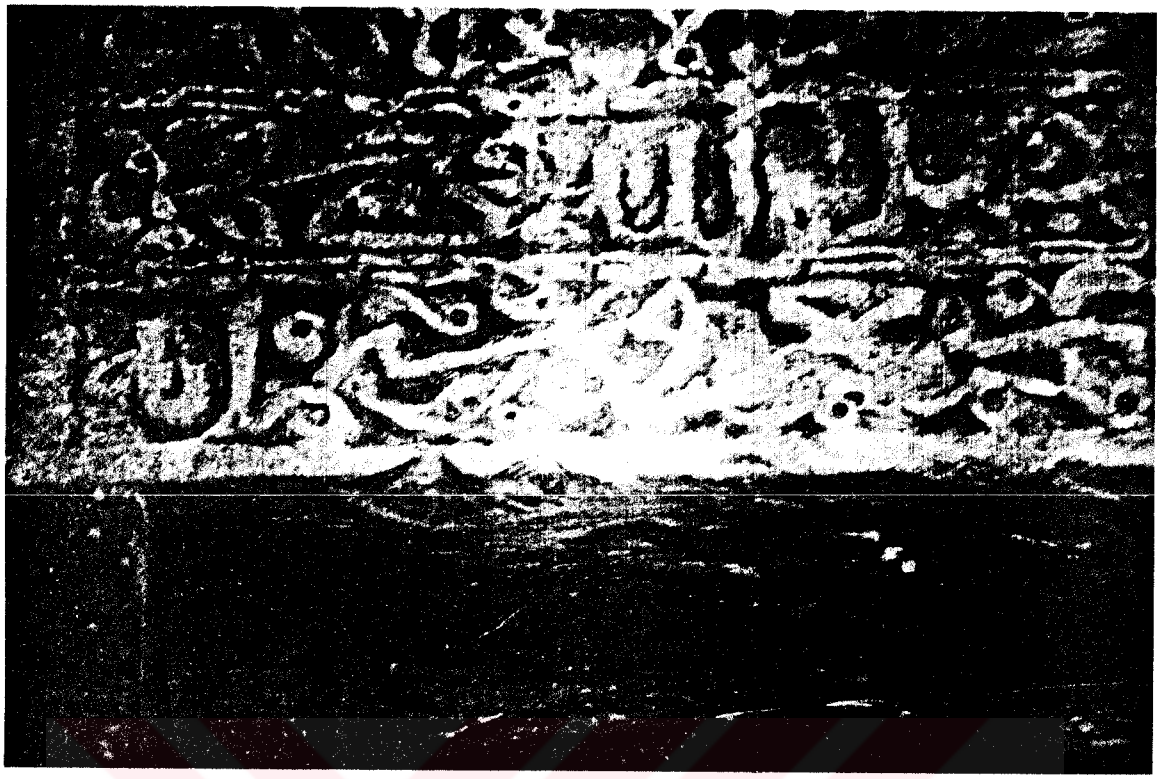
Resim 15 – Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay

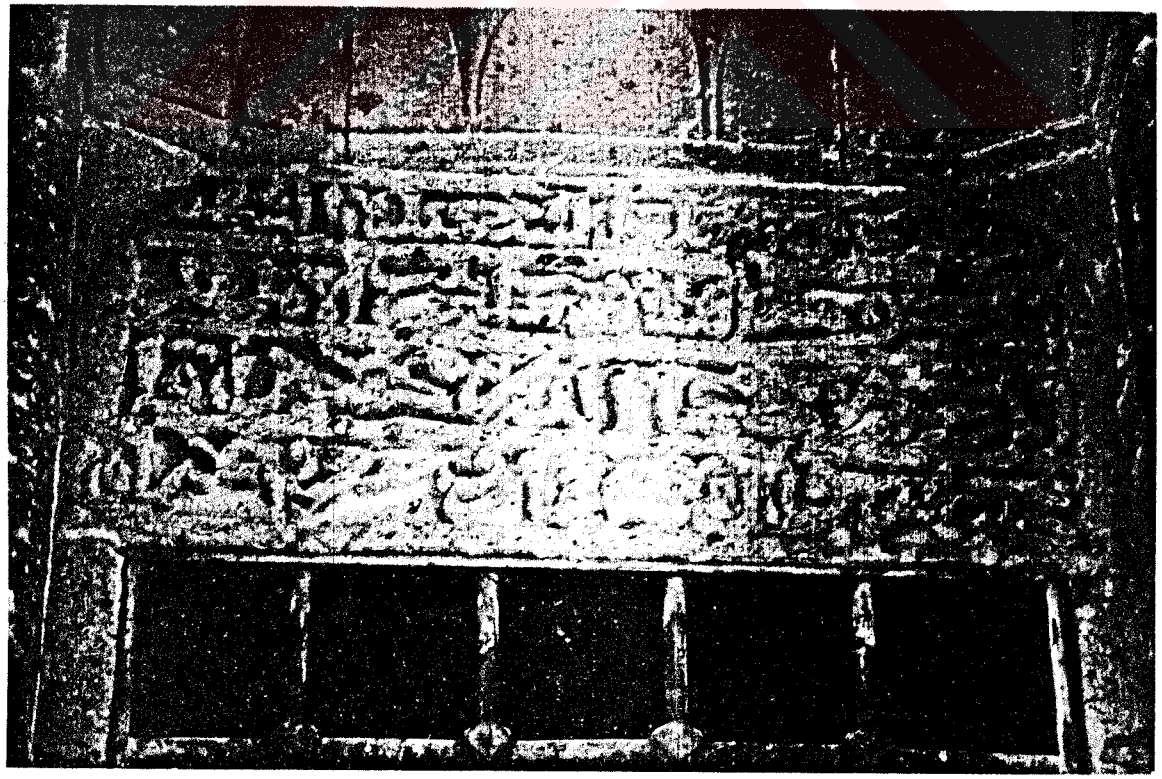
Resim 16 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti

Resim 17 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti İnşâ Kitabesi

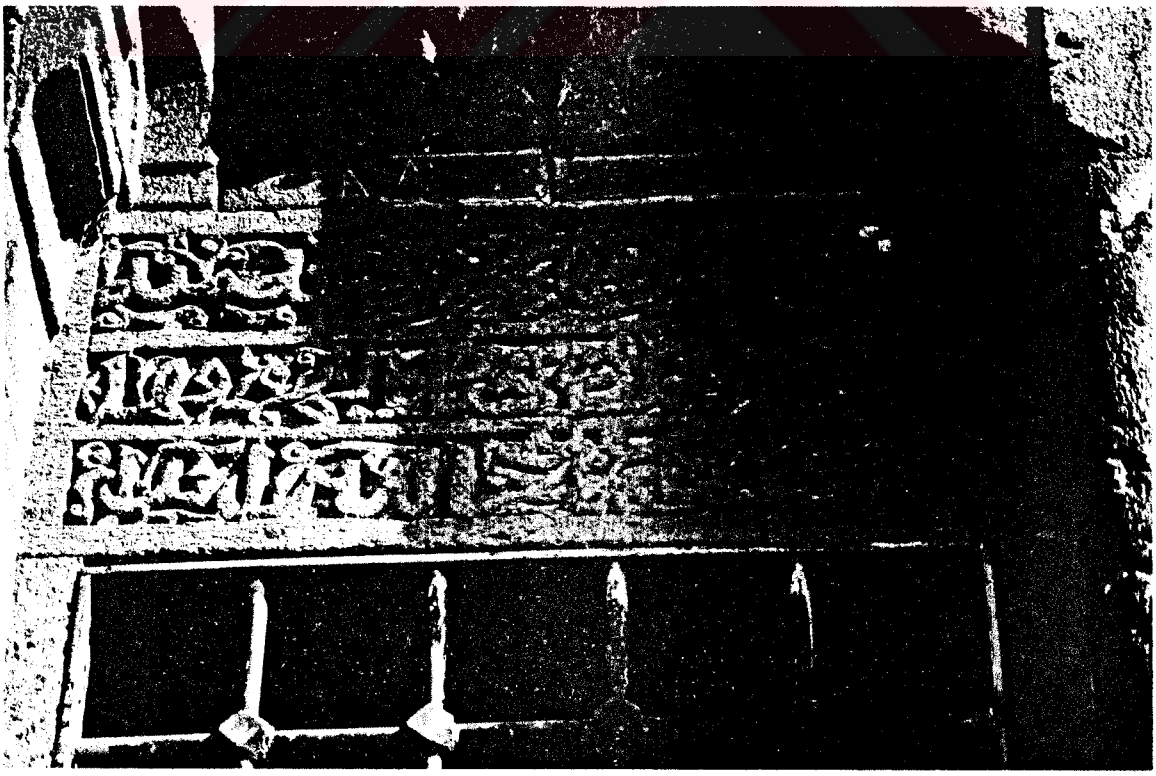
Resim 18 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay

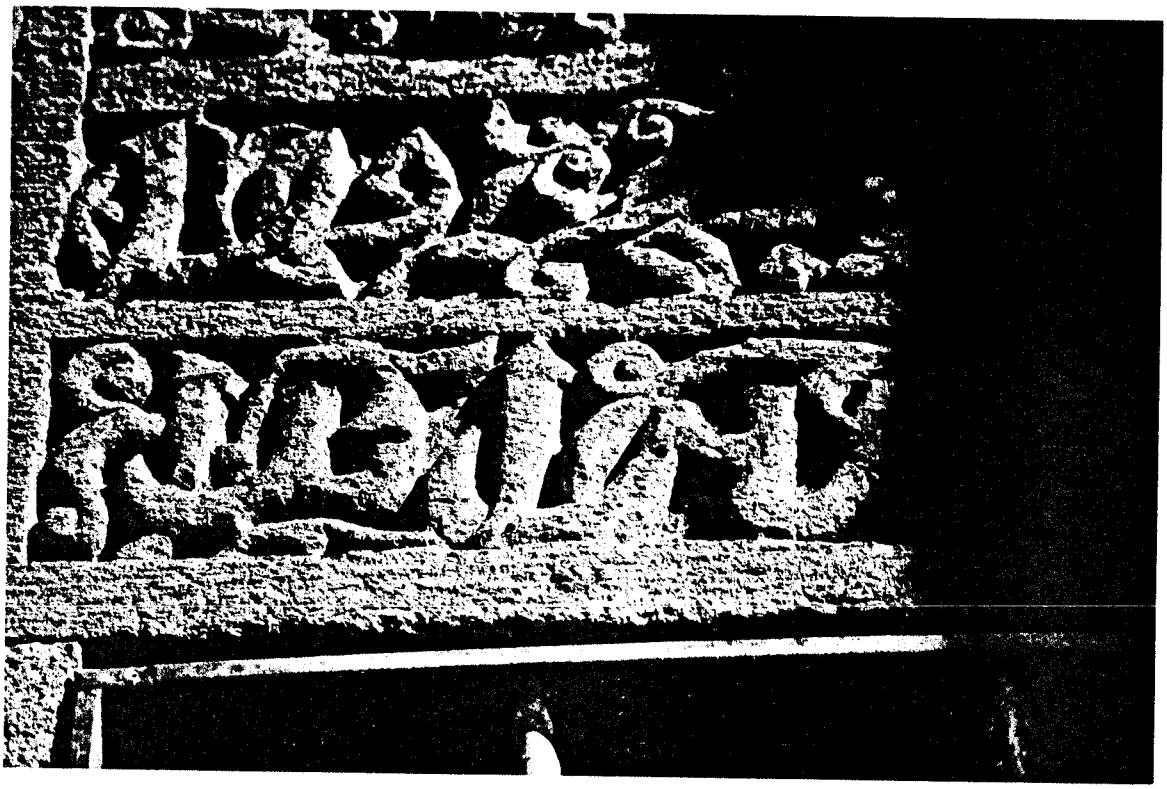
Resim 19 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Doğu Penceresinde Yer Alan Kitabe

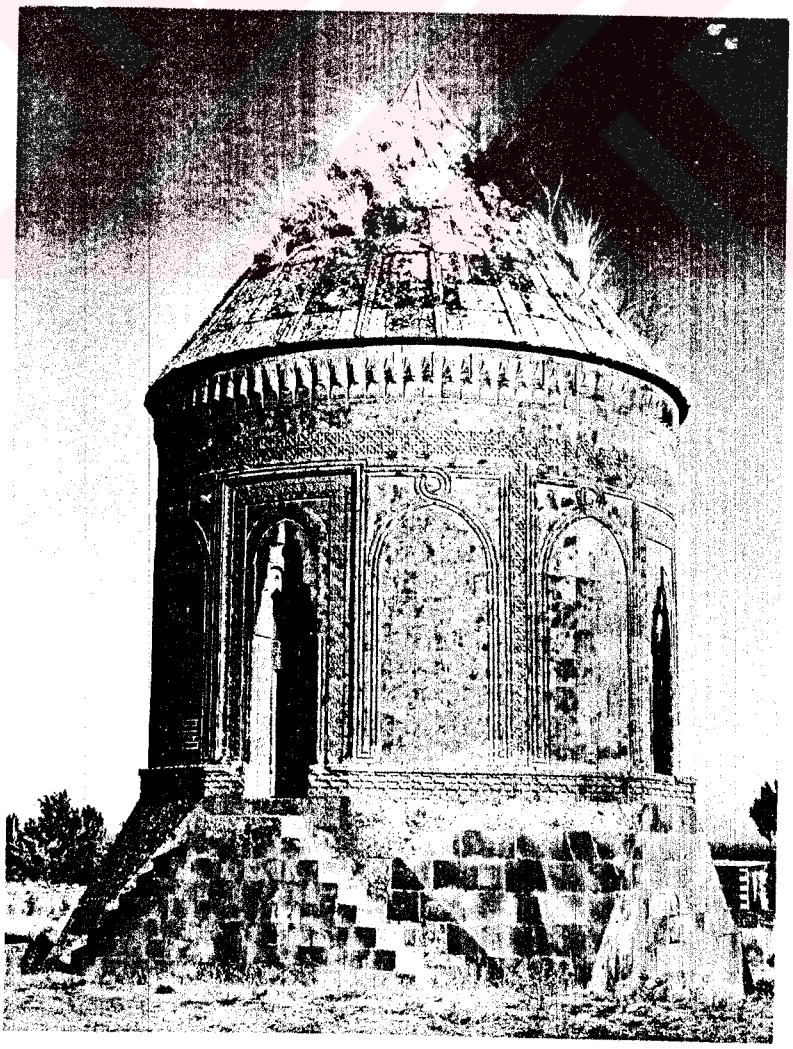
Resim 20 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Güney Penceresinde Yer Alan Kitabe

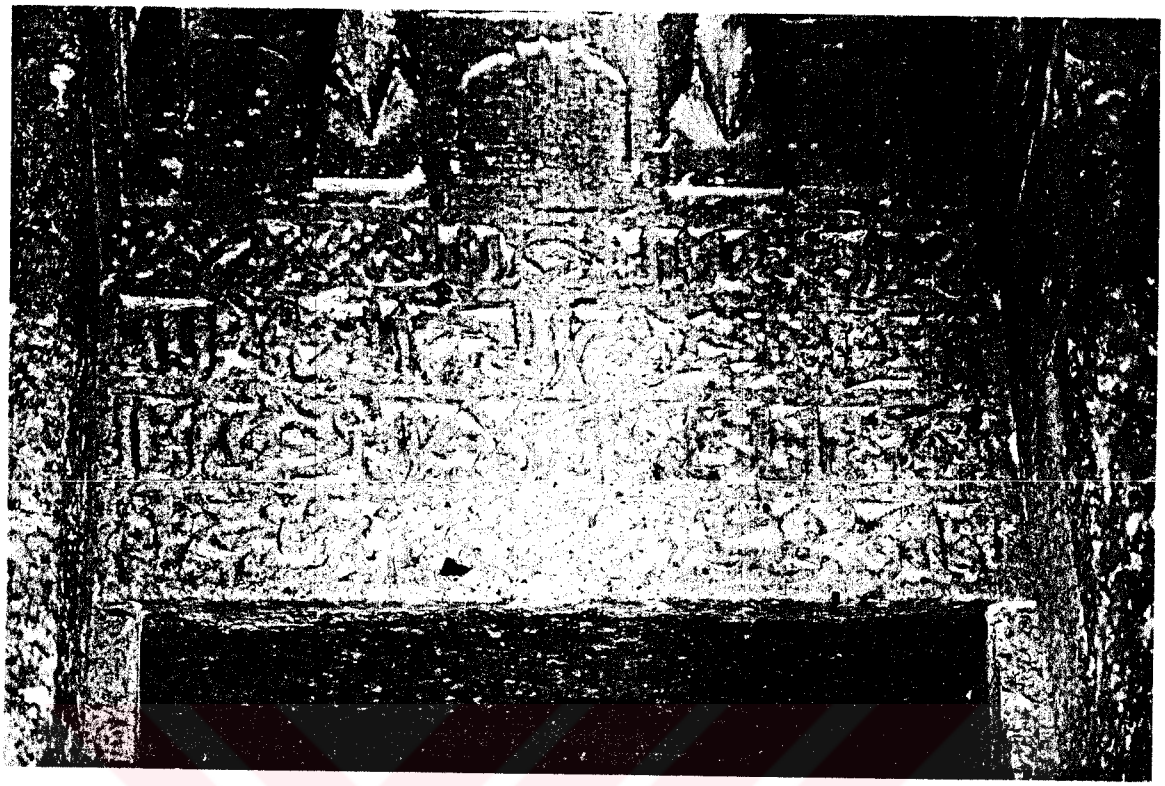
Resim 21 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Batı Penceresinde Yer Alan Kitabe

Resim 22 – Ahlat'ta Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti Batı Penceresindeki Kitabeden Detay

Resim 23 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti

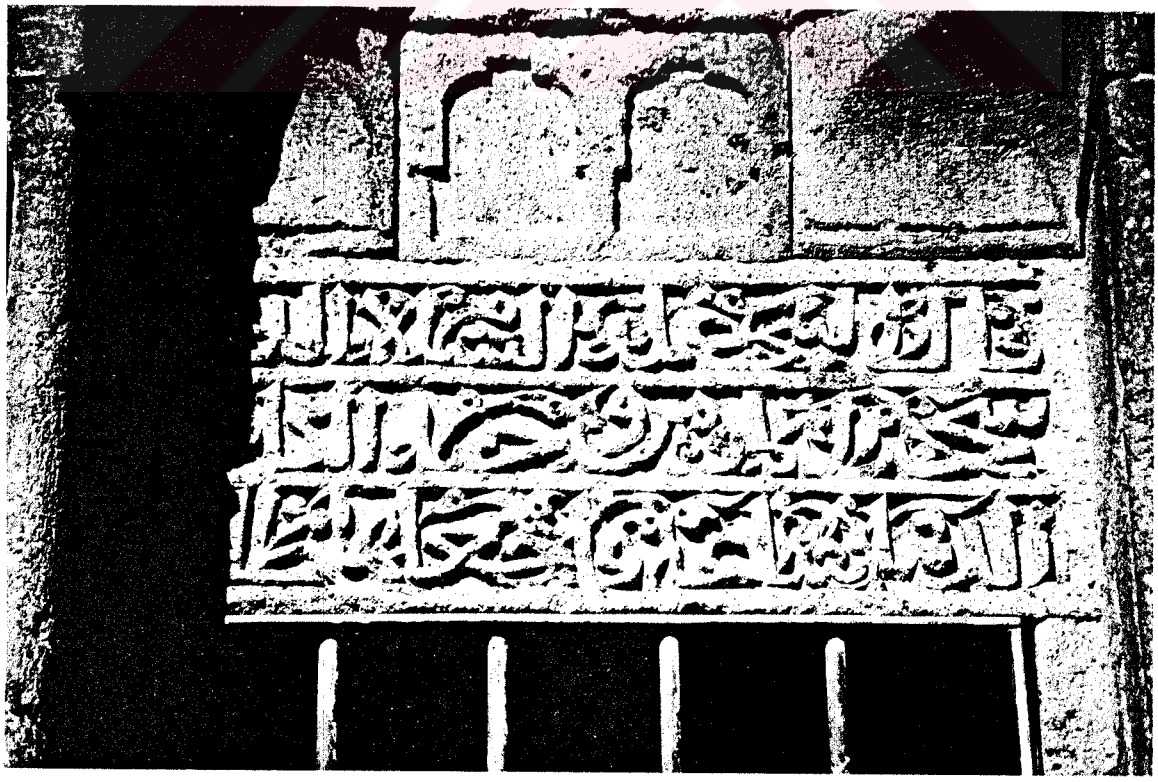
Resim 24 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Kapı Lentosundaki Kitabe

Resim 25 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Batı Pencere Lentosundaki Kitabe

Resim 26 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Batı Penceresindeki Kitabeden Detay

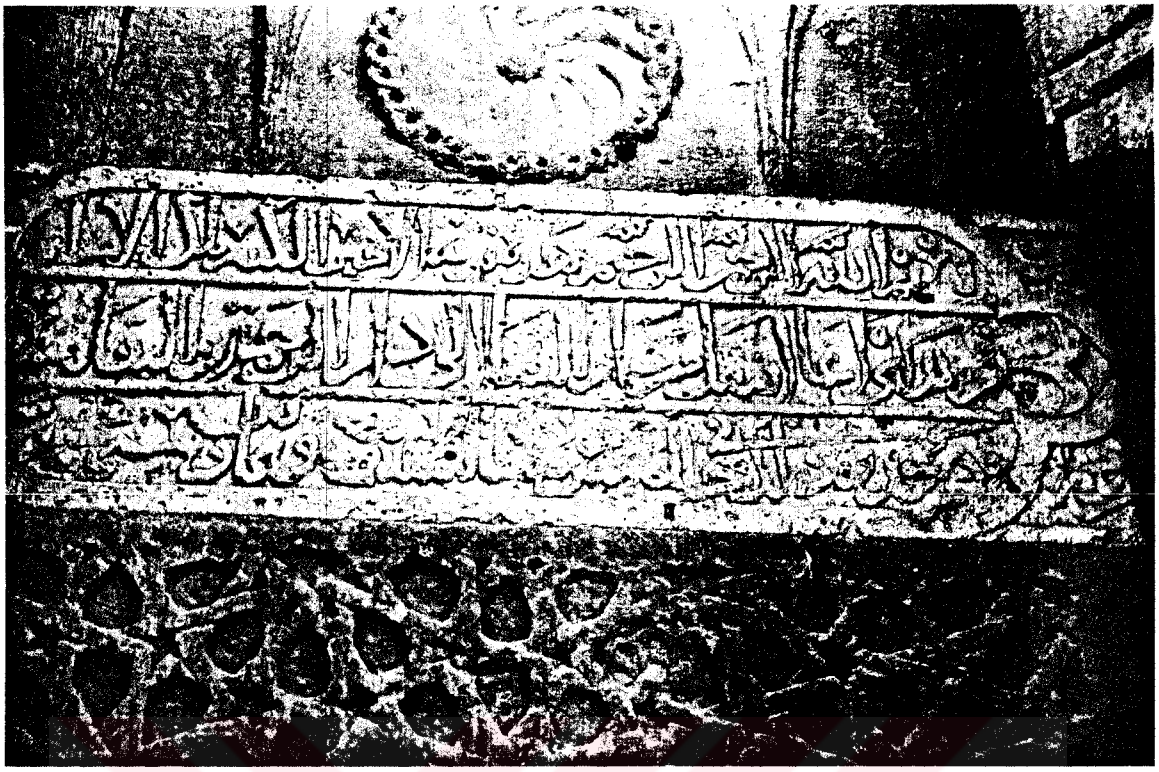
Resim 27 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Güney Pencere Lentosundaki Kitabe

Resim 28 – Ahlat'ta Bogatay Aka-Şirin Hâtun Kümbeti Doğu Pencere Lentosundaki Kitabe

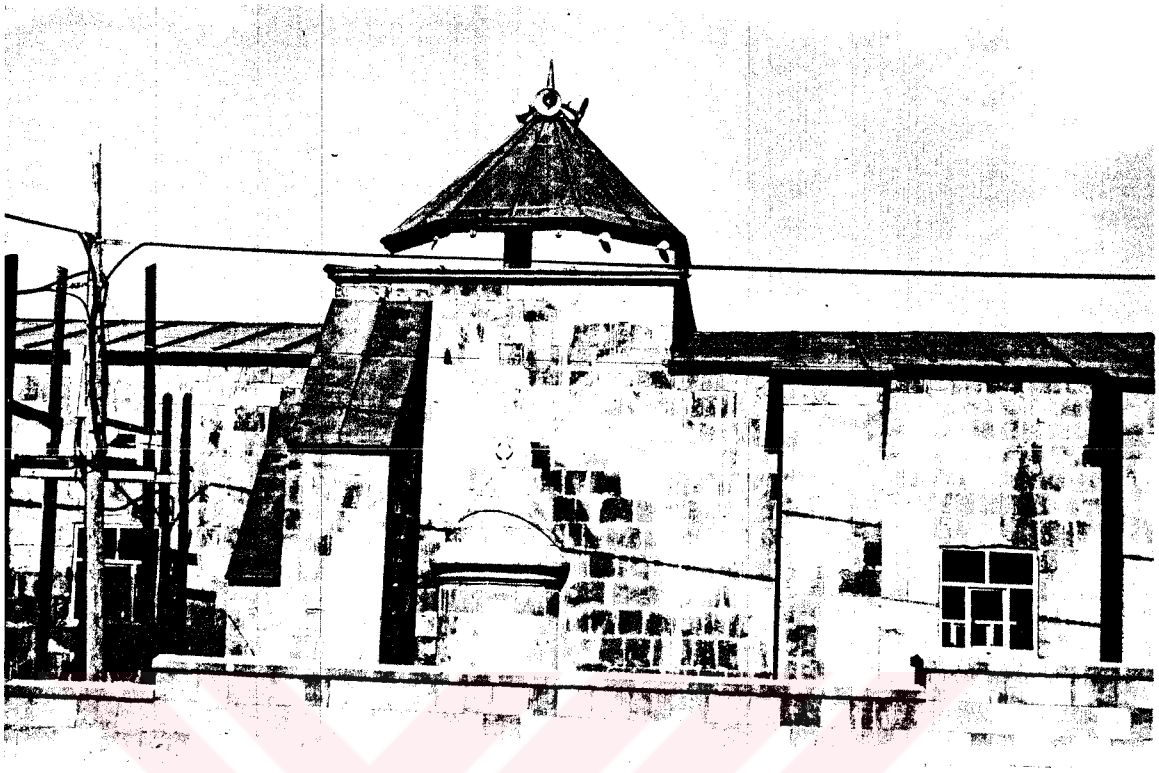
Resim 29 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti

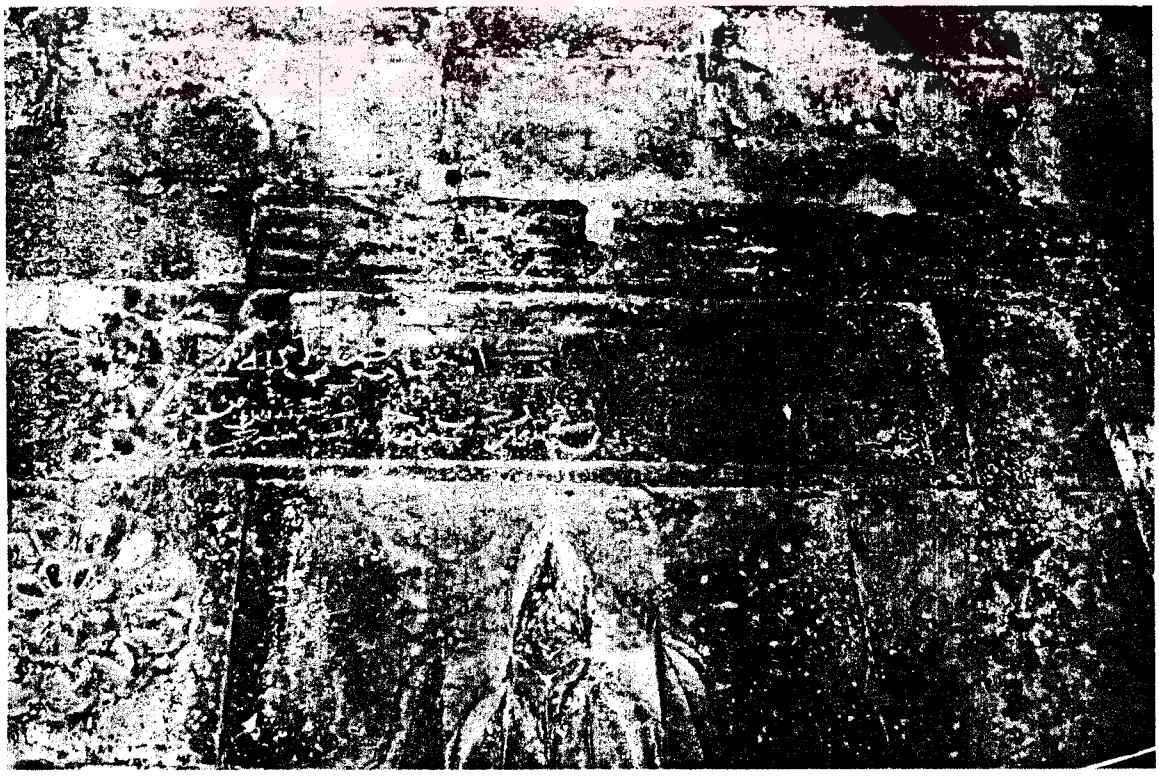
Resim 30 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti İnşâ Kitabesi

Resim 31 – Güroymak'ta Karanday Ağa Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay

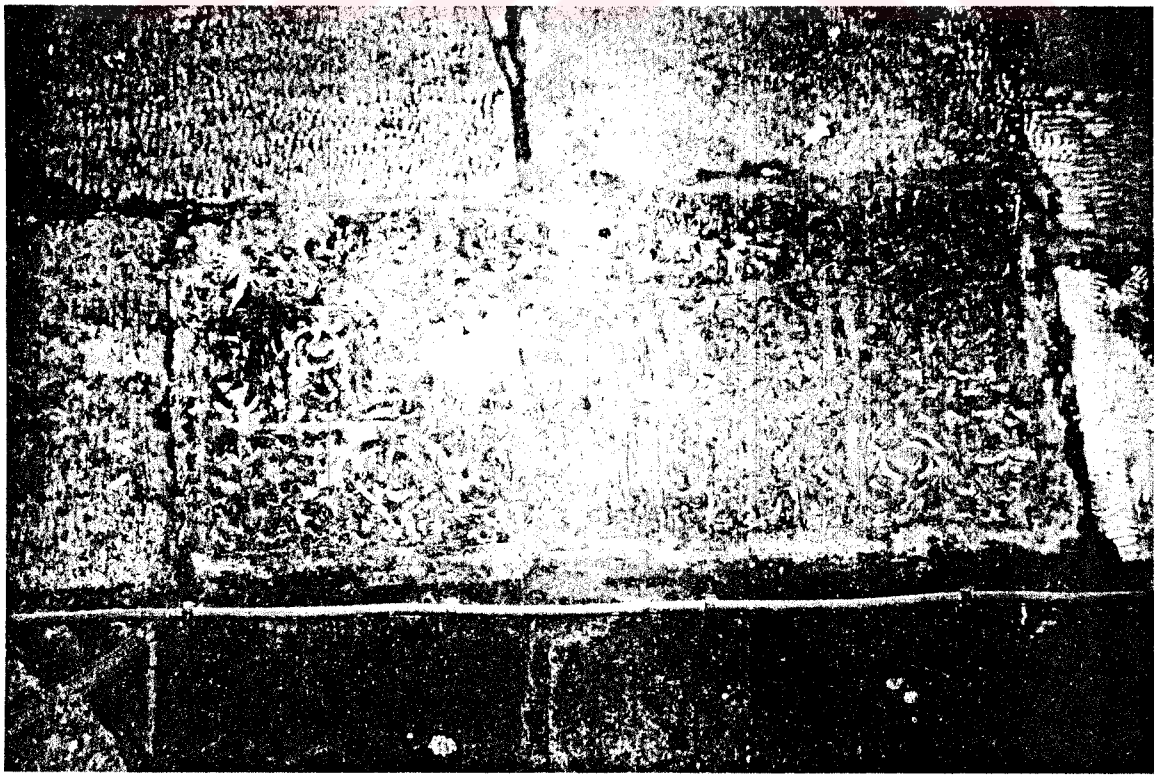
Resim 32 – Bulanık'ta Esenlik Köyü Câmii

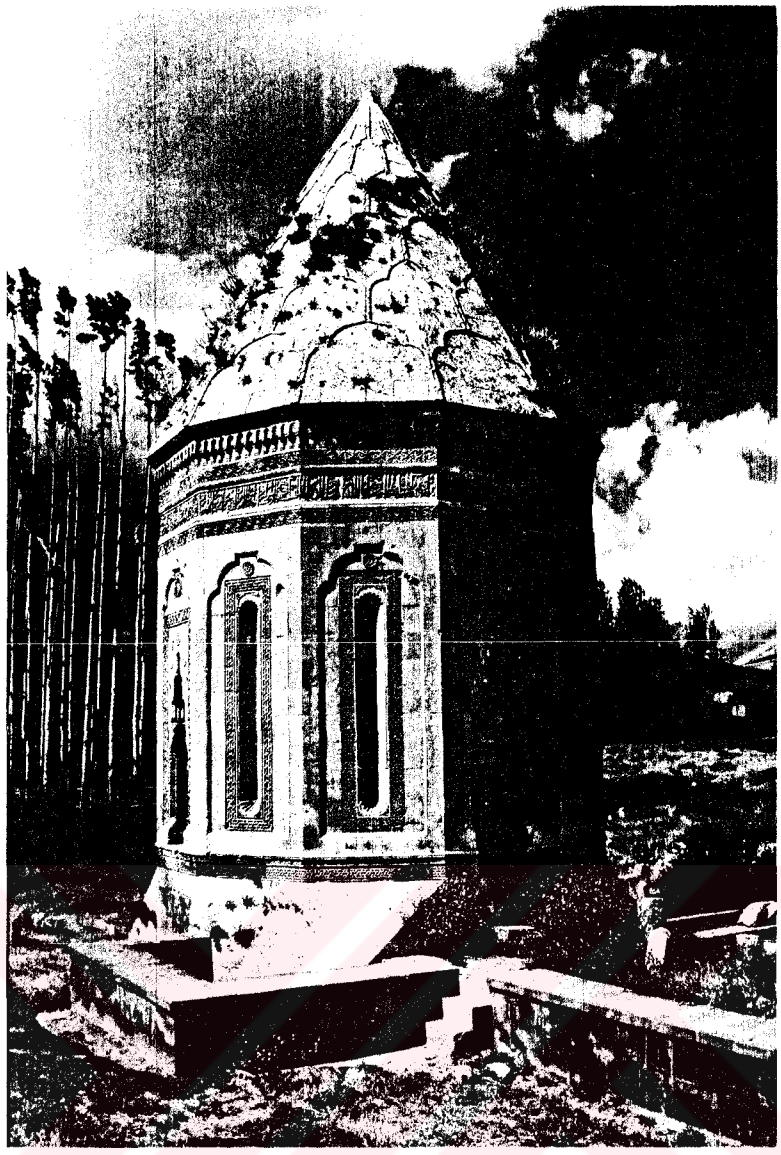
Resim 33 – Bulanık'ta Esenlik Köyü Câmii İnşâ Kitabesi

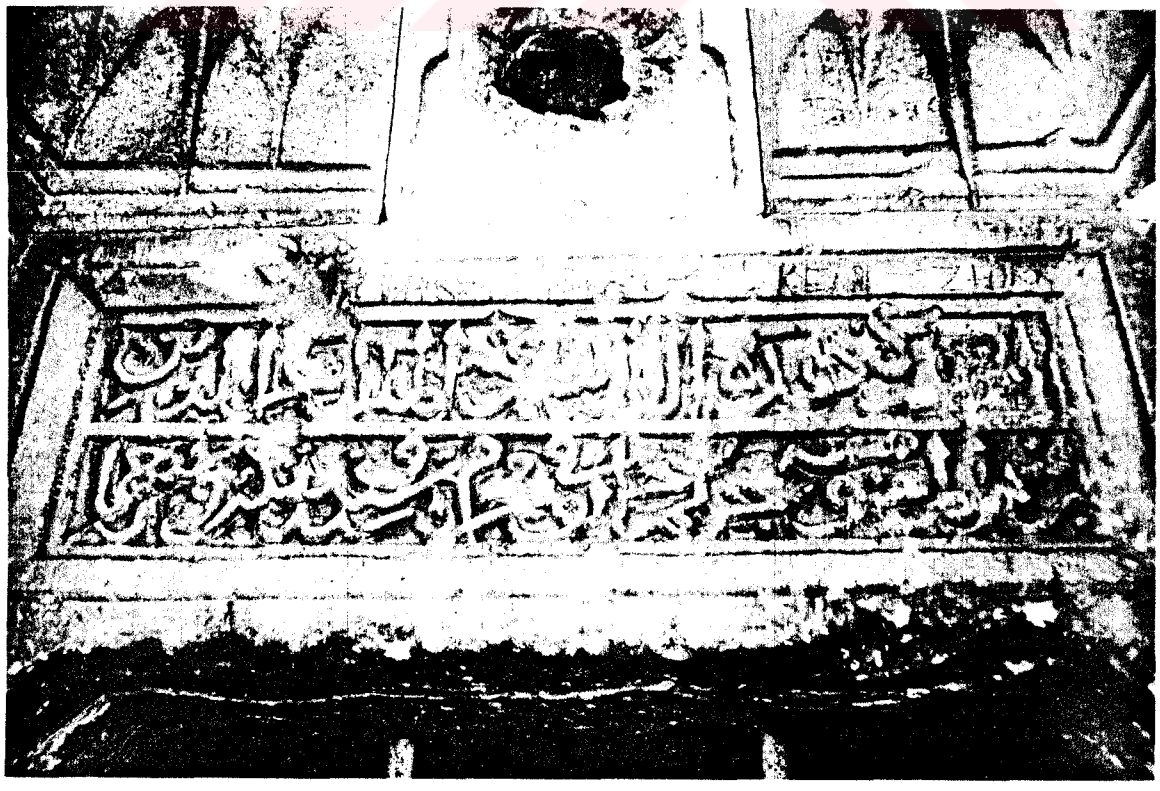
Resim 34 – Gevaş'ta İzzeddin Şir Câmii

Resim 35 – Gevaş'ta İzzeddin Şir Câmii'ndeki Kitabe

Resim 36 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti

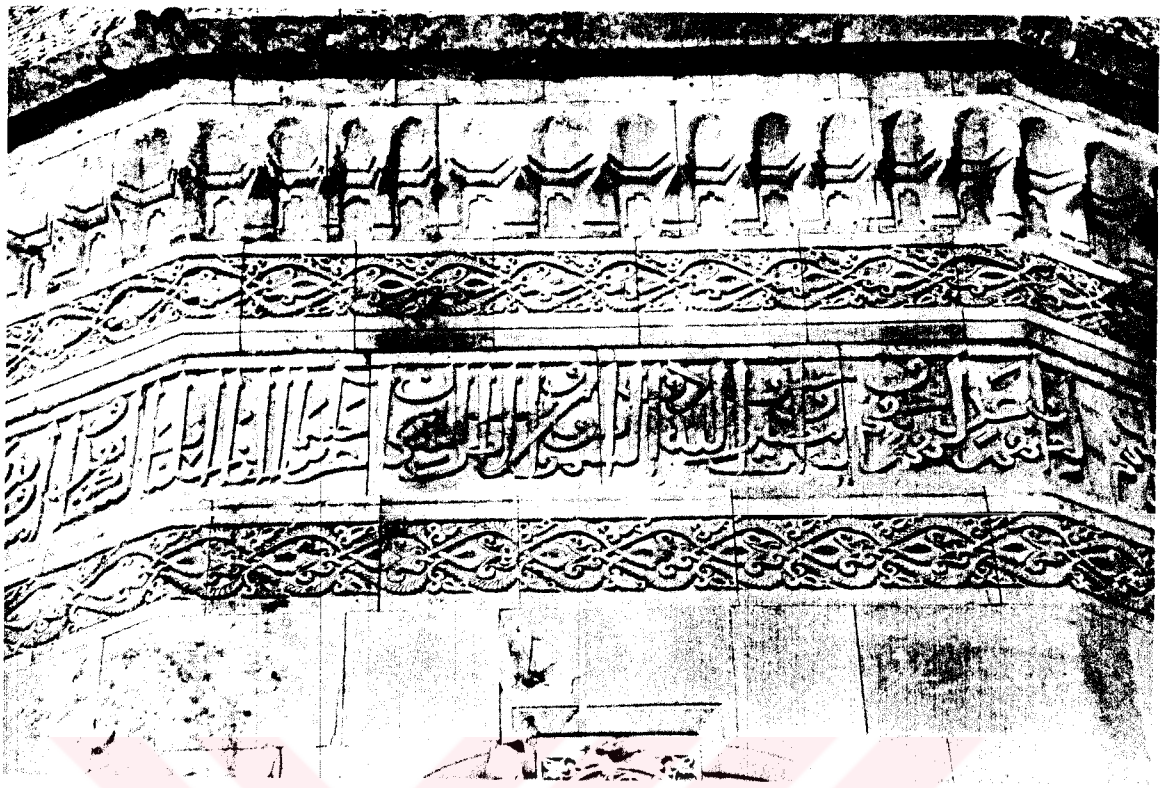
Resim 37 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesi

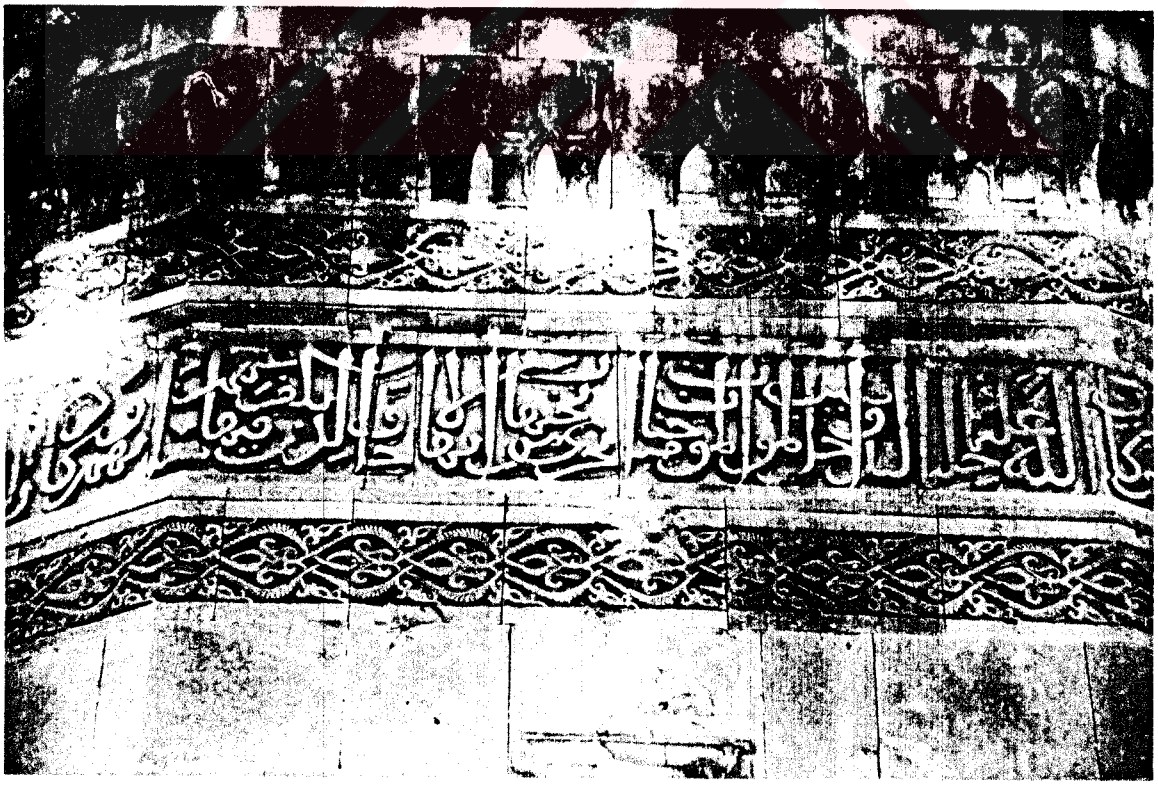
Resim 38 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesinden Detay

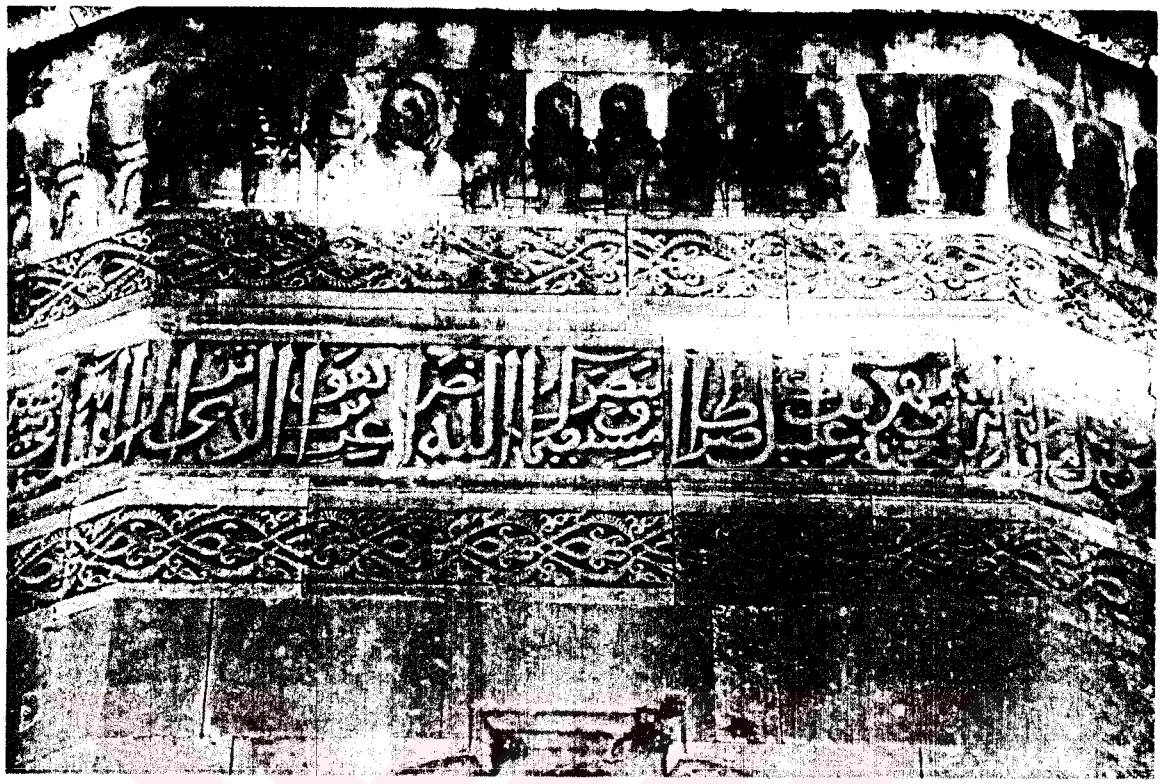
Resim 39 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Genel Görüntü

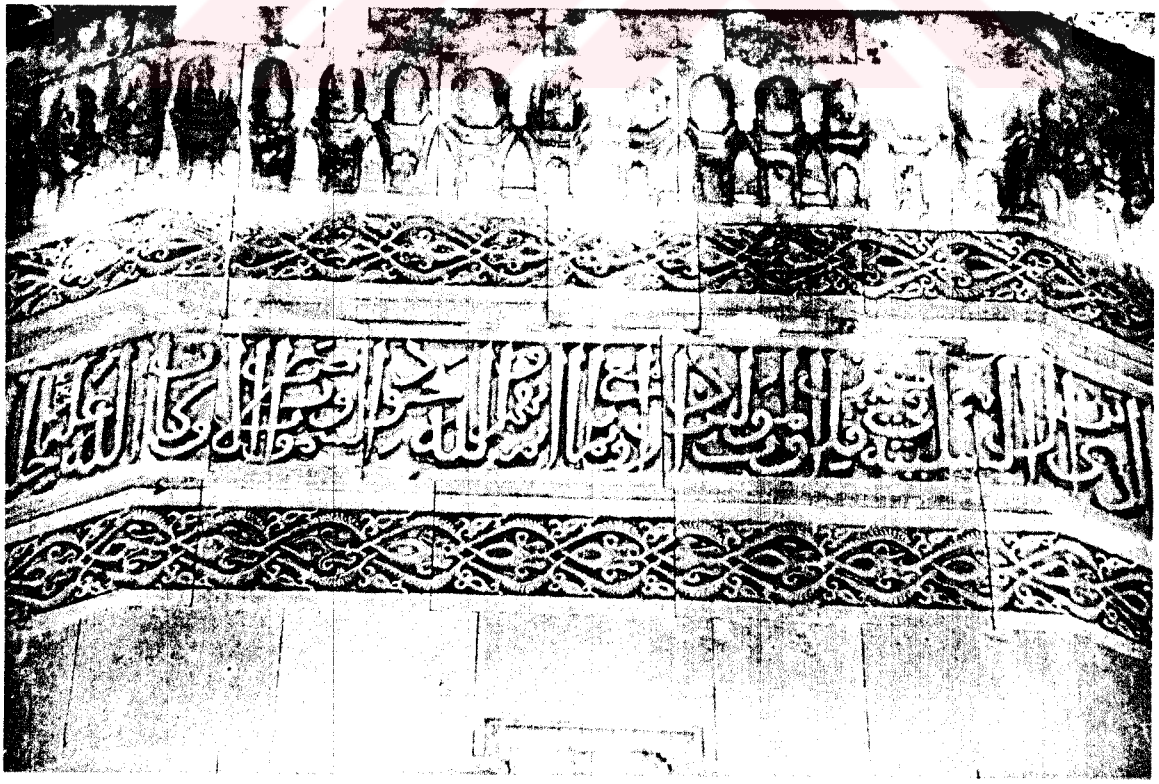
Resim 40 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

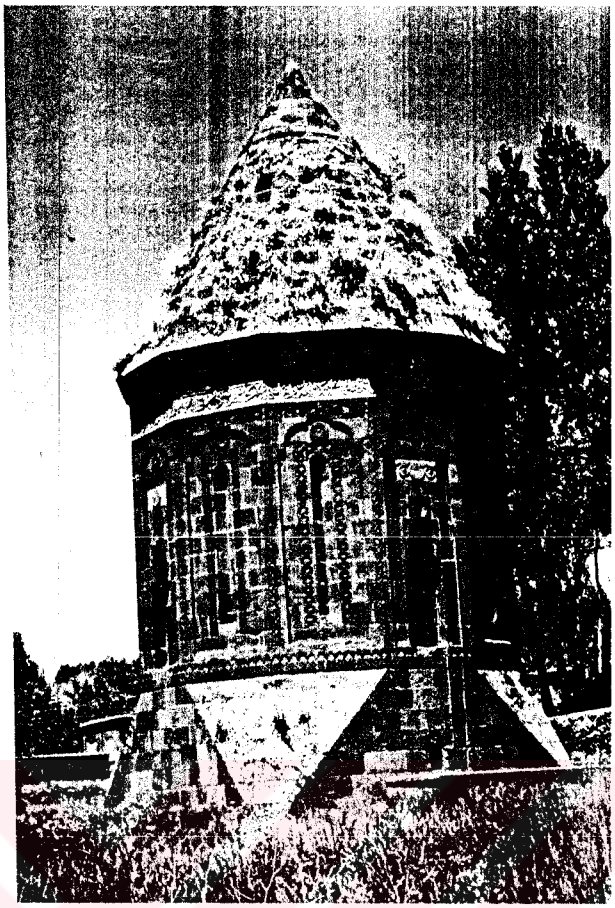
Resim 41 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

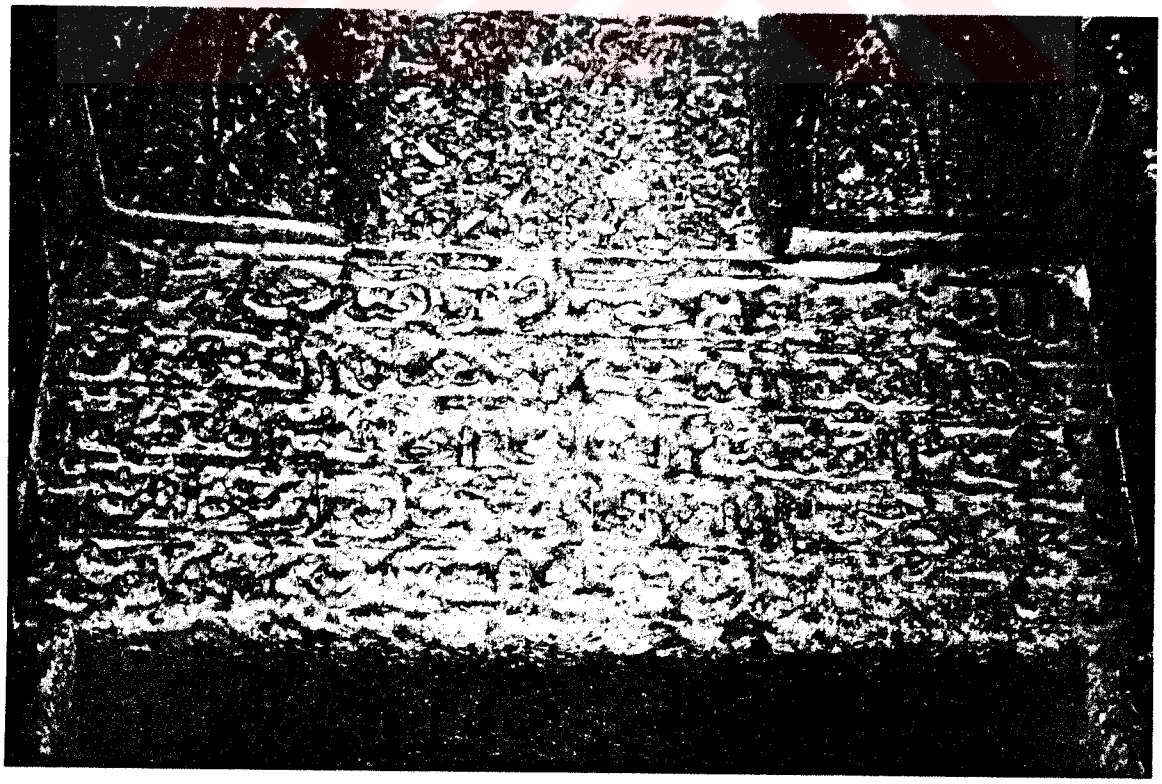
Resim 42 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 43 – Gevaş'ta Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

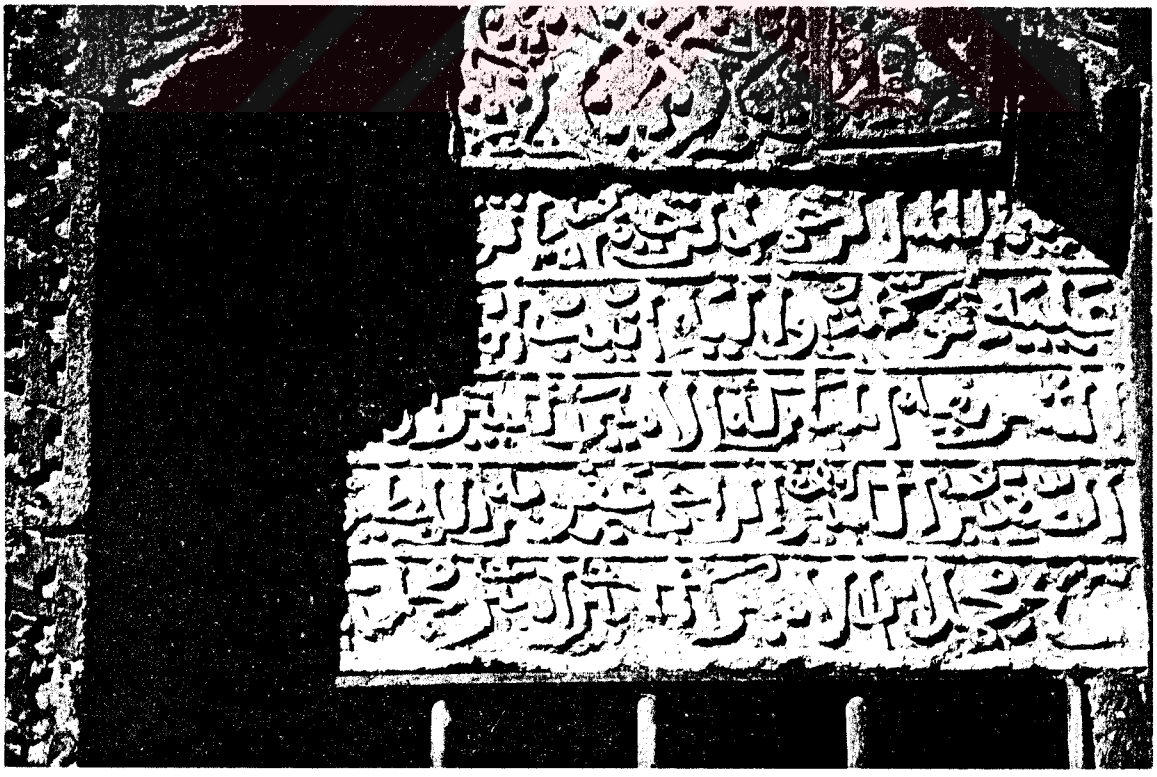
Resim 44 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti

Resim 45 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Kapı Lentosundaki Kitabe

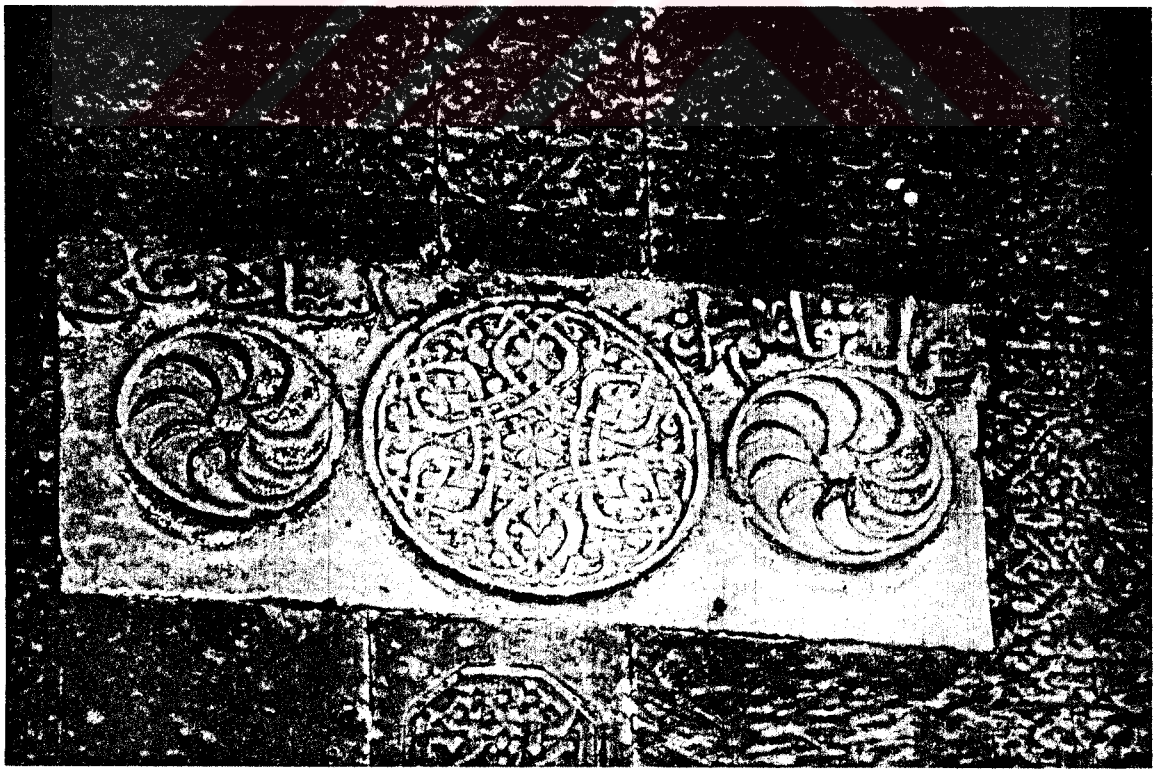
Resim 46 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Batı Pencere Lentosundaki Kitabe

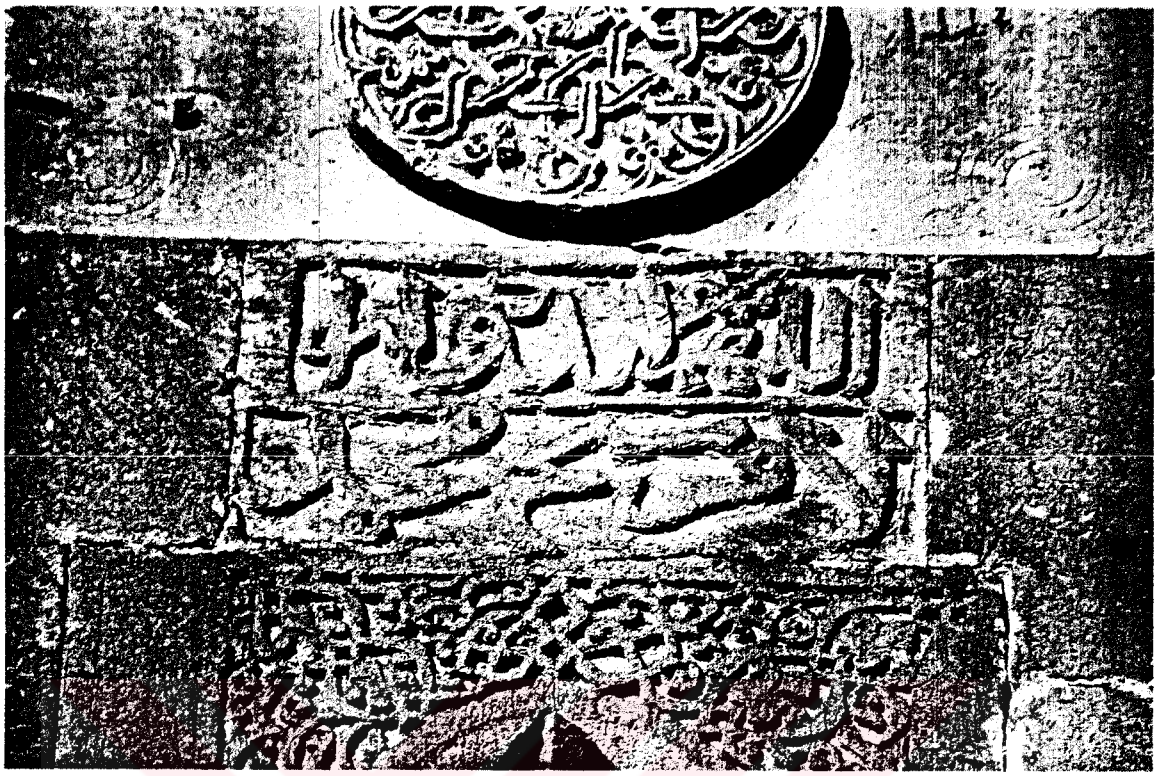
Resim 47 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Güney Pencere Lentosundaki Kitabe

Resim 48 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Doğu Pencere Lentosundaki Kitabe

Resim 49 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Doğu Cephesinde Bulunan Usta Kitabesi

Resim 50 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti Güney Cephede Bulunan Kitabe

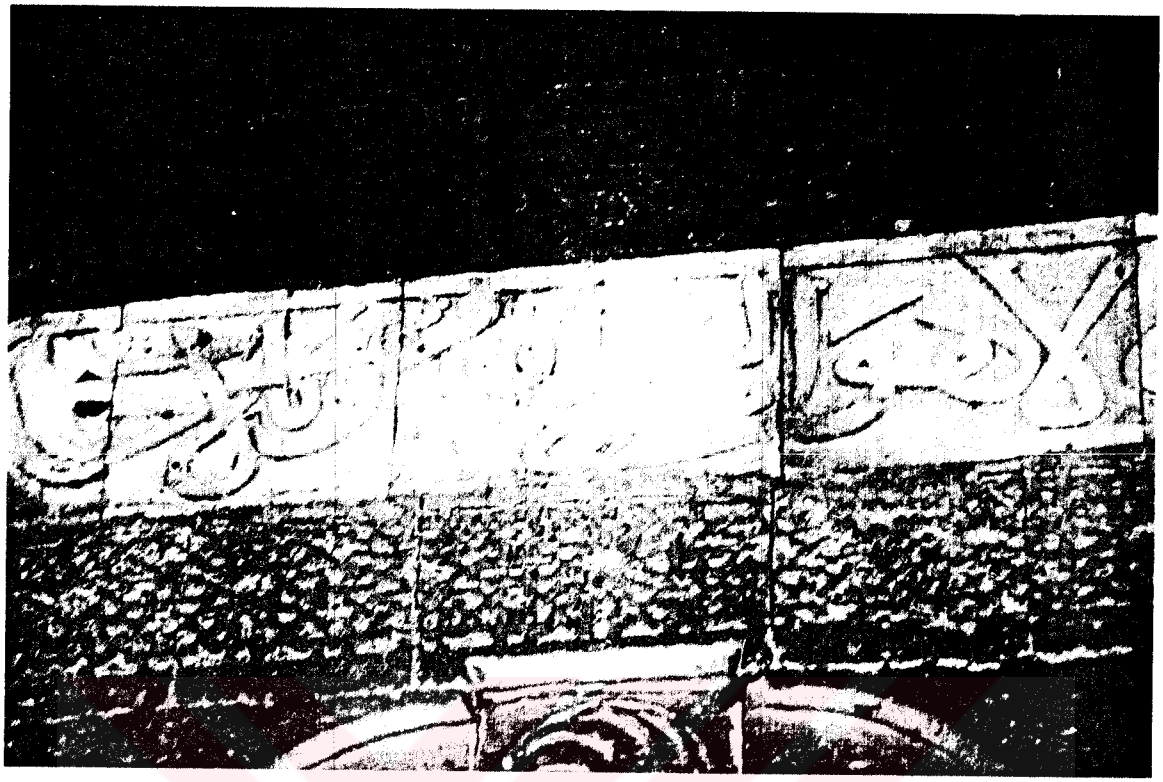
Resim 51 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağı

Resim 52 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Görüntü

Resim 53 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Bir Başka Görüntü

Resim 54 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay

Resim 55 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay

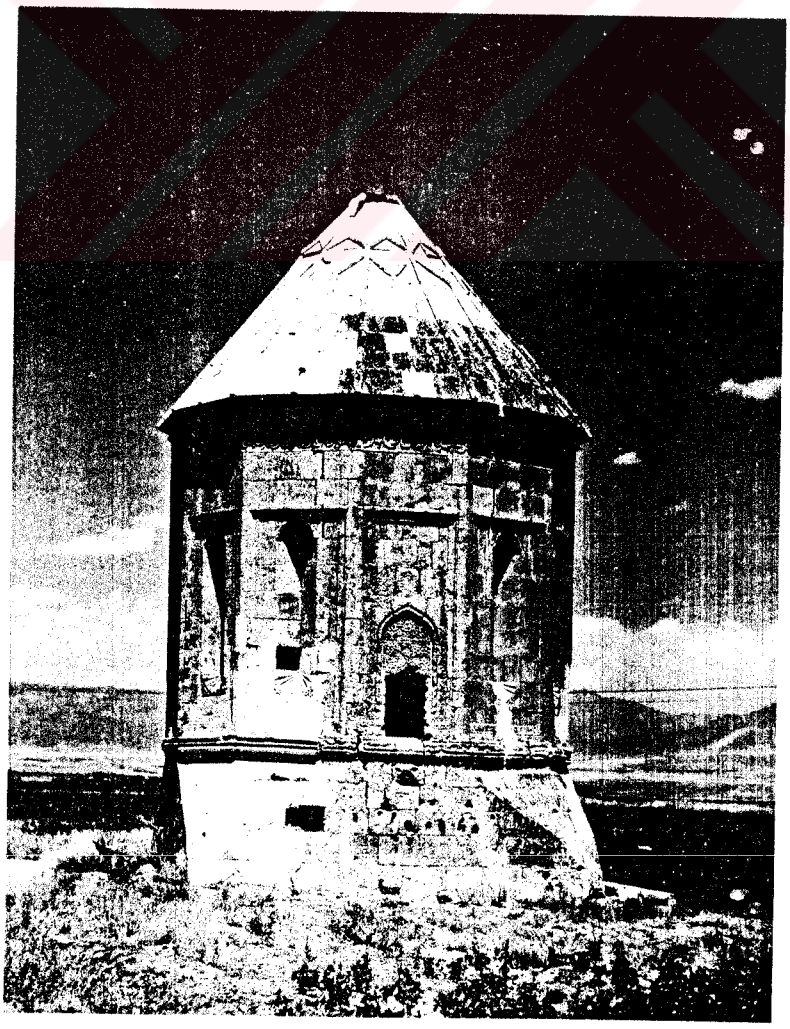
Resim 56 – Ahlat'ta Erzen Hâtun Kümbeti'nde Yazı Kuşağından Detay

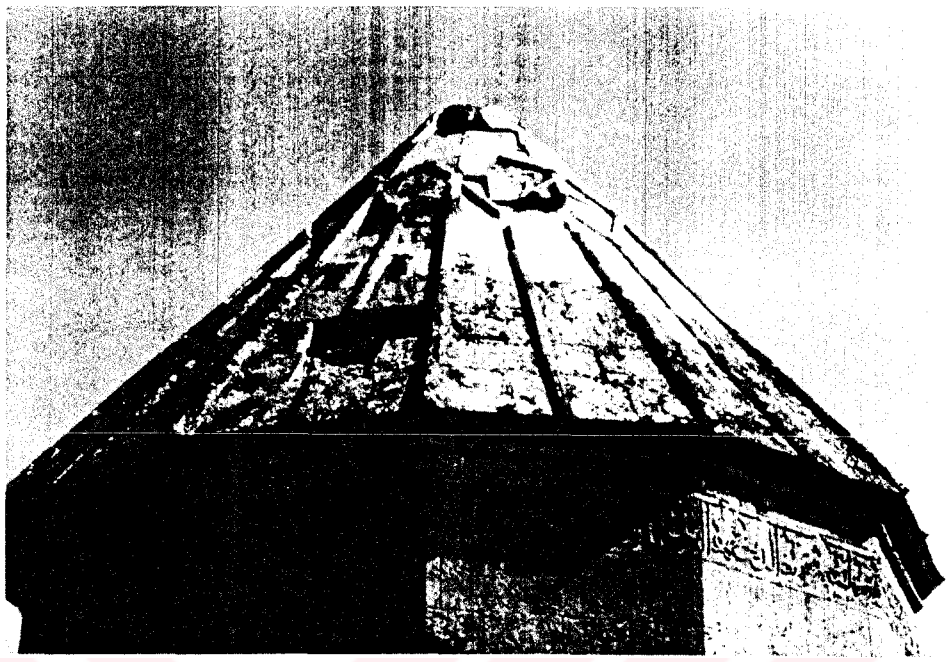
Resim 57 – Bitlis'te Şeyh İshak Câmii

Resim 58 – Bitlis'te Şeyh İshak Câmii İnşâ Kitabesi

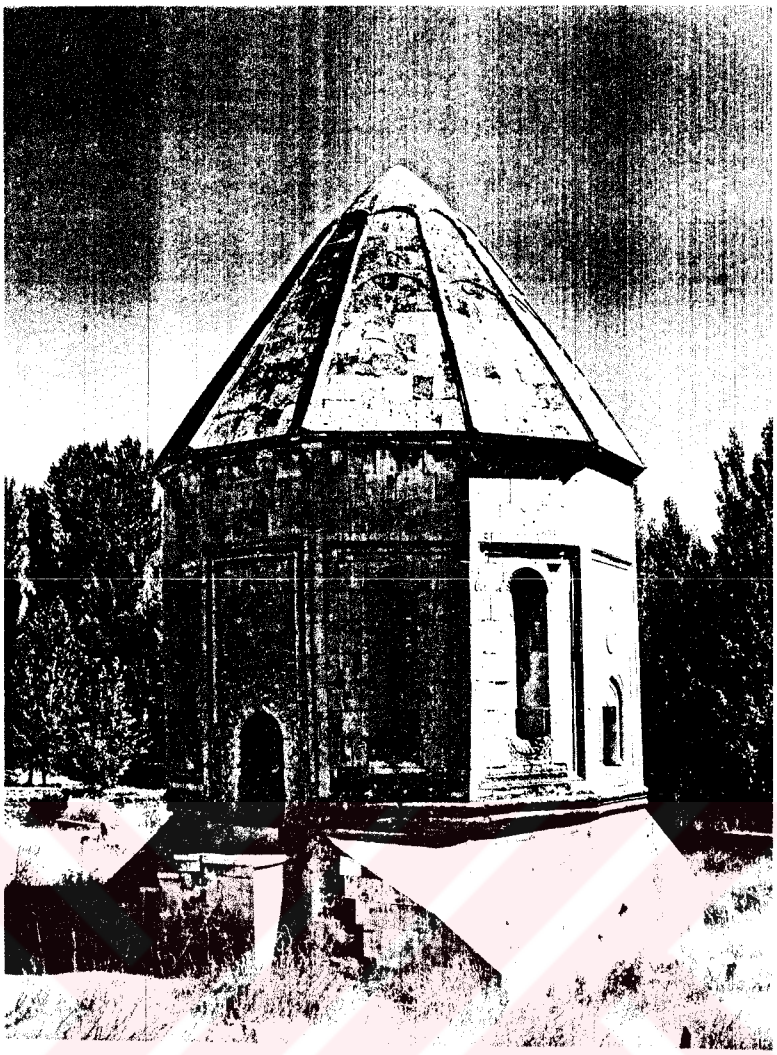
Resim 59 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti

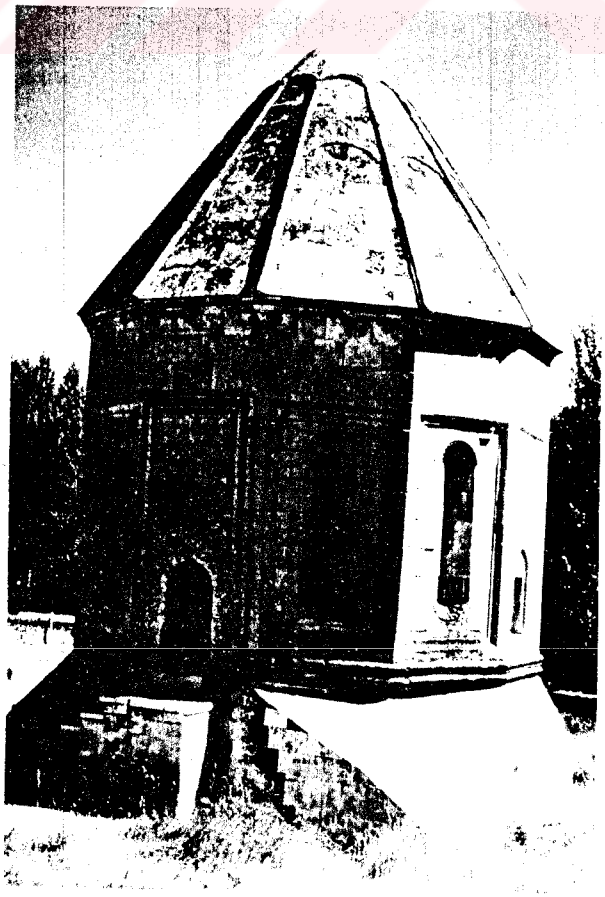
Resim 60 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti Yazı Kuşağının Genel Görünümü

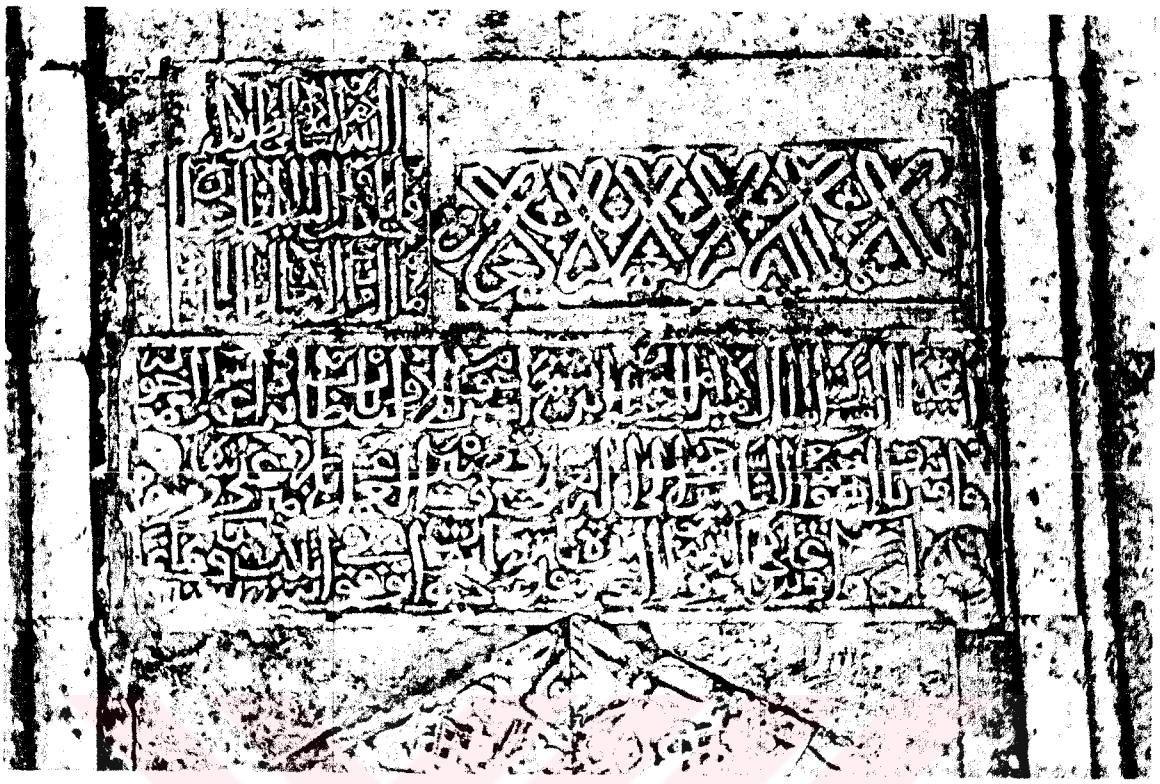
Resim 61 – Erciş'te Anonim (Kara Yûsuf-Zortul) Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 62 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti

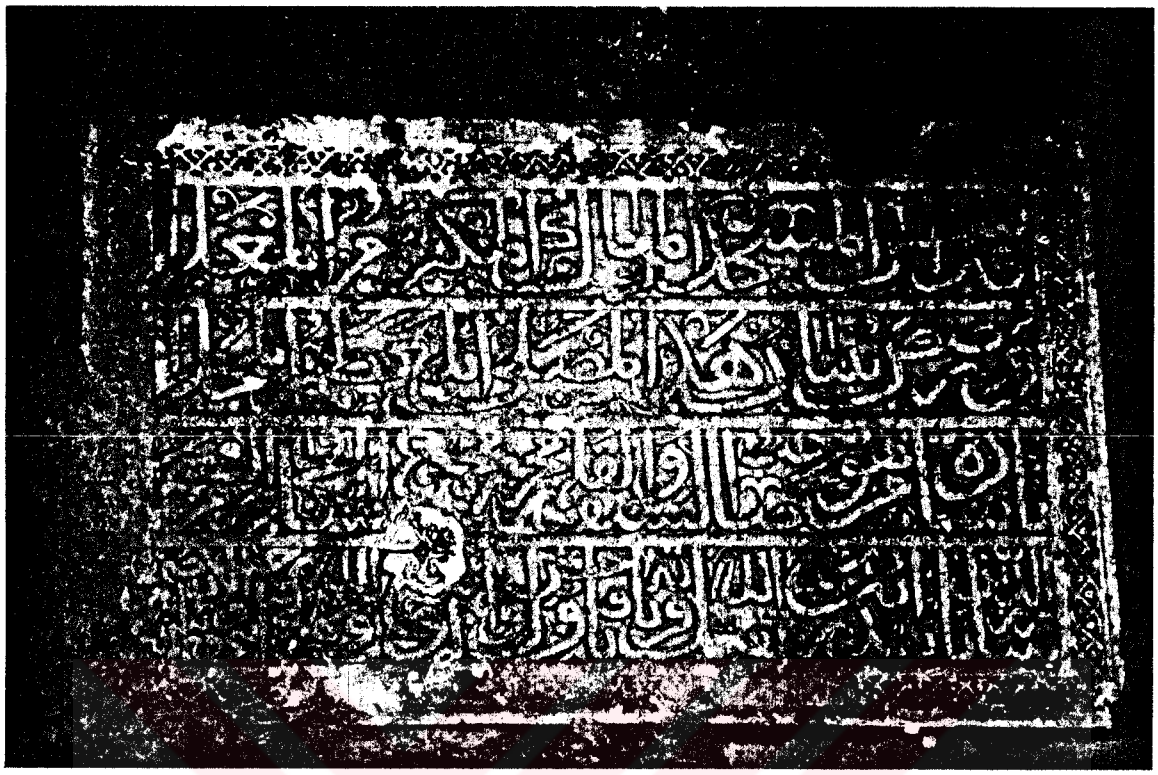
Resim 63 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesinin Bulunduğu

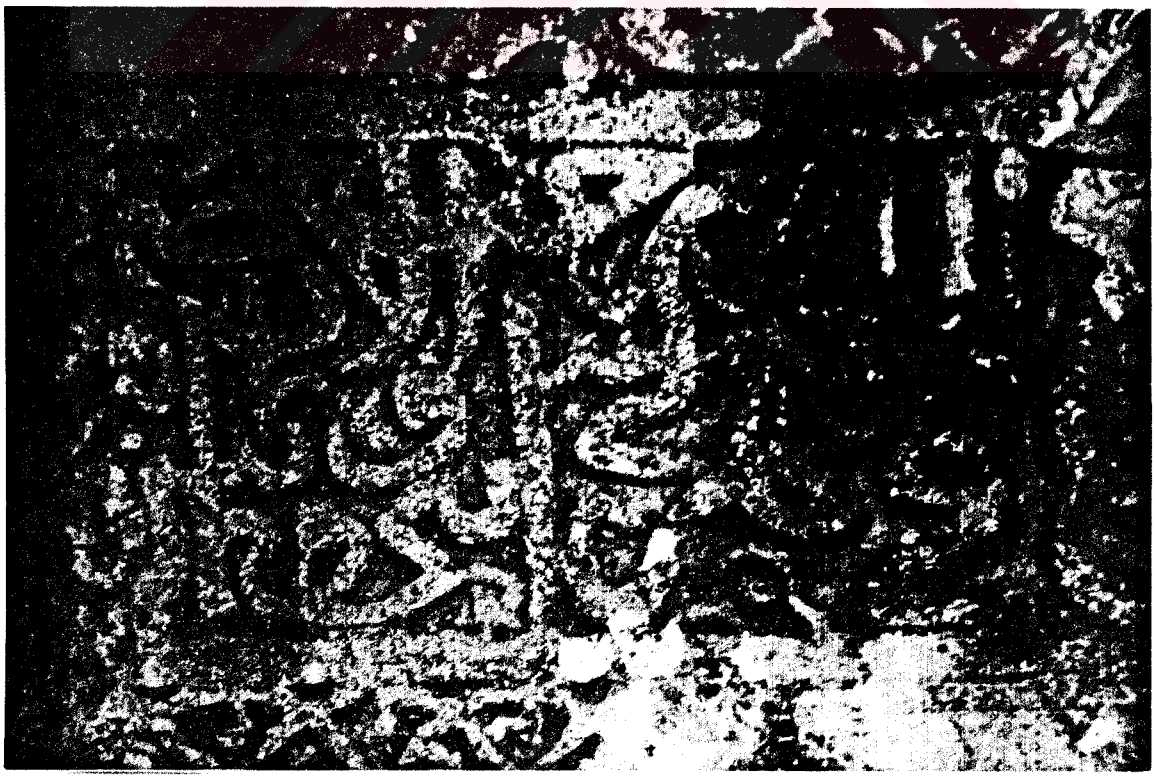
Resim 64 – Erciş'te Kadem Paşa Hâtun Kümbeti İnşâ Kitabesi

Resim 65 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi

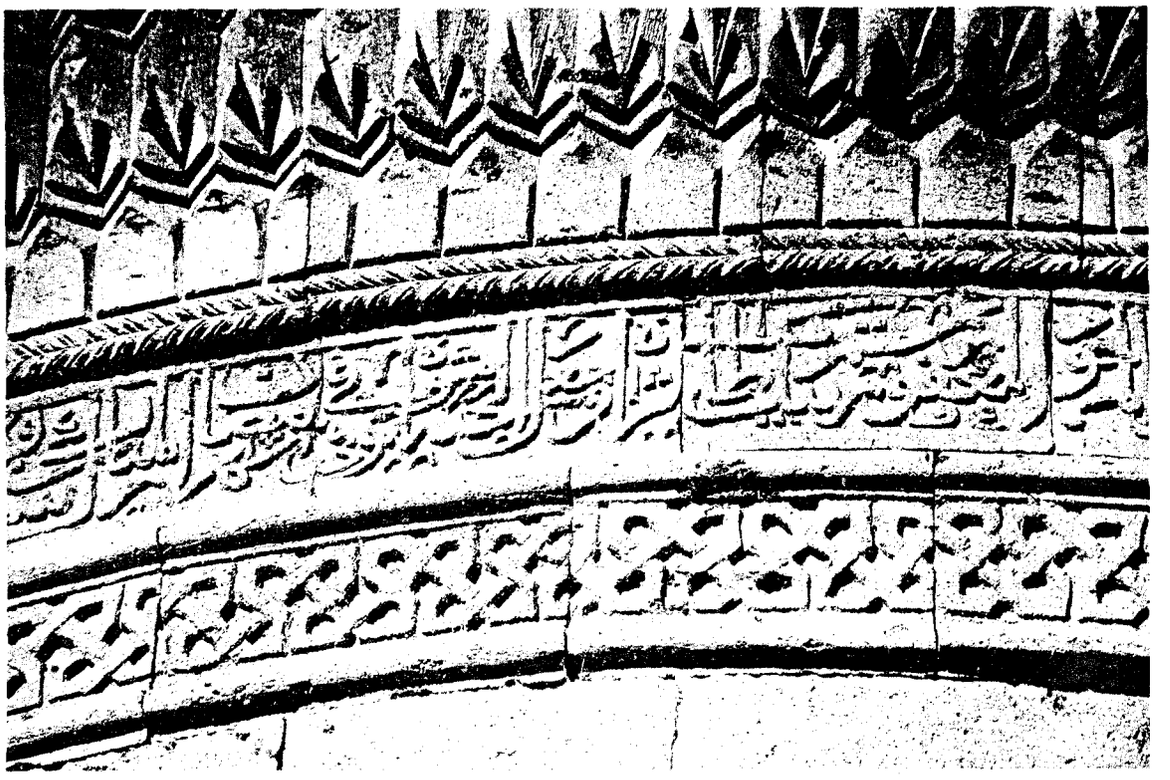
Resim 66 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi İnşâ Kitabesi

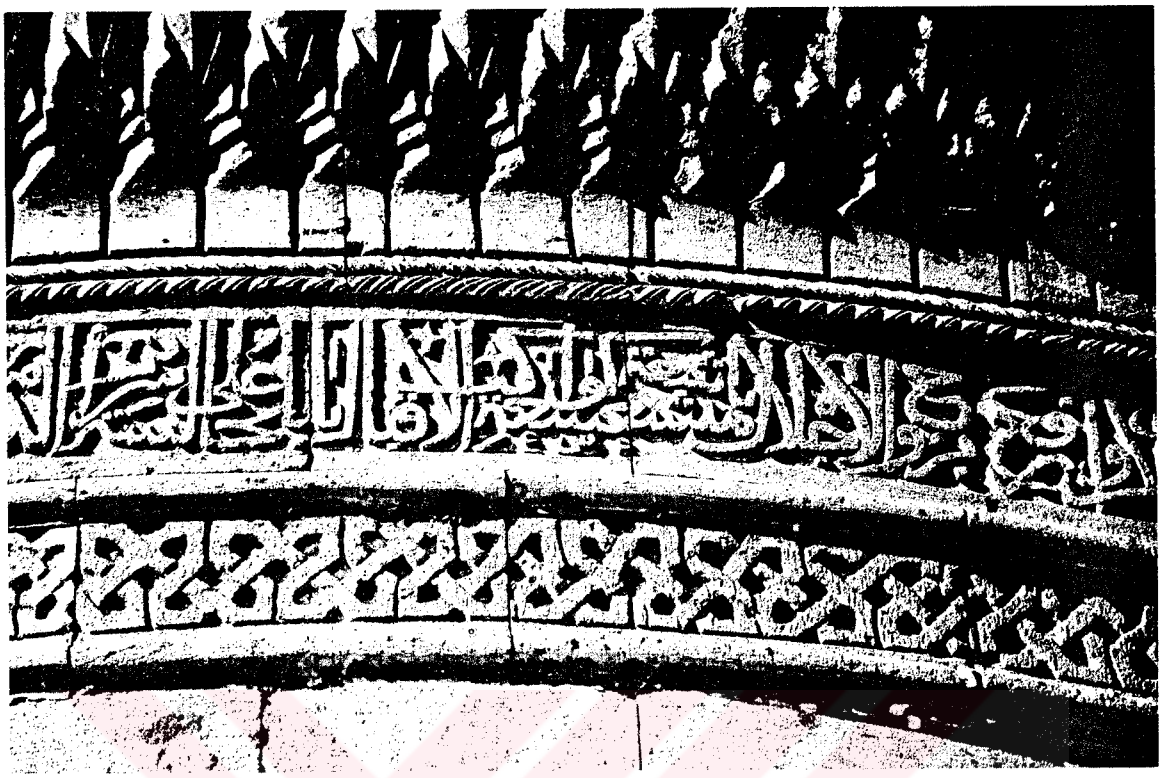
Resim 67 – Ahlat'ta Emir Bayındır Mescidi İnşâ Kitabesinden Detay

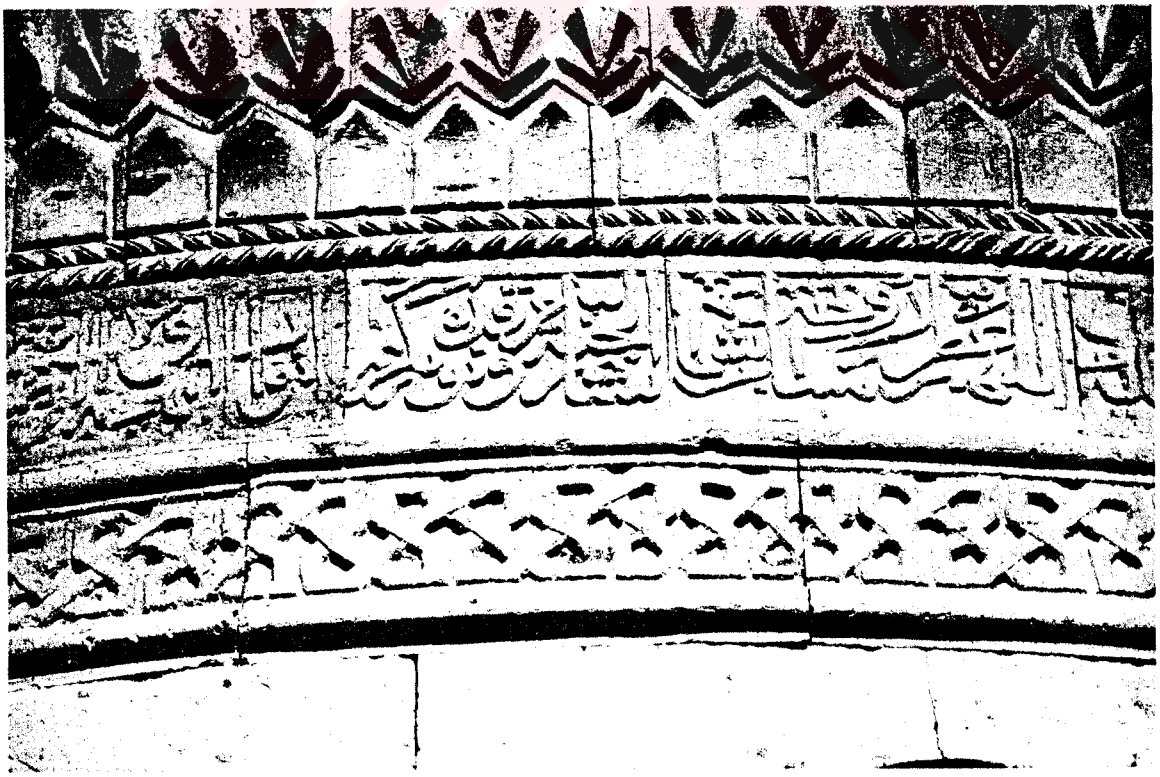
Resim 68 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti

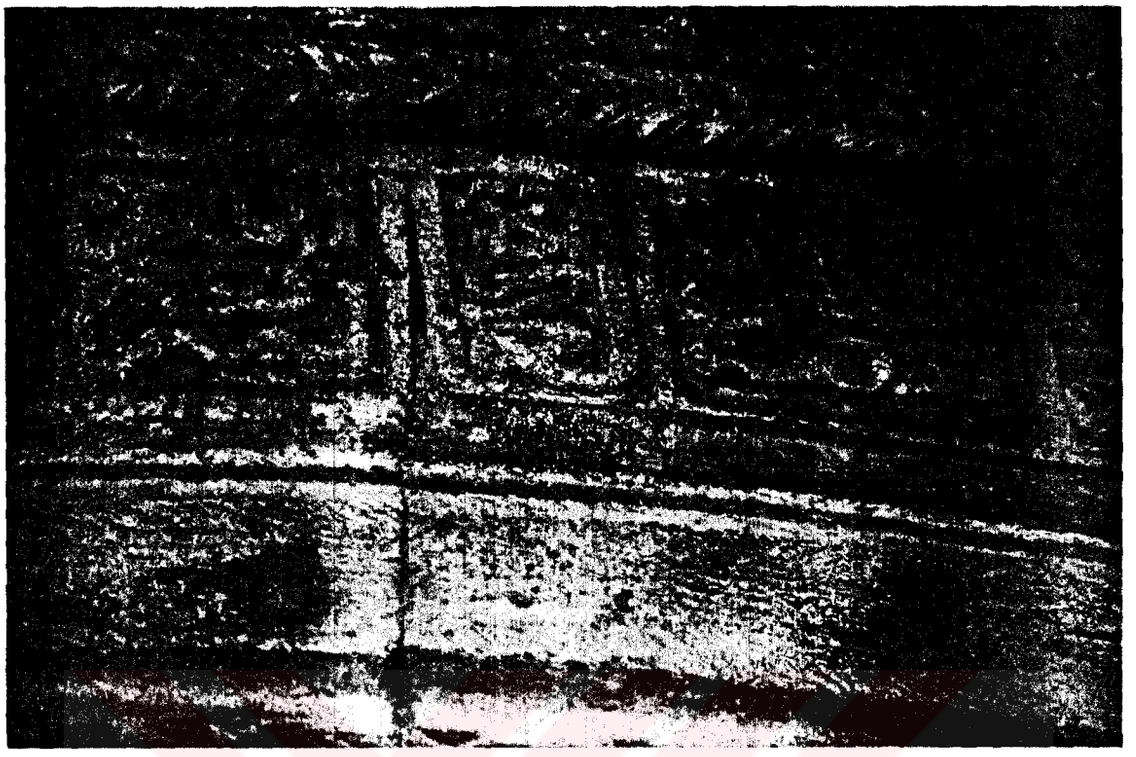
Resim 69 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 70 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

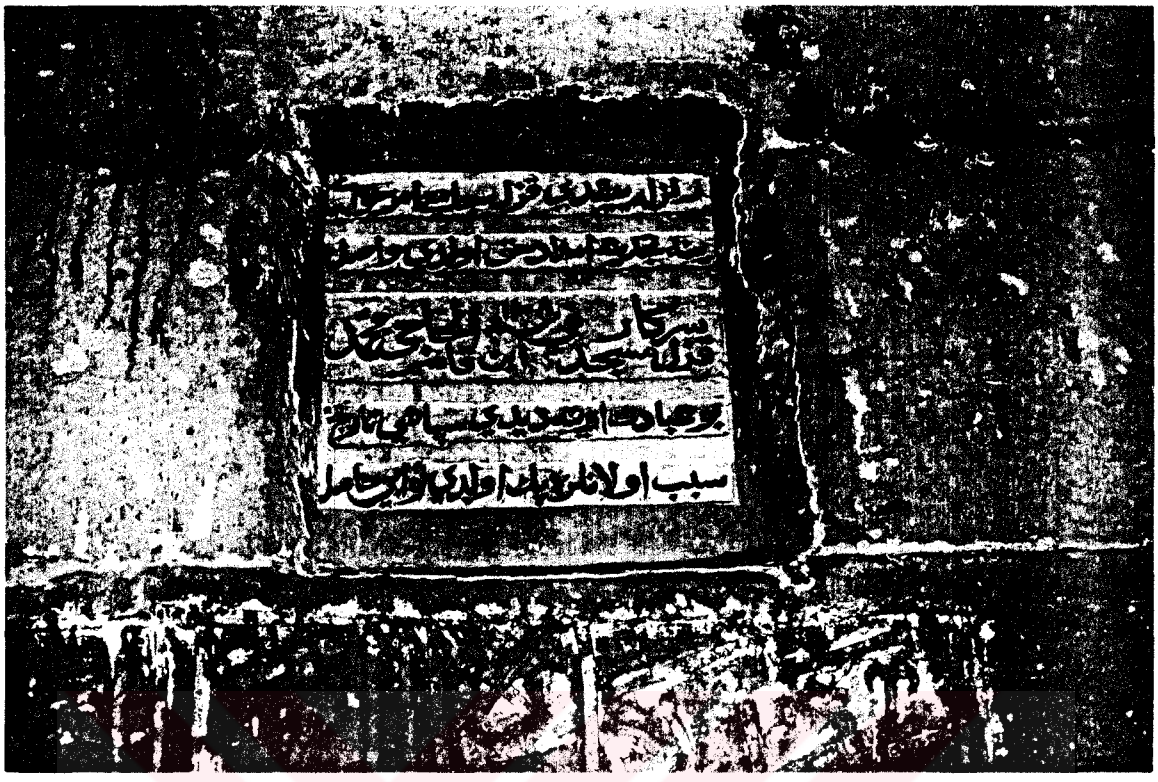
Resim 71 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 72 – Ahlat'ta Emir Bayındır Kümbeti Yazı Kuşağından Detay

Resim 73 – Bitlis'te Kızıl Câmi Tamir Kitabesi

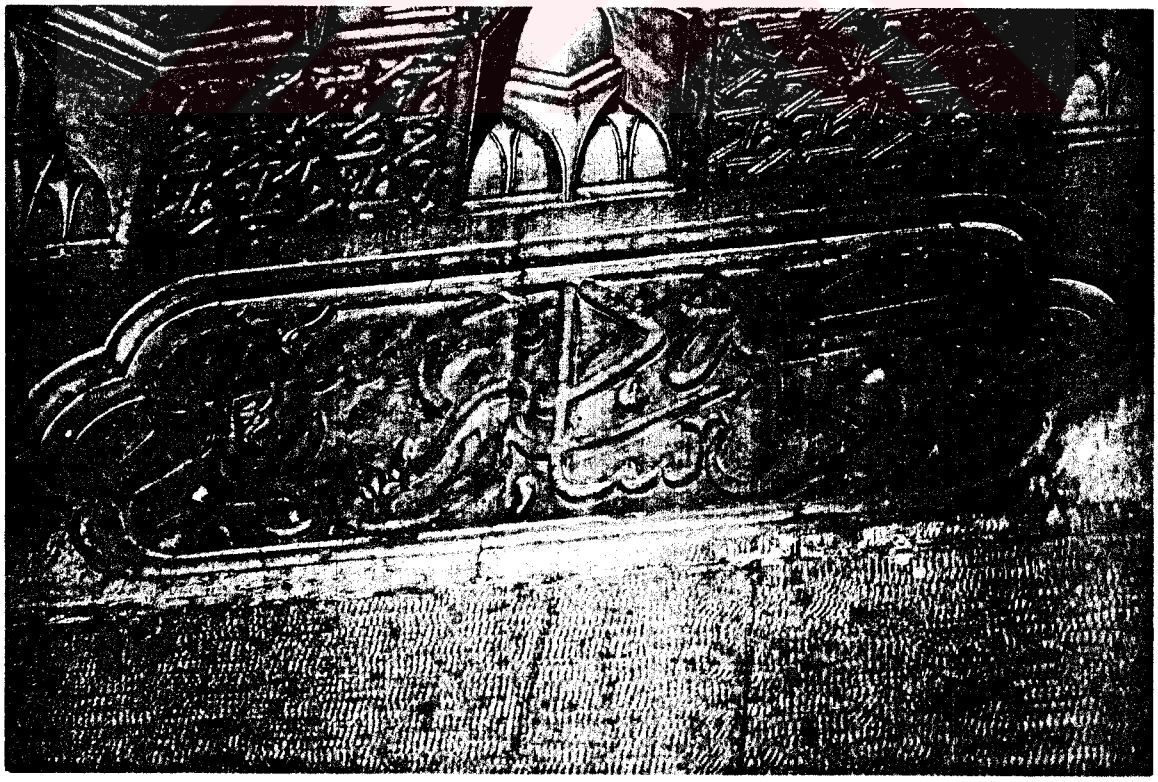
Resim 74 – Bitlis'te Kızıl Câmi II. Tamir Kitabesi

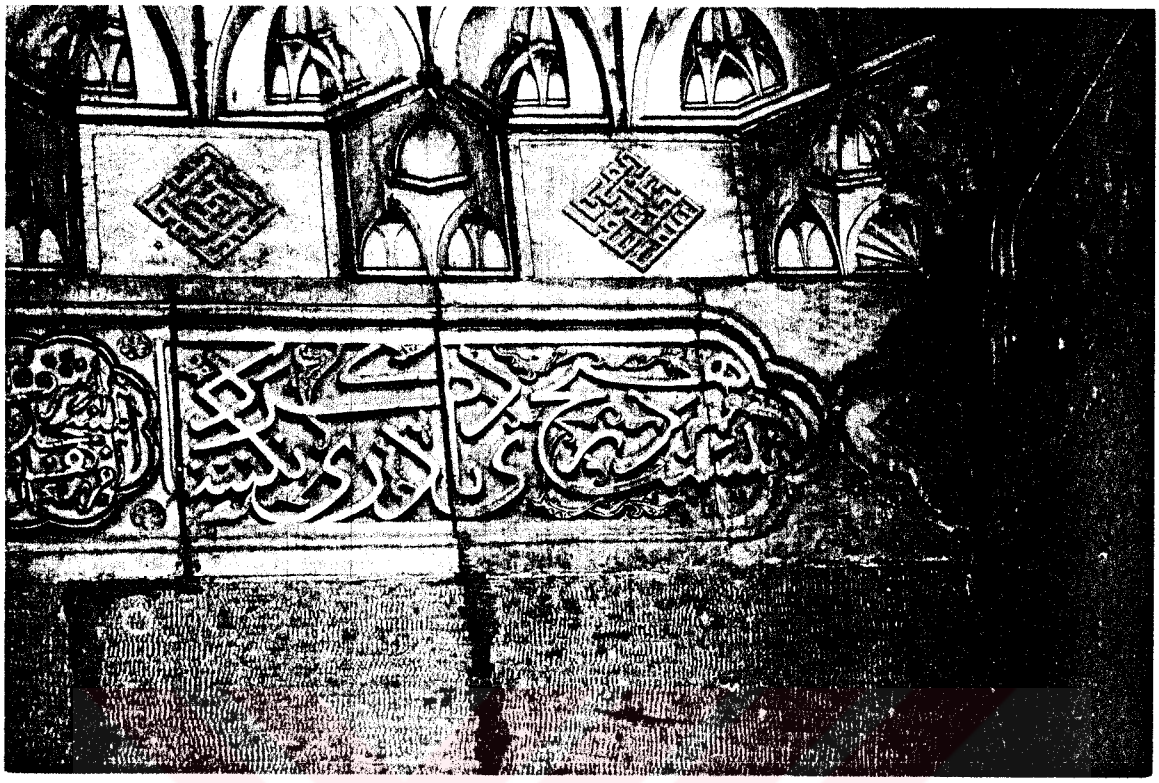
Resim 75 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi

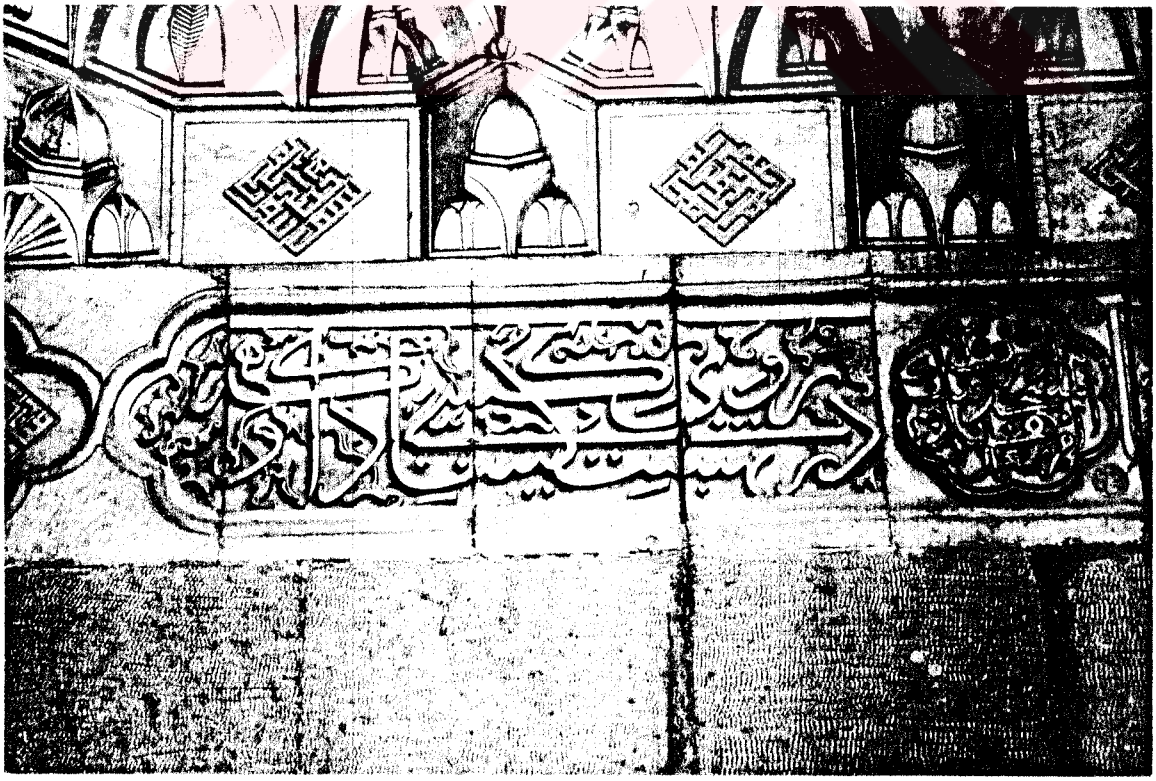
Resim 76 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Câmi İnşâ Kitabesi

Resim 77 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay

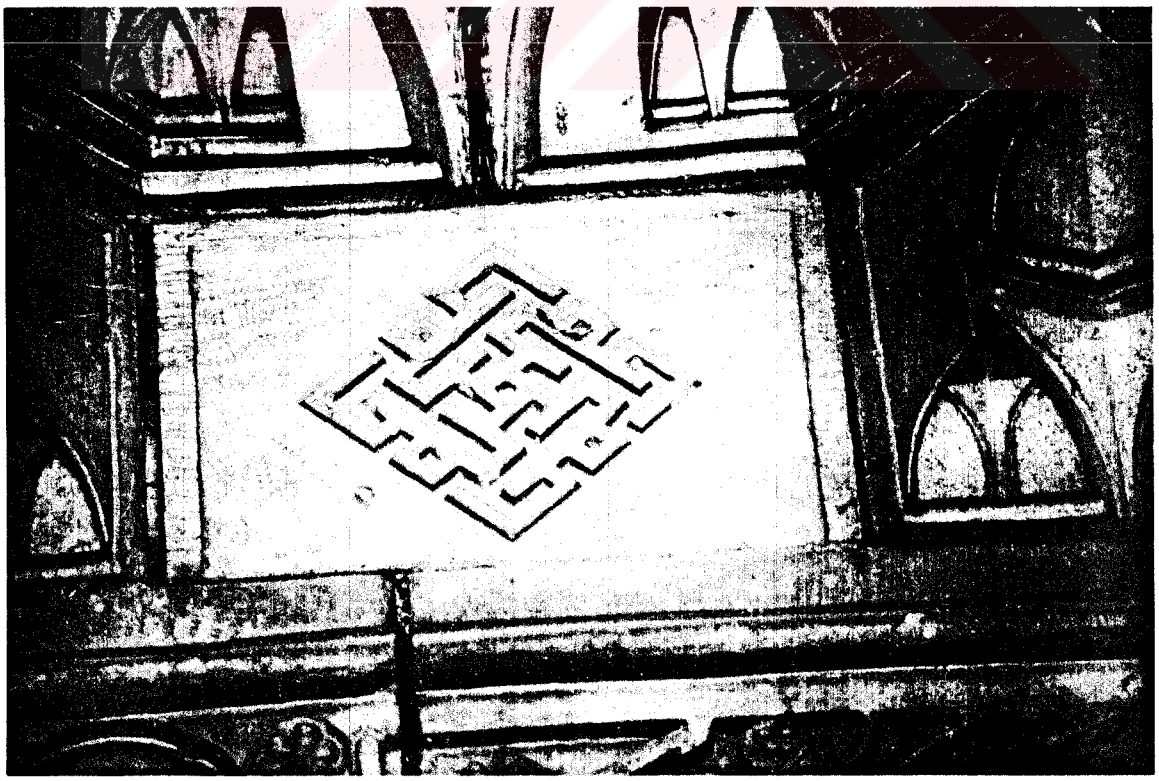
Resim 78 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay

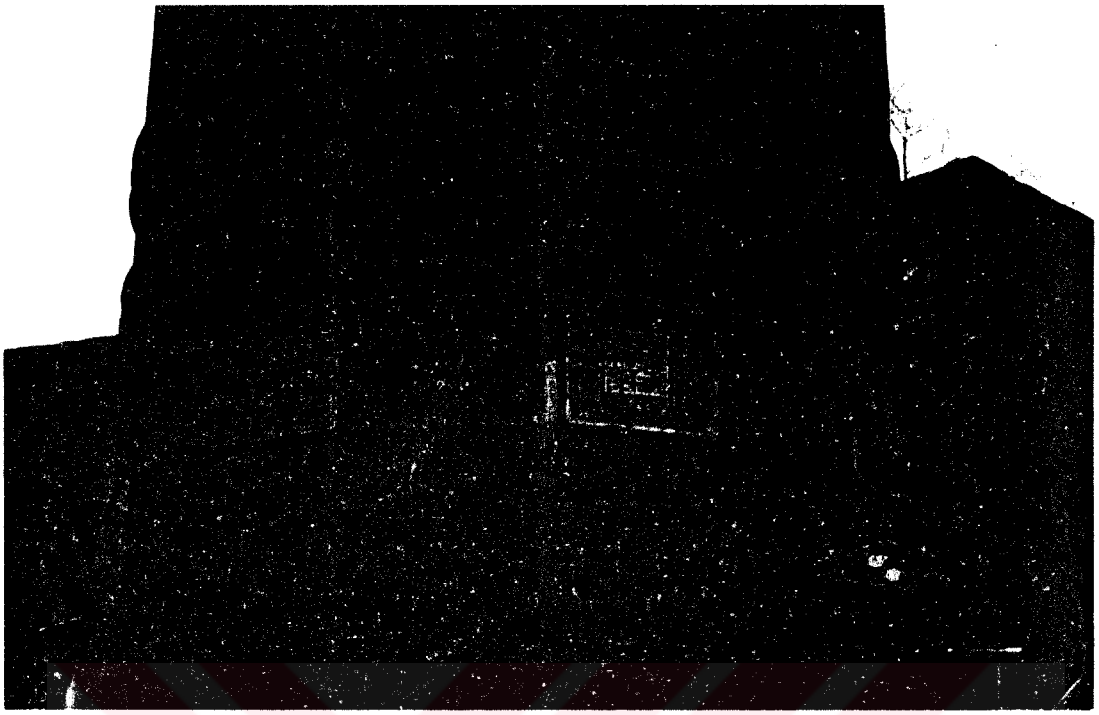
Resim 79 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay

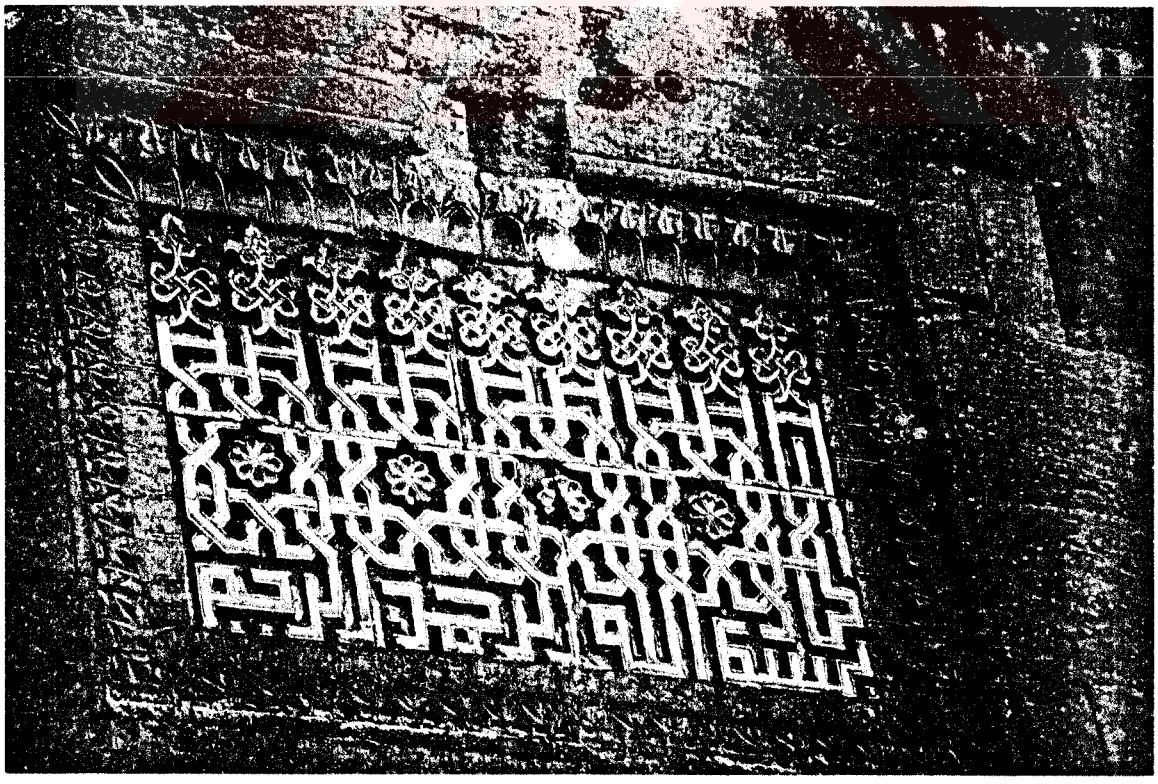
Resim 80 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Yazı Kuşağından Detay

Resim 81 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Taçkapıdaki Ma'kılî Yazı

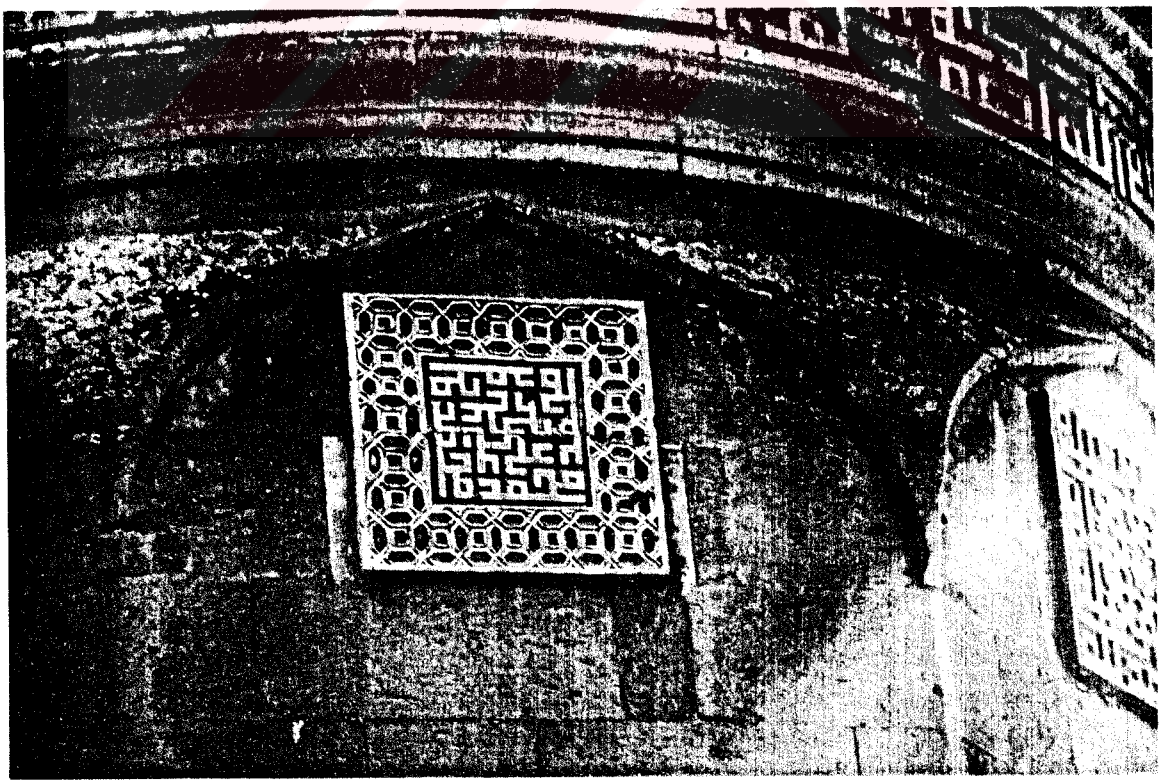
Resim 82 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Gövdesindeki Yazı Kuşağı ve Pabuç Kısmındaki Yazılar

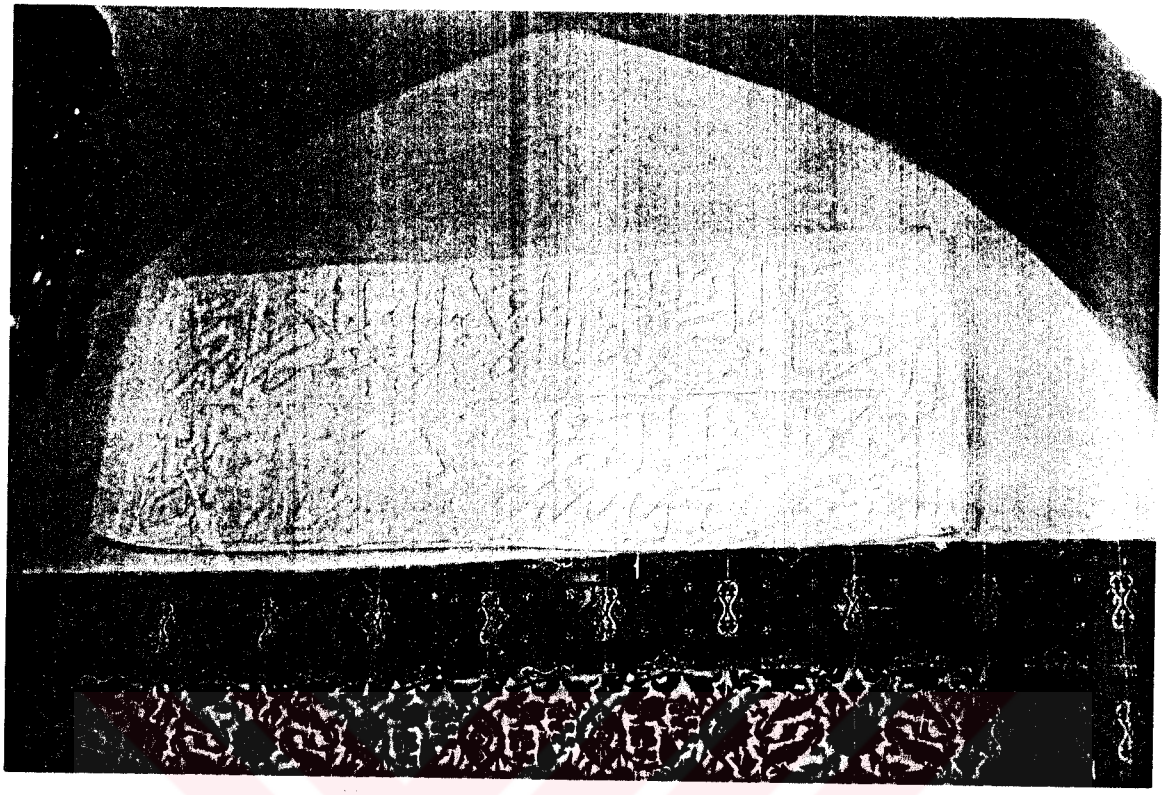
Resim 83 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Kâidesindeki Yazılar

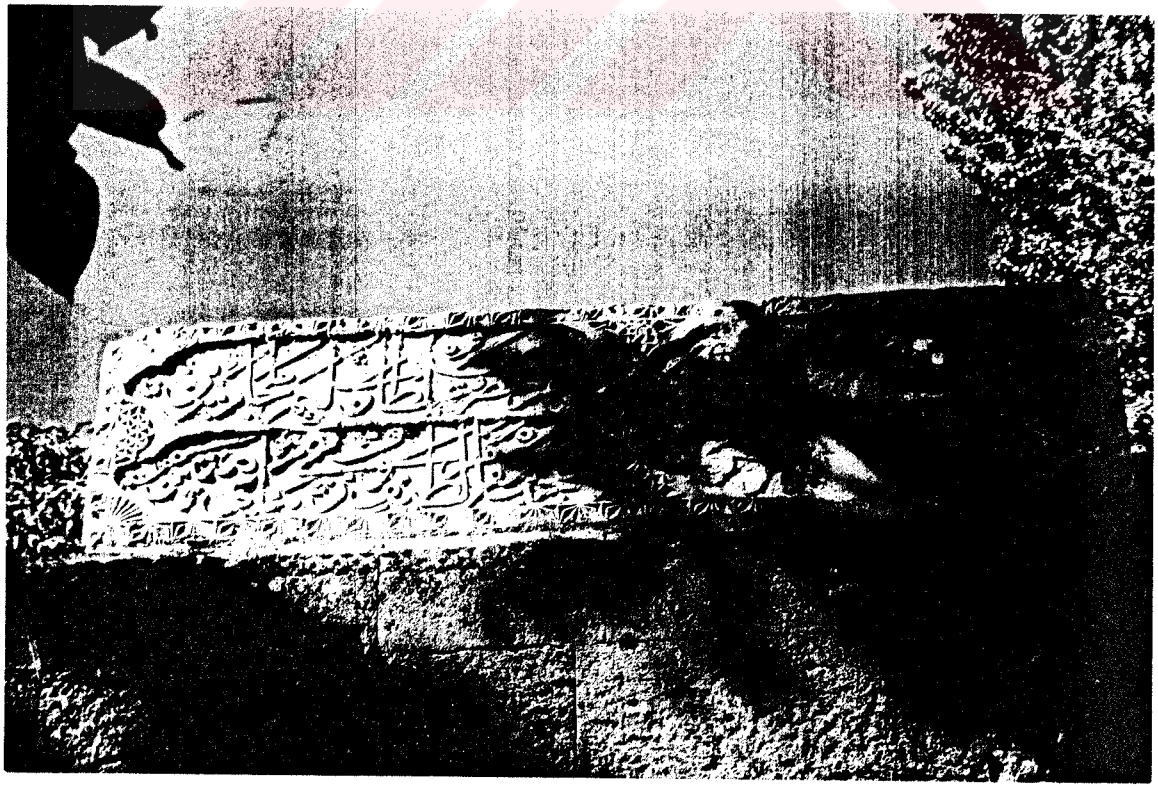
Resim 84 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Pabuç Bölümündeki Yazılar

Resim 85 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Minâre Pabuç Bölümündeki Yazılar

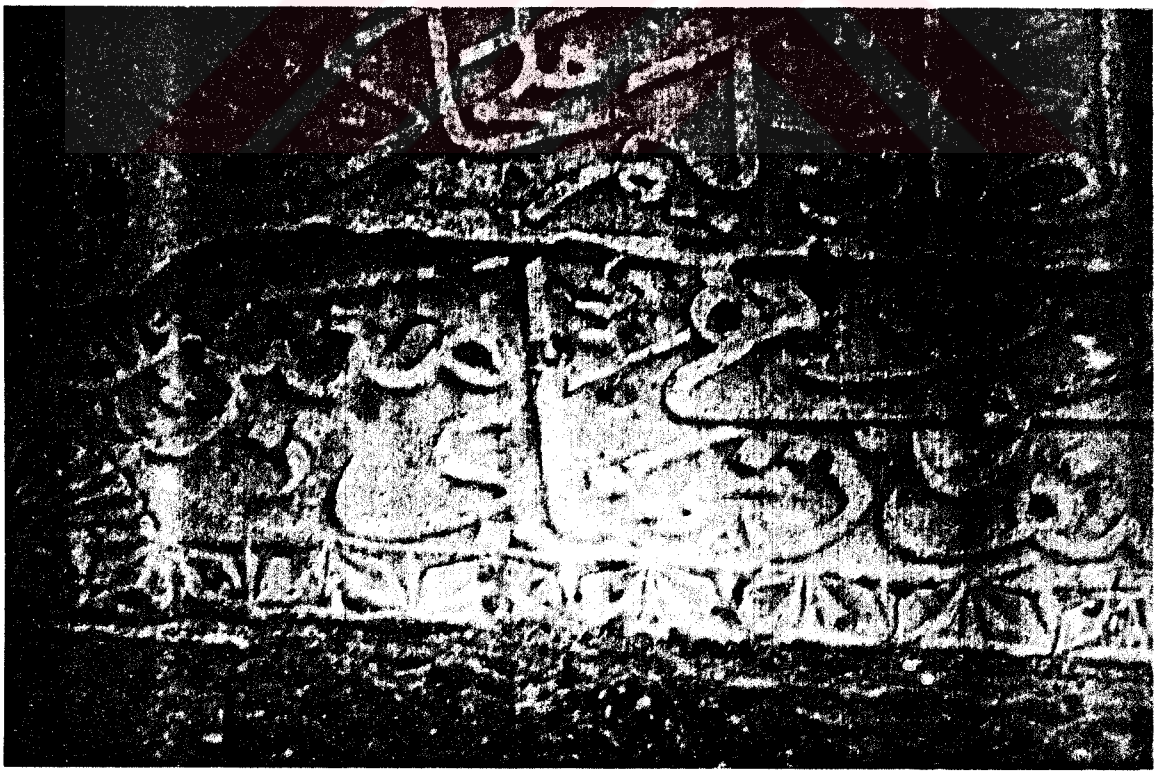
Resim 86 – Bitlis'te Begiye Mescidi İnşâ Kitabesi

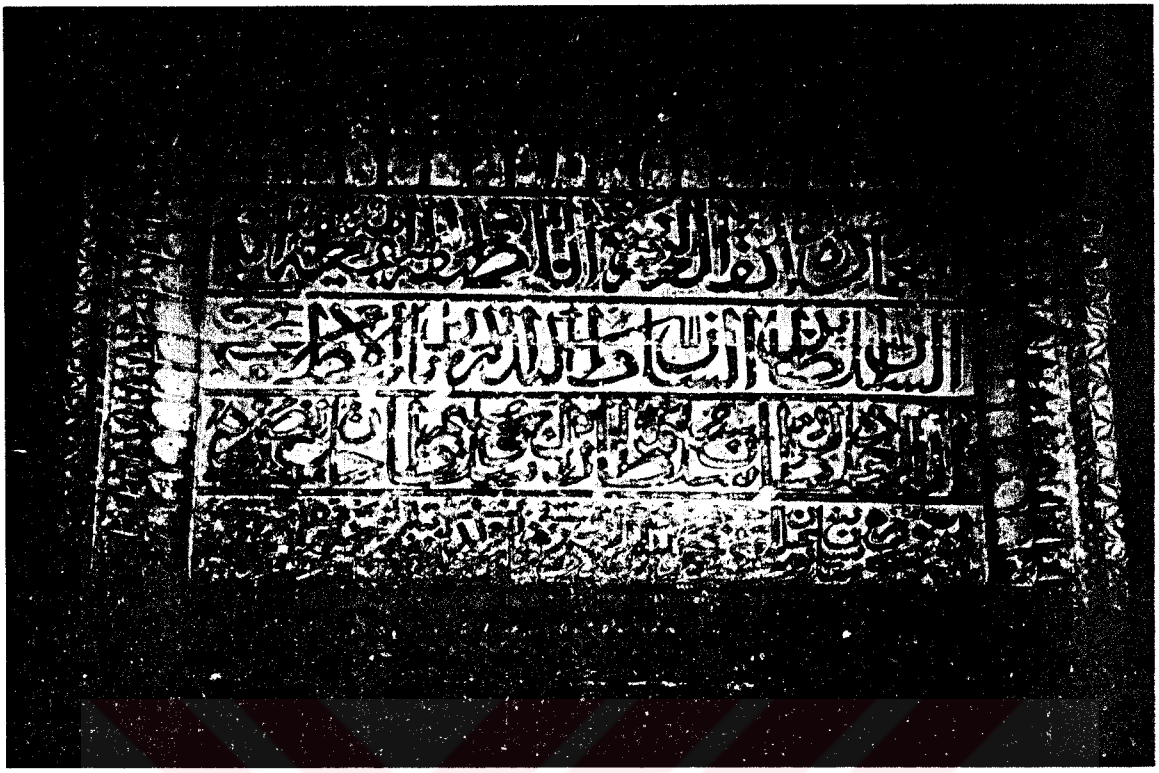
Resim 87 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabe

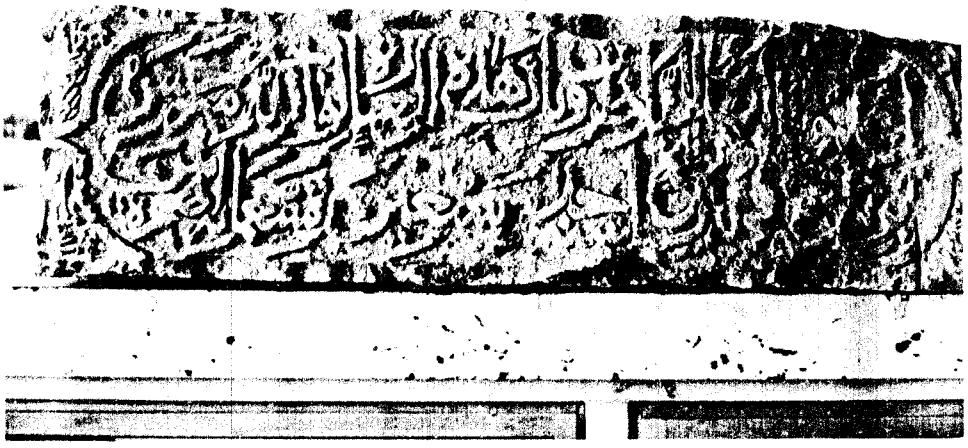
Resim 88 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabeden Bir Başka Görünüm

Resim 89 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kuzey Kapısı Üzerindeki Kitabeden Detay

Resim 90 – Ahlat'ta Osmanlı Kalesi Kışla Kapısındaki Kitabe

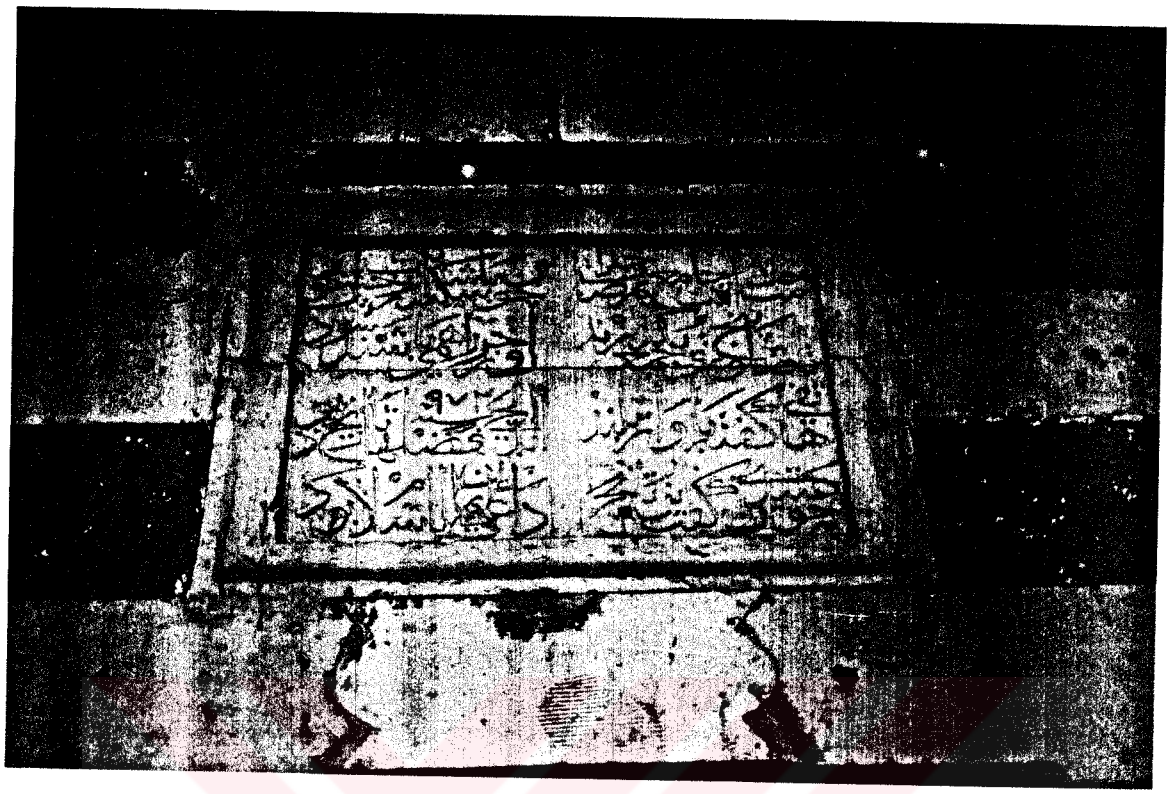
Resim 91 – Hoşap'ta Hasan Bey Medresesi İnşâ Kitabesi

Resim 92 – Hoşap'ta Hasan Bey Medresesi İnşâ Kitabesinden Detay

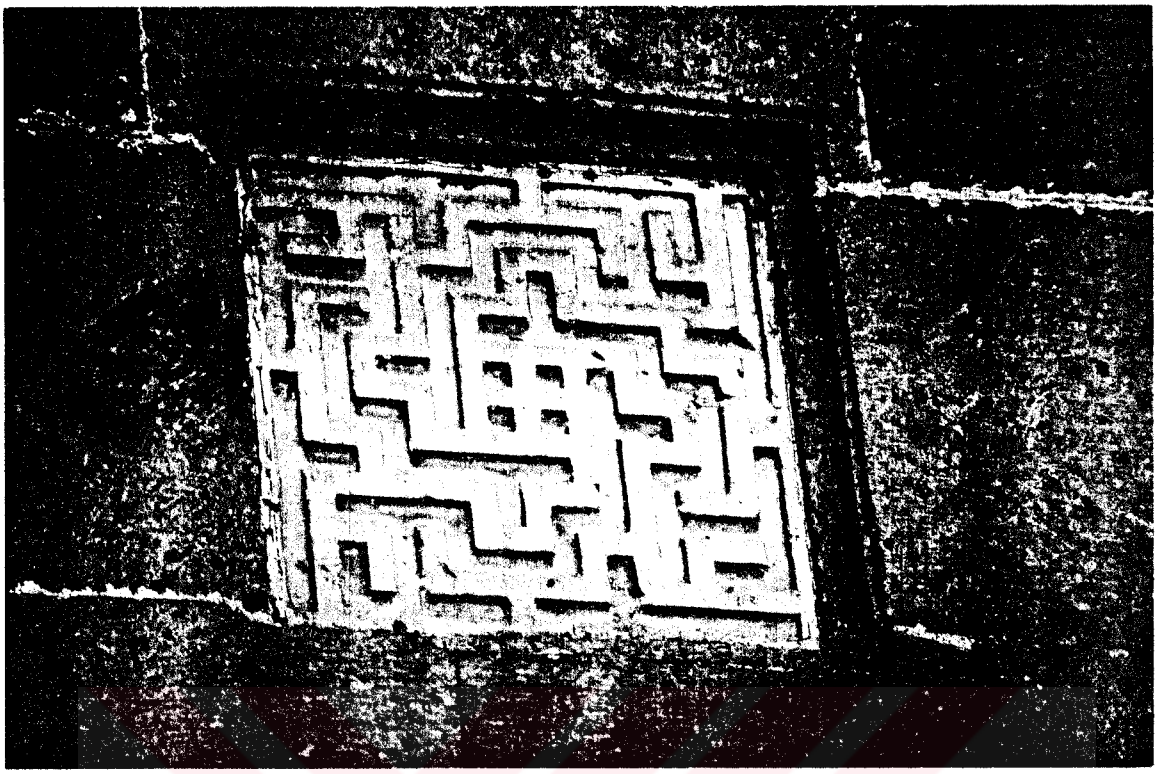
Resim 93 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii

Resim 94 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii İnşâ Kitabesi

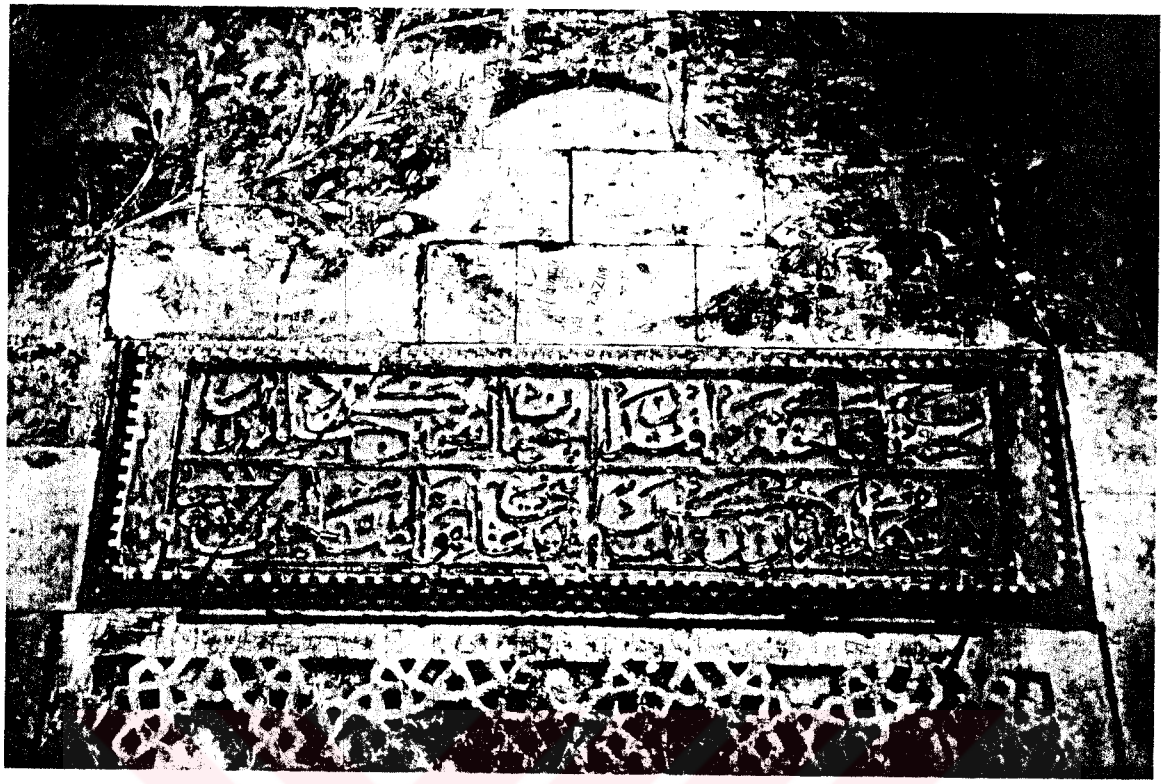
Resim 95 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii Minâre Gövdesindeki Kitabe

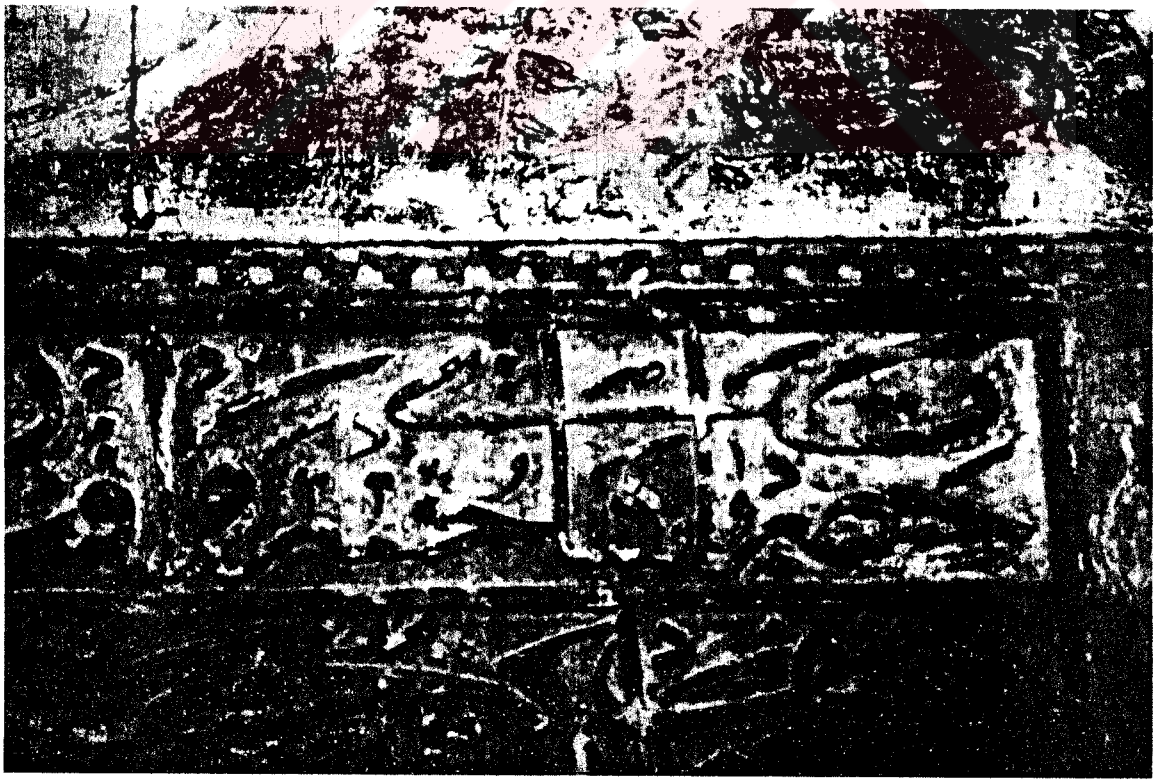
Resim 96 – Ahlat'ta İskender Paşa Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe

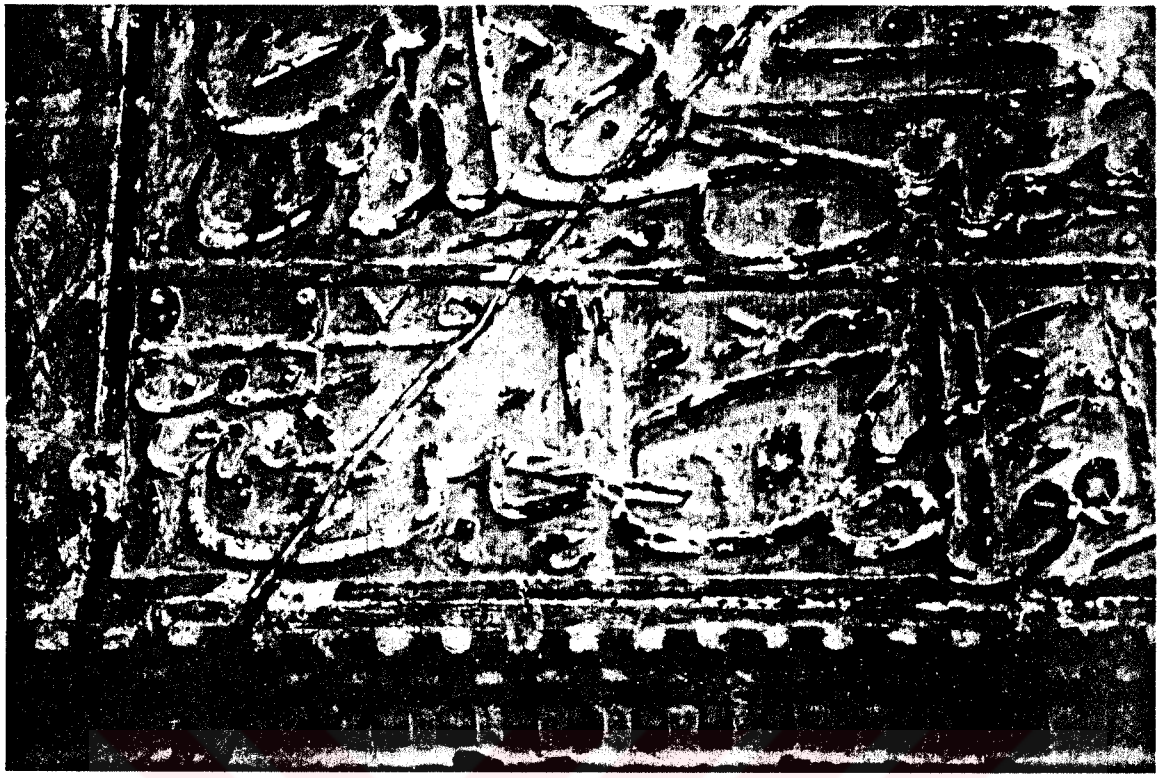
Resim 97 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii

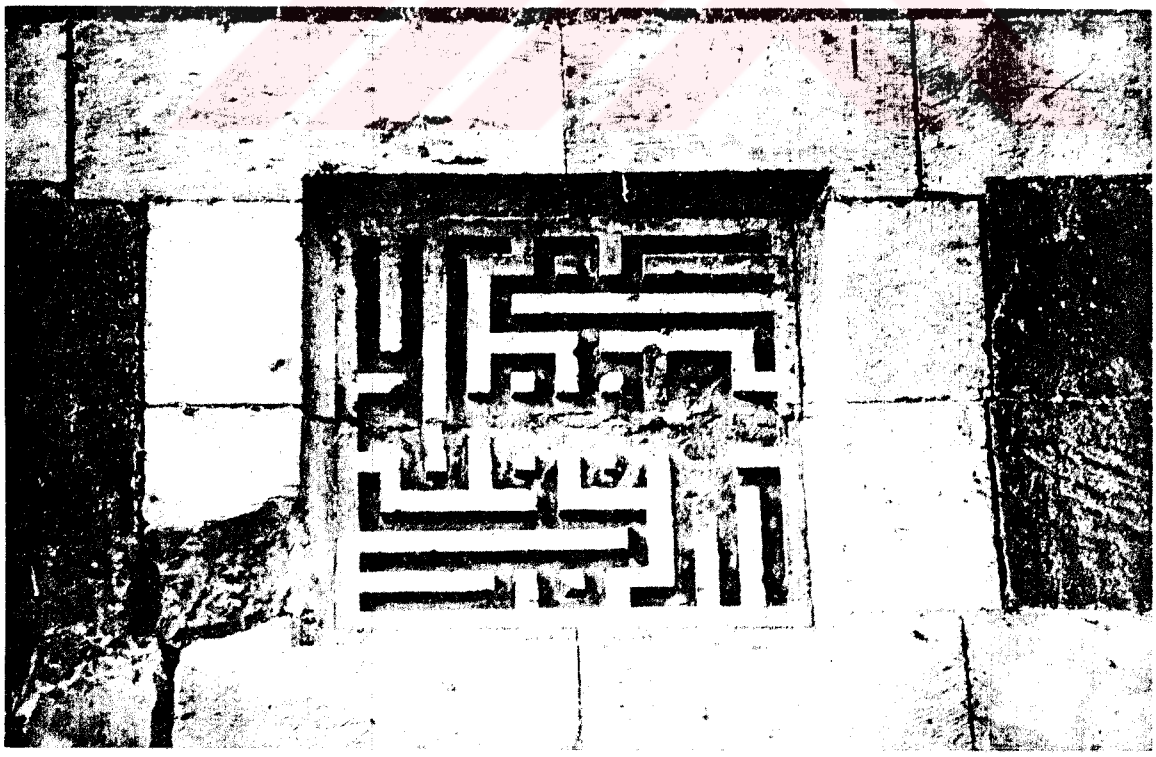
Resim 98 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesi

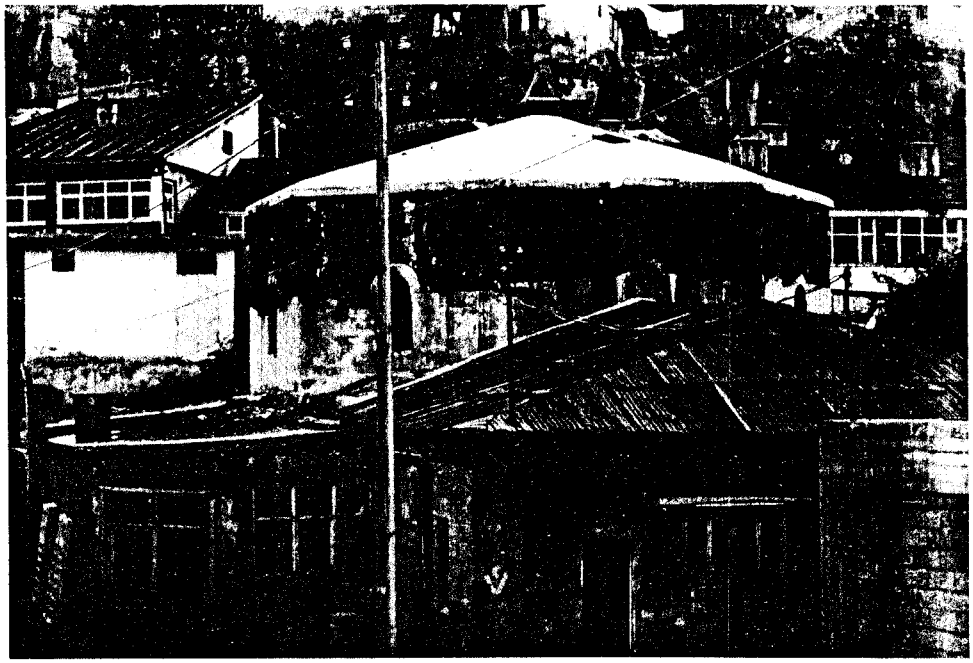
Resim 99 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesinden Detay

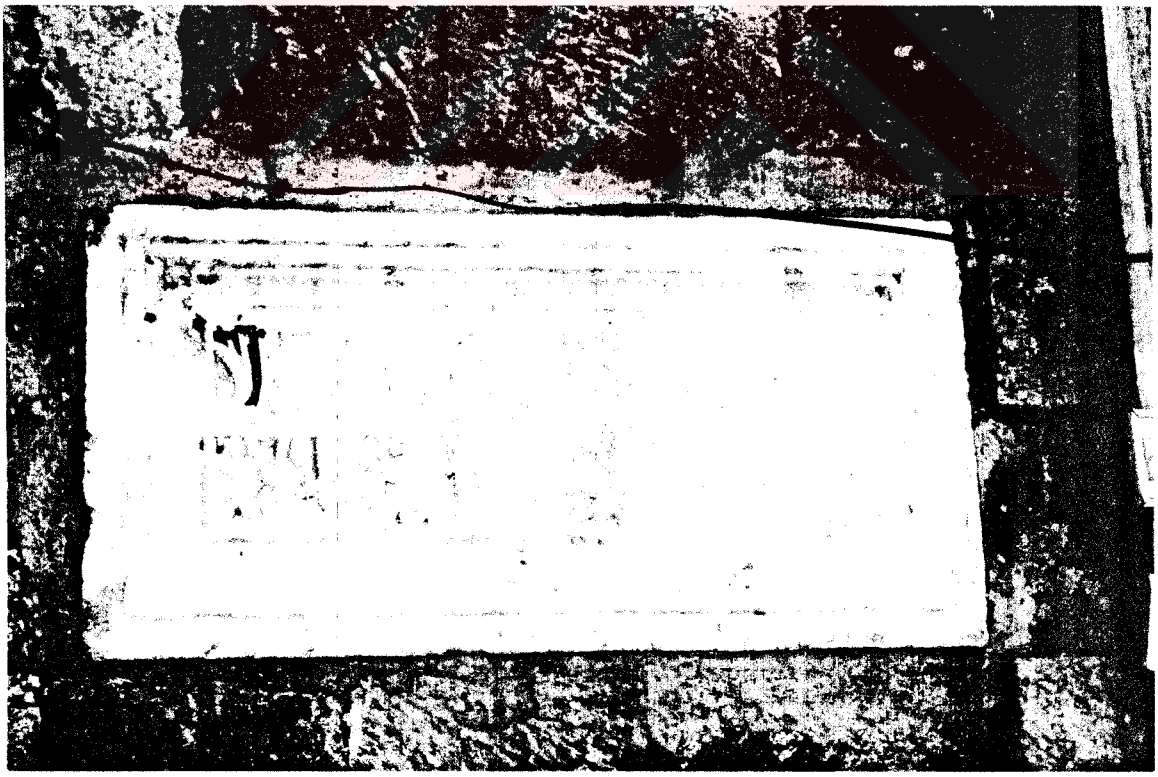
Resim 100 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii İnşâ Kitabesinden Detay

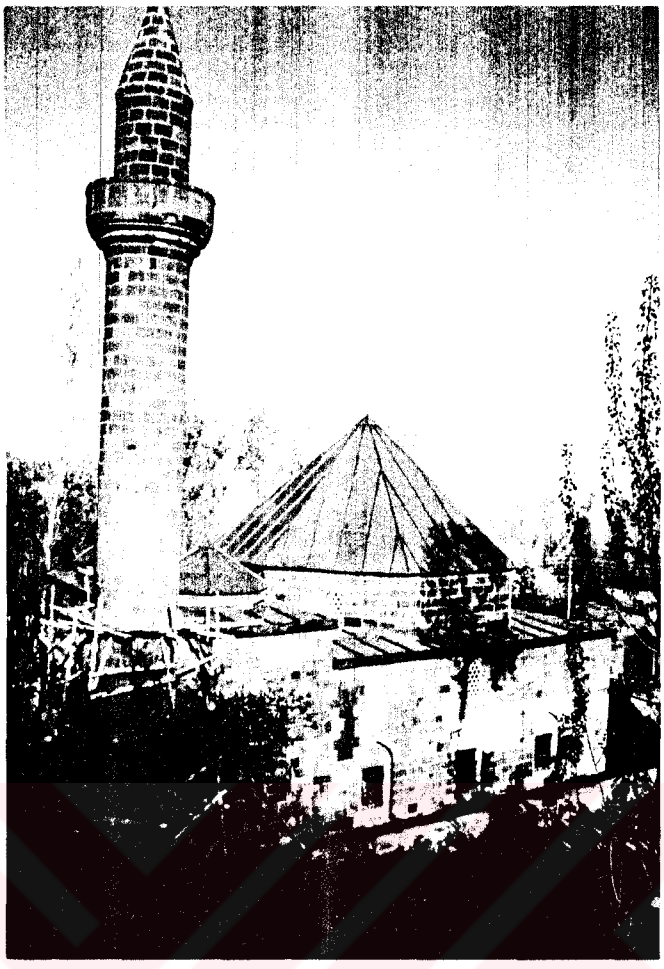
Resim 101 – Van'da Hüsrev Paşa Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe

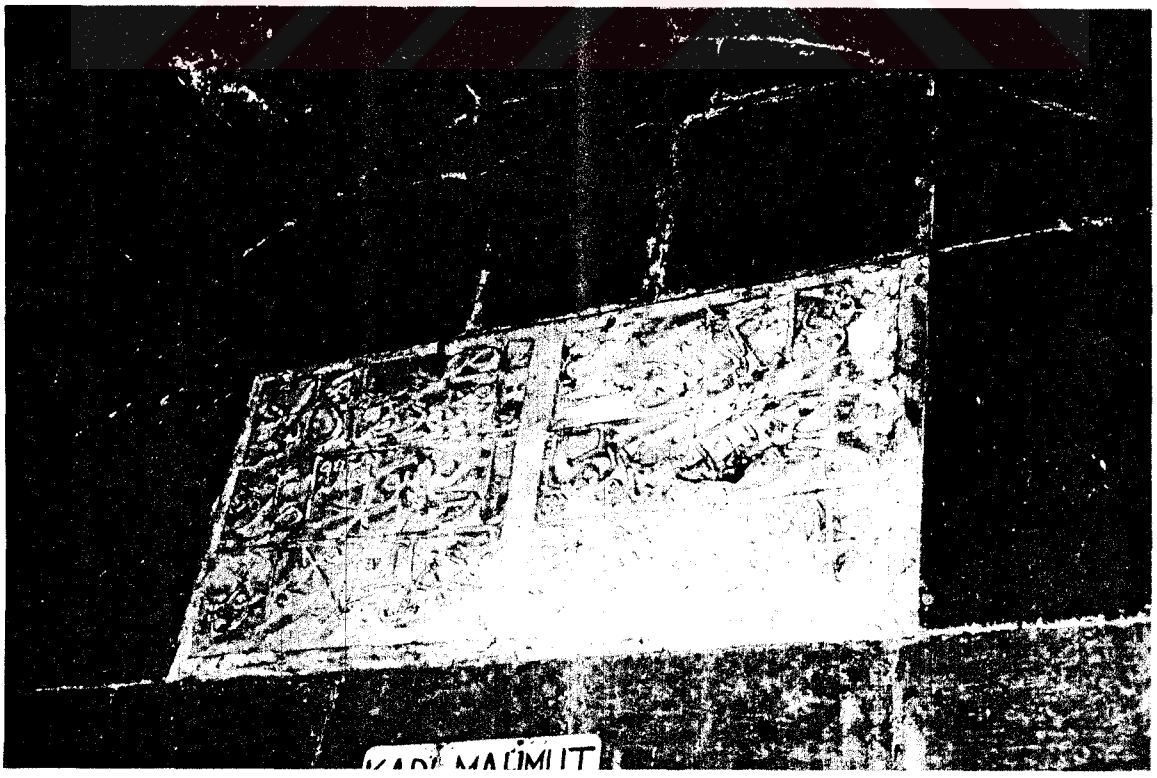
Resim 102 – Bitlis'te Hüsrev Paşa Hamamı

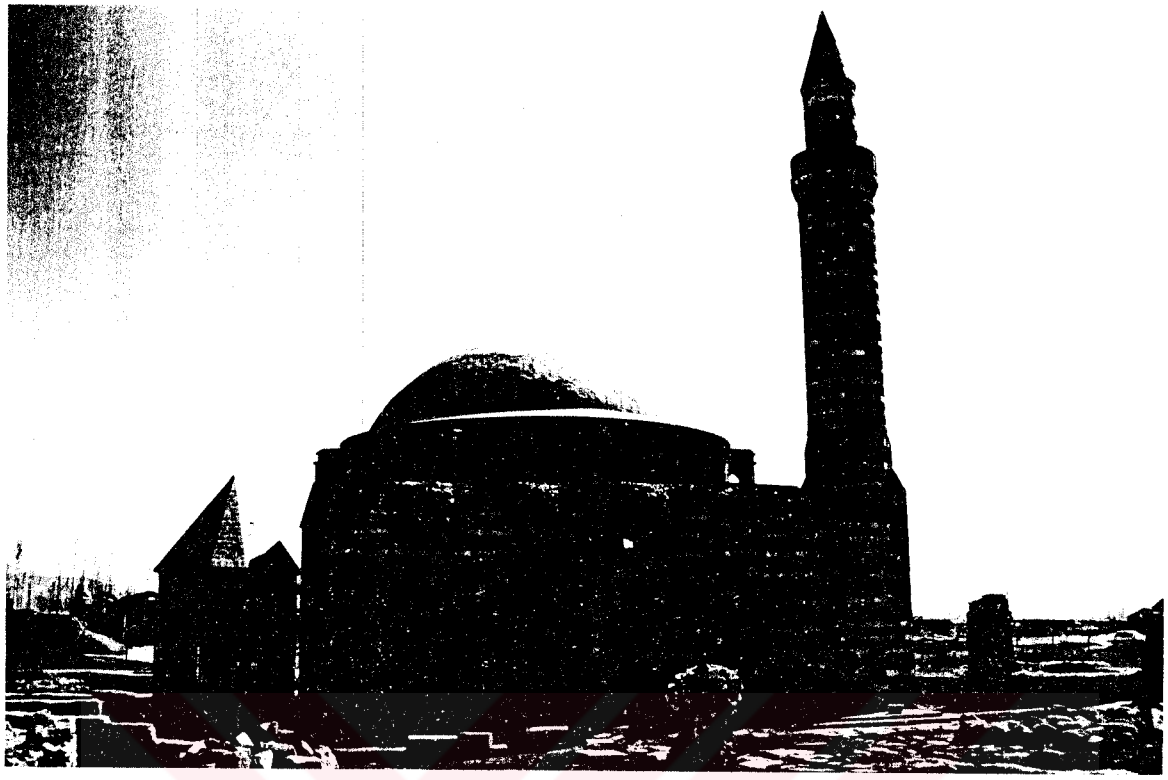
Resim 103 – Bitlis'te Hüsrev Paşa Hamamı İnşâ Kitabesi

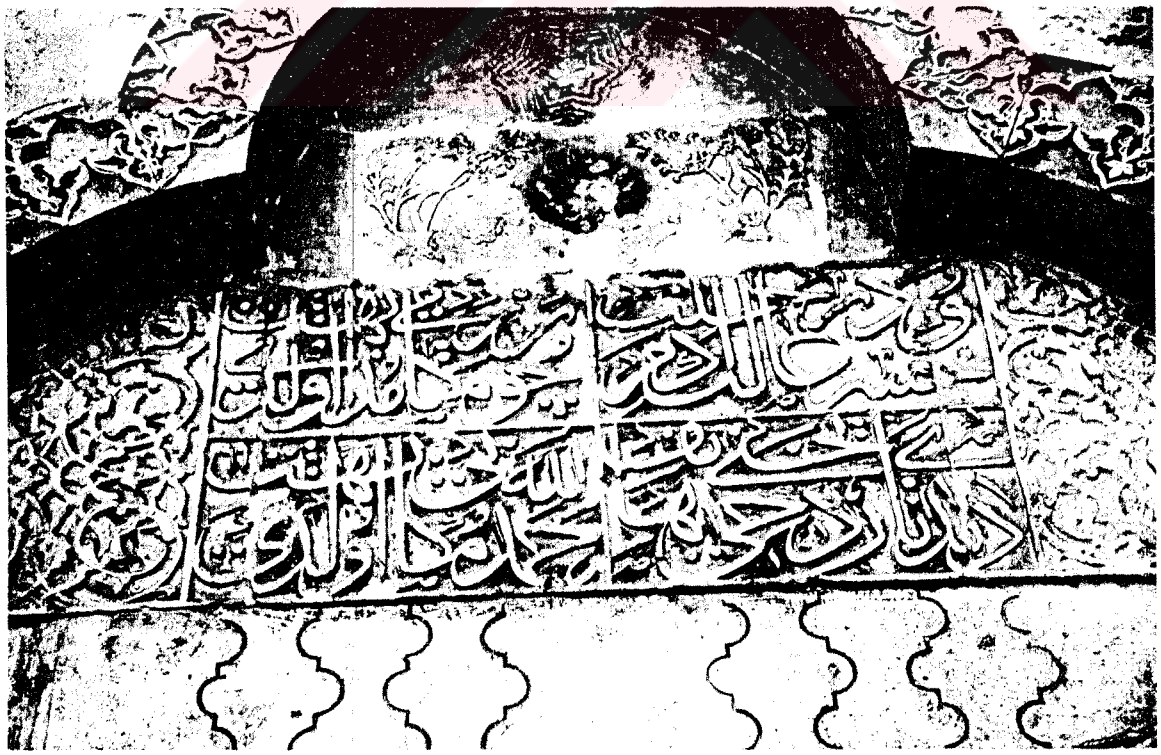
Resim 104 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii

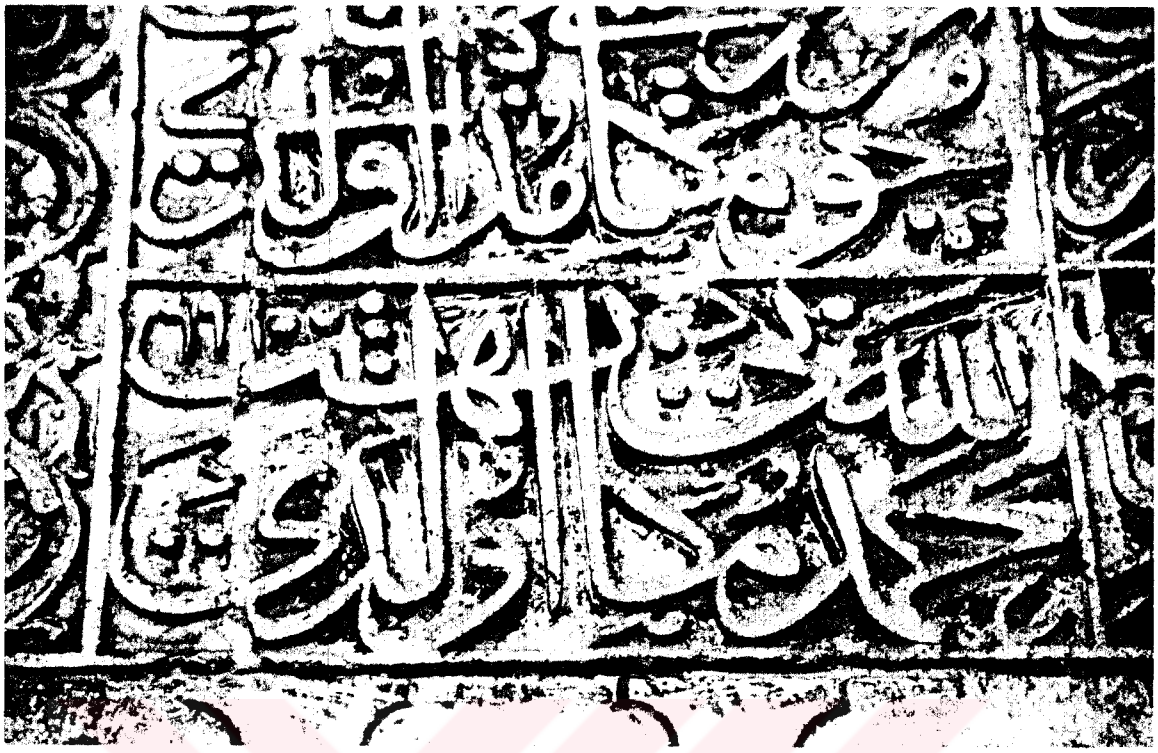
Resim 105 – Ahlat'ta Kadı Mahmud Câmii İnşâ Kitabesi

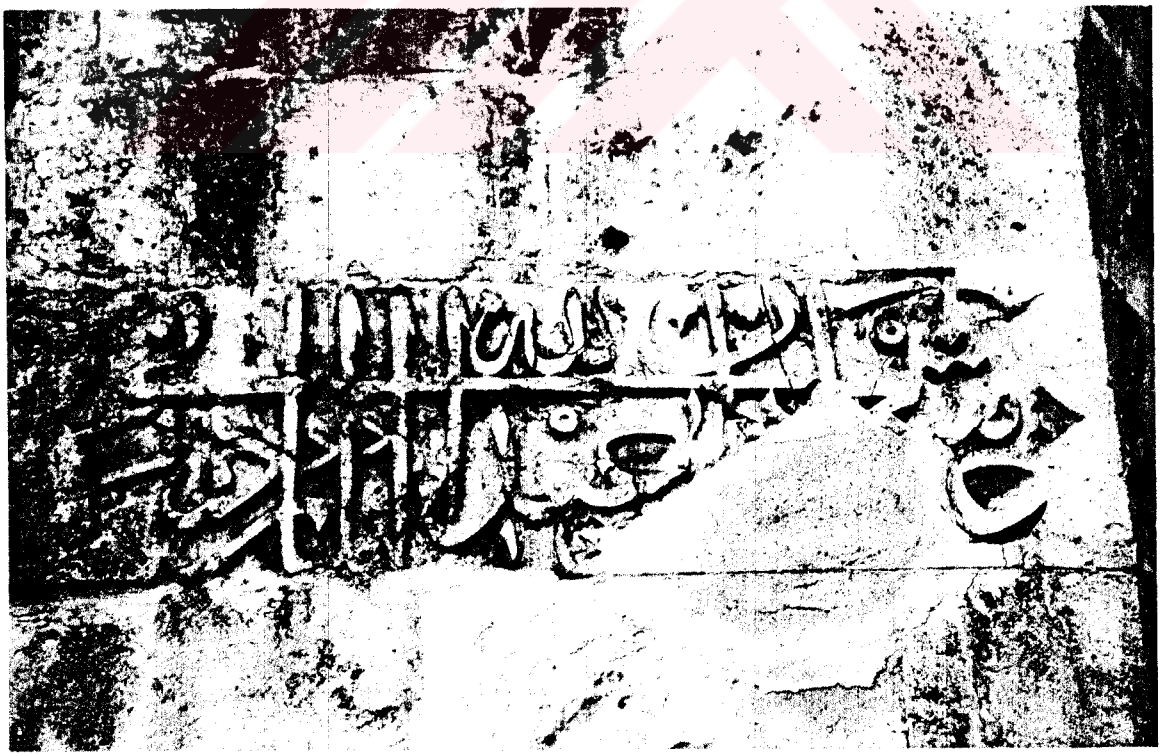
Resim 106 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi

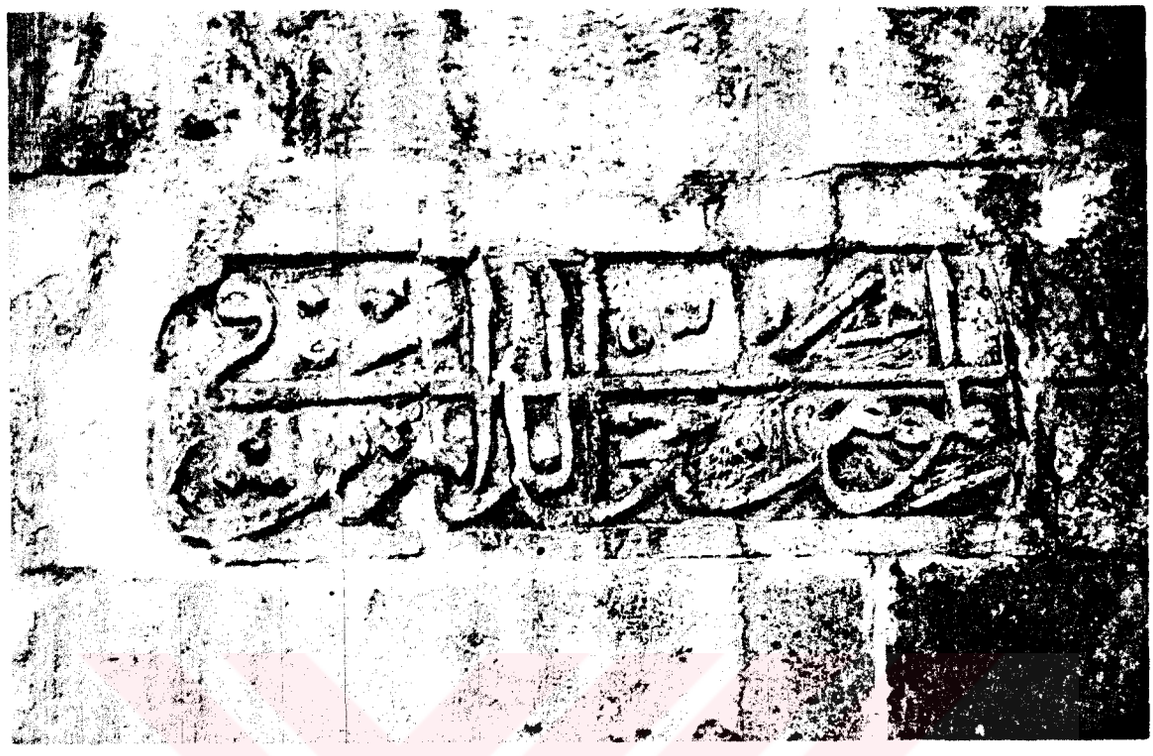
Resim 107 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi İnşâ Kitabesi

Resim 108 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi İnşâ Kitabesinden Detay

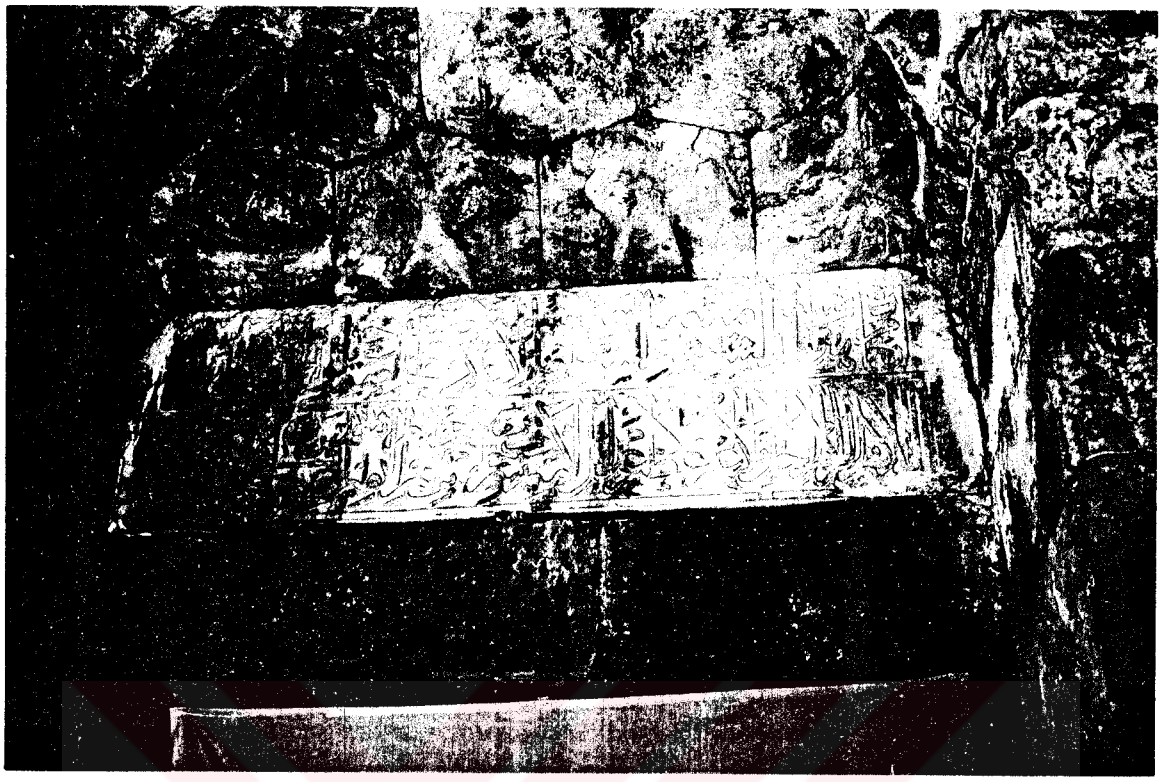
Resim 109 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi Usta Kitabesi

Resim 110 – Van'da Hüsrev Paşa Türbesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabe

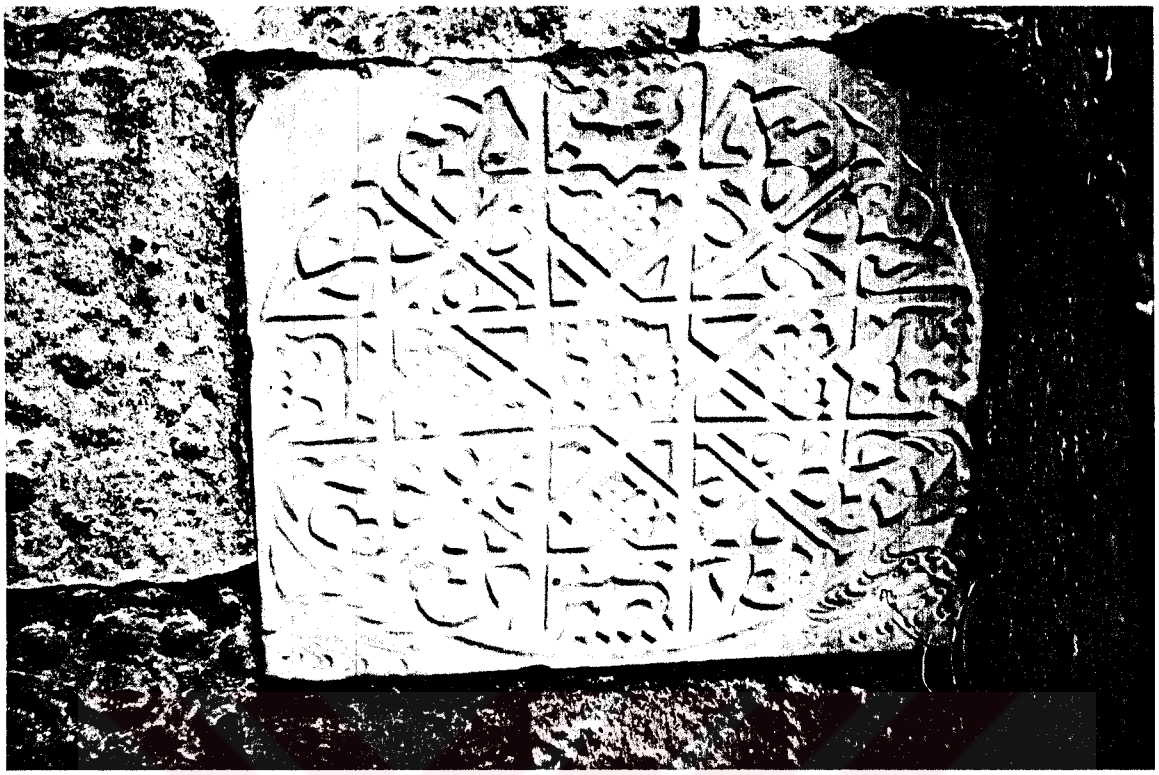
Resim 111 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi

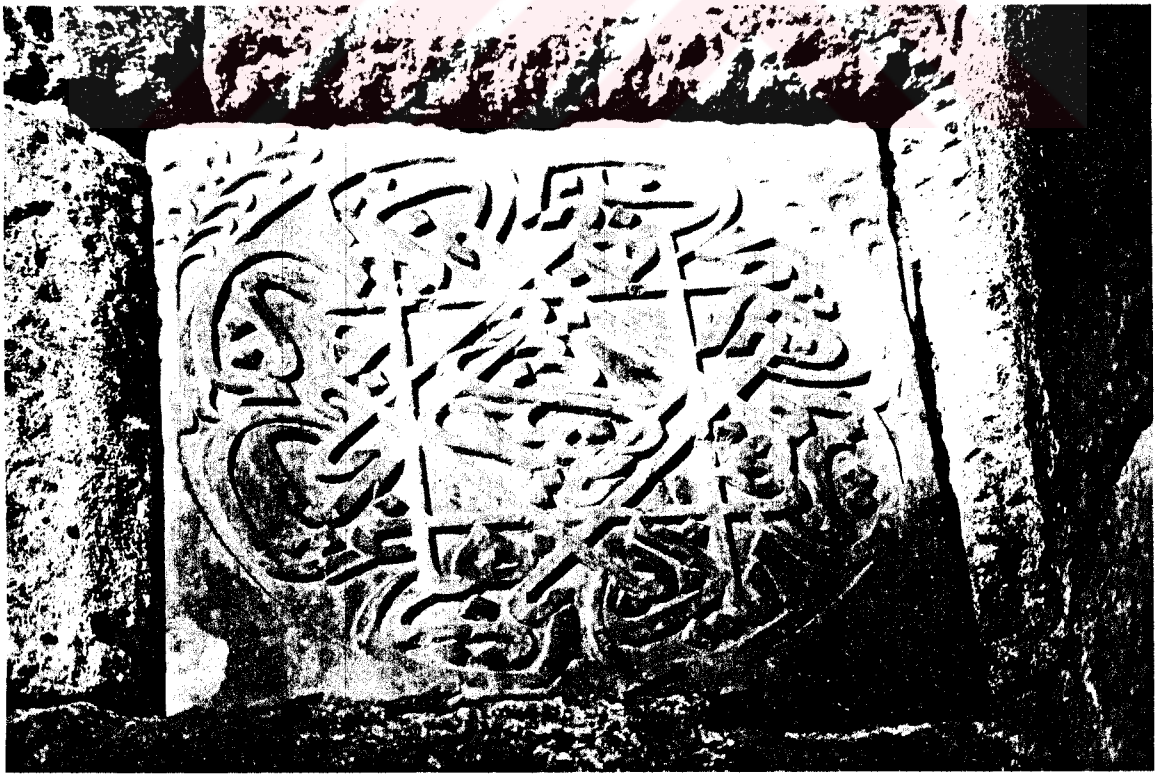
Resim 112 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi İnşâ Kitabesi

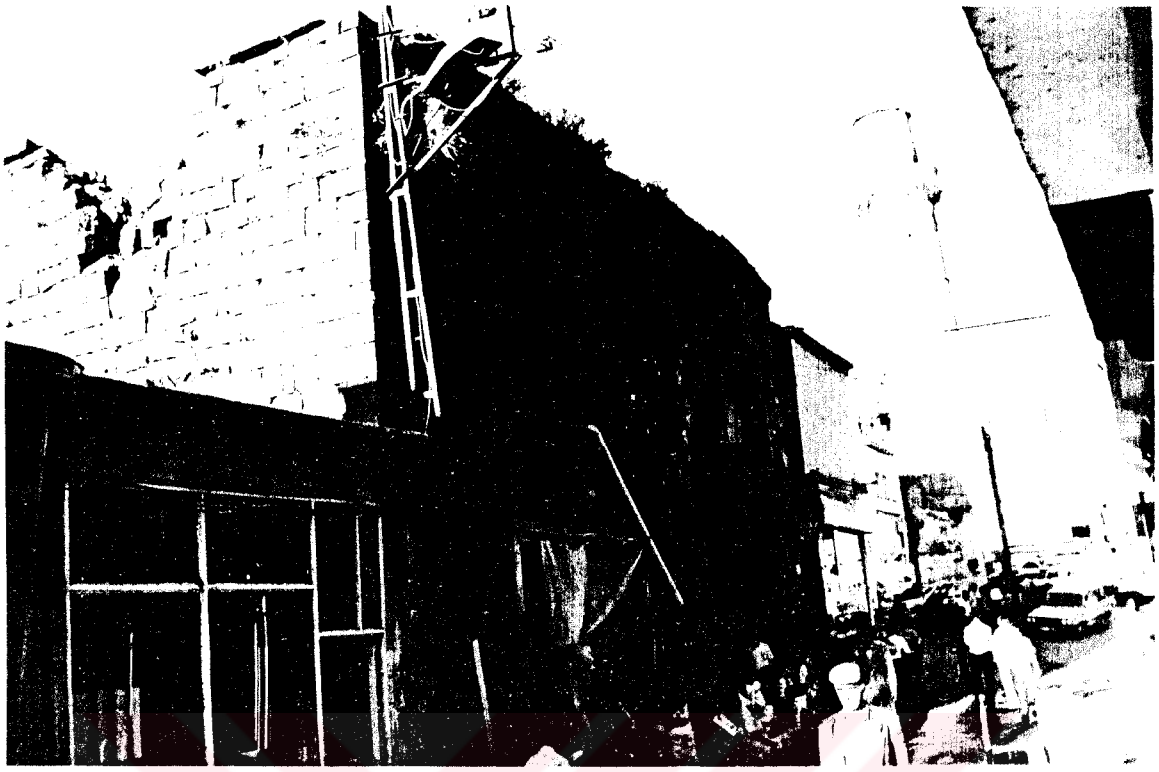
Resim 113 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi İnşâ Kitabesinden Detay

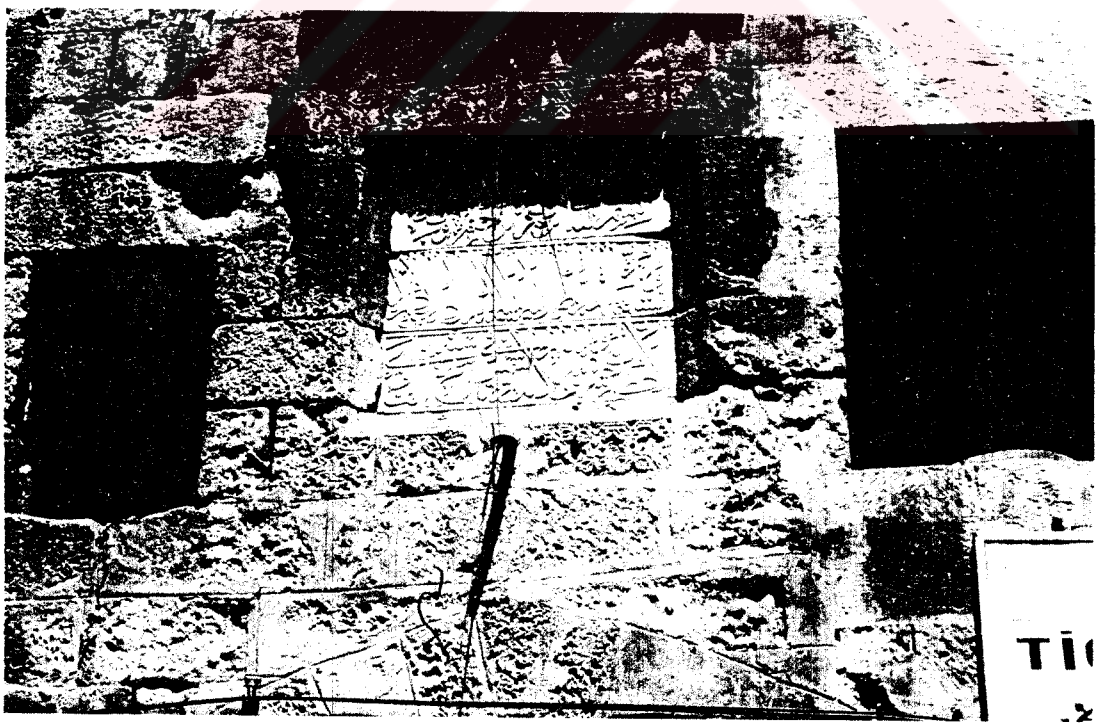
Resim 114 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi Taçkapısındaki Kitabe

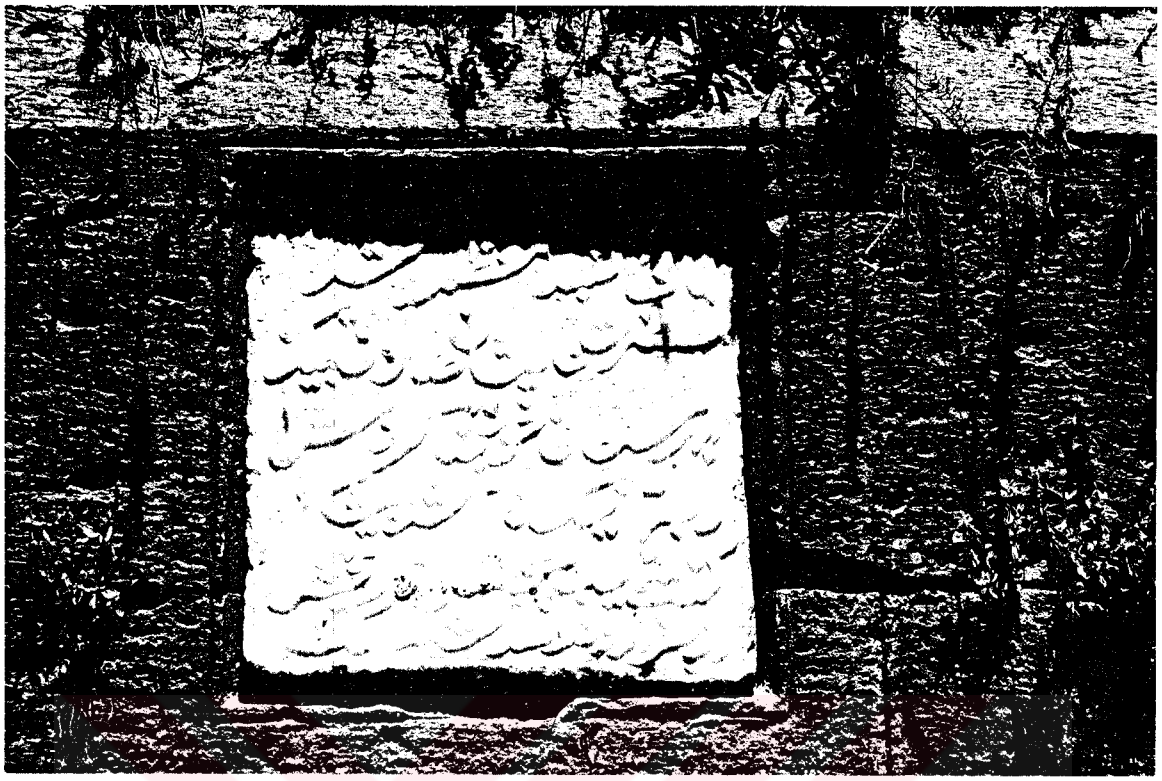
Resim 115 – Bitlis'te İhlâsiye (Gökmeydan) Medresesi Taçkapı Sağ Yandaki Kitabe

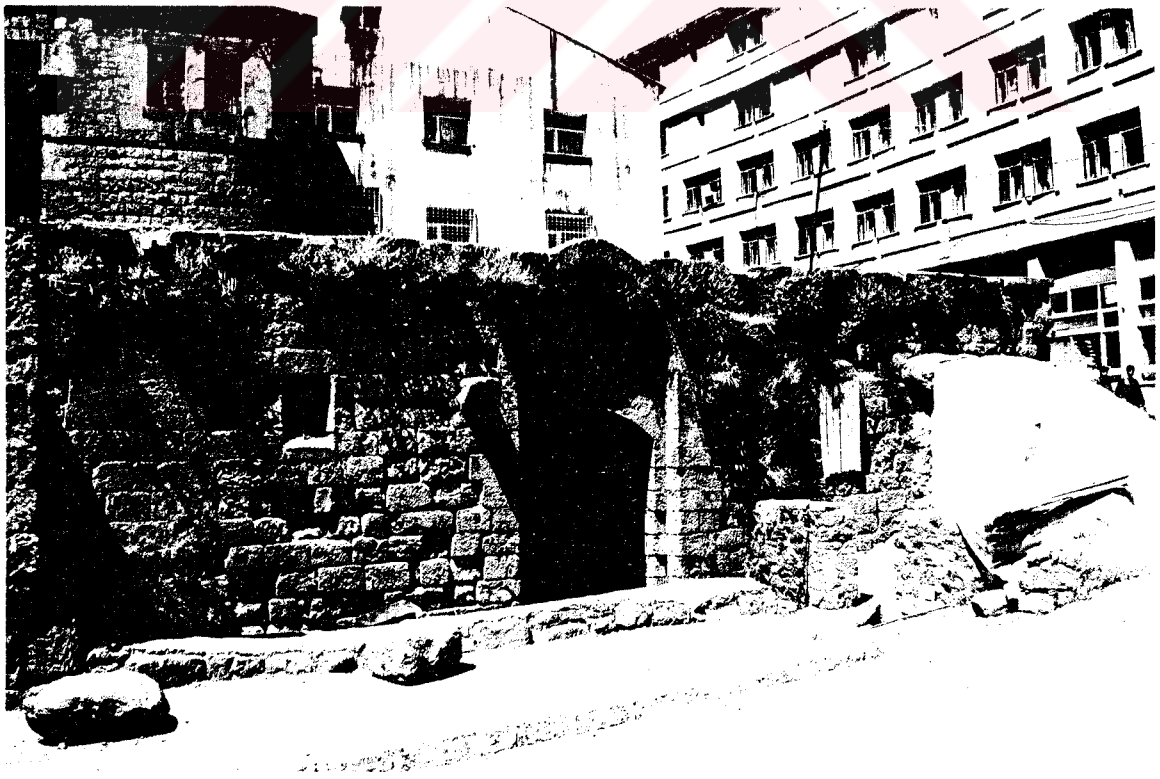
Resim 116 – Bitlis'te Şerefiye (Tüccarlar) Hanı

Resim 117 – Bitlis'te Şerefiye (Tüccarlar) Hanı İnşâ Kitabesi

Resim 118 – Bitlis'te Seyyid İbrâhim Türbesi İnşâ Kitabesi

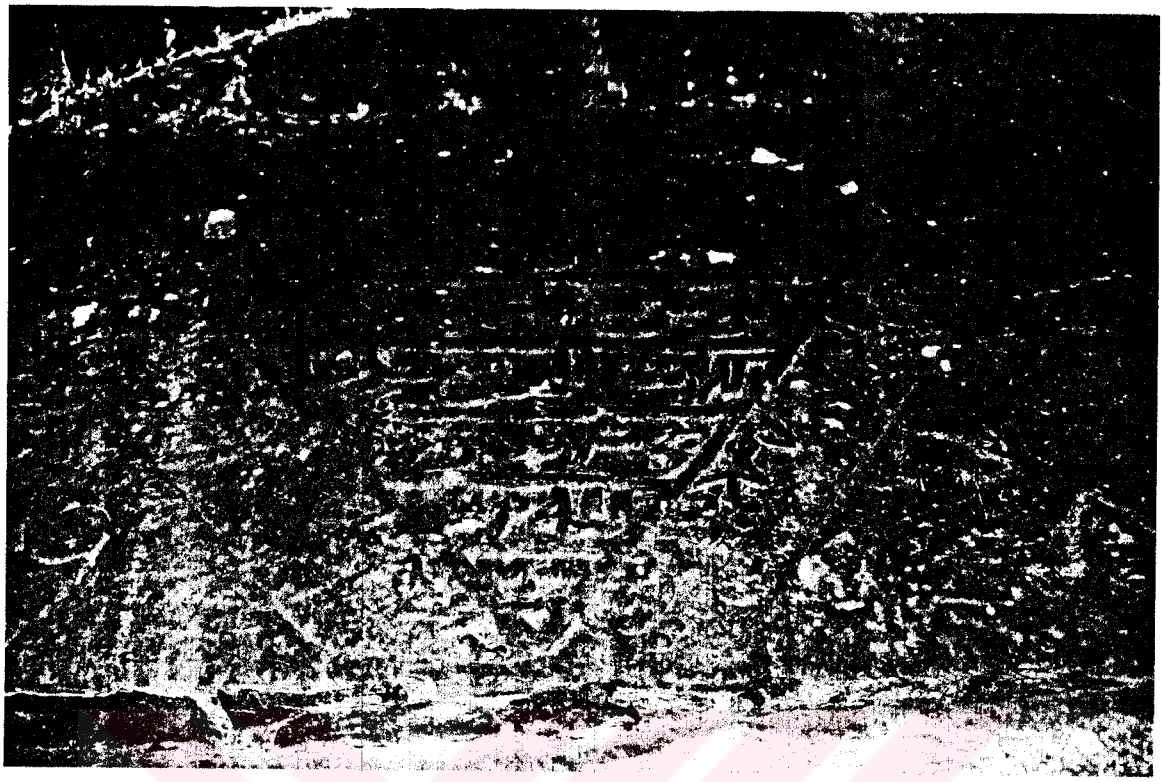
Resim 119 – Bitlis'te Hazo Hanı

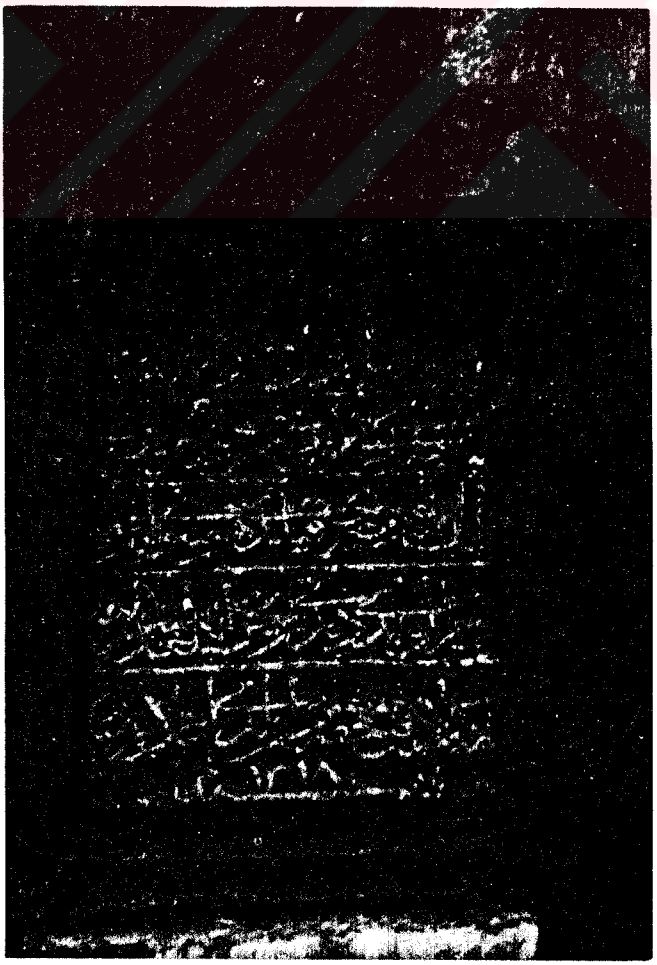
Resim 120 – Bitlis'te Hazo Hanı Tamir Kitabesi

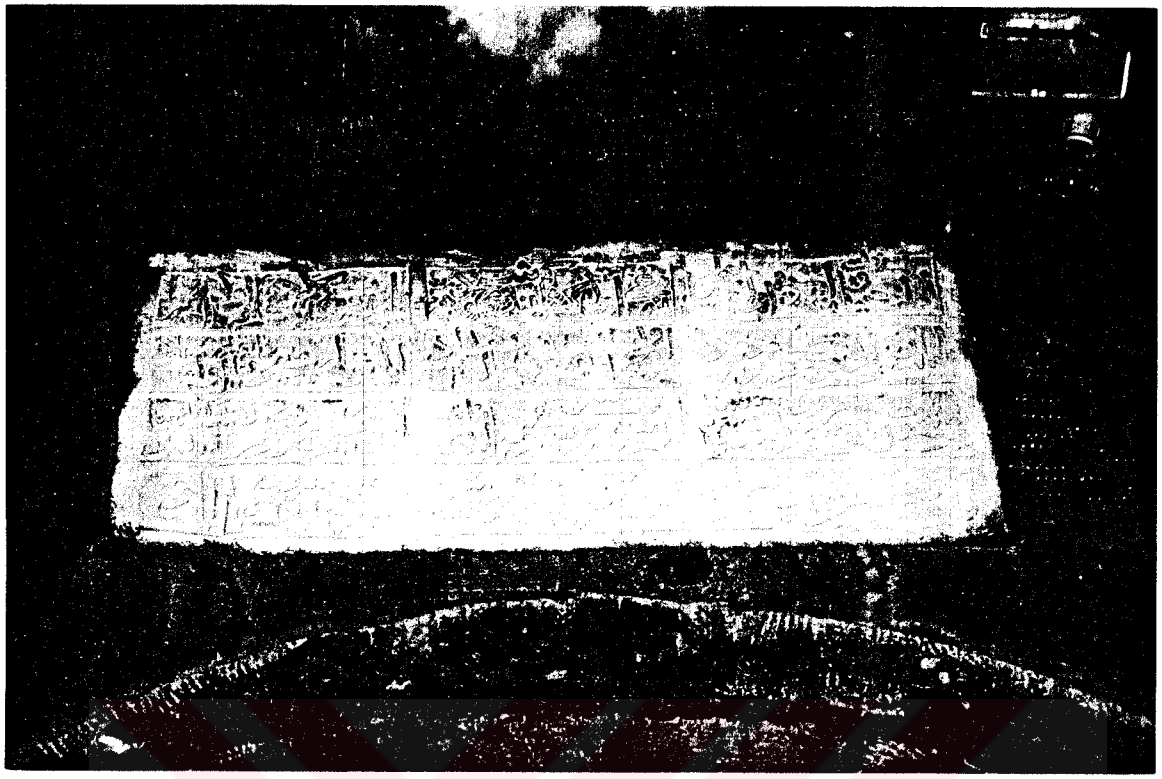
Resim 121 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii

Resim 122 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii Doğu Kapısındaki Kitabe

Resim 123 – Muş'ta Hacı Şeref Câmii Minâresinin Pabuçluğu Üzerindeki Kitabe

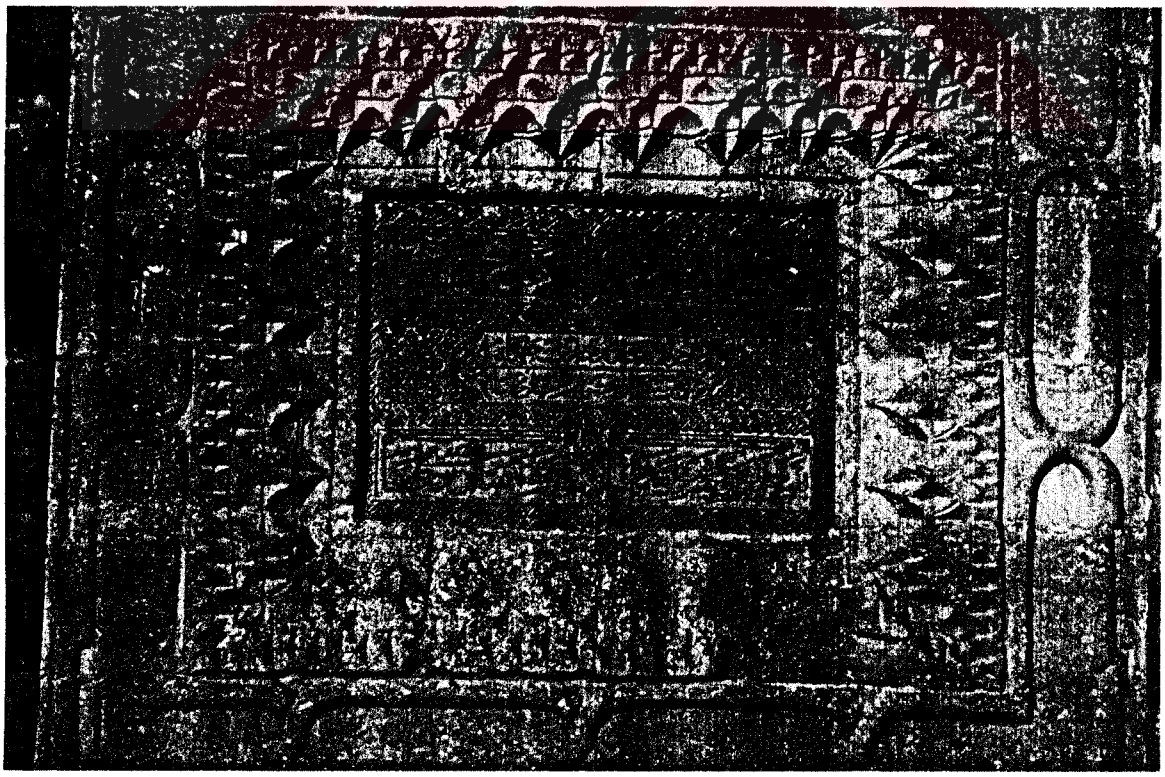
Resim 124 – Bitlis'te Sultâniye Câmii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

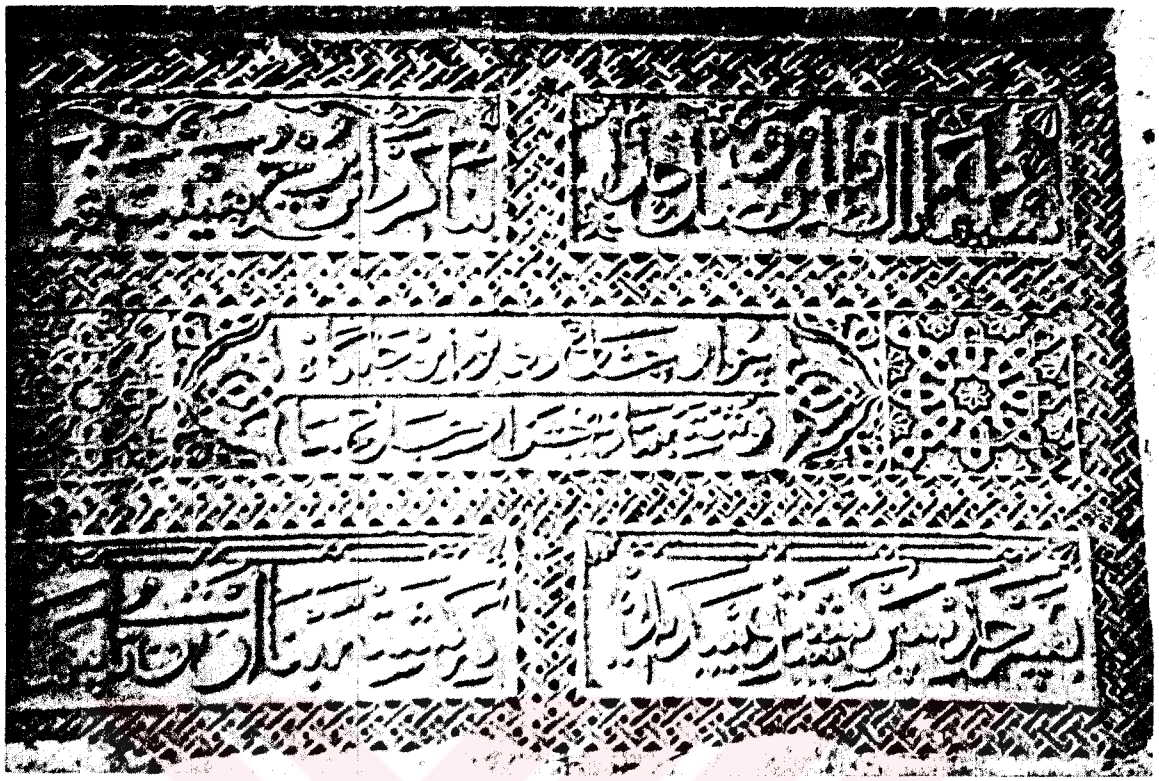
Resim 125 – Bitlis'te Şeyh Garib Türbesi Kapısındaki Kitabe

Resim 126 – Bitlis'te Şeyh Garib Zâviyesinin Batı Cephesindeki Kitabe

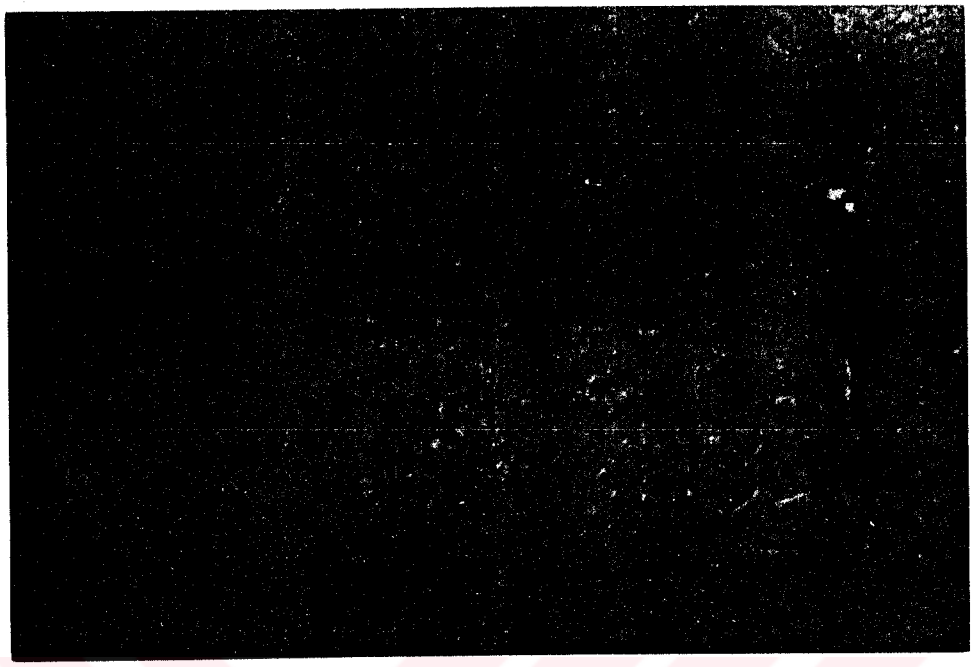
Resim 127 – Hoşap'ta Hoşap Kalesi Taçkapısındaki İnşâ Kitabesi

Resim 128 – Hoşap'ta Hoşap Kalesi Kitabesinden Detay

Resim 129 – Başkale'de Hüsrev PaşaMedresesi

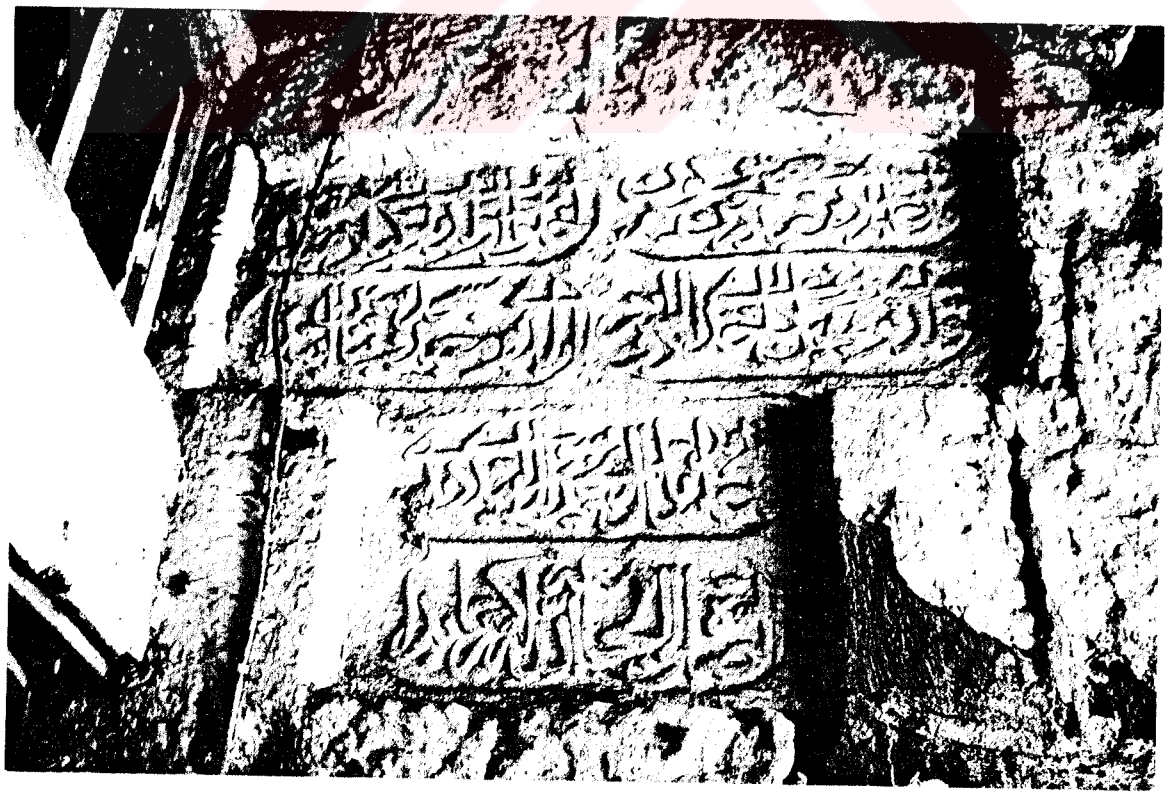
Resim 130 – Başkale'de Hüsrev PaşaMedresesi İnşâ Kitabesi

Resim 131 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi

Resim 132 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi'nin İçerisindeki Kitabe

Resim 133 – Bitlis'te Ayne'l-Bârid Mescidi'nin Giriş Bölümündeki Kitabe

Resim 134 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi

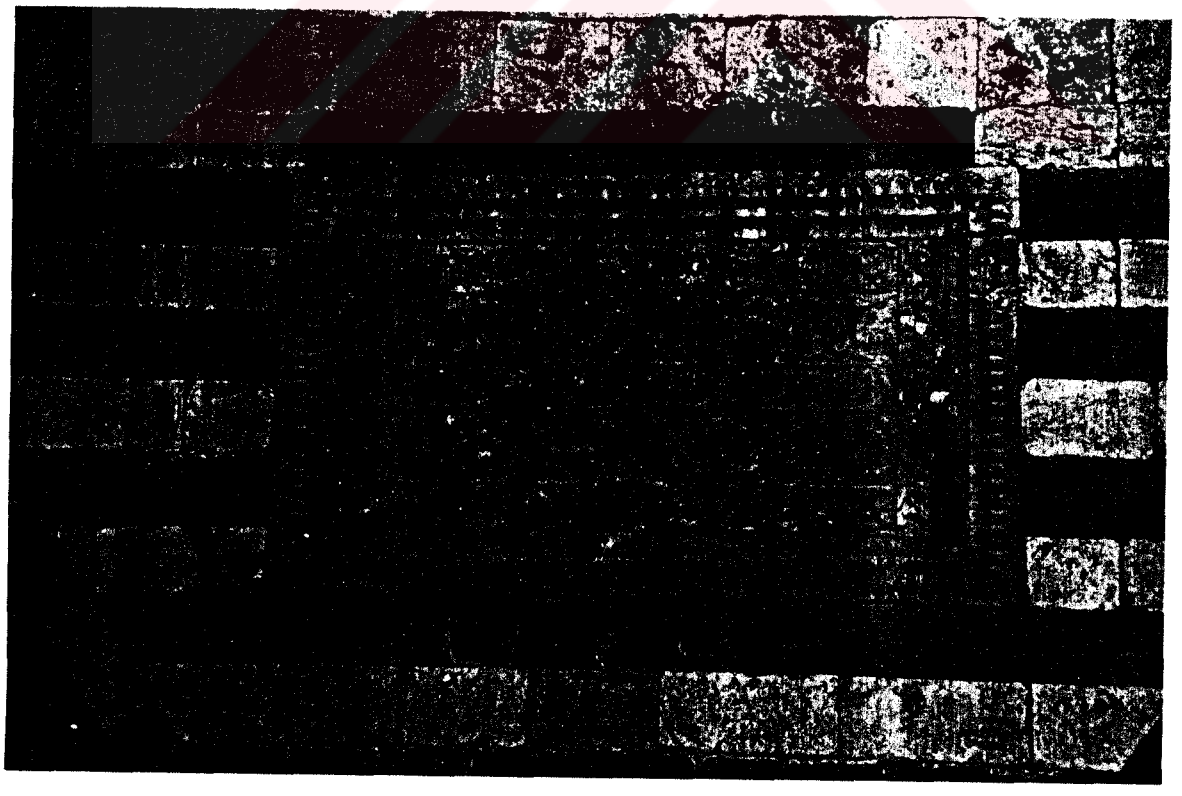
Resim 135 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi Kitabesi

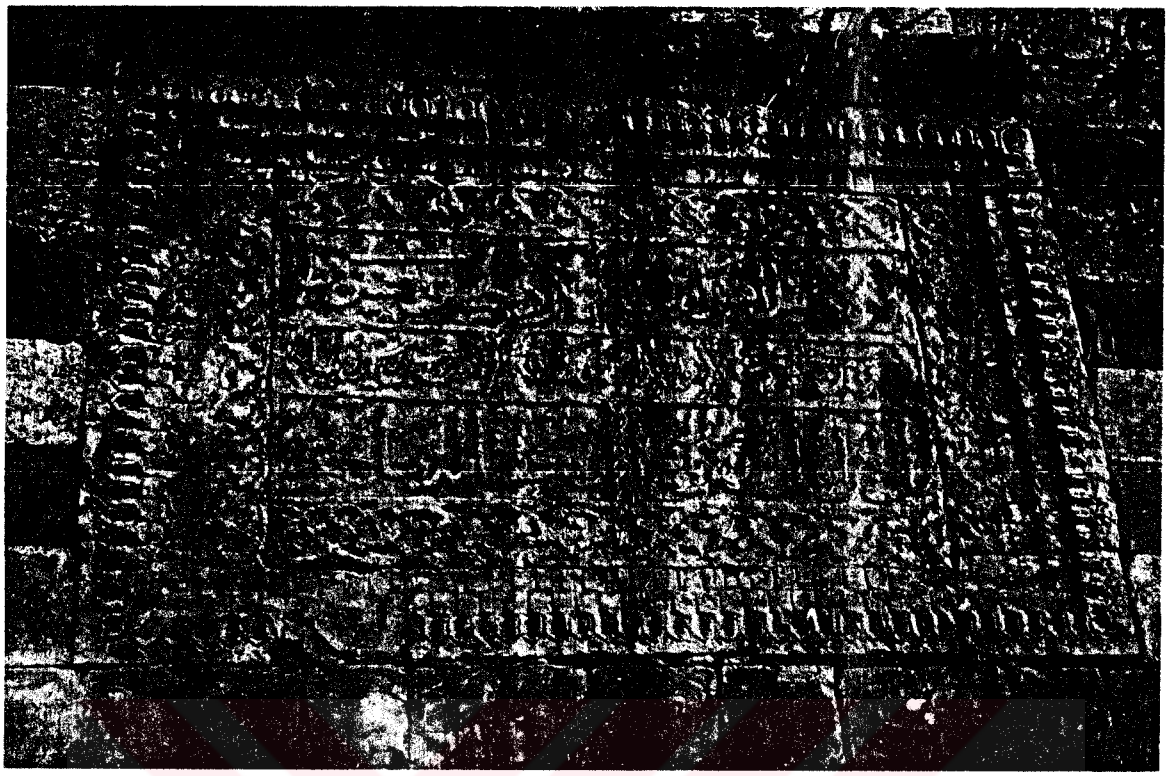
Resim 136 – Bitlis'te Şeyh Tâhir-i Gürgî Türbesi Kitabesinden Detay

Resim 137 – Hoşap Köprüsü

Resim 138 – Hoşap Köprüsü İnşâ Kitabesi (Sağdaki)

Resim 139 – Hoşap Köprüsü İnşâ Kitabesi (Soldaki)

Resim 140 – Bitlis'te Mermud Câmii

Resim 141 – Bitlis'te Mermud Câmii Kapı Üzerindeki Kitabe

Resim 142 – Bitlis'te Mermud Câmii Güney Cephedeki Kitabe

Resim 143 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii

Resim 144 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii Tamir Kitabesi

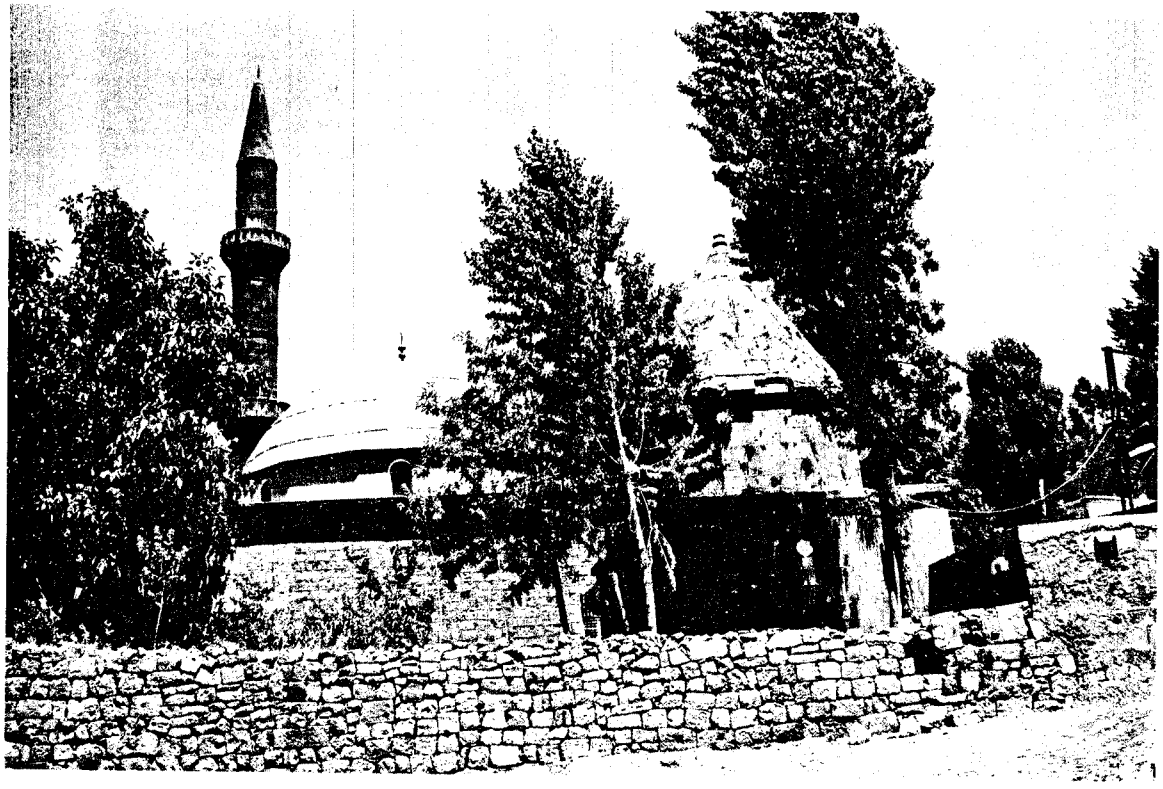
Resim 145 – Tatvan'da Tokaçlı Köyü Câmii İnşâ Kitabesi

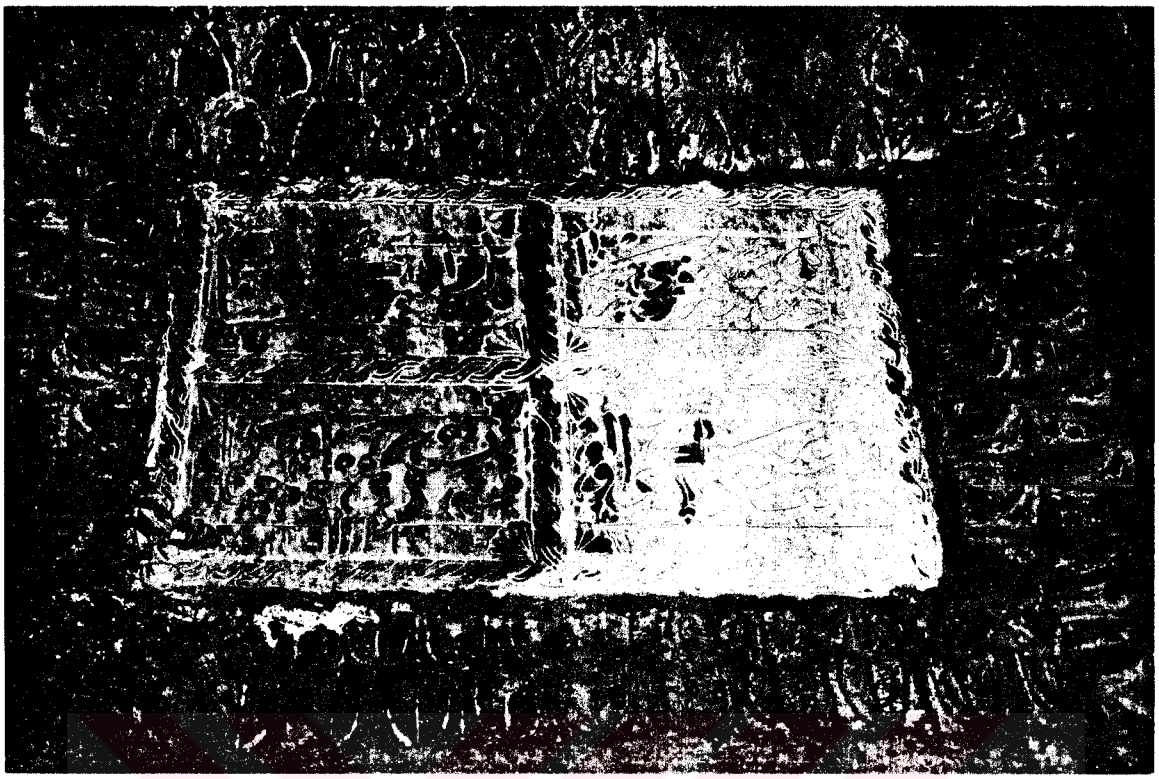
Resim 146 – Bitlis'te Hâtuniye Köprüsü İnşâ Kitabesi

Resim 147 – Bitlis'te Nûhiye Medresesi Kitabesinin Mevcut Kısmı

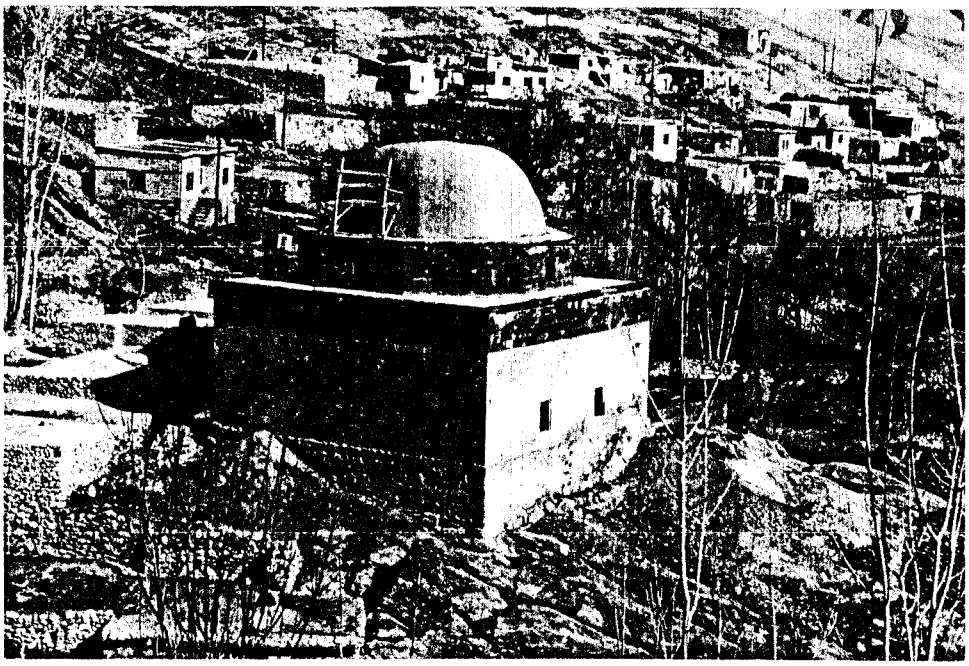
Resim 148 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi

Resim 149 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi İnşâ Kitabesi

Resim 150 – Bitlis'te Nûhiye Türbesi İnşâ Kitabesinden Detay

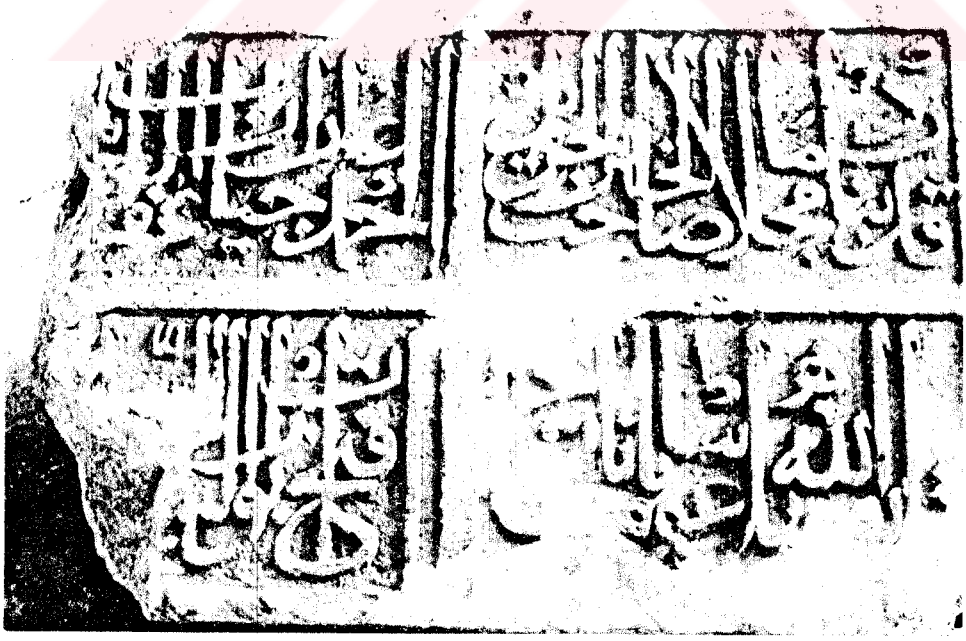
Resim 151 – Gürpınar'da Zernek Câmii

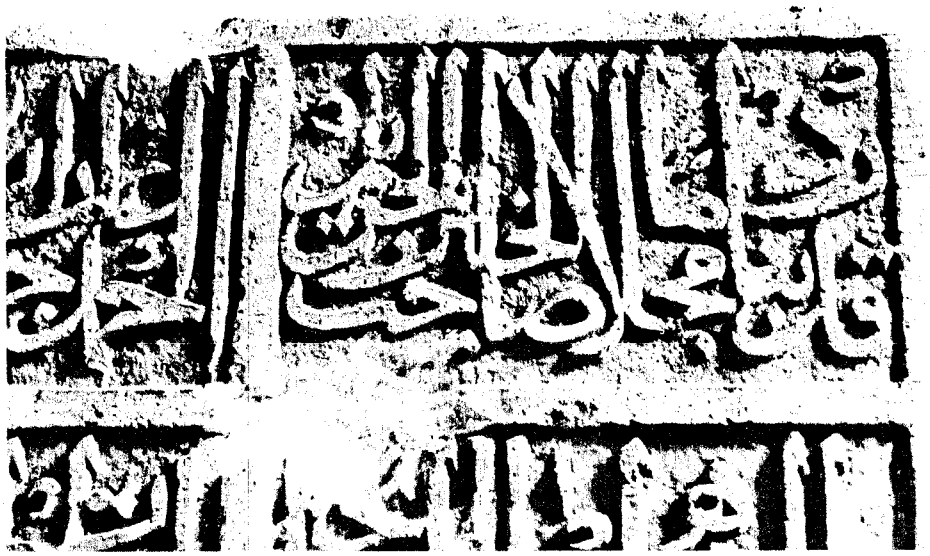
Resim 152 – Gürpınar'da Zernek Câmii İnşâ Kitabesinin Genel Görünümü

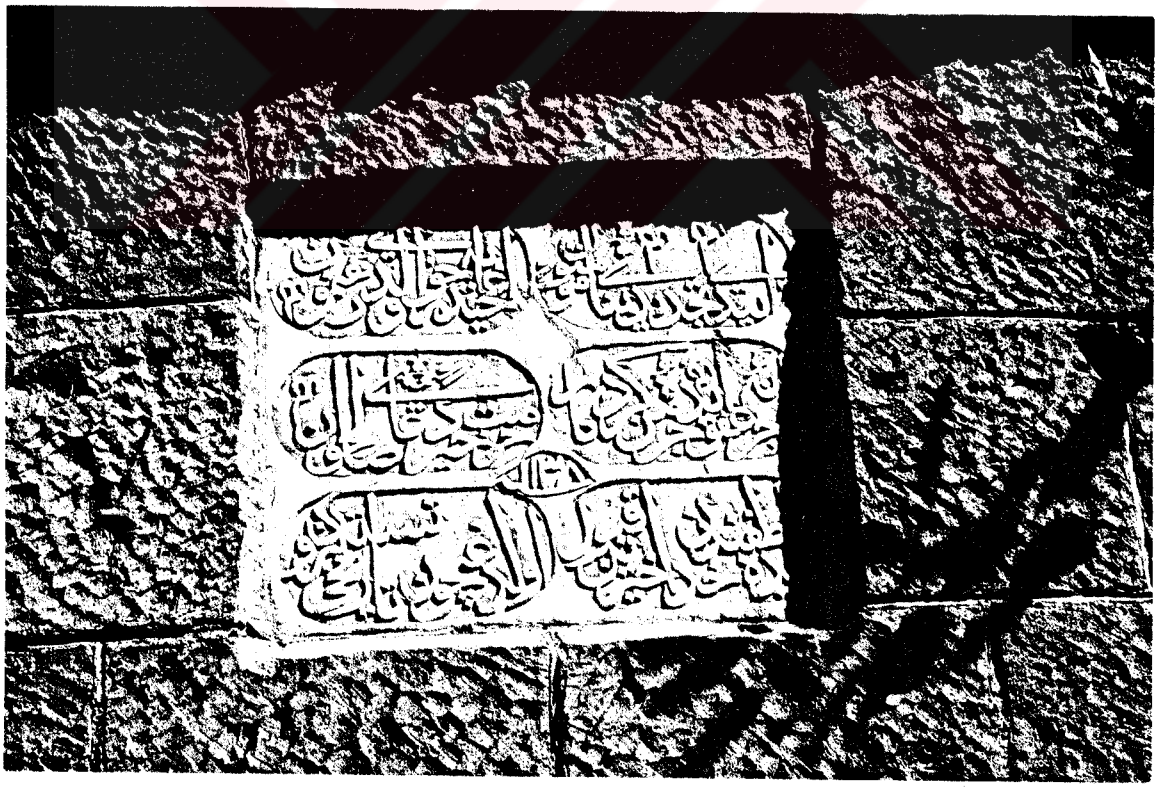
Resim 153 – Gürpınar'da Zernek Câmii İnşâ Kitabesi

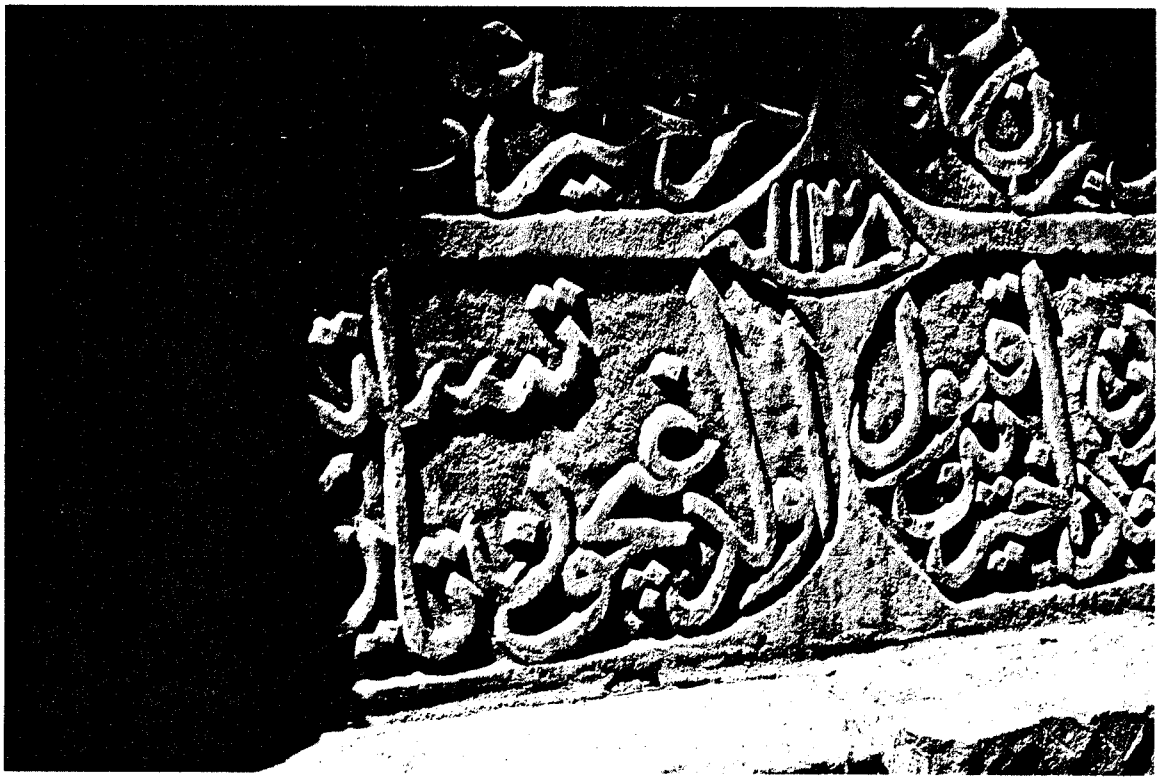
Resim 154 – Van'da Ulu Câmi Tamir Kitabesi

Resim 155 – Van'da Ulu Câmi Tamir Kitabesinden Detay

Resim 156 – Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Tamir Kitabesi

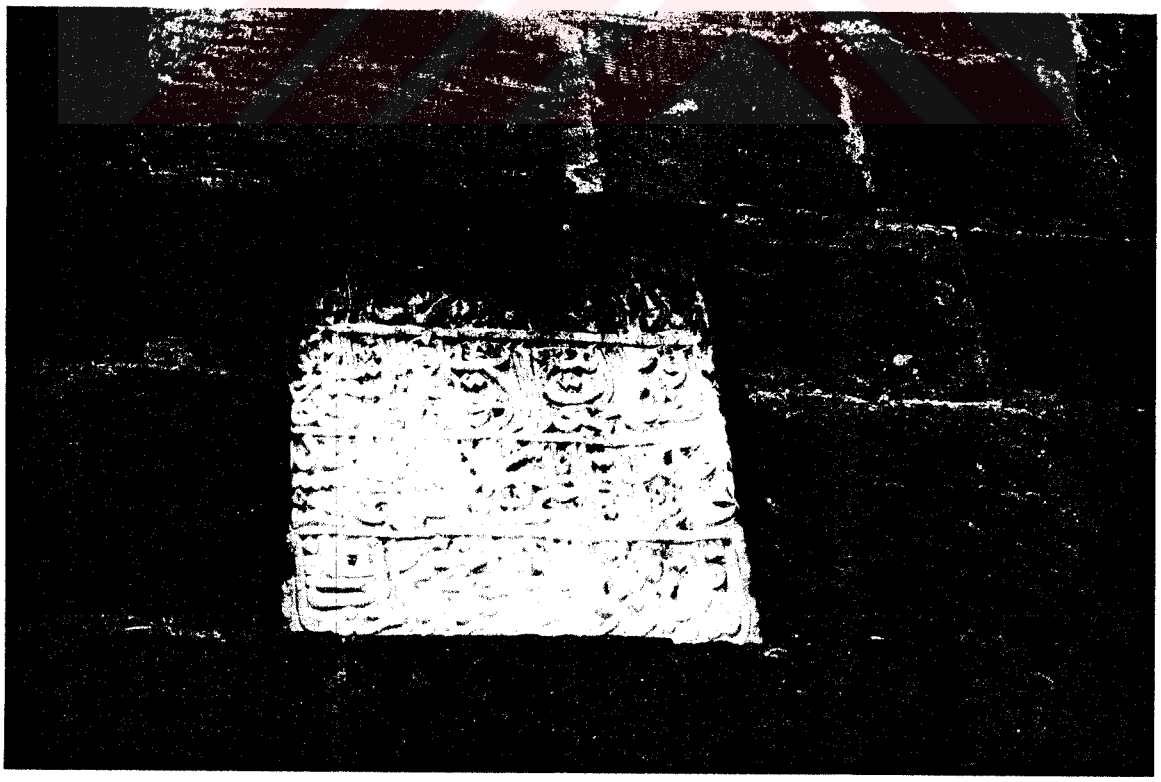
Resim 157 - Bitlis'te Şeyh Hasan Câmii Tamir Kitabesinden Detay

Resim 158 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii

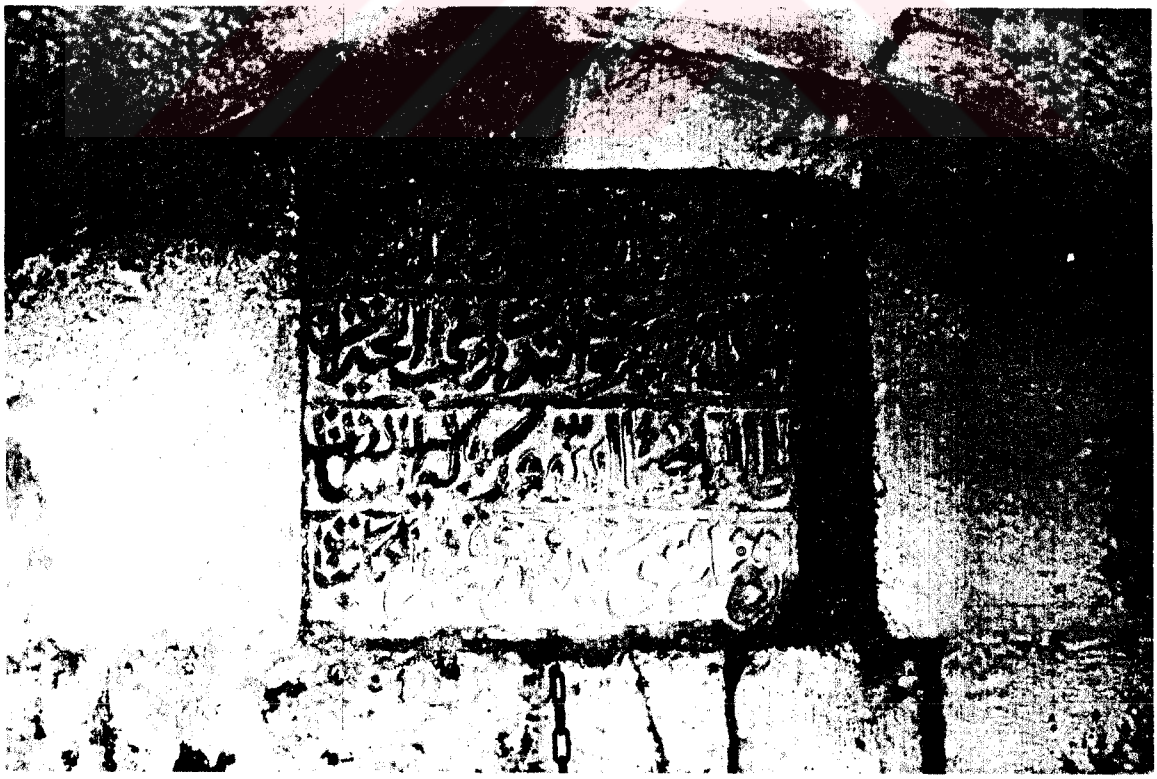
Resim 159 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii İnşâ Kitabesi

Resim 160 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii Batı Duvarındaki Kitabe

Resim 161 – Muş'ta Alâaddin Bey Câmii Minâre Kâidesindeki Kitabe

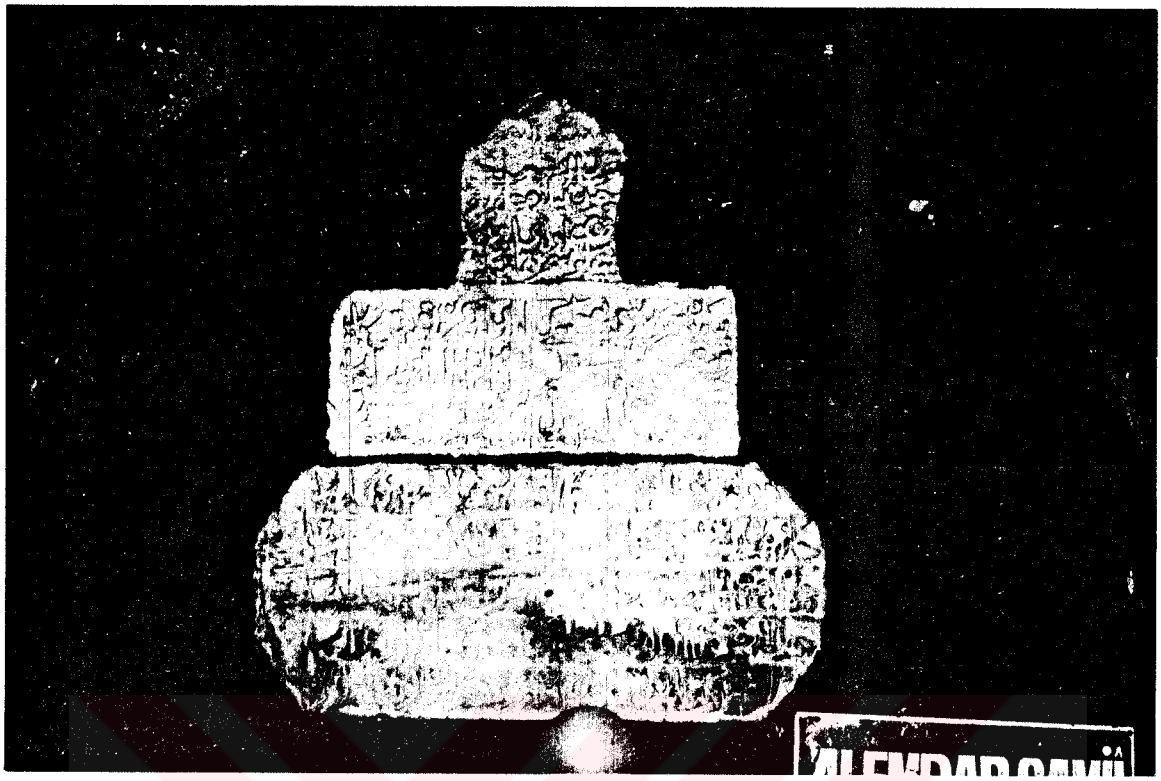
Resim 162 – Muş'ta Yâkup Efendi Çeşmesi Kitabesi

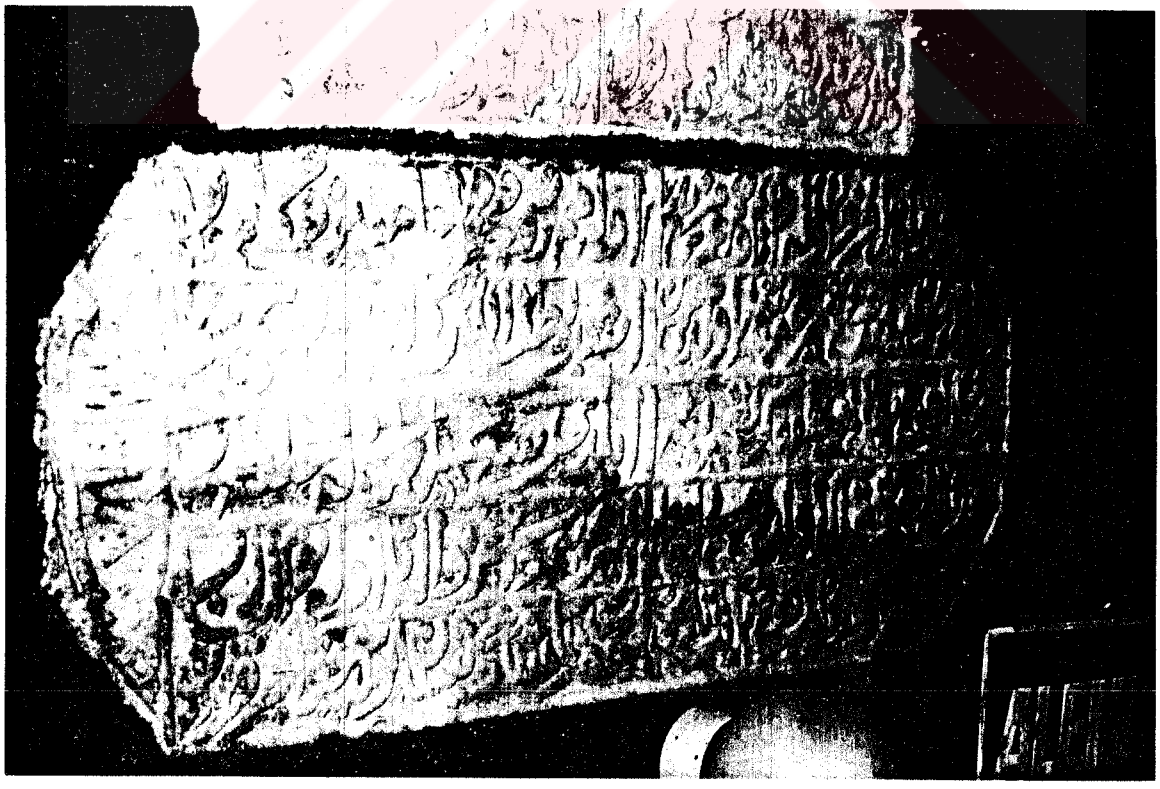
Resim 163 – Muş'ta Yâkup Efendi Çeşmesi Kitabesinden Detay

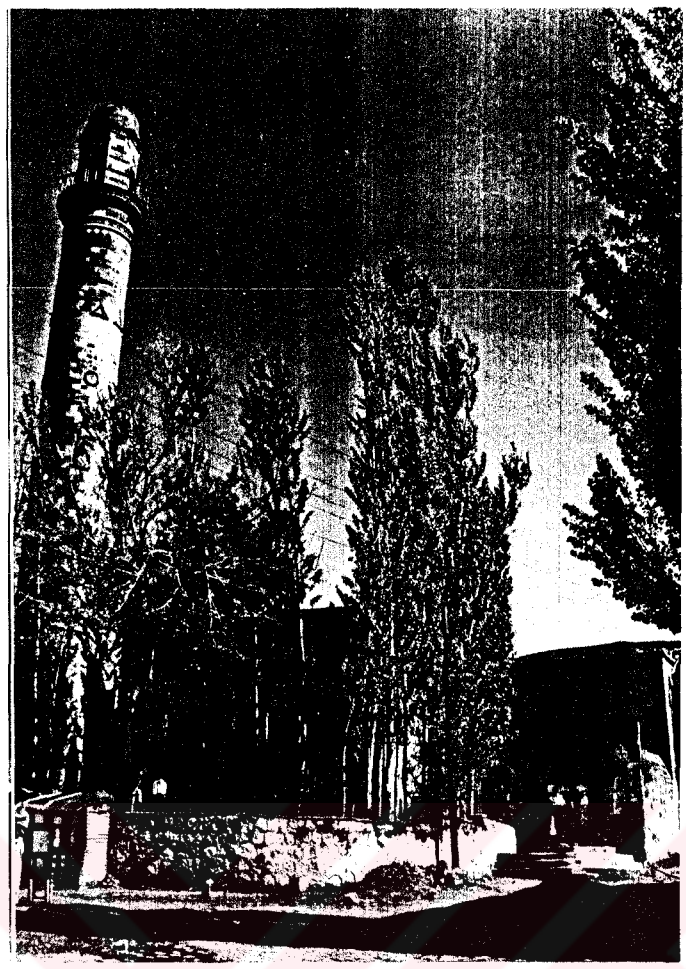
Resim 164 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii

Resim 165 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii Kitabesi

Resim 166 – Bitlis'te Alemdar (Ensârî) Câmii Kitabesinden Detay

Resim 167 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii

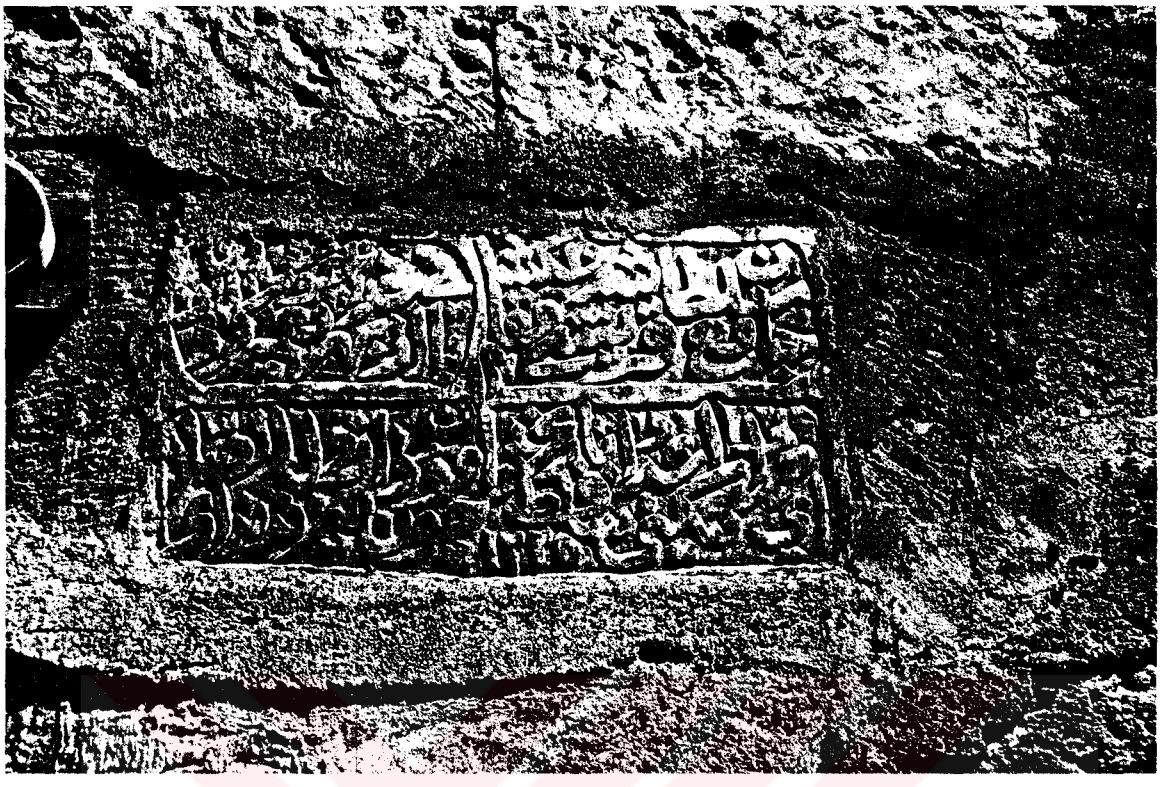
Resim 168 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii Kitabesi

Resim 169 – Bitlis'te Gökmeydan Câmii Minâre Kitabesi

Resim 170 – Bitlis'te Kureyşî Câmii

Resim 171 – Bitlis'te Kureyşî Câmii Kitabesi

Resim 172 – Bitlis'te Kureyşî Câmii Kitabesinden Detay

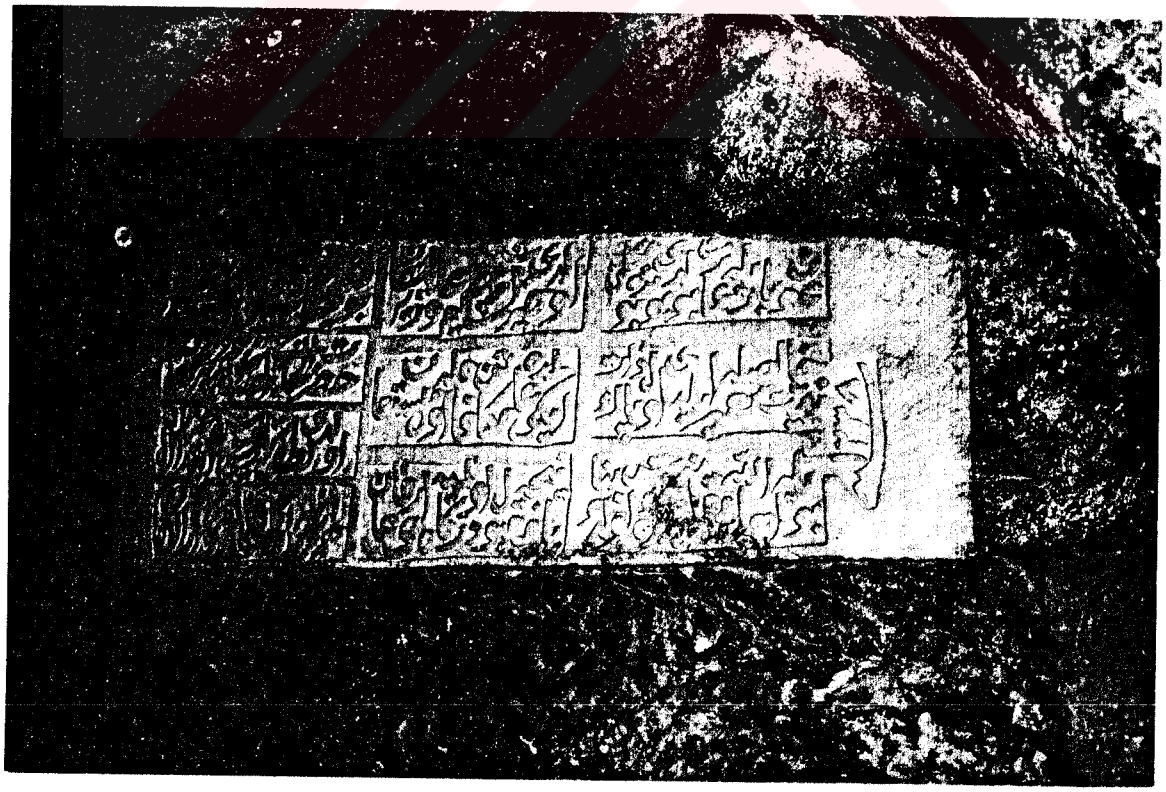
Resim 173 – Bulanık'ta Mollakent Köyü Medresesi Kitabesi

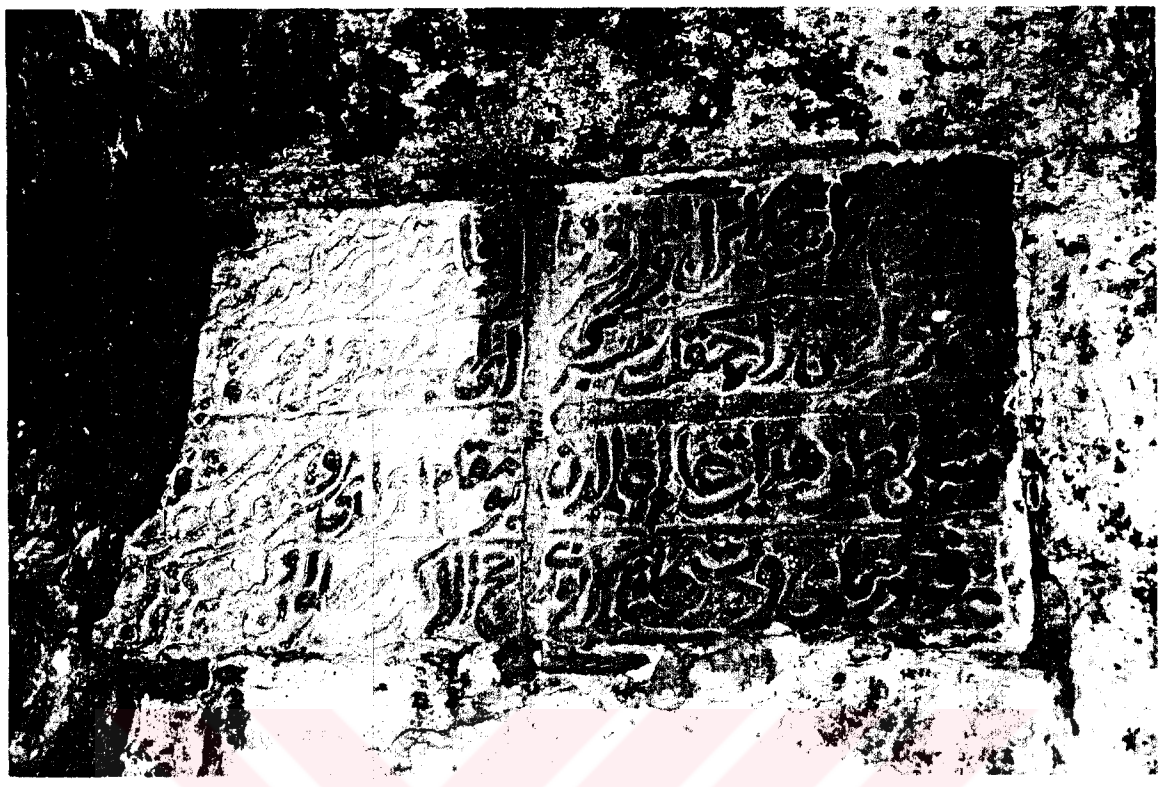
Resim 174 – Bulanık'ta Mollakent Köyü (Şeyh Abdurrahman) Zâviyesi Kitabesi

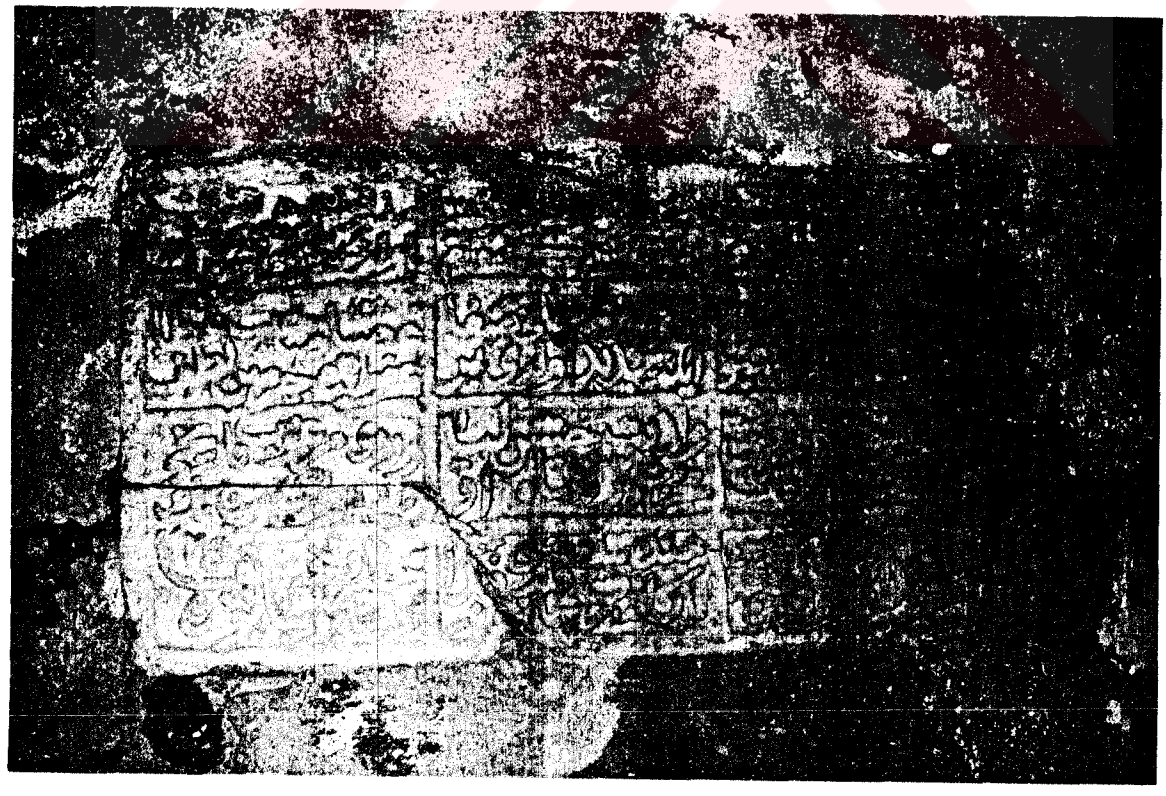
Resim 175 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi

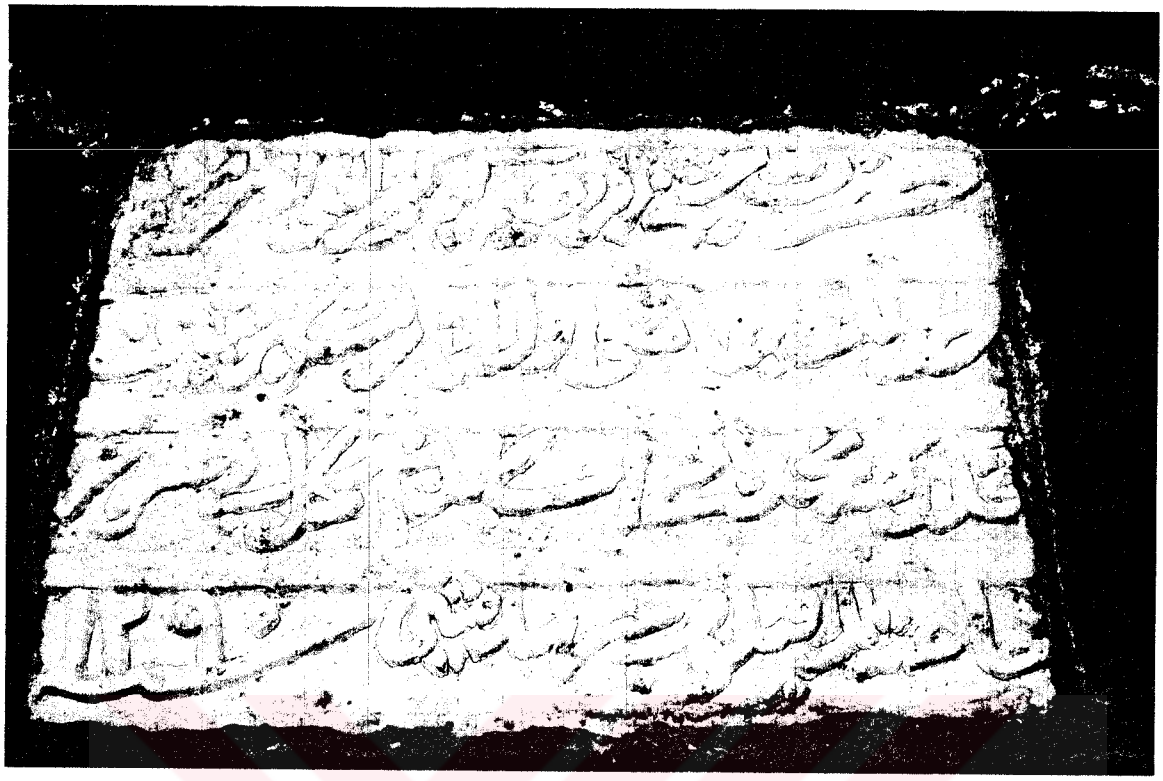
Resim 176 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Giriş Bölümündeki Kitabe

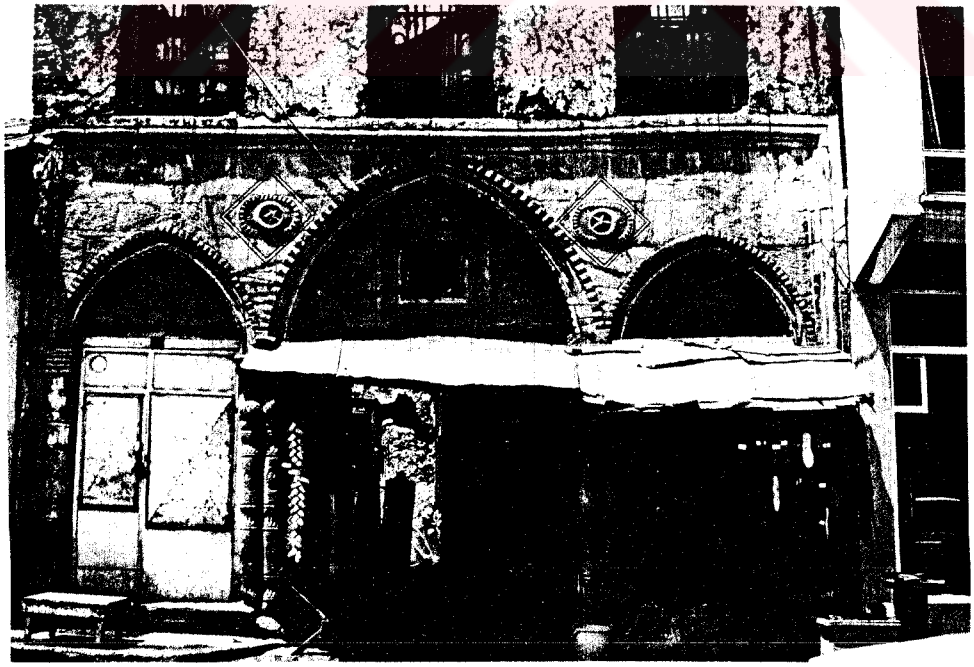
Resim 177 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Türbe Kapısındaki Kitabe

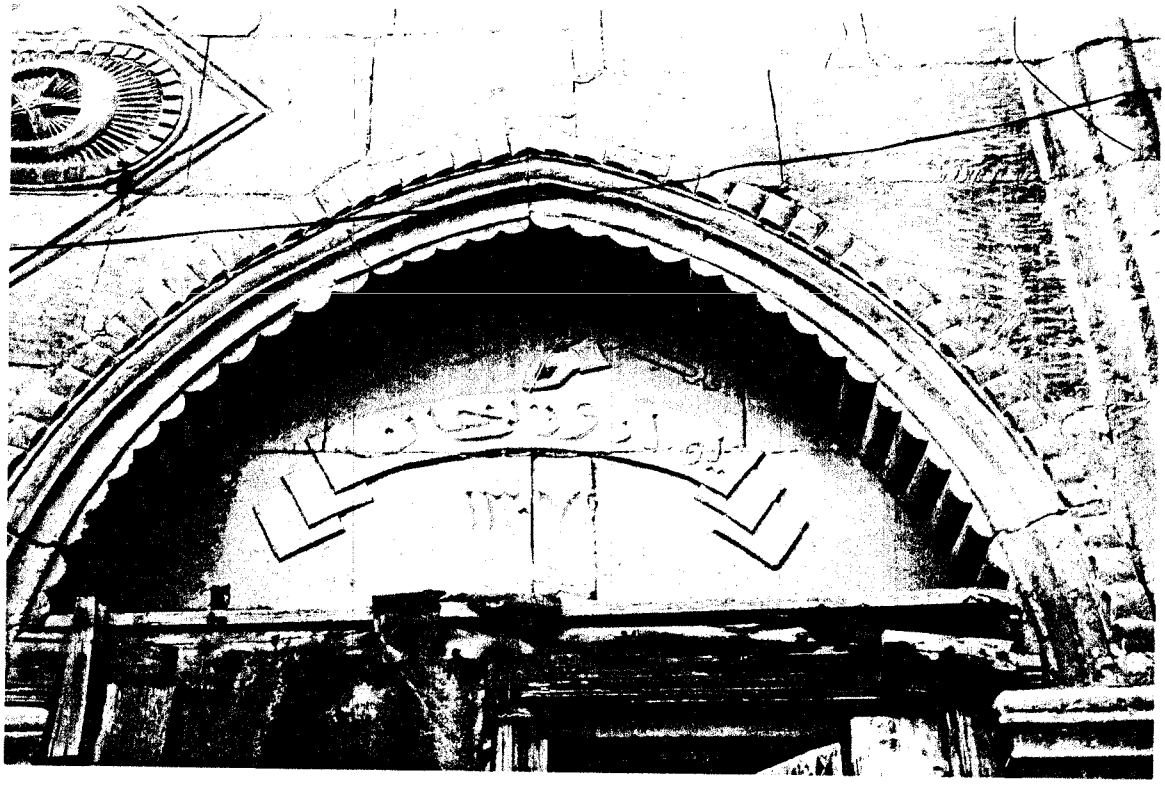
Resim 178 – Bitlis'te Hoca Hasan Zâviyesi Giriş Bölümündeki II. Kitabe

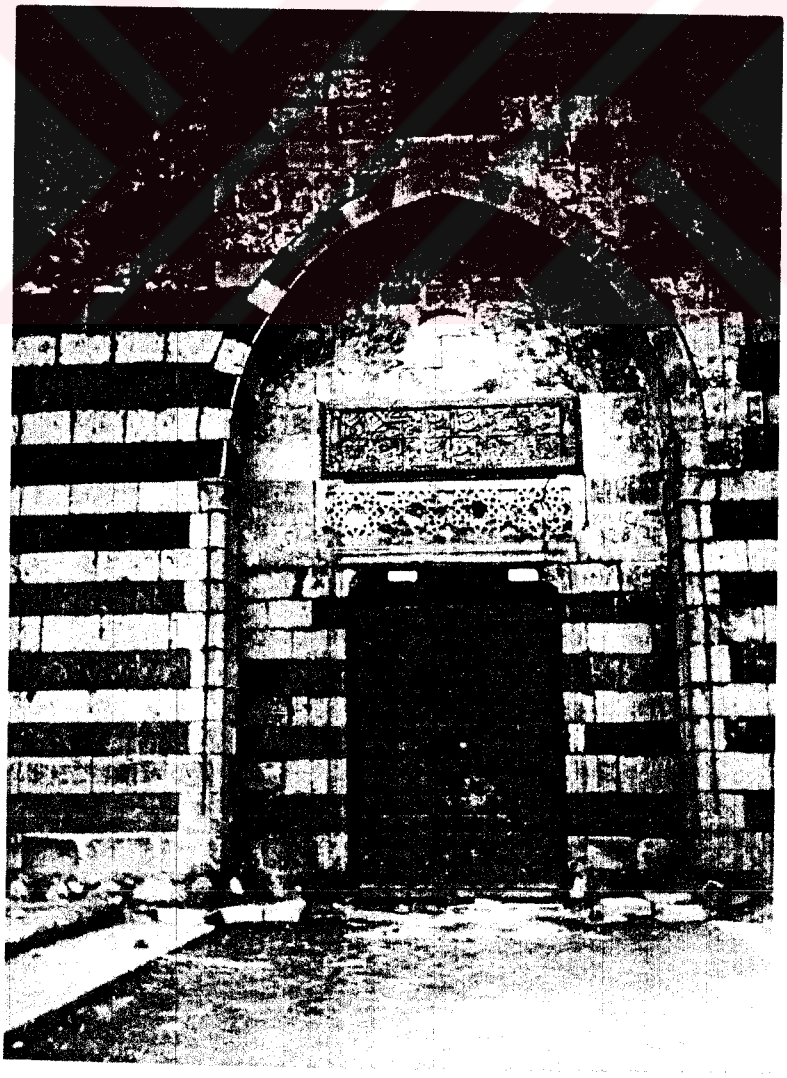
Resim 179 – Bulanık'ta Mollakent Köyü Câmii Kitabesi

Resim 180 – Muş'ta Yoldüzler Hanı

Resim 181 – Muş'ta Yoldüzler Hanı Kitabesi

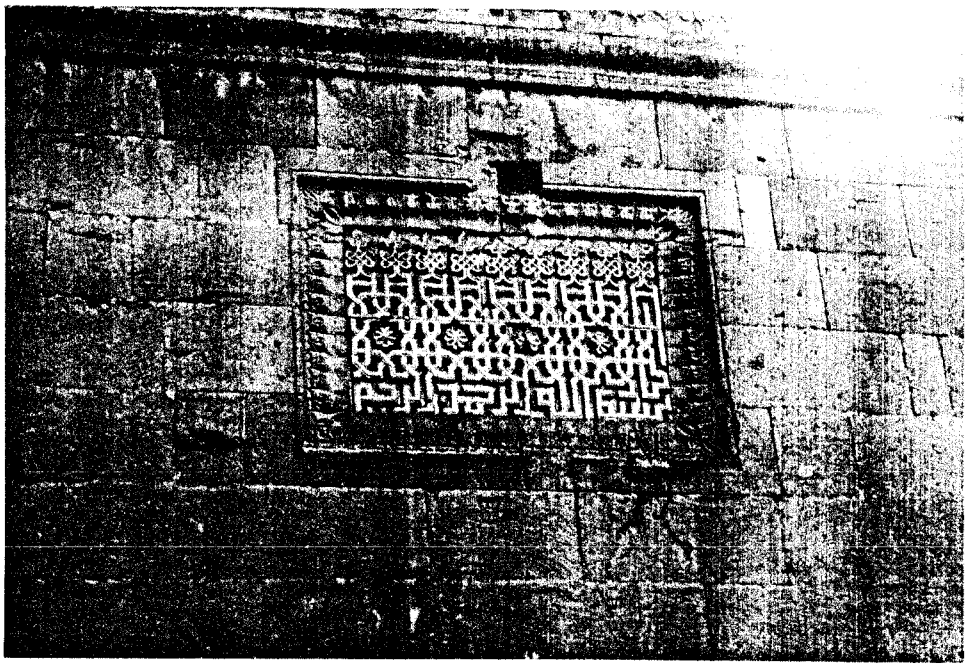
Resim 182 – Van'da Hüsrev Paşa Camii Portalinde Kitabenin Konumu

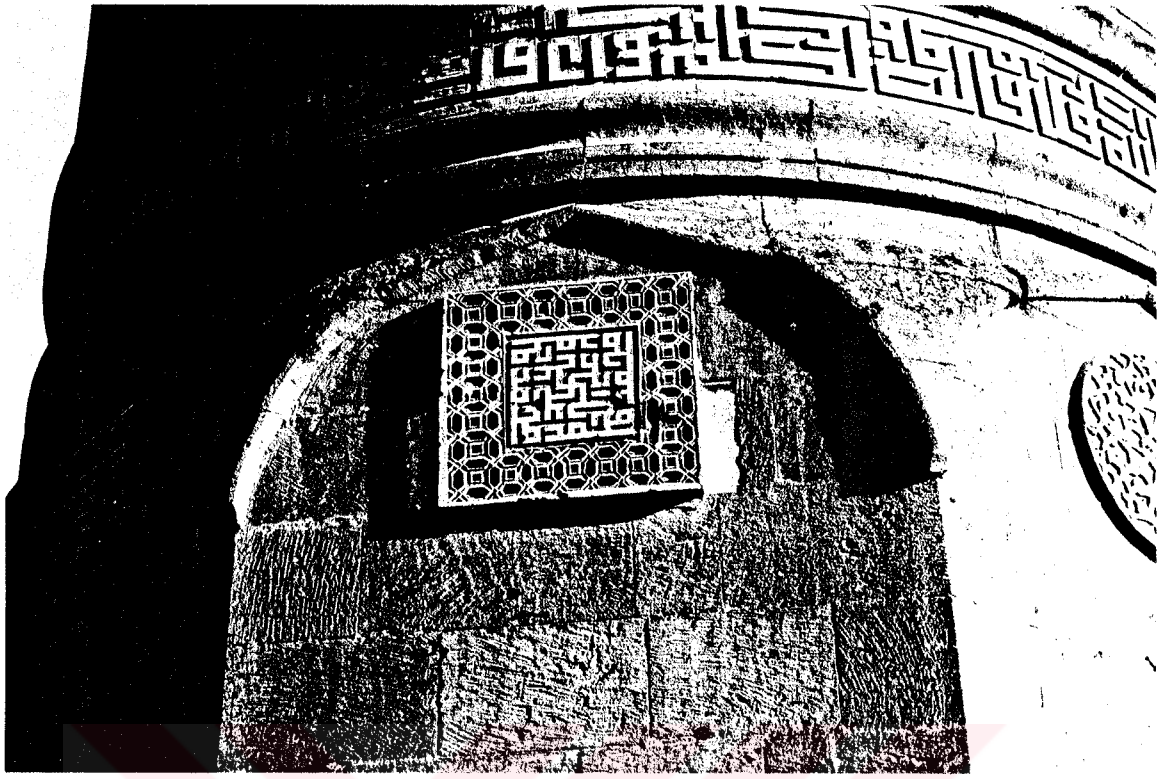
Resim 183 – Bitlis'te İhlâsiye Medresesi Portalinde Kitabenin Konumu

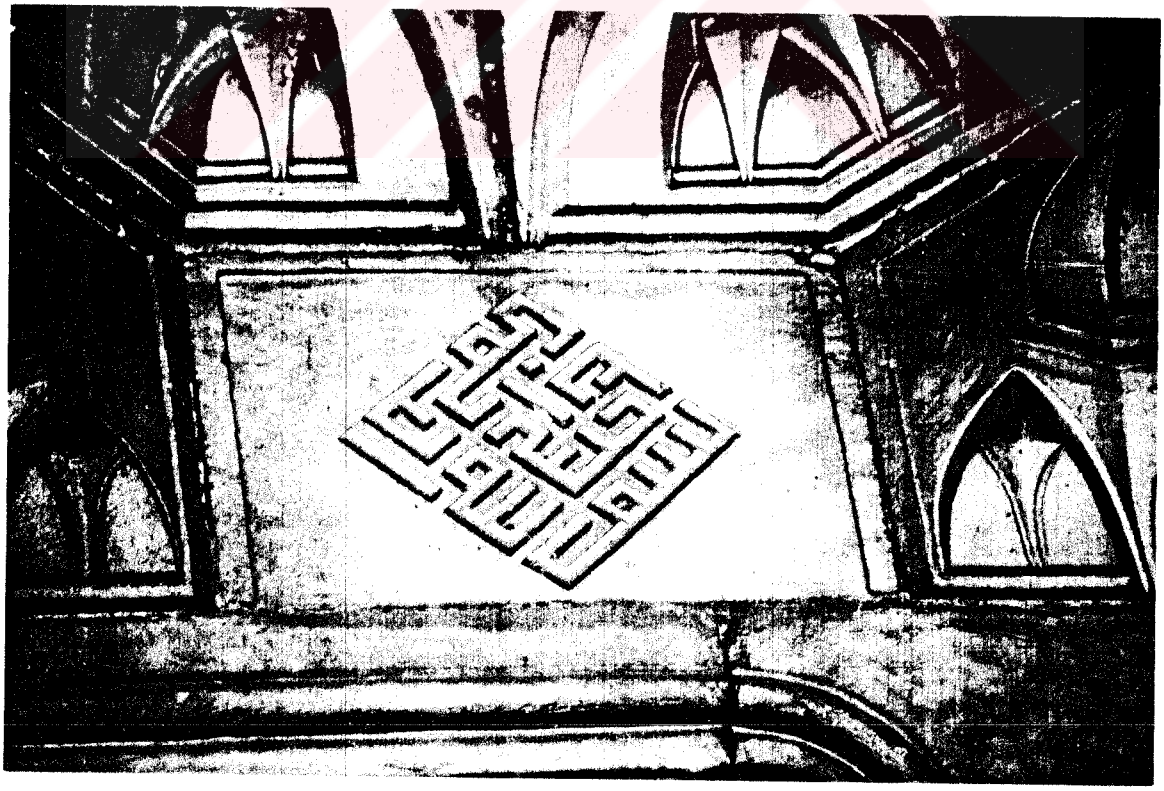
Resim 184 – Bitlis'te Hazo Hanı Portalinde Kitabenin Konumu

Resim 185 – Bitlis'te Şerefiye Camii Minâre Kâidesinde Ma'kılî Yazılar

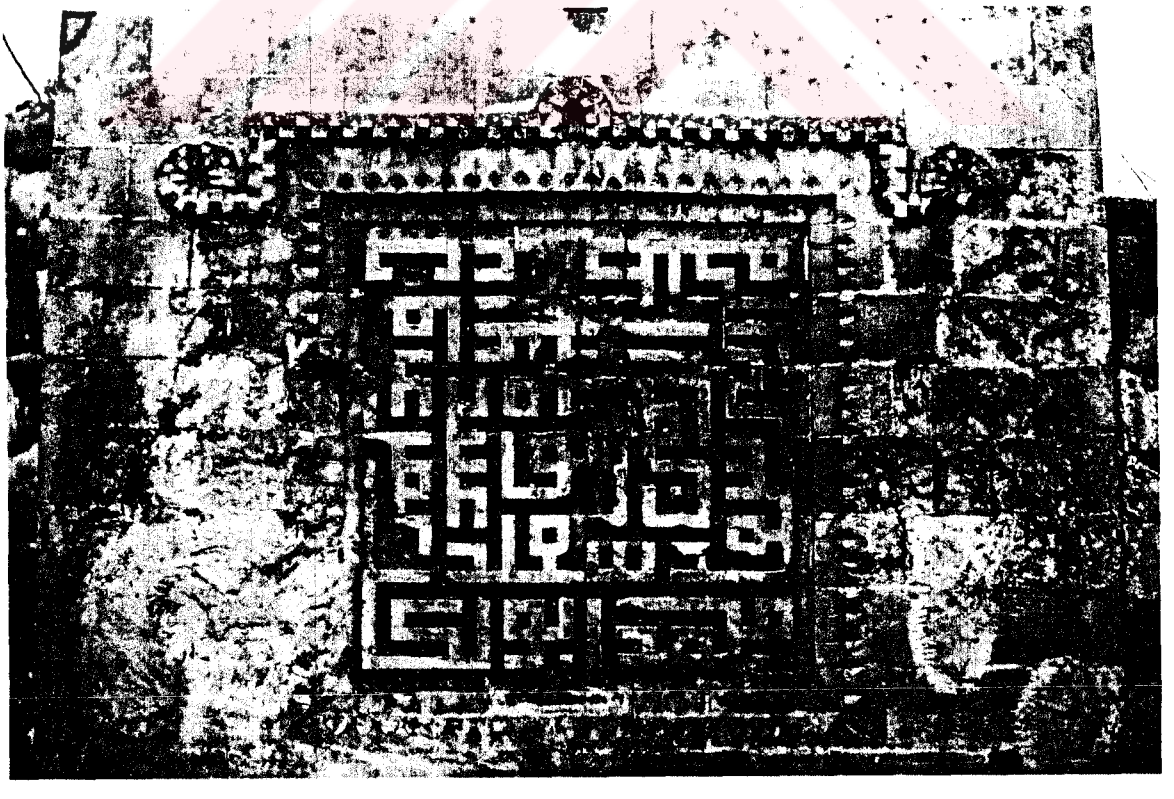
Resim 186 – Bitlis'te Şerefiye Camii Minâre Pabuçluğunda Yer Alan Ma'kılî Yazılardan

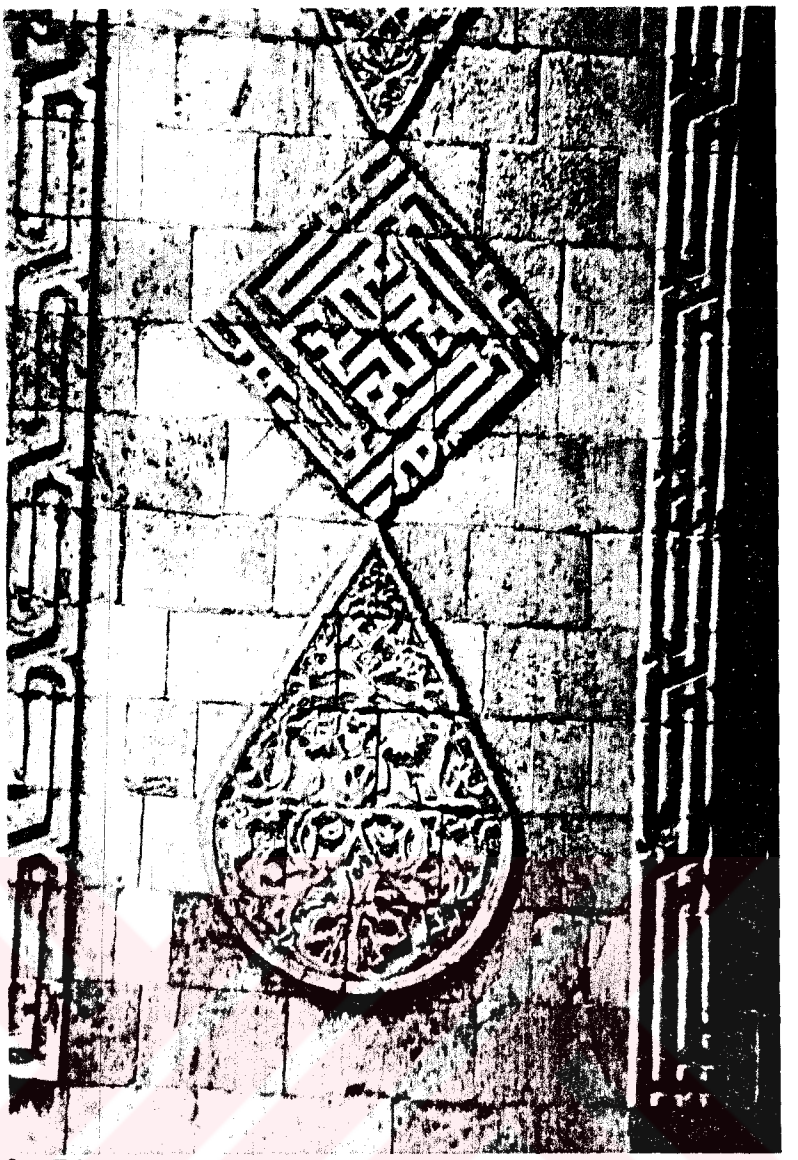
Resim 187 – Bitlis'te Şerefiye Külliyesi Portalinde Yer Alan Ma'kılî Yazılardan

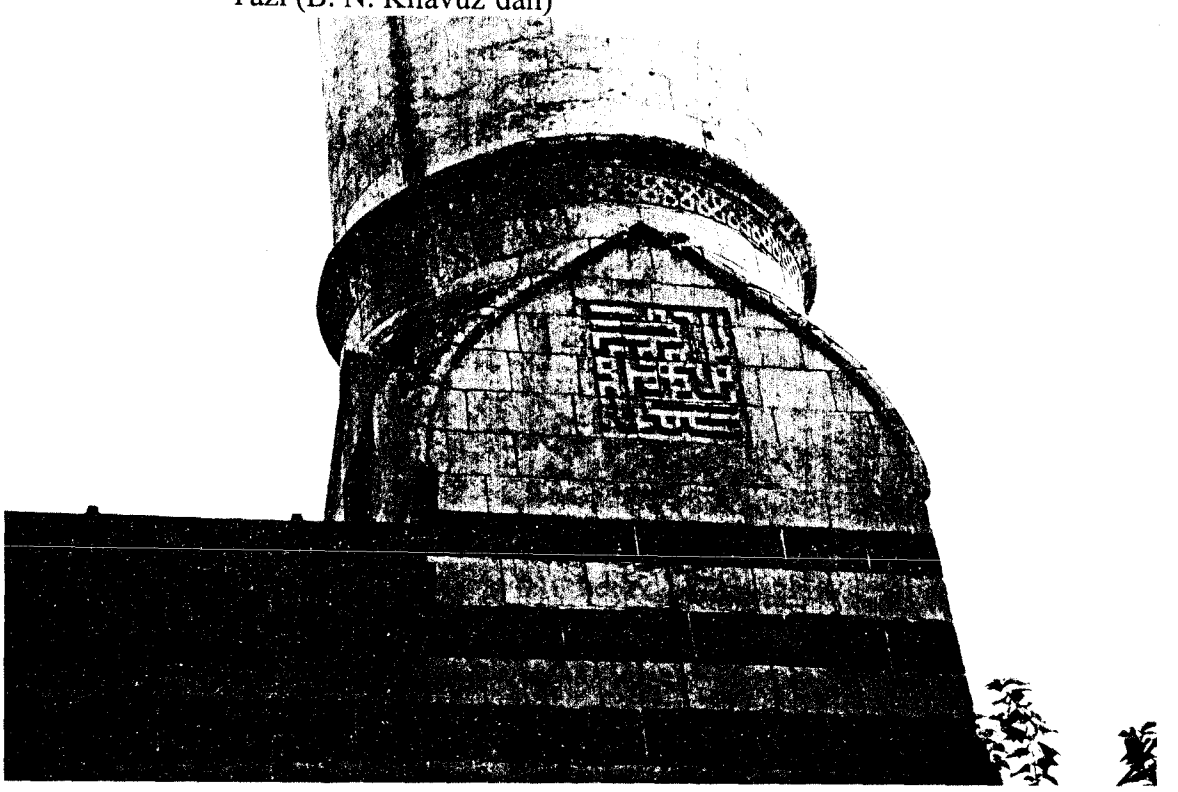
Resim 188 – Mardin Ulu Cami Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)

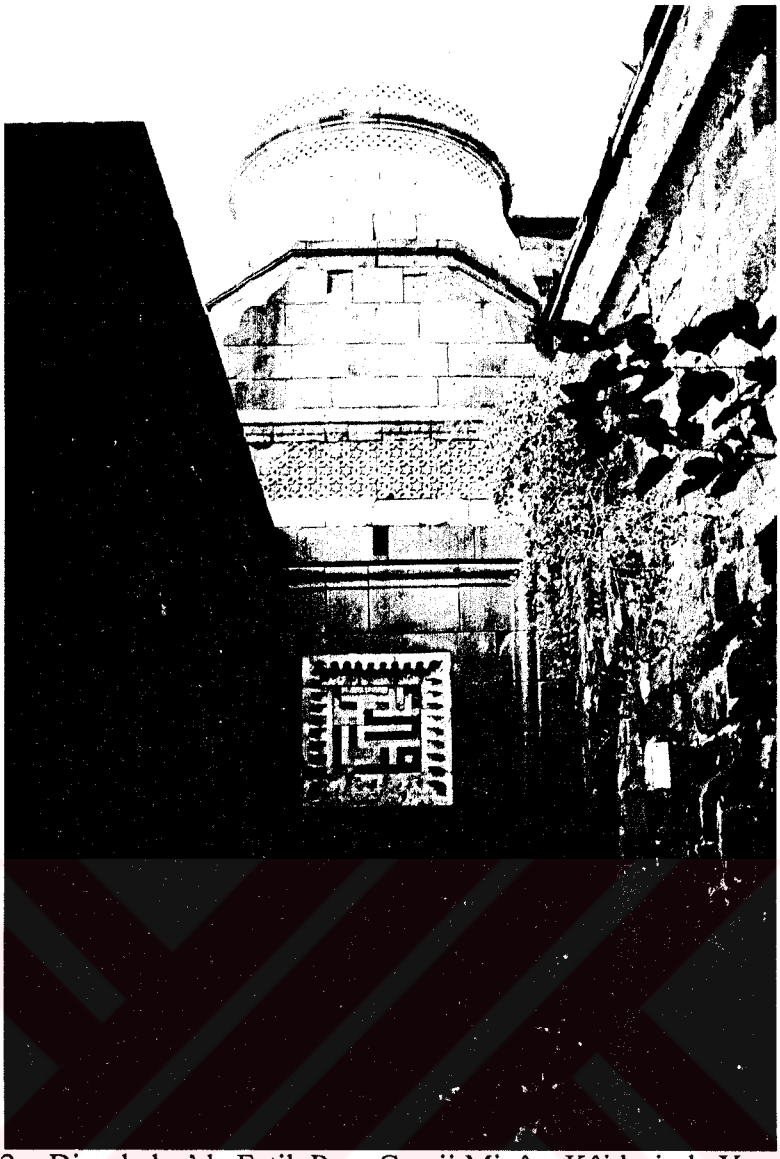
Resim 189 – Hasankeyf er-Rızk Camii Minâre Kâidesindeki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)

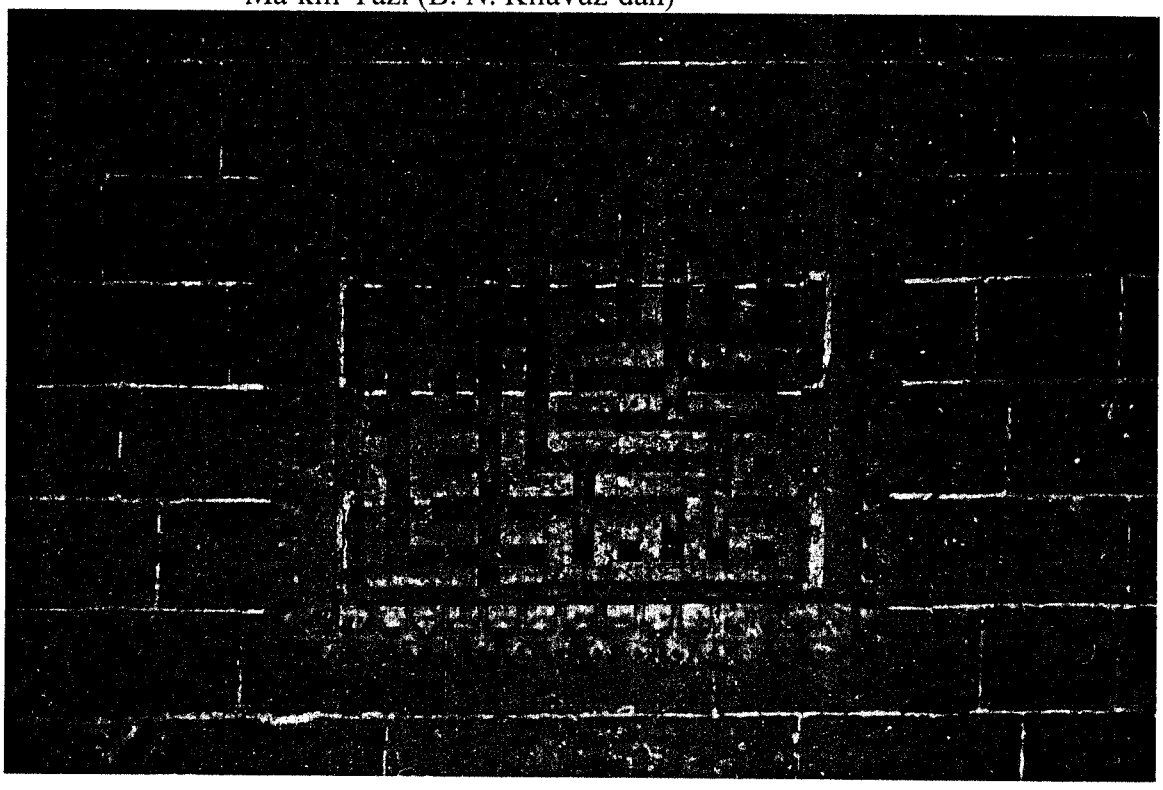
Resim 190 – Diyarbakır'da Safa Camii Minâre Gövdesinde Yer Alan Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)

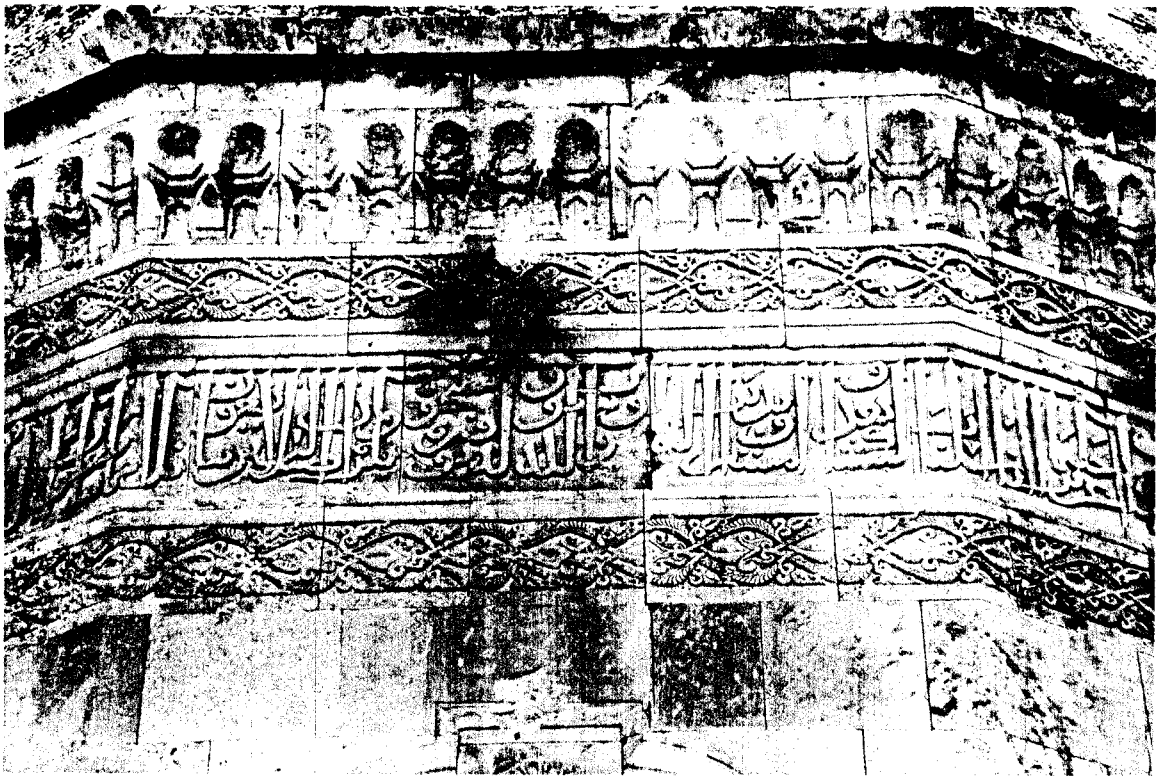
Resim 191 – Diyarbakır'da Lala Bey Camii Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)

Resim 192 – Diyarbakır'da Fatih Paşa Camii Minâre Kâidesinde Yer Alan Ma'kılî Yazı (B. N. Kılavuz'dan)

Resim 193 – Hasankeyf Sultan Süleyman Camii Minâre Pabuçluğundaki Ma'kılî Yazılardan (B. N. Kılavuz'dan)

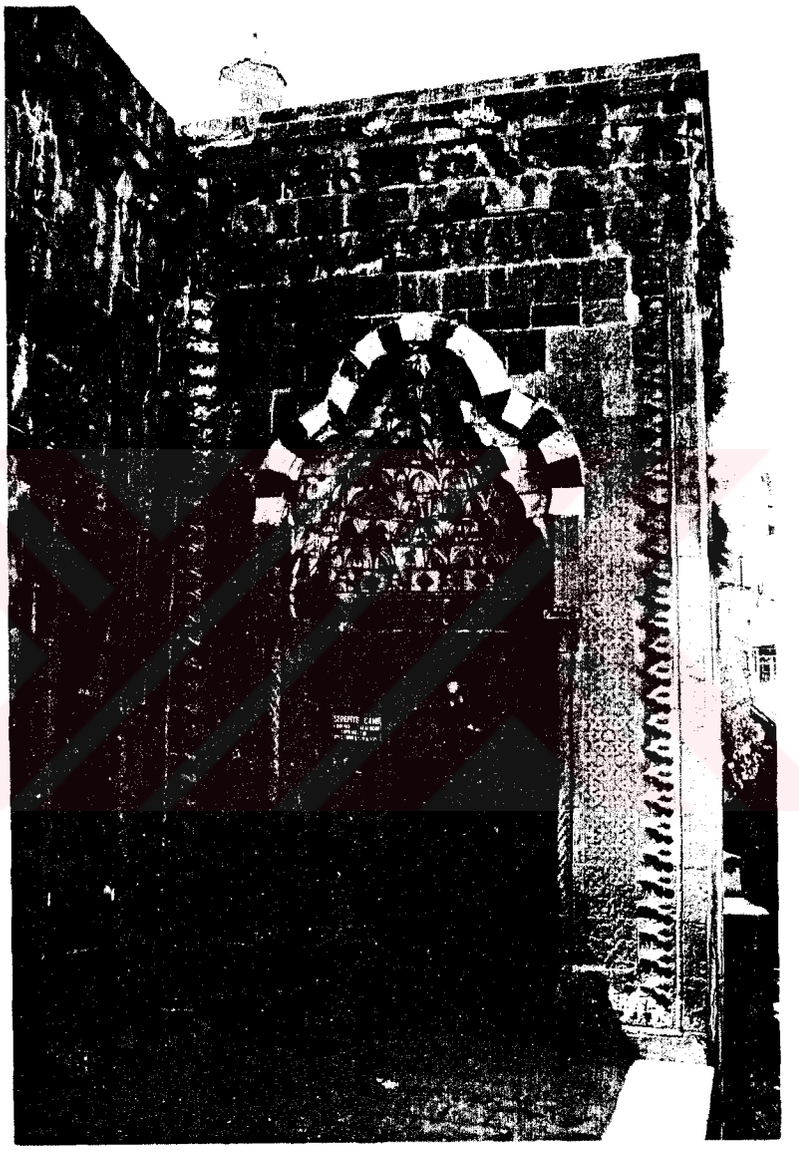
Resim 194 – Gevaş Halime Hâtun Kümbeti Yazı Kuşağından

Resim 195 – Gevaş Halime Hâtun Kümbeti'nde Yazının Cephe Kompozisyonu ile Uyumu

Resim 196 – Ahlat Emir Bayındır Kümbeti'nde Yazının Cephe Kompozisyonu ile Uyumu

Resim 197 – Bitlis Şerefiye Külliyesi Portalinde Yazının Konumu

Resim 198 – Van Hüsrev Paşa Türbesi'nde Yazıların Yer Aldığı Cephe Kompozisyonu

Resim 199 – Muş Hacı Şeref Camii Minâre Pabuçluğundan Görüntü

Resim 200 – Hoşap Kalesi Portalinden Genel Görüntü